

Kvarnerski glagoljski spomenici kao historijsko vrelo

Aničić, Luka

Doctoral thesis / Disertacija

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:063621>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-07**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZADRU

POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Zadar, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZADRU
POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Luka Aničić

**KVARNERSKI GLAGOLJSKI SPOMENICI KAO
HISTORIJSKO VRELO**

Doktorski rad

Mentor

dr. sc. Slavomir Sambunjak, red. prof u miru

Zadar, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

I. Autor i studij

Ime i prezime: Luka Aničić

Naziv studijskog programa: Poslijediplomski sveučilišni studij Humanističke znanosti

Mentor: dr. sc. Slavomir Sambunjak, redoviti profesor u miru

Datum obrane: 19. studenoga 2018.

Znanstveno područje i polje u kojem je postignut doktorat znanosti: humanističke znanosti, filologija

II. Doktorski rad

Naslov: Kvarnerski glagoljski spomenici kao historijsko vrelo

UDK oznaka: 003.349.1(497.572)

Broj stranica: 271

Broj slika/grafičkih prikaza/tablica: 5 / 13 / 28

Broj bilježaka: 601

Broj korištenih bibliografskih jedinica i izvora: 127

Broj priloga: 4

Jezik rada: hrvatski

III. Stručna povjerenstva

Stručno povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada:

1. izv. prof. dr. sc. Franjo Velčić, predsjednik
2. dr. sc. Slavomir Sambunjak, red. prof. u miru, član
3. izv. prof. dr. sc. Ivica Vigato, član

Stručno povjerenstvo za obranu doktorskog rada:

1. izv. prof. dr. sc. Franjo Velčić, predsjednik
2. dr. sc. Slavomir Sambunjak, red. prof. u miru, član
3. izv. prof. dr. sc. Ivica Vigato, član

UNIVERSITY OF ZADAR
BASIC DOCUMENTATION CARD

I. Author and study

Name and surname: Luka Aničić

Name of the study programme: Postgraduate doctoral study in Humanities

Mentor: Professor (retired) Slavomir Sambunjak, PhD

Date of the defence: 19. November 2018.

Scientific area and field in which the PhD is obtained: Humanities, Philology

II. Doctoral dissertation

Title: Glagolitic Monuments of Kvarner Bay as a Historical Source

UDC mark: 003.349.1(497.572)

Number of pages: 271

Number of pictures/graphical representations/tables: 5 / 13 / 28

Number of notes: 601

Number of used bibliographic units and sources: 127

Number of appendices: 4

Language of the doctoral dissertation: Croatian

III. Expert committees

Expert committee for the evaluation of the doctoral dissertation:

1. Associate Professor Franjo Velčić, PhD, chair
2. Professor (retired) Slavomir Sambunjak, PhD, member
3. Associate Professor Ivica Vigato, PhD, member

Expert committee for the defence of the doctoral dissertation:

1. Associate Professor Franjo Velčić, PhD, chair
2. Professor (retired) Slavomir Sambunjak, PhD, member
3. Associate Professor Ivica Vigato, PhD, member

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Luka Aničić**, ovime izjavljujem da je moj **doktorski** rad pod naslovom **Kvarnerski glagoljski spomenici kao historijsko vrelo** rezultat mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mog rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 3. prosinca 2018.

Ova disertacija pisana je u noćnim i ranojutarnjim satima, ali, dakako, ne u potpunosti. Hvala svima koji su mi omogućili rad za vrijeme sunčeva svjetla.

Veliko hvala mojem mentoru Slavomiru Sambunjaku na savjetima i smjernicama.

Predgovor	X
1. Uvod	1
1.1. Polazišna točka istraživanja.....	1
1.2. O historijskom vrelu	2
1.3. Riječ-dvije o simbolima.....	4
1.4. Generalna koncepcija rada.....	5
1.5. Jedna filozofska misao.....	6
1.6. Nekoliko terminoloških napomena.....	7
2. Domena istraživanja	9
2.1. Geografske odrednice Kvarnera	9
2.2. Vremenske odrednice istraživanja.....	10
2.3. Identifikacija glagoljskih natpisa i grafita s kvarnerskih otoka.....	12
3. Natpisi i grafiti, povod njihova nastanka i metodologija izrade.....	16
3.1. O glagoljskim natpisima.....	16
3.2. Paleografija i epigrafija	16
3.3. Natpis Jelene Šuline	17
3.4. Dvije funkcije predloška.....	18
3.5. Vremenski odnos predloška i natpisa	20
3.6. Razlikovanje natpisa i grafita	20
4. Natpisni sadržaj	23
4.1. Transliteracija ili transkripcija.....	23

4.2. Interpretiranje sadržaja	23
4.2.1. Natpisi koji svjedoče o izgradnji, dogradnji ili obnovi	25
4.2.1.1. Natpisi koji se sastoje samo od datacije, a upućuju na vrijeme izgradnje.....	25
4.2.1.2. Natpisi koji govore o izgradnji, a imaju tekstualni dio.....	27
4.2.1.3. Sadržajno bogatiji natpisi koji govore o izgradnji.....	31
4.2.2. Natpisni sadržaj s nadgrobnih ploča.....	33
4.2.3. Natpisi na pokretnim crkvenim predmetima	35
4.2.4. Natpisi votivnog karaktera	36
4.2.5. Jednoslovne glagoljske oznake.....	37
4.2.7. Grafiti	40
5. Korpus	42
5.1. Uvodna promišljanja	42
5.1.1. O arhivima, uvjetima pohrane, protijeku vremena i značaju inventarizacije	42
5.1.2. Može li se mjeriti dinamika nestajanja	44
5.1.3. Temeljna ideja	45
5.1.4. Spoznajna vrijednost korpusa.....	46
5.2. Metodologija izrade korpusa	47
5.2.1. Faze izrade korpusa	47
5.2.2. Detekcija parametara za opis korpusa	47
5.2.3. Grupe varijabli.....	48
5.2.3.1. Prva grupa varijabli – Identifikacija	48

5.2.3.2. Druga grupa varijabli – Datacija	49
5.2.3.3. Treća grupa varijabli – Fizičke karakteristike medija	51
5.2.3.4. Četvrta grupa varijabli – Tekstna funkcija	52
5.3. Analiza natpisa prema referentnim varijablama	53
6. Korpus – vizualizacije i tablični prikazi	76
6.1. Sinteza podataka	76
6.2. Zemljopisna odrednica i vremensko razdoblje istraživanja	76
6.3. Ukupan broj zabilježenih glagoljskih natpisa i grafita	77
6.4. Geografska distribucija zabilježenih natpisa i grafita	78
6.5. Distribucija ovisno o mediju izrade	82
6.6. Distribucija ovisno o sadržaju odnosno tekstnoj funkciji natpisa	83
6.7. Distribucija ovisno o vrsti datacije i datiranosti natpisa	86
6.8. Vremenska domena natpisne produkcije ovisno o otoku	89
6.9. Stoljeće vrhunca produkcije ovisno o otoku	90
6.10. Distribucija ovisno o poziciji postava natpisa pri znanstvenom bilježenju	92
6.11. Kronološki nizovi natpisa zabilježenih na izvornim i sekundarnim pozicijama	97
6.12. Vremenski odnos direktnih i posrednih datacija	99
6.13. Kronološka distribucija zabilježenih natpisa	100
6.14. Izgubljeni spomenici	104
7. Rukovanje s informacijskom vrijednošću korpusa	105
7.1. O oscilacijama u vjerojatnosti za znanstveno bilježenje natpisa	105

7.2. O statičnoj naravi epigrafa.....	105
7.3. Cilj interpretacije korpusa	106
7.4. Dvije razine obrade podataka: klasifikacija i interpretacija	107
8. Spoznajna vrijednost korpusa.....	109
8.1. Medij.....	109
8.1.1. Trajnost medija i njegov utjecaj na vjerojatnost očuvanja natpisa do znanstvenog bilježenja.....	109
8.1.2. O drugim varijablama koje uvjetuju trajnost natpisa.....	110
8.1.3. O varijablama koje utječu na vjerojatnost za znanstveno bilježenje	111
8.2. Natpisni kontinuitet	114
8.2.1. O geografskoj distribuciji i kvantiteti znanstveno zabilježenih natpisa	114
8.2.2. Otoci na kojima nije moguće pratiti natpisni kontinuitet	117
8.2.3. Otoci na kojima je moguće pratiti natpisni kontinuitet	120
8.2.4. O datiranosti i vrstama datacije glagoljskih natpisa	122
8.2.5. Kronološko-kvantitativna distribucija glagoljskih natpisa ovisno o otoku provenijencije	123
8.2.6. Interpretacija podataka	125
8.3. Pozicija postava	127
8.3.1. Uvod	127
8.3.1.1. O poziciji postava glagoljskog natpisa prilikom njegovog znanstvenog bilježenja.....	127
8.3.1.2. Treća grupa natpisa – <i>Ostalo</i>	128

8.3.2. Interpretacija sintetičkih vrijednosti <i>pozicije postava</i>	131
8.3.2.1. Prezentacija argumenta.....	131
8.3.2.2. Aproksimacija ukupnog broja učinjenih natpisa	132
8.3.2.3. O razlici u vjerojatnosti za znanstveno bilježenje epigrafa zatečenog na izvornoj poziciji i epigrafa zatečenog na kojoj od sekundarnih pozicija	133
8.3.2.4. Definiranje vjerojatnosti znanstvenog bilježenja epigrafa na njegovoj sekundarnoj poziciji.....	134
8.3.2.5. Odnos graditelja prema glagoljskom epigrafu pri reupotrebi kamenih kvadara.....	136
8.3.2.6. Arhitektonski spoliji – analiza sekundarne pozicije postava.....	137
8.3.2.7. O sekundarnim pozicijama Krčkog natpisa, Valunske ploče, Bašćanske ploče i Jurandvorskih ulomaka.....	138
8.3.2.8. Nadgrobne ploče.....	140
8.3.2.9. Erte	143
8.3.2.10. Zaključak	145
8.3.3. Plauzibilna interpretacija vrijednosti koje nudi korpus uvažavajući razliku u vjerojatnosti bilježenja <i>in situ</i> natpisa i natpisa spolija	146
8.3.4. Još riječ, dvije o broju natpisa zabilježenih na izvornim i sekundarnim pozicijama.....	147
8.3.5. Misaoni diskurs i struktura argumenta	149
9. Bašćanska ploča.....	152
9.1. Uvod	152
9.1.1. Datacija i autorstvo.....	152

9.1.2. Povod istraživanju	155
9.1.3. Nekoliko terminoloških napomena.....	156
9.2. Historijat istraživanja natpisa s Bašćanske ploče	157
9.2.1. O dojmu koji historijat istraživanja ostavlja.....	157
9.2.2. Generacije istraživača.....	158
9.2.2.1. Prva generacija istraživača – od 1853. do kraja 19. stoljeća	158
9.2.2.2. Druga generacija istraživača – 20. stoljeće do Drugoga svjetskog rata	160
9.2.2.3. Treća generacija istraživača – od Drugog svjetskog rata do 1988. godine ...	163
9.2.2.3.1. Arheološka istraživanja i radovi Branka Fučića.....	165
9.2.2.3.2. Izmjena paradigme u čitanju natpisa	169
9.2.2.3.3. Jurandvorski ulomci	173
9.2.2.3.4. Paleografija ulomaka	174
9.2.2.4. Četvrta generacija istraživača – osvrt na radove objavljene nakon 1988.....	175
9.3. Bašćanska ploča i njezino mjesto unutar korpusa	176
9.3.1. Komparacija Bašćanske ploče s vremenski srodnim plutejima	176
9.3.2. Natpis s Bašćanske ploče i prosječne vrijednosti korpusa	178
9.3.3. Komparacija natpisa s Bašćanske ploče s najstarijim kvarnerskim glagoljskim natpisima – Valunskom pločom i Krčkim natpisom	179
9.3.3.1. Valunska ploča	179
9.3.3.2. Komparacija Krčkog natpisa s natpisom s Bašćanske ploče.....	180
9.3.3.2.1. Krčki natpis – pronalazak i čitanja	180

9.3.3.2.2. Teza Marice Čunčić.....	182
9.3.3.2.3. Paleografija Krčkog natpisa	184
9.3.3.2.4. Bašćanska ploča i vrbničko kolo	184
9.3.3.2.5. Nekoliko riječi o starosti vrbničkog kola ispred župne crkve	186
9.3.3.2.6. Vrbnička kola	187
9.4. Istraživanje o istraživanju.....	188
9.4.1. Pristup problemu	188
9.4.2. Znanstveno prihvaćena hipoteza o dataciji i autorstvu natpisa s Bašćanske ploče	189
9.4.3. Neodrživost aktualne znanstvene hipoteze.....	189
9.4.4. Gdje započeti?	191
9.4.5. Posredno određivanje datacije	192
9.4.6. Fokusne točke promišljanja	193
9.4.7. Hipoteza.....	194
9.5. Problem s Fučićevim arhitektonskim argumentom o istodobnosti izgradnje crkve i podizanja septuma čiji je Bašćanska ploča konstruktivni dio	195
9.5.1. Fizički opis ploče i tragovi klesarske obrade.....	195
9.5.2. Revizija Fučićeva arhitektonskog argumenta o istodobnosti izgradnje crkve i septuma.....	196
9.5.3. Problem s terminologijom unutar Fučićeva arhitektonskog argumenta.....	198
9.5.4. O pojmu pluteja i pojmu Bašćanske ploče	198
9.5.5. Zaključak	200

9.5.6. Arhitektonska analiza crkve sv. Lucije.....	201
9.5.7. O dataciji crkve sv. Lucije.....	201
9.6. Kulturni sloj(evi)	203
9.6.1. O tome da je plutej spolij.....	203
9.6.2. Provenijencija lozice	205
9.6.3. Geometrija prednje plohe	206
9.6.4. Argument.....	207
9.6.5. Plauzibilnost posredne datacije natpisa pomoću stilskih obilježja lozice	208
9.7. Paleografska heterogenost natpisa...i kako ju interpretirati.....	209
9.7.1. Uvod	209
9.7.2. Hammova paleografska analiza.....	210
9.7.3. Hammova ideja o sukcesivnom nastanku natpisa	211
9.7.4. Hammova interpretacija paleografskih datosti natpisa.....	212
9.7.5. Implikacije predloška	213
9.7.6. O datacijama inicijalnog i operativnog predloška	215
9.7.7. O namjeri autora/urednika	216
9.7.8. Zaključak	217
9.8. Posredno datiranje putem sadržaja natpisa	218
9.8.1. Slojevitost tekstne funkcije.....	218
9.8.2. Tekstna funkcija	219
9.8.3. Naracija.....	220

9.8.4. O sadržaju, odnosno temi natpisa	221
9.8.5. Problem s Dobrovitovim autorstvom	223
9.8.6. Sadržajno - logička analiza natpisnog teksta, ili o subjektima i radnjama koje vrše	224
9.8.7. O temeljnim radnjama koje natpis spominje	225
9.8.8. Držihino pisanje – vrijeme radnje	226
9.8.9. O Držihinu pisanju – mjesto radnje	228
9.8.10. Lenta vremena i elementarna matematika	229
9.8.11. Tko može biti autor natpisa?	230
10. Zaključak	233
Literatura	236
Sažetak.....	247
Summary.....	248
Prilog 1: Transkripcija natpisa i grafita od rednog broja 1 do 144.....	250
Prilog 2: Popis fotografija.....	257
Prilog 3: Popis tablica.....	258
Prilog 4: Popis grafikona	260
Životopis.....	261

Predgovor

Budući da se u kompoziciji disertacije očituju dvije međuvisne i nadopunjujuće cjeline, može se govoriti i o dvije hipoteze koje se disertacijom validiraju, a uvjetno i o dva skupa znanstvenih metoda koje se koriste u istraživanju. Istraživanje i promišljanje koje se provodi u prvom dijelu disertacije određeno je u odnosu na hipotezu koja tumači da je sinteza, bilo sadržajnih ili nesadržajnih, elemenata koje glagoljski natpisi posjeduju podatkovni materijal pogodan za daljnju interpretaciju u kontekstu historijskog vrela. S tom je namjerom formiran korpus kvarnerskih glagoljskih natpisa. U općim crtama formiranje korpusa provedeno je dvjema znanstvenim metodama. Prva je analiza svakoga glagoljskog natpisa koji je znanost zabilježila na Kvarneru. Rezultati analize iskazani su u glavnom tabličnom prikazu za svaki natpis zasebno. Zatim je provedena kvantifikacija, odnosno sinteza svih vrijednosti koje su dobivene analizom, dakle primijenjena je statistička metoda kojom su prikazane generalne vrijednosti na razini cijele domene istraživanja. U tom je trenutku formiran korpus kvarnerskih glagoljskih natpisa, odnosno formirano je novo historijsko vrelo koje govori o natpisnoj produkciji na kvarnerskim otocima. Korpus je prikazan i opisan na temelju grafičkih i tabličnih prikaza. Nakon toga je uslijedila njegova interpretacija. U prvom dijelu disertacije elaborirana je i upotreba matematičke metode i metode simulacije pri interpretaciji korpusa, čime je jasno naznačen potencijal za daljnje interdisciplinarno istraživanje materije.

Drugi dio disertacije posvećen je Bašćanskoj ploči i njezinu natpisu. Istraživački fokus stavljen je na reviziju postojećeg historijata istraživanja i utvrđivanje koherentnosti između prihvaćenih „istina“ o ploči i njezinu natpisu. Hipoteza drugog dijela disertacije glasi: Natpis s Bašćanske ploče ne može se datirati na prijelaz 11. u 12. stoljeće. U drugom je dijelu korištena znanstveno-istraživačka metoda dokazivanja i opovrgavanja, povijesna metoda i druge metode za znanstveno istraživanje.

Objektive postavljene hipoteze: korpus predstavlja historijsko vrelo i natpis s Bašćanske ploče ne može se datirati na prijelaz 11. u 12. stoljeće disertacijom su potvrđene.

1. Uvod

1.1. Polazišna točka istraživanja

Tema ove disertacije naznačena je njezinim naslovom *Kvarnerski glagoljski spomenici kao historijsko vrelo*, s time da se pod pojmom glagoljskog spomenika razumijevaju dvije srodne vrste glagoljskih zapisa: natpisi i grafiti.¹ Vezano za pristup zadanoj temi, prvo što istraživaču pada na pamet jest bavljenje sadržajem natpisa i interpretiranje onih sadržajnih elemenata koji se mogu upotrijebiti kao historijska vrela. S takvim se pristupom, međutim, javljaju dva problema. Prvi proizlazi iz stereotipnog i lapidarnog karaktera natpisnih tekstova. Glagoljski natpisi ne obiluju podacima, pa tako ni onima koji se mogu upotrijebiti kao historijska vrela. Drugi je problem taj što su kvarnerski glagoljski natpisi davno prije pisanja ove disertacije pročitani, protumačeni i objavljeni. Njihov je sadržaj javan i dostupan i znanstvenoj zajednici i zainteresiranoj javnosti. S tim na umu može se ustvrditi da se isključivom usredotočenošću na sadržaj natpisa u funkciji historijskog vrela ne bi postigao znanstveni iskorak po mjeri doktorskog rada. Zbog tih je razloga trebalo pronaći nov pristup izučavanju glagoljskih natpisa. Dakle, odmah na samom početku istraživački je put bio prepriječen izazovom čije je prevladavanje bilo presudno za cjelokupan ishod budućeg rada.

Dopušteno je ustvrditi da je polazišna točka ovog istraživanja za samog istraživača bila nezahvalna jer nije postojao onaj luksuz koji ima svaki istraživač koji pristupa neistraženoj ili barem nedovoljno istraženoj materiji. Da je predmetom disertacije, na primjer, bila kakva neistražena glagoljaška knjiga, problem pristupa ne bi postojao. Prvi korak bio bi njezino čitanje. S glagoljskim natpisima nije tako. Polazišna točka ove disertacije bili su Fučićevi *Glagoljski natpisi*,² djelo koje se smatra krunom svih samorazumljivih postupaka koji se mogu provesti na natpisnoj materiji.

Ta je otegotnost početne pozicije prevladana promjenom u načinu gledanja na fenomen glagoljskog natpisa. Promjena perspektive očitovala se u svojevrsnom udaljavanju od

¹ Uvažavajući sve razlike koje postoje između natpisa i grafita, u ovom će se radu sva uopćavanja provesti koristeći termin *natpisi* te će se pod njim razumijevati i natpisi i grafiti. U slučaju kada kontekst nije općenit, uvažavat će se suštinsko razlikovanje između natpisa i grafita te će se natpis nazivati natpisom, a grafit grafitom.

² Branko Fučić, *Glagoljski natpisi* (Zagreb: JAZU, 1982).

natpisnog sadržaja i sagledavanju šireg konteksta u kojem natpis nastaje i egzistira kroz vrijeme. Riječ je u prvom redu o tome da su epigrafi integralni dio arhitekture i da su se kameni blokovi u kojima su natpisi uklesani tijekom vremena reupotrebljavali u novim gradnjama. Te dvije činjenice, arhitektonska integriranost i reupotreba, nalažu zaključak da epigrafi ne migriraju nego ostaju u zajednici u kojoj su nastali. Iz toga slijedi da se izučavanjem nesadržajnih elemenata svojstvenih epigrafima; kao što je primjerice njihova geografska distribucija; može doći do relevantnih zaključaka, odnosno da se nesadržajni elementi epigrafa mogu interpretirati u kontekstu historijskog vrela. Uz geografsku distribuciju glagoljskih natpisa, koja u kontekstu historijskog vrela jasno i odjelito određuje glagoljaški prostor, prostor na kojem se upotrebljava glagoljica, uočene su i druge varijable čije vrijednosti mogu poslužiti u istu svrhu, kao historijska vrela.

1.2. O historijskom vrelu

Značenje je historijskog vrela nemjerljivo. Historijska vrela su uporišne točke konstrukta koji se naziva povijest. Povijest, bilo svjetska, nacionalna ili lokalna, glavni je sastojak stvaranja identiteta i zajedničke vrijednosti na kojima se temelji zajednica. Drugim riječima, bez historijskog vrela povijest je izmišljotina i prijevara. Slika prošlosti formirana takvom poviješću je lažna, a njezine vrijednosti upitne ili varijabilne. Manipulacija poviješću manipulacija je zajednicom. Toliko je značenje historijskog vrela.

Govoreći o glagoljskim natpisima treba imati na umu da velik dio te grupe sačinjavaju epigrafi – natpisi u kamenu. Epigrafi su jedino historijsko vrelo koje je od samog nastanka osmišljeno i kreirano s namjerom da svjedoči nekom povijesnom djelovanju. Epigrafi su spomenici, a njihova je prvotna, ako ne i jedina, funkcija svjedočanstvo, spomen. Dakle, od samog nastanka, od one prvotne autorove ideje koja prethodi izvedbi/klesanju, dizajnirani su s mišlju da traju i da njihov sadržaj bude općepoznat, javan i dostupan. Kamen prkosi vremenu, prkosi prolaznosti; kamen je, uz to, imun na vremenske prilike, što znači da je epigrafu eksterijer očekivano okruženje u kojem u potpunosti ostvaruje vlastitu javnu funkciju. Kamen kao surogat vječnosti i uklesani tekst kao ono što je zauvijek oteto zaboravu – što je to nego s namjerom osmišljeno i učinjeno historijsko vrelo.

U tom je kontekstu jednim epigrafom zaboravu oteto kraljevo darivanje ledine benediktinskoj opatiji sv. Lucije u Jurandvoru pored Baške. Iznimno dug glagoljski natpis zaboravu je oteo i

dvojicu opata, Držihu i Dobrovita, nemali broj svjedoka darivanja i nejasno saznanje o nekakvu jedinstvu ili zajedništvu između opatije sv. Lucije i Mikule. „Glavni junak“ ovog po svemu netipičnog natpisa je upravo Zvonimir, kralj hrvatski, kao darovatelj ledine. Ne ulazeći u uvodnom dijelu u probleme, nedorečenosti i nekonzistentne zaključke koje je znanost, u prvom redu povijesna i filološka, o natpisu s Bašćanske ploče prihvatila, potrebno je istaknuti značenje koje je sam epigraf dobio u suvremenoj hrvatskoj povijesnoj znanosti. Bašćanska ploča je simbol. Simbol hrvatskog naroda, njegove pismenosti, a u novije vrijeme, otkad postoje nacije, ploča je simbol hrvatske nacije. Hrvati imaju natpis u kamenu datiran u 11. stoljeće, na kojem se na hrvatskom pismu, starohrvatskim jezikom, govori o darivanju hrvatskoga kralja Zvonimira.

Činjenica da istraživanje natpisa s Bašćanske ploče istodobno podrazumijeva i „čepkanje“ po jednom od temeljnih simbola hrvatskoga nacionalnog identiteta za istraživača je, kao što je oduvijek i bila, otegotna okolnost, a proizlazi iz međusobne kolizije dviju funkcija Bašćanske ploče. Bašćanska je ploča historijsko vrelo, ali i nacionalni simbol pa je i istraživač stavljen u nezgodan položaj jer mora, u skladu s vlastitim preferencijama i kvalitetama, izabrati pristup koji će primijeniti. Hoće li tragati za istinom i samo istinom, bez obzira na posljedice, ili će se ugraditi u postojeći povijesni konstrukt, pa makar i šutnjom, i time pridonijeti nekritičnom promišljanju i inertnosti znanstvene zajednice.

Ovakva žestoka kritika ima svoju realnu osnovu. Početkom trećeg tisućljeća, *oko godine 2000.*, na hrvatsku povijesnu pozornicu iznesen je jasan, plauzibilan i teško osporiv argument koji tumači da je natpis s Bašćanske ploče mlađi nego što su dotadašnji istraživači zagovarali.³ Znanstvenoj javnosti predstavljen je nov pogled na predmet istraživanja i uočena je nova činjenica.⁴ Taj je trenutak aktualizirao, dotad umirenu i prikrivenu, koliziju koja postoji između Bašćanske ploče kao historijskog vrela i te iste ploče u ulozi nacionalnog simbola. Bio je to trenutak odluke, uvjetno govoreći trenutak jer odluka je još uvijek moguća. S tom novom i potentnom činjenicom koja je sposobna iz temelja izmijeniti uvriježeno vjerovanje o dataciji ploče i natpisa trebalo se, i treba se, nositi.

Neupitno je da je ta činjenica učinila nemogućim da se zadrži znanstveni integritet, a da se ne potvrdi otvorena mogućnost da ovdje nije riječ o natpisu s prijelaza 11. u 12. stoljeće. Drugim

³ Pritom je uputno spomenuti da historijat istraživanja natpisa s Bašćanske ploče traje više od stoljeća i pol. Datacija natpisa nije bila predmetom znanstvenog osporavanja sve do 2000. godine.

⁴ Riječ je o radu Pavuše Vežića *Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Jurandvoru* objavljenom u zborniku radova *900 godina Bašćanske ploče*, Krčki zbornik, sv. 42., posebno izdanje 36, 2000.

riječima, istraživač/znanstvenik bio je primoran odabrati između historijskog vrela i nacionalnog simbola. Situacija je očito bila preteška, jednako kao što je i danas teška i nepovoljna, te je, konsenzusom ili je svatko za sebe pronašao vlastito opravdanje, odlučeno da se u vezi s tim ne učini ništa.⁵ Nova je činjenica prešućena i prepuštena zaboravu. Takvim promišljenim nedjelovanjem hrvatska je znanstvena zajednica, u prvom redu povijesna, ali i jezikoslovci i filolozi, napravila težak prekršaj nad historijskim vrelom i vlastitom strukom.

1.3. Riječ-dvije o simbolima

Jezik simbola je nadjezik, univerzalni jezik čovječanstva. Prirodni habitat simbola je mistika i religija. Stoga nacija i narod nemaju nikakve koristi od simbola. Narodu i naciji simbol je tek nadomjestak, surogat za identitet. Potencijalno redatiranje natpisa s Bašćanske ploče u kontekstu hrvatstva i njegova nacionalnog identiteta nije niti presudno niti bi trebalo biti opasno. Natpis je hrvatski, to je neupitno. Glagoljski natpis, onaj s Bašćanske ploče, ali i svaki drugi, plod je glagoljanja zajednice i kao takav je već i neovisno o sadržaju historijsko vrelo, dokaz da je glagoljsko pismo, koje je neraskidivo povezano s upotrebom crkvenoslavenskog jezika u službi Božjoj, prisutno u ljudima koji žive na ovom prostoru. Glagoljanje i Božja služba na jeziku koji je narodu razumljiv predstavljaju jasnije određenje naroda i to ne na ravni simbola, nego na ravni identiteta. Te dvije prakse, glagoljanje i upotreba crkvenoslavenskog jezika u službi Božjoj, dvije su endemske i legitimne pojave unutar Crkve. Oni koji su u službi jačanja kohezijskih silnica zajednice i nacionalnog jedinstva koje proizlazi iz zajedničkog iskustva, odnosno historije, trebali bi vlastito djelovanje postaviti na zdrav temelj, na stvarne odrednice identiteta te zajednice. Stvarna odrednica identiteta neke zajednice ne proizlazi iz jednog natpisa, pa čak ni onoga na kojem se spominje kralj, nego iz svih natpisa koji su tijekom tisućljetne glagoljaške tradicije nastali na ovim prostorima. Identitet se ne detektira činom, nego kontinuitetom činjenja. Kontinuitet činjenja nije Bašćanska ploča, nego fenomen glagoljaštva. To je više prešućivanje Vežičeve opservacije u potpunosti promašen potez kako za samu znanost tako i za pitanje narodnog ili nacionalnog određenja.

⁵ Na Vežičevo plauzibilno promišljanje osvrnuo se jedino akademik Lujo Margetić u svom radu *Neka pitanja iz starije povijesti sjevernog Jadrana*, objavljenom u *Croatica christiana periodica*, br. 48, 2001. Margetićeva replika nije umanjila značaj Vežičevih opservacija.

1.4. Generalna koncepcija rada

Disertacija se sastoji od dva međusobno ovisna dijela koja se nadopunjuju i čine logičku cjelinu. U prvom je dijelu obrađen, formiran i interpretiran korpus glagoljskih natpisa. Formiranje korpusa provodilo se analizom i opisom svakog kvarnerskoga glagoljskog natpisa i to u tri faze. U prvoj su fazi detektirani parametri za analizu i opis natpisa. Nakon toga je provedena analiza prema zadanim parametrima, odnosno istraživačkim varijablama. Rezultati analize prikazani su tablično.⁶ U trećoj je fazi kvantifikacijom provedena sinteza dobivenih podataka i dobiveni opći podaci koji se odnose na sve znanosti poznate glagoljske natpise s kvarnerskih otoka. To je i trenutak u kojem je formiran korpus. Nakon formiranja korpusa uslijedila je njegova interpretacija.⁷

Jedno od prvih očitovanja korpusa u funkciji historijskog vrela upravo je njegovo jasno ukazivanje na postojanje kronološkog diskontinuiteta u natpisnoj produkciji na kvarnerskim otocima. Značajan diskontinuitet između najstarijih glagoljskih natpisa i kontinuirane natpisne produkcije doveo je do izmjena u planiranoj strukturi disertacije u koju je integrirano i opsežno poglavlje o natpisu s Bašćanske ploče. Inicijalno nije bila namjera pisati o Bašćanskoj ploči budući da je riječ o natpisu koji se aktivno istražuje punih 160 godina i o kojem su pisali iznimni stručnjaci. Činilo se da bi eventualni osvrt na taj natpis unaprijed bio osuđen na ponavljanje i citiranje zaključaka prethodnih autora. Međutim, nakon uočenog diskontinuiteta u kronološkoj distribuciji kvarnerskih glagoljskih natpisa, na takvu je neočekivanu situaciju trebalo nekako reagirati, a najmanje što se moglo učiniti jest provjeriti plauzibilnost premisa i zaključaka na kojima je zasnovana aktualna znanstvena hipoteza o dataciji i autorstvu bašćanskog natpisa, uvažavajući pritom činjenicu da je natpis datiran

⁶ Parametri za analizu natpisa razvrstani su u četiri opisne grupe: Identifikacija, Datacija, Fizičke karakteristike medija i Tekstna funkcija. Istraživačke varijable koje se određuju u grupama Identifikacija i Fizičke karakteristike medija u potpunosti su nesadržajne, odnosno neovisne o natpisnom sadržaju. Tekstna funkcija je u potpunosti sadržajna jer se određuje isključivo na osnovi sadržaja natpisa, a varijable u grupi Datacija određivane su i pomoću sadržajnih i nesadržajnih elemenata samih natpisa.

⁷ Korpus je formiran sa željom da posluži kao ogledni primjerak, prikaz metode kojom se cjelokupna natpisna materija, dakle i ona s drugih geografskih područja, treba obraditi i sistematizirati. Naime, kada se cjelokupna natpisna materija obradi pomoću istih varijabli, mogu se provoditi komparacije na temelju cjelokupnoga natpisnog korpusa. Upravo komparacijama s ostalim geografskim područjima, funkcija se izrađenog korpusa za kvarnerske otoke u potpunosti ostvaruje. Dakle, uputno je i istaknuti da korpus kvarnerskih glagoljskih natpisa predstavlja pogodan materijal za daljnje znanstveno implementiranje. Daljnja upotreba korpusa prekoračuje granice ove disertacije. Korpus omogućuje komparaciju s drugim glagoljaškim izvorima, npr. knjigama, odnosno njihovom geografskom distribucijom, ili podacima iz crkvenih matica, brojem stanovnika, urbanizmom mjesta i sl. Opravdano je pretpostaviti da će važnost podataka dobivenih ovakvim komparativnim analizama biti značajna za ispravno razumijevanje glagoljaštva kao povijesnog, kulturnog i geografskog fenomena.

posrednim putem. Upravo je na ovom primjeru lako uočljiv međuovisan i nadopunjujući odnos između prvog i drugog dijela disertacije. Naime, podatkovna vrijednost korpusa povod je za kritičko iščitavanje i analizu historijata istraživanja o najznačajnijem glagoljskom natpisu, natpisu s Bašćanske ploče, kojemu je posvećen drugi dio disertacije.

Čini se da takva struktura disertacije i pristup istraživanoj materiji izvršava zadatak iz naslova. Preko korpusa ponuđen je sasvim nov način interpretiranja glagoljskih natpisa u funkciji historijskog vrela, a analizom historijata istraživanja o Bašćanskoj ploči uočene su nekonzistentnosti i nepostojanje koherencije u samom procesu zaključivanja o dataciji Bašćanske ploče, odnosno njezina glagoljskog natpisa koji je ujedno i sam najznačajnije historijsko vrelo među svim glagoljskim natpisima. Vrelo pomoću kojega su povjesničari zaključili da se Zvonimirovo kraljevstvo proteže i na otok Krk. Na povjesničarima je da odluče ima li redatiranje izrade natpisa utjecaj na derivaciju zaključaka koji su putem natpisnog sadržaja derivirani.

Oba istraživačka puta, sinteza korpusa i analiza historijata istraživanja o Bašćanskoj ploči, pokazala su se plodnima jer su se pomoću njih generirale nove spoznaje. Neke od tih spoznaja nadopunjuju hipoteze i teorije istraživača koji su prethodili pisanju ove disertacije, a druge su s postojećim hipotezama i teorijama u koliziji.

1.5. Jedna filozofska misao

Rad na korpusu obilježila je jedna filozofska misao. Korpus treba shvatiti kao totalitet svih, znanosti poznatih, glagoljskih natpisa s kvarnerskih otoka. Taj kvantum natpisa svojevrsan je ostatak tisućljetne kvarnerske glagoljaške natpisne produkcije. Dakle, broj znanstveno zabilježenih natpisa stoji u relaciji s ukupnim brojem učinjenih natpisa. Takvo razumijevanje korpusa nalagalo je da se pokuša pronaći interpretativni modus njegovih podatkovnih vrijednosti, koji bi mogao naznačiti odgovor na temeljno pitanje, pitanje kojem se do sada nije uspjelo ni pristupiti: Treba li korpus razumjeti kao ostatak ostataka ili kapitalni ulov tisućljetne glagoljaške natpisne produkcije na kvarnerskim otocima?

Očito je da odgovor na to pitanje stoji u relaciji s dvije varijable: brojem znanstveno zabilježenih natpisa i brojem učinjenih natpisa tijekom glagoljaške prošlosti Kvarnera. To nije problem. Problem nastaje u trenutku kada se pokuša, u potpunosti aproksimativno, odrediti

ukupan broj učinjenih natpisa. Taj je broj moguće aproksimativno odrediti jedino na osnovi i u relaciji s brojem znanstveno zabilježenih natpisa. Međutim, uopće nije jasno kako to učiniti. Temeljem vrijednosti koje pruža korpus, odnosno koristeći se korpusom kao historijskim vrelom, postalo je mogućim staviti u međuodnos ta dva broja. U nastavku disertacije izložena je metoda koja omogućuje simulaciju kvantitete glagoljskih natpisa učinjenih tijekom tisućljetne glagoljaške povijesti Kvarnera.

1.6. Nekoliko terminoloških napomena

Prije daljnjeg izlaganja potrebno je razjasniti značenje određenih termina koji se u disertaciji koriste. Govoreći o glagoljskim natpisima nerijetko se u literaturi spominje *pronalazak* nekog glagoljskog natpisa. Taj termin u kolokvijalnom kontekstu zadovoljava, ali je njegova upotreba u pisanom radu upitna i tek parcijalno opravdana budući da pojam pronalaska implicira da je predmetni glagoljski natpis prije njegova pronalaska bio skriven ili barem oku javnosti nedostupan, što vrlo često nije slučaj. Dopusšteno je govoriti o pronalasku natpisa koji je uočen tijekom rekonstrukcije zidova kakva arhitektonskog objekta, međutim ne može se govoriti o pronalasku natpisa s Bašćanske ploče s obzirom na to da su natpis i ploča cijelo vrijeme javni, odnosno nikada nisu bili skriveni.⁸ Moguća je i situacija u kojoj je neki glagoljski natpis poznat nekolicini ljudi, ali ne i široj javnosti, kao ni znanstvenoj zajednici. Je li takav natpis u tom slučaju *pronađen* ili nije?

Termin *pronalazak* ovdje je rabljen krajnje oprezno i isključivo u situacijama koje dopuštaju njegovu upotrebu, a one nisu brojne. Zbog toga je bilo potrebno pronaći termin koji će odgovarati predmetu istraživanja u svim situacijama te je tu funkciju odlično obavio izraz *znanstveno zabilježen natpis*. Upotrebom tog izraza terminologija je postavljena na zdrav temelj budući da je izraz precizan i krajnje je jasno na koje se natpise odnosi.

Drugi problem vezan uz izbor terminologije proizlazi iz činjenice da nisu svi znanstveno zabilježeni natpisi ujedno i sačuvani, odnosno postojeći i dostupni u sadašnjem trenutku. Razmjerno je velik broj natpisa koje je znanost zabilježila otuđen, izgubljen, uništen ili ukraden, dakle nedostupni su. U takvoj se situaciji također uviđa opravdanost upotrebe izraza

⁸ S druge strane, može se govoriti o pronalasku Jurandvorskih ulomaka III i IV budući da su se ulomci nalazili u opločanju crkve gledajući licem prema podu. Dakle, bilo je potrebno okrenuti ih jer su natpisi bili oku nedostupni, odnosno skriveni.

znanstveno zabilježen natpis. Izraz ne preudicira niti da je natpis postojeći niti da je dostupan u sadašnjem trenutku. Broj znanstveno zabilježenih natpisa nije ekvivalentan niti s brojem postojećih natpisa niti s brojem poznatih natpisa niti s brojem dostupnih natpisa.

2. Domena istraživanja

2.1. Geografske odrednice Kvarnera

Pojam Kvarnera, u kontekstu njegovih geografskih određenja, nije unificirano upotrebljavan kroz povijest. U užem smislu pojmom Kvarnera označavao se plovidbeni put između istočne istarske obale i otokâ Suska, Unija i Cresa. Njime se dolazilo do povijesno važnih pomorskih luka Plomina, Bakra i Rijeke. Taj su plovidbeni put Rimljani zvali *Sinus flanaticus*, odnosno Plominski zaljev, ističući time važnost upravo plominske luke. Poslije se za isto morsko područje u mletačkim kartama upotrebljava naziv *Canale del Quarnero*.⁹ Otud se pojam Kvarnera uvjetno rečeno širi te se njime označava veće geografsko područje u kojem se nalazi ukupno pet plovidbenih putova omeđenih otocima i priobaljem. Nastavljajući sjeverno od Plomina nalazi se *Canale di Farasina*.¹⁰ Danas je uvriježeni naziv Vela vrata. Istočno od Velih vrata, između otoka Cresa i Krka, nalaze se Mala vrata odnosno *Canale di Mezzo*.¹¹ Naziv *Quarnerolo*, deminutiv od *Quarnero*, upotrebljavao se za područje između Lošinja i Paga, pa južno prema Silbi, Olibu i Viru.¹² Termin je i danas u upotrebi iako se pod pojmom Kvarnerića razumijeva šire pomorsko područje koje se prostire sjeverno prema Krku. Istočno od otoka Krka nalazi se *Canale del Maltempo*, danas znan kao Vinodolski kanal.¹³ Južno od njega nalazio se *Canale della Montagna*, danas Velebitski kanal.¹⁴ Uvažavajući takvo geografsko određenje pojma Kvarner, slijedi da je riječ o morskom zaljevu koji se prostire sjeverno od imaginarne linije koja započinje na rtu Kamenjak na samom jugu Istre, ide preko Velog Rata na Dugom otoku, a završava u Privlaci kod Nina.¹⁵ Time se u Kvarnerskom zaljevu nalazi i nekoliko sjevernih otoka zadarskog arhipelaga.

U ovom radu poštovano je takvo geografsko određenje Kvarnera, iako ne u potpunosti. Spomenuta imaginarna linija koja međi južnu granicu Kvarnera, pomaknuta je sjeverno tako da su iz zadarskog arhipelaga istraživanju podvrgnuti jedino glagoljski natpisi sa Silbe i Oliba, otokâ koji predstavljaju direktnu južnu granicu Kvarnerića. Otoci južno od Silbe i

⁹ Petar Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima: Toponomastička istraživanja* (Zagreb: JAZU, 1950) 17.

¹⁰ Ibid., 18.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid., 17.

Oliba, pa sve do južne granice Kvarnera, onako kako je prije definirana, nisu predmetom promišljanja ove disertacije.¹⁶ Takvu je odluku donekle potaknuo i Ivan Milčetić koji je u svojim *Arheološki-istoričnim crticama* proučavajući, kao što sam navodi, čisti čakavski dijalekt primorskoga kraja, obilazio kvarnerske (primorske) otoke, zaključno upravo sa Silbom i Olibom na jugu.¹⁷ Prema Milčetiću, upravo su ta dva otoka predstavljala južnu granicu kvarnerskog, odnosno primorskoga kulturnog kruga.

Treba jasno naznačiti da su predmet istraživanja ove disertacije glagoljski natpisi i grafiti s otoka Krka, Cresa, Lošinja, Raba, Unija, Silbe i Oliba.¹⁸

2.2. Vremenske odrednice istraživanja

Predmet istraživanja ove disertacije je, osim prostorno, određen i vremenski. Disertacija se ne bavi svim glagoljskim natpisima s kvarnerskih otoka. Iz promišljanja i analize izuzeti su natpisi koji se datiraju na kraj 19. stoljeća i svi natpisi iz 20. i 21. stoljeća. Razlog je takvu definiranju vremenskog okvira, ponajviše njegove gornje granice, uvjerenje da treba razlikovati natpise koji su plod glagoljaške tradicije od natpisa čiji je nastanak motiviran upravo nostalgijom prema minuloj glagoljaškoj tradiciji. U tom kontekstu u razmatranje nije uzet glagoljski natpis iz 1903. izveden na spomen-ploči na kapeli sv. Martina u Vrbniku¹⁹ kao ni natpis na crkvenom prozoru u crkvi Majke Božje od Zdravlja, zatim glagoljski natpisi novijeg datuma koji se nalaze na groblju franjevačkog samostana uz crkvu Navještenja Marijina na otočiću Košljunu, kao ni glagoljski natpis sa silbanskoga groblja koji je datiran u 20. stoljeće. Ovima treba pridodati i hiperdimenzionirana spomenička glagoljska slova koja su postavljena uz glavnu cestu prema Baški i u samoj Bašćanskoj vali.

Vremensko određenje završetka glagoljaške tradicije svakako je ovisno o geografskom prostoru. Glagoljaška se tradicija negdje gasi prije, drugdje poslije. Stoga je iznimno teško ponuditi i univerzalan i precizan vremenski okvir. Odlukama Drugog vatikanskog sabora, zaključenog 1965., u bogomoljama se u svrhu misnog slavlja dopušta upotreba narodnih jezika. Umjesto latinskog, misa se slavi na govornom, narodnom jeziku. U kontekstu

¹⁶ Dakle, riječ je o otocima Premudi, Istu, Molatu. Istraživanju nije podvrgnut ni otok Pag.

¹⁷ Ivan Milčetić, „Arheološki-istorične crtice s hrvatskih otoka“, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, vol. 6, br. 1 (1884): 18.

¹⁸ U razmatranje nisu uzeti glagoljski natpisi iz priobalja Kvarnerskog zaljeva. Njihova je obrada logičan nastavak istraživanja.

¹⁹ Fučić, *Glagoljski natpisi*, 371.

Hrvatske, barem njezinih glagoljaških područja, ta se revolucionarna novina Drugog vatikanskog sabora očituje u tome što staroslavenski jezik, jezik koji se bilježio glagoljskim pismom, biva zamijenjen aktualnim, živim narodnim jezikom. U skladu s tim, od tada ni glagoljaški brevijari i misali sasvim sigurno više nisu u upotrebi. U to je vrijeme, međutim, glagoljaška tradicija već uvelike zamrla, a glagoljsko pismo povuklo se iz aktivne uporabe. Zbog toga se odredbe Drugog vatikanskog sabora ne smiju poistovjećivati s gornjom vremenskom granicom kontinuirane glagoljaške tradicije. Glagoljaštvo nije nestalo dekretom ili nalogom; odumiralo je i postupno se gasilo. Jasan je indikator pasivizacije glagoljice pojava šćaveta.²⁰ Upotreba šćaveta jasan je odraz nazadovanja glagoljaške pismenosti i kulture jer se šćavet upotrebljavao tamo gdje ili nije bilo glagoljskih knjiga ili su one postale nerazumljive novim naraštajima svećenika. Glagoljsko pismo definitivno izlazi iz aktivne upotrebe u slavenskoj liturgiji pojavom latinicom transkribiranog Vajsova misala iz 1927. godine. U tom se kontekstu i pojava šćaveta i Vajsov misal i Drugi vatikanski sabor mogu promatrati kao faze gašenja glagoljaške tradicije. Glagoljaška tradicija se unutar kvarnerske epigrafije definitivno gasi u drugoj polovici 19. stoljeća te je i dalje moguće zagovarati tvrdnju da se u samostanu sv. Franje u gradu Krku nalazi najmlađi *datirani slučaj upotrebe glagoljskog pisma u kontinuiranoj glagoljskoj tradiciji naših trećoredaca – glagoljaša*.²¹ Taj je natpis datiran u 1868. godinu.

Prema prihvaćenim znanstvenim hipotezama, kvarnerski otoci Krk i Cres iznjedrili su natpise koji pripadaju najstarijem glagoljaško-natpisnom razdoblju koje seže u drugu polovicu 11. stoljeća. Riječ je o Krčkom natpisu i Valunskoj ploči.²² Time se krajnje vremenske odrednice glagoljaško-natpisne produkcije na kvarnerskim otocima kreću od druge polovice 11. stoljeća pa sve do druge polovice, odnosno do kraja 19. stoljeća.

²⁰ Latinicom pisana crkvena knjiga na čakavskom narječju. Šćavet je imao značajnu primjenu u Senjsko-modruškoj biskupiji, Istri i Dalmaciji, ali ne i na otoku Krku, odnosno Krčkoj biskupiji.

²¹ Branko Fučić, „Glagoljski natpisi dopune 1, 2, 3, 4, 5, 6“, *Slovo*, sv. 38 (1988): 70.

²² Ovi natpisi smatraju se istodobnima s Plominskim natpisom, Grdoselskim ulomkom, Humskim grafitom, Senjskom pločom. Pogledati u: Branko Fučić, „Najstariji hrvatski glagoljski natpisi“, *Slovo*, sv. 21(1971): 228-229.

2.3. Identifikacija glagoljskih natpisa i grafita s kvarnerskih otoka

Kvarnerski glagoljski natpisi identificirani su na temelju postojeće literature. U prvom redu knjigom/katalogom *Glagoljski natpisi* autora Branka Fučića²³ i njegovim člankom *Glagoljski natpisi dopune 1-6* iz kojega su, s obzirom na geografsko određenje ove disertacije, relevantna četiri glagoljska natpisa s otoka Krka.²⁴ Darko Deković zabilježio je glagoljski natpis u selu Dragozetići na Cresu te je i taj natpis pridodan korpusu.²⁵

Na Cresu, u kompleksu crkve i samostana sv. Marije na Vijaru, i autor ovog rada uočio je glagoljski natpis koji je znanstvenoj zajednici do sada bio nepoznat.²⁶ Prilog upotpunjavanju korpusa dao je i krčki svećenik Nikola Radić koji je pri preuređenju crkve sv. Andrije u selu Žgombići pronašao natpis za koji se smatralo da je izgubljen.²⁷ Tom je prigodom korigirano čitanje predmetnog natpisa. Upotpunjavanju korpusa pridonio je i profesor Ivica Vigato koji je upozorio na postojanje, znanosti nepoznatog, natpisa sa Silbe.²⁸ Konzervatorica Mia Rizner ukazala je na postojanje glagoljskog grafita u crkvi sv. Antona na Prhavcu u Puntićima na otoku Cresu.²⁹ Posljednji znanosti nepoznati natpis otkrila je restauratorica Nevena Krstulović restaurirajući glavni oltar Uznesenja Marijina iz crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Vrbniku na kojemu je, skidajući sekundarne slojeve boje na lijevom i desnom polju predele oltara, pronašla izvorni glagoljski natpis upisan u drvu.³⁰

S obzirom na to da su u Fučićevu katalogu *Glagoljski natpisi*, jednako kao i u članku koji je uslijedio, *Glagoljski natpisi dopune 1-6*, priložene i fotografije natpisa, a Deković je objavio članak o natpisu iz Dragozetića u kojem je također priložena fotografija natpisa, slijedi da za ukupno četiri kvarnerska glagoljska natpisa nije objavljena njihova fotografija. Riječ je o natpisu zabilježenom na crkvi/samostanu sv. Marije na Vijaru, natpisu sa Silbe zabilježenom na obiteljskoj kući, natpisu s predele oltara iz župne crkve u Vrbniku i grafitu iz Punte Križa. Da bi svi natpisi koji su ovom disertacijom obuhvaćeni bili i slikovno dostupni, ovdje se prilažu njihove fotografije.

²³ Ibid.

²⁴ Fučić, „Glagoljski natpisi dopune 1, 2, 3, 4, 5, 6,“, 64–70.

²⁵ Darko Deković, „Glagoljski natpisi iz Dragozetića na Cresu“, *Dometi*, br. 1-4 (2003).

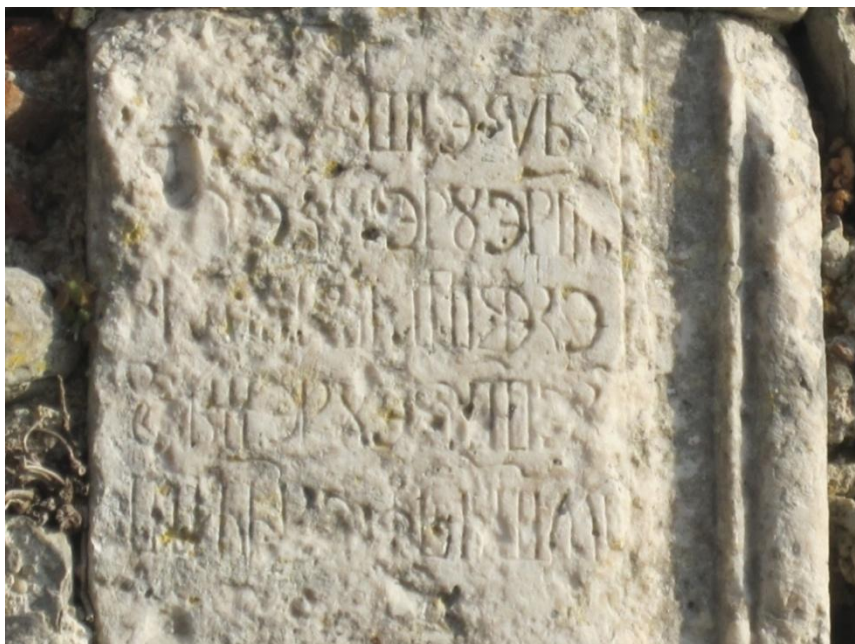
²⁶ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 125.

²⁷ Nikola Radić, „Izgubljeni i pronađeni glagoljski natpis u Dubašnici na otoku Krku“, *Slovo*, sv. 61 (2011): 393.

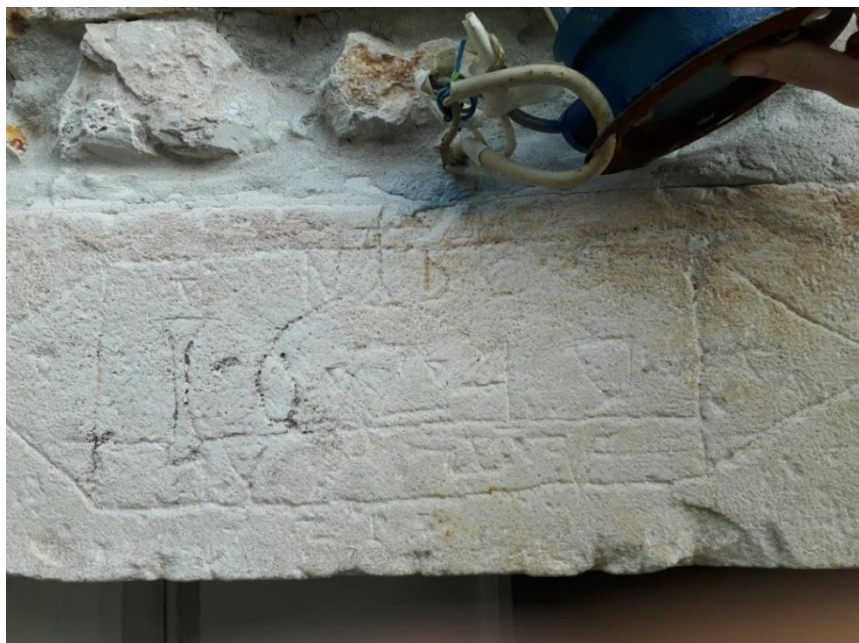
²⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 137.

²⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 131.

³⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 114.

Fotografija 1 *Natpis na arhitekturi samostana i crkve sv. Marije na Vijaru pored Osora*³¹
(fotografija: Luka Aničić).

Fotografija 2 *Natpis na obiteljskoj kući u Silbi*³² (fotografija: Ivica Vigato).

³¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 125.

³² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 137.

Fotografija 3 Natpis na predeli glavnog oltara u crkvi Uznesenja Marijina u Vrbniku, lijevi dio³³ (fotografija: Damir Krizmanić).

Fotografija 4 Natpis na predeli glavnog oltara u crkvi Uznesenja Marijina u Vrbniku, desni dio³⁴ (fotografija: Damir Krizmanić).

³³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 114.

³⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 114.

Fotografija 5 *Grafit iz Punte Križa na Cresu*³⁵ (fotografija: Mia Rizner).

³⁵ Grafit je zabilježen pod rednim brojem 131.

3. Natpisi i grafiti, povod njihova nastanka i metodologija izrade

3.1. O glagoljskim natpisima

Uz glagoljske natpise učestalo se vezuje tumačenje da su lapidarni. Pojam lapidarnosti, osim na medij, odnosi se i na sam natpisni tekst i sadržaj. Lapidarni je tekst jezgrovit, bez suvišnih informacija, bez suvišnih stilskih varijacija, bez digresija. Lapidarni bi sadržaj, prema tome, bio onaj koji je u kazivanju teme jednoobrazan. U današnje vrijeme sadržajnu i tekstualnu lapidarnost može se pripisati npr. SOS-porukama brodova u nevolji, nekadašnjim telegrafskim porukama koje su se otkucavale Morseovom abecedom, oglasima, pločama na kojima piše uredovno vrijeme ustanove, ali i svim slučajevima u kojima je komunikacija ugrožena bilo otežanim i nestabilnim komunikacijskim kanalom ili nedostatkom vremena za komunikaciju. Sadržajna lapidarnost epigrafa proizlazi iz neumoljivih gabarita natpisne površine. Natpis je jezgrovit jer nema mjesta za meandriranje. Dakle, i ovdje postoji svojevrsan limitirajući faktor, jednako kao i u suvremenijim primjerima za, uvjetno rečeno, lapidarno općenje.

Promatrana iz konteksta historijskog vrela, lapidarnost natpisnih tekstova ne djeluje obećavajuće. Već se iz same atribucije lapidarnosti može zaključiti o oskudnosti natpisnog sadržaja, i doista je tako. Natpisi su kratki, ne pružaju obilje informacija, a cjelokupan zabilježen korpus može se razvrstati u svega nekoliko tematskih cjelina.

Uputno je, također, pobliže upoznati metodologiju izrade natpisa koja ima presudan utjecaj na paleografsku analizu natpisnog teksta.

3.2. Paleografija i epigrafija

Paleografska analiza natpisa provodi se na oskudnom uzorku. Često se natpis sastoji od svega nekoliko grafema, a i na dužim natpisima malokad se mogu pronaći sva slova azbuke.³⁶ Dakle, i ti duži natpisi i dalje su kratki, sadržajno stereotipni i, kao što je rečeno, lapidarni. Oskudnost paleografskog uzorka kod glagoljskih natpisa onemogućuje kvalitetnu i potpunu usporedbu jezičnih i grafičkih oblika. Epigrafija je u ovom kontekstu nezahvalna materija. Druga je otežavajuća okolnost distorzija duktusa slova, pojava specifična za natpise u

³⁶ Fučić, *Glagoljski natpisi*, 1.

kamenu, pa tako i one glagoljske. Pod distorzijom slovnog duktusa ne razumijeva se tek preinaka u morfologiji slova. Distorzija seže dublje od rukopisnog identiteta pisca. Dotiče i mijenja ustroj slova na konstruktivnoj ravni i stvara izmjene u njegovoj anatomiji. To znači da ukupan broj, redosljed i smjer linija koje oblikuju slovo u epigrafskoj građi nije istovjetan onome iz rukopisne građe.³⁷ Lapidarnost epigrafskog sadržaja i distorzija slovnog duktusa proizlaze iz fizičkih karakteristika medija u kojemu se natpis izvodi – kamena.³⁸ Tvrdi kamen i vrh klesareva alata pridonose distorziji duktusa. Sile koje se stvaraju tijekom klesanja, kada metalno dlijeto pod udarom čekića ruje tvrdi kamen, jednostavno nisu usporedive s finim i laganim dodirom pisareva pera i glatke pergamene. Tome valja pridodati još jednu iznimno bitnu karakteristiku koja krasi epigrafiju. Natpis, u pravilu, ne kleše autor, nego nepismen ili polupismen klesar.³⁹ Klesar niti čita predložak niti piše natpis. Slova s predložka predstavljaju mu likovni sadržaj koji pokušava ponoviti u kamenu. Klesar ne piše, on kopira. Imitira likovnost predložka. U svojoj estetskoj percepciji predložka klesar vlastiti likovni uradak diskretno doraduje i time otežava čitljivost i umanjuje jasnoću natpisa. Duktus je postojao na predložku, ali na natpisu je iščeznuo ili je teško uočljiv. Prihvata se da su natpisi zbog svoje lapidarnosti i distorziranoga slovnog duktusa za paleografiju sekundarna materija.⁴⁰ Pritom svakako predstavljaju teže prohodan put, sklizak teren na kojem paleograf treba biti iznimno oprezan.

Nakon svega rečenog slijedi još jedna bitna napomena. Ako se prihvati da je natpis preslika predložka, koju je učinio nepismeni subjekt, nužno slijedi da paleografska analiza natpisa referira na paleografske karakteristike predložka. Predložak je jedino mjesto na kojem se obavlja pisanje, a bez pisanjanema niti paleografije.

3.3. Natpis Jelene Šuline

Specifičnost natpisne paleografije zorno predočava vrbnički glagoljski epigraf o Jeleni Šulini.⁴¹ Natpis je izveden na nadvratniku. Tekst započinje na čeonj plohi nadvratnika, a

³⁷ Ibid., 6–7.

³⁸ Generalizacije primijenjene na epigrafe u pravilu vrijede i za natpise u drugim medijima, npr. u metalu ili drvu.

³⁹ Fučić, *Glagoljski natpisi*, 7. i Fučić, „Najstariji hrvatski glagoljski natpisi“, 227.

⁴⁰ Fučić, *Glagoljski natpisi*, 7.

⁴¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 115.

nastavlja se na plohi usmjerenoj prema podu. Na čeonj plohi je glagoljskim pismom u tri reda uklesano *1663 miseca decembra to e kuća*. Na donjem dijelu, također glagoljicom, stoji **imiluš inələ ənəm**. Očito je da je drugi dio natpisa izveden u zrcalnoj slici. Sva su slova okrenuta u suprotnom smjeru, a natpis treba čitati zdesna nalijevo. Dakle, na donjoj plohi piše *mene Eleni Šulini*. Služeći se Occamovom britvom, najjednostavnije je objašnjenje ovakve situacije tumačenje da je nepismen klesar drugi dio predloška gledao s krive strane i uklesao zrcalnu sliku natpisa.⁴² Budući da je prvi dio natpisa ispravan, predložak je očito bio sastavljen od najmanje dva dijela, čeonog i donjeg. Iz ove paleografske situacije slijedi da predmetni predložak ne treba zamišljati kao slovni zapis napravljen na papiru, kao što to čini Fučić,⁴³ nego kao likovnu šablonu u kojoj su slova izrezana u podlozi. Jedino s tako izrađenim predloškom klesar se mogao zabuniti i uklesati natpis gledajući u predložak s krive strane. Naime, da je predložak imao izgled zapisa na papiru ili kakvom drugom mediju, i nepismen bi klesar mogao bez ikakve dvojbe odrediti lice i naličje predloška – stranu na kojoj je pisano. Predložak izrađen u obliku izrezane šablone ima smisla jedino ako je mjerama istovjetan željenom natpisu, kada je odnos 1 : 1. Jedino se tada može šablonu prisloniti na kamen i ocrtati gabarite unutar kojih će se klesati. Bilo kakav drugi odnos zbog praktičnih je razloga teško zamisliv. S obzirom na to da je već Fučić istaknuo Šulinin natpis kao izrazito zanimljiv i izniman uradak hrabre i samosvjesne žene koja epigrafom svjedoči vlastiti posjed, valja dodati da se na osnovi paleografskih osobitosti tog natpisa, točnije njegove zrcalne slike, mogu izvesti zaključci o fizičkim osobitostima predloška.⁴⁴ To su izrazito vrijedne informacije budući se o izgledu predloška može samo nagađati jer niti jedan nije ostao sačuvan.

3.4. Dvije funkcije predloška

Uvažavajući specifičnu metodologiju izrade glagoljskog natpisa u kojoj sudjeluju dvije osobe i pritom promišljajući o optimalnom modusu njihove komunikacije u danoj situaciji, nameće se zaključak da se komunikacija, s obzirom na klesarevo nepoznavanje pisma, odvija upravo

⁴² Unutar korpusa glagoljske epigrafije zamijećene su brojne paleografske pogreške i nedorečenosti, odnosno izmjene duktusa slova. Brojnost tih pogrešaka pokazuje nepismenost klesara. Više o tome u članku Branka Fučića *Najstariji hrvatski glagoljski natpisi*.

⁴³ Fučić, *Glagoljski natpisi*, 20.

⁴⁴ *Ibid.*, 374.

putem predloška. Time postaje jasno da se prva funkcija predloška očituje u komunikaciji između autora natpisa i izvođača – klesara. Predložak je njihov komunikacijski kanal. I više od toga, predložak je jasno definiran radni zadatak koji klesar treba prenijeti u kamen. To je primarna funkcija predloška.

Druga funkcija predloška očituje se u odnosu na samog autora. Izradom predloška autor u potpunosti definira prostornu organizaciju natpisa na natpisnoj površini. Određuje dimenziju slova, razmak među njima, broj redaka, broj slova u retku, linijski sustav, eventualni likovni sadržaj i u konačnici ukupnu estetiku budućeg natpisa. Limitiran brojem slova i dimenzijama natpisne površine, ali i dimenzijama samih slova koje su u direktnoj relaciji s mjestom postava samog natpisa, autor treba na zadovoljavajući način ostvariti temu natpisa, tekstnu funkciju i poruku koju prenosi čitatelju.⁴⁵ Izrada predloška završni je čin kreativne faze. Predložak je empirijska provjera autorove ideje.⁴⁶ Izradom predloška autor završava svoj posao. Dakle, druga je ili sekundarna funkcija predloška evaluacija prije same realizacije. Gotovo pa privilegij autora.

Izrazito kratki natpisi, primjerice natpisi koji se sastoje samo od datacije, od četiri, tri ili samo dva grafema, a za koje je, suprotno rečenom, moguće da ih je izradio klesanju vičan glagoljaš, nisu trebali predložak i vjerojatno ga nisu ni imali. Klesani su iz glave. Moguće je da predložak nisu imali ni neki dulji natpisi. Ti su natpisi u većoj mjeri neusklađeni, distribucija slova na natpisnoj površini nije ravnomjerna, veličina slova varira, jednako kao i kut kojim zatvaraju pretpostavljeno (zamišljeno) crtovlje. Čini se mogućim da je jedan takav primjer, između ostalih, i Krčki natpis.

Drugim riječima, da bi paleografska analiza bila točna u svojoj interpretaciji, mora u svome promišljanju obuhvatiti dva momenta – distorziju duktusa, koja je općeprihvaćena i s njom se u pravilu računa, te postojanje predloška i sve njegove daljnje implikacije na samu grafiju natpisa. Činjenica je da se u dosadašnjem znanstvenom istraživanju glagoljskih natpisa tim implikacijama posvećivalo premalo pozornosti.

⁴⁵ Kod sadržajno bogatijih natpisa veći je naglasak na kvalitetnoj pripremi i promišljenosti autora pri izradi predloška.

⁴⁶ Značenje ovog zaključka treba promatrati u relaciji s novim činjenicama o izgledu predloška: da je riječ o šablona i da je mjerilo predloška prema natpisu 1 : 1.

3.5. Vremenski odnos predloška i natpisa

Paleografska analiza natpisa u pravilu referira na paleografske osobitosti predloška. Paleografija izučava pismo i pisanje. Nepismenom klesaru slova su tek likovna tvorba. Nepismen klesar niti čita niti piše. On klešući kopira. Stoga se ne može, u onom najužem smislu, govoriti o paleografskoj analizi natpisa. Natpis treba shvatiti kao kopiju predloška, imitaciju autorovih grafema. Prenesen likovni sadržaj. Jednako kao što fotografija nekog objekta nije taj objekt nego objektivna vizualna reprodukcija tog objekta. Natpis je, prema takvom razumijevanju, subjektivna reprodukcija predloška. Dakle, ako se jasno detektira taj klesarev subjektivni doprinos, može se na osnovi natpisa predočiti kakav je bio originalni autorov zapis-predložak i tada postaje mogućim govoriti o paleografiji. Ako je natpis djelo nepismenog klesara, tada paleografska analiza natpisa referira na paleografske osobitosti predloška. Situacija je analogna danom primjeru s fotografijom, pri čemu se na osnovi fotografije mogu donijeti zaključci o fotografiranom predmetu.

U pravilu, izrada predloška neposredno prethodi izradi natpisa, tako da predložak i natpis imaju istu dataciju. Upravo zbog istodobnog nastanka predloška i natpisa moguće je preko paleografije natpisa zaključivati o njegovoj dataciji. Ako nastanak predloška nije istodoban s izradom natpisa, tada to više nije moguće. Ako postoji značajna vremenska razlika između datacije predloška i datacije natpisa, određivanje datacije na osnovi paleografskih analiza referira na dataciju predloška, ali ne i na dataciju samog natpisa. U jednom primjeru glagoljaške natpisne produkcije na Kvarneru izrada predloška i izrada natpisa nisu istodobni. Riječ je o natpisu s Bašćanske ploče.

3.6. Razlikovanje natpisa i grafita

Pojam glagoljskog natpisa podrazumijeva formalan primarni zapis glagoljskim pismom učinjen u kamenu, drvu i metalu ili oslikan na slikama ili drugim površinama.⁴⁷ Zbog svoje lapidarnosti i sadržajne stereotipnosti, natpisni tekstovi odgovaraju na tri temeljna pitanja: Kada je učinjeno? Što je učinjeno? I tko je činitelj/naručitelj? Pitanje *gdje* je u kontekstu glagoljskih natpisa, barem epigrafa, suvišno jer je natpis integralni dio objekta o kojem se govori pa se mjesto radnje podrazumijeva. Redundantno je i pitanje *zašto*, odnosno razlog

⁴⁷ Fučić, *Glagoljski natpisi*, 1.

činjenja budući da značajna većina natpisa govori upravo o izgradnji crkava ili se nalazi na nadgrobnim pločama.

Prilično je očita srodnost između informativne funkcije natpisnih tekstova i pet temeljnih načela/pitanja koja su nužan (pred)uvjet za prijenos cjelovite informacije. Tih pet pitanja koja su temelj suvremenog novinarstva, policijskog ispitivanja, ali i svakoga drugog istraživačkog postupka, pa i onoga znanstvenog, u engleskom su jeziku poznata pod sintagmom *five Ws* – *Who, What, When, Where* i *Why* odnosno *Tko, Što, Kada, Gdje* i *Zašto*. Budući da i glagoljski natpisni tekstovi pružaju odgovore na tih pet pitanja, može se konstatirati da je tekstna funkcija glagoljskih natpisa primarno, ali ne isključivo, informativna.

Upravo je tekstna funkcija jedan od kriterija koji natpis razlikuje od grafita. Izradi natpisa prethodi važan, javan, događaj. Najčešće je riječ o okončanju izgradnje ili obnovi kakva arhitektonskog, u pravilu, sakralnog zdanja. Grafitu prethodi tek osobna inspiracija autora, događaja nema. Različiti povodi i razlozi za izradu natpisa i grafita uvjetuju i različitost njihovih tematskih određenja. Grafiti, za razliku od natpisa, nisu formalnog karaktera, ne predstavljaju primarni nego sekundarni, naknadni, pisani trag uparan oštricom ili ispisan bojom, a s predmetom na kojem se nalaze često nemaju nikakve veze. Grafit je djelo jednog čovjeka, njegova je primarna funkcija da zadovolji nadahnuće, potrebu, želju, ili izrazi duhovitu dosjetku. Srž je grafitnog teksta svjedočanstvo: svjedočanstvo autorove prisutnosti, duševnog stanja i u krajnjoj liniji postojanja. Nastaju u trenu, a za razliku od natpisa čiji je sadržaj i ukupna kompozicija teksta pomno promišljena prije same izrade, grafitima nije svojstvena ni priprema ni planiranje. Iz toga slijedi da se natpis i grafit, uz razliku u tekstnoj funkciji, u povodu i razlogu njihova činjenja, razlikuju i u metodologiji izrade. Natpis izrađuju dvije osobe: autor predložka i klesar koji kopira predložak u kamen. Grafit je djelo jednog pismenog čovjeka.

Ističući razlike koje postoje između natpisa i grafita treba naglasiti da su natpisi, ovisno o njihovom sadržaju, formalni, javni, informativni, ovisno o metodologiji izrade planirani su i promišljeni, imaju predložak, a djelo su dvojice izvođača, autora predložka i klesara. S druge strane grafiti su, ovisno o njihovom sadržaju, neformalni i osobni, u kontekstu metodologije izrade djelo su jednog čovjeka, a njihov nastanak uvjetovan je inspiracijom samog autora da ostavi pisani trag. Grafit se u površinu uparava ili se ispisuje bojom, dakle za njegovu izradu nije potrebno znanje o klesanju. Tko zna pisati, zna i uparati. Grafiti nemaju predložak. Nastaju iz glave i za paleografiju predstavljaju puno bolju materiju budući da ih stvaraju

isključivo pismene osobe. Važno je uočiti i da je povod nastanku natpisa nekakav, za lokalnu zajednicu, važan javni događaj, primjerice izgradnja ili rekonstrukcija samostana, crkve, kapele, zvonika, kuće ili pak grobnice. Natpisi ovjekovjećuju, proklamiraju i otimaju zaboravu zaslužne pojedince koji su pridonijeli boljitku kolektiva, a to su obično financijeri, meštari i svećenici. Iz toga slijedi da je natpis u izravnoj vezi sa zajednicom u kojoj nastaje. S druge strane povod je nastanku grafita unutarnja, osobna motivacija samog autora. Zbog takva razlikovanja u povodu i razlogu nastanka slijedi da su natpisi izvrstan dokazni materijal za definiranje i detektiranje nekoga geografskog prostora kao glagoljaškog, dok se na temelju postojanja grafita ne može bez zadržke zaključiti o upotrebi glagoljskog pisma na tom prostoru. Naravno da glagoljski grafiti nastaju u zajednicama koje se služe glagoljskim pismom, ali, za razliku od natpisa, mogu nastati i na područjima koja nisu glagoljaška budući da nije potreban formalan povod za njihovu izradu, nego je dovoljna tek glagoljaševa želja da zabilježi misao i ostavi trag. To znači da grafiti mogu nastati i na proputovanjima glagoljaša kroz područja koja nisu glagoljaška. A izrada formalnoga glagoljskog natpisa u zajednici koja nije glagoljaška, gotovo je nemoguća.

Tablica 1 Natpisi i grafiti – temeljne razlike

	Natpis	Grafit
Razlog nastanku	Javan događaj	Privatna motivacija
Karakter teksta	Formalan	Neformalan
Autorstvo	Dvije osobe	Jedna osoba
Izrada	Klesanje	Uparavanje
Relacija sa zajednicom	Izravna	Neizravna
Paleografska vrijednost	Niska	Visoka
Odnos zapisa i medija	Primarni zapis	Sekundarni zapis
Priprema za izradu	Značajna	Minimalna
Postojanje predloška	Da	Ne

4. Natpisni sadržaj

4.1. Transliteracija ili transkripcija

U iznošenju sadržaja natpisa dvojilo se da li odabrati transliteraciju ili transkripciju natpisa. Odabrana je transkripcija. Presentira se sadržaj, a njega je lakše presentirati transkripcijom nego transliteracijom.

Ovo istraživanje nema namjeru okriti se naglašenim filološkim karakterom. Rezultati istraživanja, kao i sam istraživački fokus sagledavaju glagoljski natpis u kontekstu historijskog vrela. Pri izučavanju sadržaja natpisa naglasak nije na tome *kako* je natpisni sadržaj iznesen, kojim jezičnim formama i formulama, jer se ne istražuje jezik. Fokus je stavljen na ono *što* je izrečeno. U tom bi kontekstu transliteracija natpisa bila teže prohodan put za čitatelja koji nije filolog.

Transkripcija natpisa presentirana je ovisno o tekstnim funkcijama – temama.⁴⁸ Uz transkripciju zabilježen je i redni broj koji je dodijeljen predmetnom natpisu. Redni broj je identifikacijsko sredstvo pomoću kojega se može identificirati natpis u svim tabličnim pregledima i analizama.

4.2. Interpretiranje sadržaja

Kod natpisne materije sama tema u neraskidivu odnosu s datostima arhitektonske situacije unutar koje je inkorporiran medij s natpisom. U tom odnosu postav natpisa, epigrafa, dopunjuje sam natpisni sadržaj. Primjera radi, ovdje se navodi tipična natpisna situacija: *1514 to učini meštar Ivan Sormilić.*⁴⁹ Očito je da natpisni sadržaj ne imenuje „to“ što je sagrađeno. „To“ o čemu se govori iščitava se iz same pozicije epigrafa, a ne iz teksta. Dakle, informacijska vrijednost epigrafa koja proizlazi iz sadržaja, u mnogim je slučajeva nepotpuna. Cjelovitu natpisnu poruku moguće je zahvatiti jedino ako se dopuni informacijama koje proizlaze iz arhitektonske situacije ili šireg konteksta unutar kojega je ili zbog kojega je natpis napravljen. Zahvativši taj širi kontekst može se zaključiti da je „to“ što je meštar Ivan Sormilić učinio 1514. bio arhitektonski zahvat na crkvi sv. Marije Karmelske u selu

⁴⁸ U većini slučajeva preuzeta je transkripcija iz kataloga *Glagoljski natpisi*.

⁴⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 25.

Bogovići.⁵⁰ Na osnovi iznesenog dopušteno je zaključiti da se poruka ne prenosi isključivo preko natpisnog sadržaja. Autor natpisa komunicira i natpisnim sadržajem i medijem i postavom.

Sličan odnos između šireg konteksta, koji ne mora biti isključivo arhitektonski, i sadržaja natpisa postoji i kod natpisa učinjenim na malim pokretnim predmetima. Bitna je odrednica tih predmeta da mogu migrirati. Iz te odrednice – da je riječ o manjim predmetima koji su prijenosni, proizlazi i tekstna funkcija natpisa koji se na tim predmetima nalaze. Dvije su funkcije natpisnog teksta. Prva, natpisom se tumači ispravna upotreba predmeta, odnosno identificira se funkcija predmeta. I druga, natpisom se „dokazuje“ vlasništvo, odnosno pravo uporabe predmeta na kojem se natpis nalazi. Ti primjeri nalažu da se tekstnu funkciju natpisa na malim pokretnim predmetima može definirati kao identifikacijsku: identificira se ispravan način upotrebe ili vlasništvo. Međutim, ako bi se grupa tih natpisa odredila pomoću tekstne funkcije identifikacije, u tu bi se grupu moglo staviti i druge natpise. Na primjer, i natpisi koji govore o izgradnji mogli bi ući u tu grupu, jer i oni identificiraju graditelje, financijere ili ono što je urađeno. Time bi grupa postala previše široka i heterogena. S druge strane, inzistiranje na analitičnosti i sasvim preciznom određenju cjelina nalagalo bi da se predmetna cjelina razdijeli na dvije i to: *Napisi koji dokazuju vlasništvo nad predmetom* i *Natpisi koji objašnjavaju uporabu predmeta*. Takav bi pristup rezultirao znatnim povećanjem broja grupa natpisa u koje su natpisi razvrstani ovisno o njihovom sadržaju. Time cjelokupan korpus ne bi bio podijeljen na sedam sadržajnih cjelina, kao sada, nego na puno više, čime bi bila otežana njegova preglednost i upotreba. Primjerice, jedna je cjelina nazvana *Nadgrobni natpisi* polazeći od činjenice da su natpisi izvedeni na nadgrobnim pločama, a pritom uvažavajući da se svi natpisi koji su razvrstani u tu grupu ne mogu podvesti pod termin epitaf jer nije riječ isključivo o epitafima. Dakle, i grupu *Nadgrobni natpisi* trebalo bi podijeliti u nekoliko grupa. S obzirom na neraskidivu vezu između sadržaja i fizičkih datosti predmeta na kojima je natpis ispisan ili arhitektonskog okruženja u koje je epigraf postavljen, neke od sadržajnih cjelina (tekstnih funkcija) definirane su upravo činjenicom fizičkog postava natpisa, odnosno funkcije koju obavlja predmet s ispisanim natpisom. Na taj su način neke od sadržajnih cjelina intencionalno određene fizičkim karakteristikama ili postavom medija na kojem je natpis izveden.

⁵⁰ Natpis je izgubljen, izvorna arhitektonska situacija je nepoznata i sada više nije moguće ustanoviti o kakvom je građevinskom zahvatu riječ.

Uvažavajući te nesadržajne elemente koji stoje u izravnom odnosu sa sadržajem natpisa, moguće je korpus kvarnerskih glagoljskih natpisa podijeliti u sedam cjelina. Najbrojniji su natpisi koji svjedoče arhitektonsku izgradnju ili dogradnju, slijede natpisi na nadgrobni pločama. Uz te dvije dominantne cjeline, postoje i pet manjih: zavjetni natpisi, natpisi na pokretnim crkvenim predmetima, jednografemske glagoljske oznake, nedovoljno razumljivi natpisi i grafiti.

4.2.1. Natpisi koji svjedoče o izgradnji, dogradnji ili obnovi

U grupi natpisa koji govore ili, bolje rečeno, svjedoče o izgradnji ima značajnih razlika u broju i bogatstvu natpisnog sadržaja. Dvadesetak se natpisa sastoji samo od datacije. Ti natpisi imaju svega dva, tri ili četiri glagoljska znaka. Postoje natpisi koji su od ovih sadržajem bogatiji. Uz te, postoje i natpisi koji se odlikuju svojim informativnim i sadržajnim bogatstvom. Takvih je natpisa na kvarnerskim otocima zabilježeno svega nekoliko.⁵¹ S obzirom na njihova sadržajna i kvantitativna obilježja, natpisi su i prezentirani kronološki, u tri spomenute podgrupe. Svaki je natpis rednim brojem povezan s korpusom.

4.2.1.1. Natpisi koji se sastoje samo od datacije, a upućuju na vrijeme izgradnje

1530⁵²

1568⁵³

1573⁵⁴

1585⁵⁵

1595⁵⁶

1600⁵⁷

1602⁵⁸

⁵¹ Primjerice natpisi pod rednim brojevima 16, 18, 86 i 108.

⁵² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 84.

⁵³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 15.

⁵⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 68.

⁵⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 143.

⁵⁶ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 24.

⁵⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 111.

1624⁵⁹
1633⁶⁰
1634⁶¹
1638⁶²
1654⁶³
1669⁶⁴
1673⁶⁵
1686⁶⁶
1702⁶⁷
1724⁶⁸
1725⁶⁹
Na 3. juleja 1732⁷⁰
1738⁷¹
1753, miseca oktobra⁷²
1791⁷³

Svi ti natpisi potvrđuju da ukupna informacijska vrijednost glagoljskog natpisa ne proizlazi isključivo iz samoga natpisnog teksta, njegova sadržaja. Natpisni tekst prezentiranih natpisa iznosi samo dataciju, i to je sve.⁷⁴ Pri interpretaciji natpisa potrebno je sagledati cjelokupnu spoznajnu vrijednost natpisa koja proizlazi iz sagledavanja „šire slike“ koja je vezana, u prvom redu, za mjesto njegova postava. Zbog toga je uz svaki natpis naveden njegov redni

⁵⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 20.

⁵⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 140.

⁶⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 126.

⁶¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 10.

⁶² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 46.

⁶³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 88.

⁶⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 47.

⁶⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 116.

⁶⁶ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 118.

⁶⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 48.

⁶⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 33.

⁶⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 22.

⁷⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 128.

⁷¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 23.

⁷² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 39.

⁷³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 65.

⁷⁴ Uz ove, još se dva natpisa sastoje samo od datacije. Ti su natpisi zabilježeni pod rednim brojevima 71 i 87. Natpisi nisu svrstani u ovu grupu s obzirom na to da je natpis 87 fragmentaran, a natpis 71 izveden sekundarno, što upućuje na to da nije riječ o izgradnji predmeta na kojem je natpis izveden. Natpisi su svrstani u grupu s fragmentirna i nedovoljno jasnim natpisima.

broj pomoću kojega je uspostavljena relacija između natpisnog teksta i tabličnog prikaza (**Tablica 2** *Analiza natpisa prema referentnim varijablama*). Upravo se na temelju konteksta, u prvom redu pozicije natpisa, može ustanoviti na što se odnosi datacija koja je natpisom zabilježena.⁷⁵ Tako ovi natpisi redom svjedoče izgradnju ili dogradnju crkava, kapela, prozora, portala i drugih arhitektonskih cjelina. Za dva natpisa moguće je zagovarati svojevrsnu svjetovnu provenijenciju, odnosno situaciju koja sugerira da se natpis ne odnosi na crkvenu izgradnju.⁷⁶

4.2.1.2. Natpisi koji govore o izgradnji, a imaju tekstualni dio

*Se zida Maj opat i Radonja, Rugota, Dobroslav*⁷⁷

*Domin Jelen, prvadnik*⁷⁸

Leta 1347. čini su crēki prvad Marak i satnik Dminak na čast svetuju apostolu Petra i Pavla.

*A meštri su Prvan, Tomac, Taldi. Miseca ijuna 17 dan.*⁷⁹

*Meštar S(i)n(o)ga*⁸⁰

*1405, miseca ijuna bē delana ta ponestra za (gospodina?) Martina Glušca*⁸¹

*V ime Božje, amen. Let Gospodnjih 1442. bi zidano to pročeli, a v to vrime biše državnici pop Petar i Dv...*⁸²

*1445. Mihovil meštar.*⁸³

*V ime Božje, amen. 1476, ijuna, kada se počē zidat ta kaštel va vrime kneza Ivana i njega sina kneza Mikule.*⁸⁴

*1497, maja dan 26, činiše to kaštadi.*⁸⁵

⁷⁵ U tom je kontekstu potrebno napraviti razliku između čitanja i interpretacije natpisa. Pod interpretacijom se razumijeva i čitanje natpisa i „čitanje“ arhitektonskog ili kakva drugog konteksta kojim se nadopunjava sam natpisni sadržaj.

⁷⁶ Riječ je o natpisima pod rednim brojem 23 i 88.

⁷⁷ Datacija natpisa određena je posrednim putem u drugu polovicu 11. stoljeća. Natpis je zabilježen pod rednim brojem 70.

⁷⁸ Natpis je posredno datiran u 14. stoljeće. Zabilježen je pod rednim brojem 73.

⁷⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 93.

⁸⁰ Natpis je posredno datiran u 1405. godinu. Zabilježen je pod rednim brojem 75.

⁸¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 76.

⁸² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 77.

⁸³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 94.

⁸⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 78.

⁸⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 89.

*V ime Božje, amen. 1505. Tu crikvu učini domin Vid na čast Blažene Devi Marije, a meštri biše Marko, Ivan, Petar.*⁸⁶

*V ime Hrstovo, amen. (Let Hrstovih) 1507, oktobra miseca. To zida pop Barko Papić svojim blagom, kapelan v crikvi svetoga Mihovila.*⁸⁷

*Jezus Marija. V ime gospodnje, amen. Let gospodnjih 1510. V to vreme bě svršena kapela ota plovana pra Šimuna i kaštalda popa Stipana i kapitula i pročaja.*⁸⁸

*1514 to učini meštar Ivan Sormilić*⁸⁹

*1514 Jakov Malateštinić*⁹⁰

*1525. To je kapela ku čini učinit pop Matij Vlčijić, plovani Omišaljski.*⁹¹

*1527. miseca maja. To su meštri ki zidaše ta zvonik: meštar Blaž Nerat i meštar Tomaš z Bribira, a va to vrime biše kaštal Tomaš Vitezić.*⁹²

*pre M(atij) fra(nović) 1535*⁹³

*1535 (arapski brojevi) P(op) Š(ime) Ju(ranić)*⁹⁴

*V ime Božje i Blažene Divi Marije, amen. Let Gospodnjih 1542. miseca maja dan 2. Tu kapelu Martina Bozanića žakan Barić, sin činih.*⁹⁵

*I(su)s Mariê l(et gospodnih) 1546 to e k(apela ku čini) z(i)dat Mar(tin Bozanić z)a svoje grih(i) čini nega) sin pop B(arić i biše pomo)ćnik m(e)št(ar B)laž*⁹⁶

*V ime Božje, amen. 1553. Ovu kapelu čini pop Martin Saganić, a meštri Anton i Matij Zidarići.*⁹⁷

*1555, prvi dan sektebra. Meštar Petar i Mihovil.*⁹⁸

*1578 bi učinjena ta fabrika pri plovani gospodini popi Ivani Jurešići.*⁹⁹

*V ime Božje, amen. 1585, aprila dan 15. Ta dan bi početa crikvi zidat. Na to vrime biše...*¹⁰⁰

*1588 (arapski broj) ja fra Mikula Šigović.*¹⁰¹

⁸⁶ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 96.

⁸⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 8.

⁸⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 13.

⁸⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 25.

⁹⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 67.

⁹¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 83.

⁹² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 97.

⁹³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 85.

⁹⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 90.

⁹⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 99.

⁹⁶ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 100.

⁹⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 102.

⁹⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 14.

⁹⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 17.

¹⁰⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 106.

*V ime Božje, amen. Let od Kristova rojstva 1592, jenvara dan 16. bi početa ta kapela.*¹⁰²
*Bi sazidan Zvonik 1601, po meštri...*¹⁰³
*1601, ijuna na 20. Tad biše gvardijan Svete Marije Glavotok... Fra Stipan Saljanin...*¹⁰⁴
V ime Božje, amen. 1605, dan prvi ohtobra, pri plovani popi Ivani Jurešići i sudac: Barić
Strčići, Ivani Feritići na drugo leto, i jinih prokraduri jest ta criki znova uzidana od
*fundamenta razvi kapeli vele po volji kapitula i vsega puka.*¹⁰⁵
*1611. bi zidana ta kapela po meštri Bartoli Vlahovići.*¹⁰⁶
*1626 ... Kirinić i gastadi Ivan Masabranin i Ivan Maradinić.*¹⁰⁷
*1634. maja, fra Šimun Š... Učini tu fabriku od limozine*¹⁰⁸
*1640 (arapski brojevi) P(op) F(rane) Ju(rković)*¹⁰⁹
*1652... pzlaćen...*¹¹⁰
1660. miseca marča na dni 8, činim ja meštar Franić Lorenc: ki bude stati u ovoj kući da ima
*dati 4 mise na Luzarij mlade nedilje na godišće.*¹¹¹
*1663. miseca decembra. To je kuća mene, Jeleni Šulini.*¹¹²
1674. na 15 sektembra pisah ja pre Martin Krainović, kurato, kada bi blagoslovljeni ovi
*oltar.*¹¹³
*1708 d v*¹¹⁴
*1710, pri popi Ivani Žilići i pri popi K(uzmi?)*¹¹⁵
*1711 ja pop Šimun Justinić učinih.*¹¹⁶
*1725, Mate Kraljić čini učiniti ovu puneštru od svoga u Svetoga Antona.*¹¹⁷

¹⁰¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 44.

¹⁰² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 107.

¹⁰³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 112.

¹⁰⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 45.

¹⁰⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 21.

¹⁰⁶ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 113.

¹⁰⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 9.

¹⁰⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 127.

¹⁰⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 122.

¹¹⁰ Riječ je novopronađenom natpisu izvedenom na predeli oltara Uznesenja Marijina iz crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Vrbniku. Ovdje je navedena tek jedna riječ koja se s lakoćom razaznaje na početku natpisa. Natpis je zabilježen pod rednim brojem 114.

¹¹¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 136.

¹¹² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 115.

¹¹³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 27.

¹¹⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 124.

¹¹⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 40.

¹¹⁶ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 69.

¹¹⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 34.

*1738 (arapskim brojkama) ovo bi u(činjeno?)*¹¹⁸

*Isus Marija 1759, čini prvara pop Mate Maričić.*¹¹⁹

Očigledno je da su natpisi o izgradnji datirani. U ovoj podgrupi svega tri natpisa nemaju izravnu dataciju, ali postoji objašnjenje za to. Krčki natpis nije cjelovit, što znači da je možda bio datiran. Natpis s omišaljske crkve koji stoji pored reljefa lava iznad rozete nema dataciju, ali je datiran posredno, kao istodoban s izradom rozete, o čemu postoji natpis.¹²⁰

Natpisi koji govore o izgradnji sastoje se od tri temeljne odrednice, ali nisu nužno sve tri prisutne. Odrednice sadrže imena uglednika ili osoba koje su dale izgraditi, dograditi ili obnoviti arhitekturu. Uz ime se navodi i njihova funkcija: domin Jelen, prvad Marak, satnik Dminak, državnik pop Petar, domin Vid, kaštadi, kaštal, žakan Barić, pop, gvardijan itd. Jezična je formula koja se učestalo upotrebljava za naručitelja ili investitora *čini učiniti* ili *čini zidati*. Zatim dolaze imena graditelja, odnosno, kako ih u natpisima oslovljavaju, *meštri*. Uz titulu se navodi i ime meštra, često i mjesto iz kojega dolazi. Meštri su: Prvan, Tomac, Taldi, S(i)n(o)ga, Mihovil, Marko, Ivan, Petar, Anton i Matij Zidarići, Bartol Vlahović. Treća bitna odrednica je invocacija. Invokacija nije zastupljena u starijim natpisima. Kronološki se javlja od polovice 15. do kraja 16. stoljeća i to u formuli *V ime Božje... V ime Hrstovo...* i, rjeđe, *Isus Marija*. Pritom treba imati na umu da se tijekom tog vremena, usporedno s natpisima koji imaju invocaciju, javljaju i natpisi bez invocacije. Nakon 16. stoljeća invocacija se nalazi u samo jednom natpisu iz 1759.¹²¹ i to u formuli *Isus Marija*. Natpisi koji su nastali prije polovice 15. stoljeća nemaju invocaciju. Zanimljiva je relacija invocacije i datacije. Naime, ako nema invocacije, datacija je na samom početku natpisa – natpis njome počinje. Ako invocacija postoji, datacija je uvijek iza invocacije, a invocacija je u pravilu na početku. Iznimka je tom pravilu natpis pod rednim brojem 86 u kojem je datacija prije invocacije; pritom je potrebno istaknuti da je invocacija *po volji Božji i Blažene dēvi Marije* netipična.

¹¹⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 64.

¹¹⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 91.

¹²⁰ Natpis koji govori o izradi rozete zabilježen je pod rednim brojem 76.

¹²¹ Riječ je o natpisu pod rednim brojem 91.

4.2.1.3. Sadržajno bogatiji natpisi koji govore o izgradnji

Na kvarnerskim otocima znanost je zabilježila nekoliko sadržajem bogatijih natpisa tema kojih je izgradnja, dogradnja ili rekonstrukcija arhitektonske cjeline.

*V ime Božje, amen. 1576, na dan 10. ijun tu crikvi svete Marije čini uzidati od fundamenta i dotati pop Ivan Jurešić i Manda hći Ivančica, oba skupa njih juspaternatus. Oćemo da bude va viki vikom, redom v red, od reda v rod ki budu njiju stranu najbližnji po rečenom gospodini Ivani i Mandi. I da budu ovi vsemu gospodari i da se ima guvernat po braščini, a to kako se v ištrumentih uderži aliti po mandriguli i po urdini ki jesmo učinili.*¹²²

Ovaj je epigraf uzidan iznad vrata na pročelju školske zgrade u Dobrinju, a izvorno se nalazio na crkvi Gospe od Anđela. Natpis govori o financijerima, investitorima koji su dali sagraditi crkvu. Natpis ima naglašenu pravnu prirodu teksta. Spominje se da su oni zajedničkim naporom i ulogom podignuli crkvu i ističe se njihova volja o sudbini crkve. Nalažu da gospodarenje nad crkvom nakon njihove smrti preuzmu njihovi izravni potomci te da se crkva vodi po bratovštini i prema pravilima bratovštine – madriguli. Malokoji glagoljski natpis ima naglašenu pravnu prirodu teksta kao što je to slučaj s ovim natpisom. Na kvarnerskim otocima zabilježen je samo još jedan natpis koji, kao i ovaj, govori o volji gospodara nakon njegove smrti. Natpis dolazi sa Silbe i glasi: *1660. miseca marča na dni 8, činim ja meštar Franić Lorenc: ki bude stati u ovoj kući da ima dati 4 mise na Luzarij mlade nedilje na godišće.*¹²³

*V ime Božje, amen. 1578 (va) vrime plovana popa Ivana Jurešića i sudca Lovrenca Mužinića i drugo leto sudca Ivana Agnušića i kaštalda Ivan Mihalić i kapitula pop 14, žakan 11 i ljudi malih i velih 7 sat 53 (tj. 753), ka fabrika jest učinjena te vse crikve i tuka vsega toga mesta kako njih crikvi, od njih blaga. Gospodin bog nas vsih pomiluj, amen. A to po meštrih Barići Vlahovići, Ivani Bogdanići z Vrbnika i Matiji Vlahovići z Dobrinja. Bi prekeršćena po gospodini biskupi Petri Bembi na dan...*¹²⁴

Ovaj glagoljski natpis nastao je u povodu rekonstrukcije župne crkve sv. Stjepana u Dobrinju. Navodi se da se izgradnja obavila u vrijeme plovana Ivana Jurešića, sudaca Lovrenca Mužinića i Ivana Agnušića te kaštalda Ivana Mihalića. Nije, naime, riječ o pukoj vremenskoj korelaciji, nego to treba razumjeti tako da su spomenute osobe dale učiniti ili omogućile

¹²² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 16.

¹²³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 136.

¹²⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 18.

rekonstrukciju crkve. Iznimno je zanimljiv podatak o povijesti stanovništva, broju popova, žakana i stanovnika dobrinjskog kaptola, odnosno župe. Natpis bilježi i meštre, dvojicu iz Vrbnika i jednog iz Dobrinja, ali i to da je crkvu prekrstio, posvetio, sakralizirao krčki biskup Petar Bembo.

*1533. miseca marča po volji Božji i Blažene dēvi Marije i po guverni gospodina plovana Matija Vlčijića i Mikuli Antončića, kaštalda, i sudac ki bihu toga vrimenta. I pomore ga činiti vas palk i brašćini ta zvonik. A učiniše ga meštri: meštar Pjero z Omišlja i meštar Andrij s Kotoru. I bi svršen miseca maja 1536.*¹²⁵

Ovaj glagoljski natpis svjedoči izgradnju zvonika u Omišlju. Osim što navodi uglednike i zaslužne pojedince koji su izgradnju omogućili, Matiju Vlčijića i Mikulu Antončića, zatim meštre koji su je izveli, Pjera i Andriju, i što odaje zaslugu i priznanje bratovštini i čitavom puku kaptola, natpis je izniman i po tome što je dvostruko datiran. Datiran je početak i kraj izgradnje. Na primjeru omišaljskog zvonika, točnije sadržaja glagoljskog natpisa, saznaje se i trajanje ove iznimno zahtjevne izgradnje. Zvonik u Omišlju građen je pune tri godine, od ožujka 1533. do svibnja 1536. godine.

*1599. miseca aprila dan 17. bi postavljena ova načinba od ankunij u vrime prisvetloga poštovanoga gospodina kneza Ivana od Ture, biskupa karčkoga, ka bi činjena učiniti u Bnecih od mene Marina Cvitovića Kotoranina po naredbi poštovanih gospodina popa Barića Bozanića, plovana i popa Barića Fugošića i ostalih poštovanih muži, u ovo vrime prokuraturi od crikve.*¹²⁶

Natpis je iz župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Vrbniku. Ispisan je bijelom bojom na lijevom i desnom kraju drvene predele oltara.¹²⁷ Spominje krčkog biskupa Ivana de Turrea, vrbničkog župnika, odnosno plovana Barića Bozanića i popa Barića Fugošića. Ovaj posljednji je vjerojatno bio ekonom vrbničkog kaptola. Zanimljivo je da je Marin Cvitović dao naručiti (... *ka bi činjena učiniti...*) *načinbu od ankunij*, odnosno oltarni retabl. Posrednik ili naručitelj Marin Cvitović (Marino Florio) laik je u službi krčke crkve. Vjekoslav Štefanić u knjizi *Glagoljski rukopisi otoka Krka* navodi da se u najstarijoj sačuvanoj kapitulskoj knjizi

¹²⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 86.

¹²⁶ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 108.

¹²⁷ Novonađeni glagoljski natpis koji je zabilježen pod rednim brojem 114 također je ispisan na predeli oltara i dolazi iz iste crkve.

vrbnickog kapitula (1488. – 1696.) nalazi rukom pisani tekst Marina Cvitovića koji za sebe veli da je *vicekancalir od biškupije*.¹²⁸

4.2.2. Natpisni sadržaj s nadgrobnih ploča

*Teha sin vnuk Juna. Techa et filius eius Bratohna et Iunna nepus eus*¹²⁹

*Stipan opat, 1477, miseca oktobra dan drugi, kada učini.*¹³⁰

*(Ovo je grob Pe)tra... i...ais... (nje)govih...ka...*¹³¹

*... moga reda va viki*¹³²

talijanski latinicom → Pre Zorzi Cetinanin parochian de Lugbo

*hrvatski glagoljicom → Pop Juraj Cetinjanin, parokijan olibski, 1519.*¹³³

*1525*¹³⁴

latinski latinicom → Sepoltura de Marco Bilusic di schrda et sui eredi. 1530.; hrvatski

*glagoljicom → Marko Biluš. Pokoj vični daj im, Gosподi, i svitlost vična svitlila im.*¹³⁵

(V IME BOŽJE) amen. (OVO JE GROB SUDCA?) Martina Bozanića (I NJEGOVA OS)tanka.

*1550.*¹³⁶

Va ime Božje, amen. 1565. To je grob kadi počiva telo popa Barića Bozanića, komu prihodi

*na 12. decembra. Na ta god imaju popi to telo ukropit.*¹³⁷

*1590*¹³⁸

Ovo je grob poštovanoga klera. Bi učinjen za plovana gospodina popa Ivana Milovčića

*1600.*¹³⁹

*Gospodin plovan Mikulica Antončić.*¹⁴⁰

*BŽ*¹⁴¹

¹²⁸ Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi otoka Krka* (Zagreb: Djela JAZU, knjiga 51, 1960), 289, 290.

¹²⁹ Natpis je posredno datiran u 11. stoljeće, a zabilježen je pod rednim brojem 132.

¹³⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 79.

¹³¹ Natpis je uništen i djelomično čitljiv. Posredno je datiran u 15. stoljeće. Zabilježen je pod rednim brojem 7.

¹³² Natpis je posredno datiran u 15. stoljeće. Zabilježen je pod rednim brojem 95.

¹³³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 142.

¹³⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 141.

¹³⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 133.

¹³⁶ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 101.

¹³⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 103.

¹³⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 129.

¹³⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 26.

¹⁴⁰ Natpis je posredno datiran u 15. ili 16. stoljeće. Zabilježen je pod rednim brojem 80.

1639 (arapskim brojevima) IDIBST¹⁴²

Jurja Boronića 1652.¹⁴³

1655¹⁴⁴

1685. *To su raki od Fugošić.*¹⁴⁵

*Crikve s(vetoga) apolinara.*¹⁴⁶

1702. *Ovo je raka Jurice Bogovića i eredi njegovi. Petar(?) Bogović i svi njegovi.*¹⁴⁷

1706. *Ovo je raka mene Matija Vidinića, Ivana Mihovilića i Urse Zaprelke.*¹⁴⁸

...1722¹⁴⁹

1748 (arapski broj) *Ovi grob učini pop Miho Čubranić. Jereditad moga oca.*¹⁵⁰

*Ovo je raka Frana Buića i redi pokojnoga Tona Milohnića.*¹⁵¹

Invokacija postoji na samo dva natpisa (101, 103) i to u formuli *v ime božje amen*. Uobičajeno je da se navode imena pokopanih i datacija. U pravilu se datira godina izrade ukopnog mjesta i osoba koja je financirala izradu rake, odnosno osoba koja ima pravo ukopa u raku.¹⁵² Nerijetko je natpisom posvjedočeno da je riječ o obiteljskom ukopnom mjestu ili grupnom ukopnom mjestu. Takvo stanje prikazuje natpis s Valunske ploče, ali i nemali broj mlađih natpisa. Često je riječ o grupnom ukopnom mjestu za redovnike. Nekoliko natpisa svjedoči takvu situaciju. Najstariji je onaj iz Omišlja u kojem se navodi: *Stipan opat, 1477, miseca oktobra dan drugi, kada učini.*¹⁵³ Opat Stipan nije napravio raku samo za sebe nego i za sve buduće opate bendiktinskog samostana u Omišlju. Natpis, dakle, ne svjedoči pokojnika, nego nalogodavca, odnosno financijera. Financijera navodi i nadgrobni natpis iz porušene crkve sv. Apolinara koja se nalazila u dubašljanskom polju: *Ovo je grob poštovanoga klera. Bi učinjen za plovana gospodina popa Ivana Milovčića 1600.*¹⁵⁴ Kao i u prethodnom primjeru, nije riječ o pokojniku, nego o financijeru. U Belom na otoku Cresu u crkvi Prikazanja Blažene Djevice

¹⁴¹ Natpis je posredno datiran u 16. stoljeće. Zabilježen je pod rednim brojem 120.

¹⁴² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 121.

¹⁴³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 123.

¹⁴⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 130.

¹⁴⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 117.

¹⁴⁶ Natpis je posredno datiran u 17. stoljeće. Zabilježen je pod rednim brojem 28.

¹⁴⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 30.

¹⁴⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 31.

¹⁴⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 63.

¹⁵⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 11.

¹⁵¹ Natpis je posredno datiran u 18. stoljeće. Zabilježen je pod rednim brojem 58.

¹⁵² Datacija u pravilu ne označava godinu smrti pokojnika, nego godinu izrade ili obnove rake. Pogledati natpise pod rednim brojevima 26, 31, 117, 121.

¹⁵³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 79.

¹⁵⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 26.

Marije nalazi se ukopno mjesto za članove Bratovštine svetog tijela. Datacija na grobnici ne određuje trenutak smrti nekog člana bratovštine, nego godinu izrade same kripe ili njezina dijela, npr. reljefa na nadgrobnom kamenu. Članovi bratovštine koji su u tom grobu našli svoje vječno počivalište ne navode se.

Nekoliko nadgrobni ploča nema nikakav tekstualni dio. Posjeduju samo dataciju, a imena pokojnika se ne navode.¹⁵⁵ U crkvi svetog Antona u Belom na Cresu glagoljski natpis na nadgrobnoj ploči bilježi samo BŽ; moguće je da je riječ o inicijalima pokojnika ili o kraćenju pojma *Božje*.¹⁵⁶

4.2.3. Natpisi na pokretnim crkvenim predmetima

*krizma, olej, maz*¹⁵⁷

1. *Sveti Stanislav*, 2. *Božja groba*, 3. *Sveti Tomi apustola*, 4. *Sveti Agnije*, 5. *Sveti Viktorija*, 6. *Semiona Stlpnika*, 7. *11 tisuće dev*, 8. *Sveti Marti*, 9. – 14. *nečitko*, 15. *Sveti Aleksandra*, 16. *Sveti Većeslav*, 17. *Pangracije*, 18. *Sveti Simun i Juda*, 19. *Sveti Ožvada kralja*, 20. *Sveti Ludmili*, 21. *Sveti Mavricij*, 22. *Sveti Kuzma i Damjan*, 23. *Sveti Nerej*, 24. *Sveti Stanislav*, 25. *Sveti Ilija*, 26. *Svetije Doroti(ji) devi*, 27. *Svetije Margareti*, 28. *Svetije Klari devi... Moći p...va vrime plovana Meteja Vidića... vas... svetih moći*.¹⁵⁸

*U(le) K(rizme)*¹⁵⁹

S(veti) E(lej) BOL(nih), *S(veti) E(lej) KATE(kumen)*, *S(veti) E(lej) HR(izme)*¹⁶⁰

F(ra) Šimun Bilinić.¹⁶¹

*F(ra) Petar (ili Pval)*¹⁶²

1676. na dan 24. miseca ijulija, ja pop Matij Brnčić učinih tu kamenicu.¹⁶³

Tekstna funkcija natpisa iz ove grupe, njihov sadržaj, uvjetovana je time što je riječ o natpisima koji su ispisani na manjim crkvenim predmetima.¹⁶⁴ Svi ti predmeti imaju uporabnu

¹⁵⁵ Riječ je o natpisima pod rednim brojevima 129, 130, 141.

¹⁵⁶ Ovakvu je interpretaciju sugerirao Slavomir Sambunjak.

¹⁵⁷ Natpis je posredno datiran u 16. stoljeće. Zabilježen je pod rednim brojem 19.

¹⁵⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 74.

¹⁵⁹ Natpis je posredno datiran u 17. ili 18. stoljeće. Zabilježen je pod rednim brojem 134.

¹⁶⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 135.

¹⁶¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 138.

¹⁶² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 139.

¹⁶³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 144.

funkciju, a zajedničko im je da su prenosivi – neki lakše, neki teže. Upravo tom mogućnošću migriranja definiran je i sam natpisni sadržaj koji je identifikacijski.

Gruppu sačinjava ukupno sedam natpisa. Tri su natpisa na crkvenom posudu – posudicama za sveta ulja. Tekstna funkcija i sadržaj tih natpisa uvjetovani su uporabnom funkcijom samih predmeta jer natpisima se definira koje ulje, za kakvu namjenu, ide u koju posudicu.¹⁶⁵ Dopušteno je zaključiti da se natpisom identificiraju ulja za različite sakralne primjene. Dva natpisa na ritualnom kaležu svjedoče o vlasniku kaleža.¹⁶⁶ Uz bok ovima, po tekstnoj funkciji ide i natpis s kamenice za ulje.¹⁶⁷ Natpis ispisan na komadićima papira umetnutima u relikvijar ima za funkciju identifikaciju svetačkih moći.¹⁶⁸

4.2.4. Natpisi votivnog karaktera

*Spomeni se da imaš umriti.*¹⁶⁹

*Vsaki ki reče Oče naš i Zdravu Mariju ima prošćenja dan 40.*¹⁷⁰

*Vsaki ki reče Oče naš i Zdravu Mariju ima prošćenja dan 40.*¹⁷¹

Postoji svjedočanstvo da se na ispovjedaonici u samostanskoj crkvi svete Marije Magdalene u selu Porat na otoku Krku nalazio natpis *Spomeni se da imaš umriti.*¹⁷² Natpisa više nema, vjerojatno je nestao u obnovi ili zamjeni ispovjedaonice. Njegov sadržaj kazuje da je riječ o netipičnom natpisu. Tekstna funkcija natpisa je motivacijska. Poruka je jasna: onostrano se ne može prevariti. U tom smislu natpis na metarazini govori da ispovijed ima smisla jedino ako je izraz kajanja i svijesti o vlastitoj slabosti i grijehu. Ispovijed treba biti potpuna i bez zataškavanja. Sve što je prešućeno postat će bjelodano u trenutku iskoraka u onostrano i tada će duša pokojnika snositi odgovornost za to. Dakle, poruka koju ovaj natpis prenosi

¹⁶⁴ Kamenica zabilježena na Unijama teško se može okarakterizirati kao manji predmet, ali je unatoč tomu pokretna budući da nije integralni dio arhitektonske cjeline. Upravo je ta mobilnost bila presudna da se natpis stavi u ovu rubriku. Natpis, odnosno medij na kojem je izveden, po jednome se razlikuje od grupe, u pravilu epigrafa, koji govore o izgradnji. Oblikovani kameni kvadar se reupotrebljava, ali je teško zamisliva arhitektonska reupotreba kamenice. Naime, njezina funkcionalnost, odnosno uporabljivost ima prvenstvo nad činjenicom da je nastala u kamenu – mediju koji se koristi u gradnji.

¹⁶⁵ Riječ je o natpisima koji su zabilježeni pod rednim brojevima 19, 134, 135.

¹⁶⁶ Riječ je o natpisima koji su zabilježeni pod rednim brojevima 138, 139.

¹⁶⁷ Riječ je o natpisu zabilježenim pod rednim brojem 144.

¹⁶⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 74

¹⁶⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 32.

¹⁷⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 109.

¹⁷¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 110.

¹⁷² Vjekoslav Spinčić, *Za glagoljsku topografiju*, rukopis, HAZU.

čitatelju/vjerniku nadilazi njegov sadržaj. Takva interpretacija tekstne funkcije natpisa svoje uporište nalazi isključivo u tome što je natpis ispisan na ispovjedaonici. U tom kontekstu natpisni tekst *Spomeni se da imaš umriti* čitatelju govori mnogo više. Puko iščitavanje natpisa, bez uvažavanja konteksta, odnosno činjenice da se natpis nalazi na ispovjedaonici, bilo bi nepotpuno. Natpis bi svjedočio bjelodanu i neupitnu životnu činjenicu o smrtnosti ljudskog roda. Ovo je još jedna potvrda da glagoljske natpise nije dovoljno samo pročitati, potrebno ih je interpretirati. U ovom je primjeru postalo jasno da postoji više razina razumijevanja natpisnih tekstova. Prva je iščitavanje – upoznavanje sadržaja natpisa, druga je šira i bogatija – to je interpretacija.

Druga dva natpisa sadržajno su identična. Oba dolaze iz Vrbnika, paleografski su srodna i vjerojatno ih je ispisala ista ruka, te im je stoga pripisana i ista datacija. Datirani su na kraj 16. stoljeća. Jedan se natpis izvorno nalazio na pokloncu zvanom *Spidal*, drugi se i danas nalazi na kapeli svetog Martina.

4.2.5. Jednoslovne glagoljske oznake

V¹⁷³

Ž¹⁷⁴

A¹⁷⁵

M¹⁷⁶

B¹⁷⁷

E¹⁷⁸

T¹⁷⁹

Šć¹⁸⁰

K¹⁸¹

I¹⁸²

¹⁷³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 49.

¹⁷⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 50.

¹⁷⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 51.

¹⁷⁶ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 52.

¹⁷⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 53.

¹⁷⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 54.

¹⁷⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 55.

¹⁸⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 56.

¹⁸¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 57.

Ī¹⁸³

ω¹⁸⁴

L¹⁸⁵

Grupa jednoslovnih glagoljskih oznaka atipična je pojava za kvarnersku glagoljsku epigrafiju. Zabilježeno je ukupno 13 takvih natpisa. Svi se nalaze u crkvi i na groblju pri samostanu svete Marije u Glavotoku.¹⁸⁶ Sve oznake zabilježene su na nadgrobnim pločama položenima nad ukopnim mjestima redovnika i svjetovnjaka – članova bratovštine. Iako svaka od tih glagoljskih oznaka ima svoju numeričku vrijednost, ne treba ih na taj način interpretirati. Oznake su poveznica između raka i samostanske knjige ukapanja mrtvaca, iz koje se može iščitati tko je gdje pokopan.

4.2.6. Fragmenti natpisa i djelomično razumljivi natpisi

*(križ) az o(pat)... prosih... u Zvnim... Luc...*¹⁸⁷

*h... vais... križ... vatsk... čta...*¹⁸⁸

*rak... Julž... bĪ*¹⁸⁹

*epo*¹⁹⁰

*Knez Ivan Frankapan krčki, modruški i senjski 1469.*¹⁹¹

*...tebi G(ospodin?)i ki ...o(t,ž ili l) vi m(?)r*¹⁹²

*R*¹⁹³

¹⁸² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 59.

¹⁸³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 60.

¹⁸⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 61.

¹⁸⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 62.

¹⁸⁶ U samostanskom arhivu postoji zapis iz 1703. kada je gvardijan bio Frane Depope. Zapis navodi da je crkva bila neuredna i prepuna kostiju pokojnika koje nisu mogle stati u rake. Gvardijan Depope dao je na kraju groblja napraviti veliku raku u koju su smješteni posmrtni ostaci pokojnika koji su bili pokopani u crkvi. Tada je započeta obnova i sanacija crkvenog poda i ukopnih mjesta u crkvi. Iskopano je 14 raka, od čega devet za potrebe bratovštine (osam za odrasle ljude i jedna za djecu), a pet za redovnike. Radovi su završeni 1704. godine. Na arhivski zapis je ukazao konzervator Damir Sabalić koji je vodio istražne i zaštitne konzervatorske radove u interijeru crkve sv. Marije 2015. i 2016. godine.

¹⁸⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 2.

¹⁸⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 3.

¹⁸⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 4.

¹⁹⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 5.

¹⁹¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 6.

¹⁹² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 12. Transkripcija prema čitanju Jurja Mužine. Više o tome: <http://www.croatianhistory.net/etf/glf.html> (24. studenoga 2017).

¹⁹³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 41.

1868¹⁹⁴

nepoznat sadržaj¹⁹⁵

15??¹⁹⁶

*(Let gospodnih 1)340. prvo na... Žak(a)n... Mešt(a)r... 28 l(i)b(a)r*¹⁹⁷

*Sveta Marija 1538. i pročaja dušu ...*¹⁹⁸

*MKLAHNŠGM*¹⁹⁹

*m(eštar) I(van)... B? ili P?*²⁰⁰

*Let Gospodnjih... miseca... Martin Subre i Jakov Škotić, a kaštaldi i guvernadori vse bratje svetoga Šebastijana i Fabijana, ki guvernaduri zgora pisani imiše oblast od svetoga otca papi Julija, da oni i ki brati budu pol njih da imaju...*²⁰¹

*... ve crk... kćenien d... a Luke... rćenie ste ta... fr šm*²⁰²

nepoznat sadržaj²⁰³

Ova grupa formirana je od natpisnih fragmenata, oštećenih i tek djelomično razumljivih natpisa. U njoj se nalazi 17 natpisa. Većinu natpisa znanost je zabilježila na nekoj od njihovih sekundarnih pozicija. Za jedan natpis, onaj iz sela Muraj, nije moguće odrediti je li riječ o natpisu zabilježenom na izvornoj ili sekundarnoj poziciji.

U ovoj se grupi nalaze i četiri fragmenta pronađena u crkvi sv. Lucije, poslije nazvana Jurandvorskim ulomcima. U grupi se nalazi i natpis na renesansnom lavabou u franjevačkom samostanu sv. Franje u gradu Krku, najmlađi glagoljski natpis u neprekidnoj glagoljaškoj tradiciji franjevaca trećoredaca.²⁰⁴ Ovdje su svrstana i dva natpisa koja su za znanost do sada bila nepoznata. Jedan je pronađen kao spolij integriran u zid crkve, odnosno samostana franjevaca trećoredaca na Vijaru u neposrednoj blizini grada Osora. Natpis je pronađen na sekundarnoj poziciji. Taj sekundarni postav može odati neke relevantne informacije za

¹⁹⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 71.

¹⁹⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 72.

¹⁹⁶ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 87.

¹⁹⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 92.

¹⁹⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 98.

¹⁹⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 104.

²⁰⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 105.

²⁰¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 119.

²⁰² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 125.

²⁰³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 137.

²⁰⁴ Fučić, *Glagoljski natpisi dopune*, 70.

dataciju natpisa s obzirom na to da se zna da je crkva proširena u svibnju 1634. godine.²⁰⁵ To kazuje da je natpisni blok upotrijebljen te godine za produljenje crkve, a iz toga slijedi da je natpis nastao svakako prije 1634. Natpis je uredni klesan, ali je oštećen i samo dijelom pročitano.²⁰⁶ Drugi, za znanost nepoznat natpis, dolazi sa Silbe. Natpis je izrazito oštećen i nije pročitano.²⁰⁷

4.2.7. Grafiti

*1700. pisah ja*²⁰⁸

*Primi Gospod žartvu ot ruku tvojeju vo hvalu i slavu imeni svoego va polzu našu i vse je svetije carkvi svoee. Pisah ja Pave Žgombić T... 12. maja 1...*²⁰⁹

*1555. (arapskim brojkama) Hvala bogu p...*²¹⁰

*Pisah ja Jure Kraljić.*²¹¹

*Pisah ja Žakan Petar Žgombić.*²¹²

*1522. To pisa fra Brne Bajčić.*²¹³

*Počtovani oče ministre. Njega udrite tih trista krati. Molimo vašu milost.*²¹⁴

*HK*²¹⁵

*1501. Pop Jure.*²¹⁶

*Dobre pomagaj*²¹⁷

*...pis...*²¹⁸

Na kvarnerskim otocima znanost je zabilježila 11 glagoljskih grafita. Jedan je grafit znanosti bio nepoznat. Riječ je o jedinom grafitu koji dolazi s otoka Cresa, iz Punte Križa.

²⁰⁵ O dogradnji crkve svjedoči natpis pod rednim brojem 127.

²⁰⁶ Natpis je uočio autor disertacije ljeti 2015. godine. Natpis je zabilježen pod rednim brojem 125.

²⁰⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 137.

²⁰⁸ Grafit je zabilježen pod rednim brojem 29.

²⁰⁹ Grafit je zabilježen pod rednim brojem 35.

²¹⁰ Grafit je zabilježen pod rednim brojem 36.

²¹¹ Grafit je zabilježen pod rednim brojem 37.

²¹² Grafit je zabilježen pod rednim brojem 38.

²¹³ Grafit je zabilježen pod rednim brojem 42.

²¹⁴ Grafit je zabilježen pod rednim brojem 43.

²¹⁵ Grafit je zabilježen pod rednim brojem 66.

²¹⁶ Grafit je zabilježen pod rednim brojem 81.

²¹⁷ Grafit je zabilježen pod rednim brojem 82.

²¹⁸ Grafit je zabilježen pod rednim brojem 131.

Izvan ove distribucije natpisa ovisno o tekstnoj funkciji ostao je jedino natpis s Bašćanske ploče. Razlog za takvu odluku proizlazi iz sadržajne slojevitosti natpisnog teksta s obzirom na koju natpis nije moguće svrstati niti u jednu od sedam grupa natpisa. Tome treba pridodati da natpisnim tekstovima nije svojstven fenomen izražavanja vremenskog kontinuiteta unutar sadržaja. Kod natpisa s Bašćanske ploče situacija je upravo takva. S ploče progovaraju dva opata, dakle nije riječ o događaju. Riječ je o događajima koji nisu istodobni, dakle o svojevrsnom povijesnom pregledu. To je bitna razlika između natpisa s Bašćanske ploče i doslovno svih ostalih kvarnerskih glagoljskih natpisa.

5. Korpus

5.1. Uvodna promišljanja

5.1.1. O arhivima, uvjetima pohrane, protijeku vremena i značaju inventarizacije

Međuovisnost inventarizacije i konzervacije lako je uočljiva na primjeru arhivistike.²¹⁹ Inventarizacija ne postoji bez očuvanog arhivskoga gradiva, a očuvano arhivsko gradivo je bez inventarizacije, u današnje vrijeme, tek slabo izgledna slučajnost. Inventarizacija, osim što pogoduje očuvanju arhivalija, omogućuje pretraživanje i korištenje često golemih arhivskih fondova. Time inventarizacija omogućuje ostvarenje krajnje svrhe konzervacije, a to je svjedočanstvo o minulom djelovanju.²²⁰ S obzirom na konzervaciju, kojom arhivistika pokušava arhivalijama osigurati dugovječnost, slijedi da je arhivistika u stalnom natjecanju s vremenom. Pokušava ga u najvećoj mogućoj mjeri usporiti, a krajnji joj je cilj u kontekstu očuvanja arhivskoga gradiva anuliranje posljedica protijeka vremena, što je ekvivalentno zaustavljanju propadanja arhivalija. U arhivistici je analogija između protijeka vremena i propadanja arhivalija doista očita. Pojam vremena za koje je neupitno da je kompleksan, apstraktan i ne lako razumljiv, u arhivistici, toj praktičnoj znanosti, poprima sasvim realne i konkretne odrednice. Vrijeme jest propadanje.²²¹ Ako ga se zapita da objasni na koji način protijek vremena dovodi do propadanja arhivalija, arhivist će u svom odgovoru biti posve konkretan. Odgovorit će da postoje tri temeljna uzroka oštećenja arhivskoga gradiva: fizičko-kemijski²²², biološki²²³ i mehanički.²²⁴ Budući da je pojam vremena deriviran iz percepcije propadanja, slijedi da se arhivistika protiv vremena bori uvjetima pohrane, a kvalitetni uvjeti pohrane jesu upravo oni koji minimaliziraju propadanje arhivskoga gradiva. Teoretski, kada

²¹⁹ Inventarizacija podrazumijeva izradu obavijesnih pomagala koja omogućavaju pretraživanje arhivskih fondova. Obavijesna pomagala ili inventari omogućuju istraživaču uvid u strukturu arhivskog fonda. Konzervacija podrazumijeva sve postupke koji se provode radi očuvanja arhivskoga gradiva. Dakle, riječ je o najboljoj mogućoj skrbi koja jamči dugovječnost arhivskoga gradiva.

²²⁰ Upravo se zbog toga arhivi nazivaju kućama sjećanja.

²²¹ Bez svjedočenja propadljivosti čovjeku bi pojam vremena bio suvišan i vjerojatno ne bi ni postojao u ljudskoj svijesti.

²²² Fizičko-kemijski uzroci oštećenja su vlaga i toplina, svjetlost, prašina, sumporovi i dušikovi oksidi.

²²³ Svi organizmi koji se hrane papirom ili vrše bilo kakvu kemijsku reakciju na samom papiru, npr. plijesni, bakterije, kukci, glodavci.

²²⁴ Riječ je o bilo kojoj vrsti mehaničke sile koja oštećuje arhivaliju. Takve se sile javljaju i pri korištenju arhivskih dokumenata. Uz ove tri vrste uzročnika oštećenja, daleko je najveća prijetnja za arhivsko gradivo čovjek, odnosno sustavna nebriga o gradivu.

bi se potpuno anulirali svi uzroci koji dovode do propadanja arhivskoga gradiva, ono bi postalo trajno. To svojstvo trajnosti arhivskoga gradiva eufemizam je za vječnost. Na taj način postaje mogućim tvrditi da u arhivima vrijeme protječe najsporije s obzirom na to da je progresija oštećenja na samim arhivalijama, dinamika njihova nestajanja, maksimalno minimalizirana.

Ipak, govoreći o uzrocima propadanja arhivskoga gradiva potrebno je istaknuti da je najznačajniji, najrazorniji i najopasniji uzrok oštećenja čovjek. Upravo o čovjeku, točnije arhivistu, ovisi hoće li odraditi svoj posao ili podbaciti. Ako podbaci, svi štetni utjecaji stupaju na scenu i propadanje arhivalija se ubrzava, ako ga odradi, štetni su uvjeti minimalizirani, a propadanje dokumenata se usporava.²²⁵

Dinamika nestajanja i njezina interakcija s uvjetima pohrane i onim što se u znanstvenim krugovima naziva najboljom mogućom skrbi u kontekstu očuvanja nekog kulturnog dobra, uočljiva je i na najznačajnijem glagoljskom spomeniku, Bašćanskoj ploči. Bašćanska je ploča 1934. trebala napustiti svoje stoljetno stanište i biti premještena u Zagreb. Taj se namjeravani premještaj pokazao kobnim za samu ploču i njezin natpis. Mjesno stanovništvo, Bašćani, premještaj Bašćanske ploče doživjeli su kao otimanje te su pod okriljem noći ploču prenijeli iz crkve svete Lucije na drugu lokaciju. Može se samo spekulirati o stručnosti toga prvog premještanja, odnosno o udarcima i oštećenjima koje su ploča i njezin natpis pretrpjeli. Nakon što su je tijela vlasti pronašli zakopanu na gradilištu osnovne škole, Bašćanska je ploča krenula prema Zagrebu. Desetak dana nakon toga na površini ploče počela se kristalizirati sol. Intenzivan proces kristalizacije, potaknut promjenom uvjeta pohrane, direktno je utjecao na progresiju oštećenja na samom glagoljskom natpisu. S površine ploče, pa tako i s natpisne plohe, počeli su se ljuštiti komadići vapnenca i tako uništavati glagoljski natpis. Uzrok intenzivnoj kristalizaciji bila je promjena mikroklimatskih uvjeta. Drugim riječima, premještaj Bašćanske ploče u Zagreb obavljen je bez prethodnog promišljanja o mogućim negativnim posljedicama takva postupka. Danas se pouzdano zna da je izmještanje ploče bila loša odluka koja je dovela do ubrzane progresije oštećenja na najznačajnijem nacionalnom spomeniku. Ostaje upitno traje li pogreška koja se dogodila daleke 1934. i dan-danas. Jesu li uvjeti u kojima se ploča danas čuva adekvatni i u skladu s pravilima struke?

²²⁵ Arhivalije, po prirodi stvari, u svakom trenutku nestaju. Zapisi blijede, a medij gubi svoja svojstva i propada. U prirodi se događa analogan proces. Naziva se starenje.

5.1.2. Može li se mjeriti dinamika nestajanja

U nedostatku preciznih matematičkih određenja dinamike nestajanja, na kolokvijalnoj razini predočava ju učestalo rabljena i uvriježena sintagma *zub vremena*. Zub vremena polagano, a katkad ubrzano i iznenadno, svome kraju privodi sve što je materijalno, pa tako i natpise ispisane glagoljskim pismom. Sintagma *zub vremena* zahvaća svaku varijablu, utjecaj i događaj, mjerljiv ili nemjerljiv, poznat ili nepoznat, koji materijalnu datost privodi svome kraju. Pogled u prošlost koji ima za cilj derivaciju istina o minulom vremenu, treba biti oplemenjen ovom univerzalnom istinom: Sve nestaje. Zub vremena mrvi povijesnu datost do zaborava. Uostalom, što je vrijeme nego pokušaj određivanja mjere nestajanja? Drugim riječima, kada čovjek ne bi svjedočio prolaznost i nestajanje, ne bi niti imao ideju vremena.

Uvažavajući rečeno i računajući s dinamikom nestajanja i propadanja materijalnih datosti, moguće je ponešto ustvrditi o minulom glagoljaškom vremenu na području Kvarnera na temelju broja zabilježenih glagoljskih natpisa. Pritom sam broj zabilježenih natpisa nije ništa drugo doli polazišna točka promišljanja. Odgovori koji se traže ne idu u smjeru broja zabilježenih, odnosno do sadašnjeg trenutka sačuvanih natpisa; za takve spoznaje dovoljno je provesti klasifikaciju i inventarizaciju postojećih natpisa i to je ovim radom i učinjeno. Međutim, znanstveni je izazov u tome da se učini korak dalje od arhivističke pedanterije. Postavlja se pitanje je li moguće na temelju podataka dobivenih korpusom provesti opravdanu simulaciju koja će polučiti nove zaključke ili barem svjež pristup u izučavanju glagoljaške natpisne produkcije na Kvarneru. U tom kontekstu pitanje koje se nameće tiče se odnosa broja zabilježenih glagoljskih natpisa i broja natpisa nastalih tijekom glagoljaške povijesti. Pokušaj odgovora na ovo temeljno pitanje, pitanje evaluacije zabilježenoga natpisnog korpusa, zahtijeva jasno razumijevanje šireg konteksta na koji je moguće ukazati sljedećim pitanjem: Predstavlja li zabilježeni korpus prah i prašinu ili kapitalni ulov tisućljetne glagoljaške natpisne produkcije? Odgovor na ovo temeljno pitanje zahtijeva sustavno promišljanje o ovim pitanjima:

Kakav je stav majstora graditelja prema glagoljskom natpisu pri reupotrebi kamenog bloka? Što nam govori broj spolija? Što se može zaključiti iz odnosa spolija prema *in situ* zabilježenih natpisa?

Može li se na osnovi pozicije postava (*in situ* ili *spolij*) išta zaključiti o trajnosti arhitekture i dinamici reupotrebe kamenih kvadara?

Kakva je zastupljenost različitih medija u kojima su natpisi činjeni? Kakav je uzročno-posljedični odnos između medija i trajnosti samog natpisa? Na koji način treba interpretirati dobivenu distribuciju ovisno o mediju? Postoje li i druge varijable koje utječu na trajnost natpisa?

U kakvu su odnosu kvantiteta zabilježenih natpisa i intenzitet natpisne produkcije tijekom vremena?

Je li kronološka distribucija zabilježenih natpisa očekivana i samorazumljiva?

Je li geografska distribucija glagoljskih natpisa ravnomjerna ili nije?

Može li se govoriti o kvarnerskom epicentru natpisne produkcije, ako da, gdje se nalazi?

Varira li geografsko određenje epicentra ovisno o vremenu?

Koliko ima fragmenata? Koliko ima izgubljenih natpisa? Koliko je namjerno uništenih natpisa? U kakvoj su relaciji ove vrijednosti i dinamika nestajanja?

Koje tekstne funkcije imaju glagoljski natpisi?

5.1.3. Temeljna ideja

Ovo istraživanje polazi od pretpostavke da korpus glagoljskih natpisa, a time i korpus kvarnerskih glagoljskih natpisa, stoji u specifičnoj relaciji prema povijesnim procesima i događajima koji su stupali na povijesnu pozornicu tijekom glagoljaške ere. Sukladno tomu, korpus predstavlja kodiranu refleksiju povijesnih zbivanja, odnosno kodiranu refleksiju povijesne zbilje. Ako se korpus, njegova podatkovna vrijednost, shvati kao refleksija povijesnog zbivanja, njegovim se izučavanjem može doći do zaključaka o samim povijesnim zbivanjima, odnosno, u ovom slučaju, do zaključaka o produkciji glagoljskih natpisa.

Potrebno je napraviti distinkciju između onoga što se ovdje naziva korpus i onoga što je do sada na polju glagoljskih natpisa učinjeno. Polazišna je točka ovog istraživanja katalog – knjiga *Glagoljski natpisi* uvaženog poznavatelja glagoljaške kulture Branka Fučića. Tom je knjigom učinjena inventarizacija znanosti poznatih glagoljskih natpisa.²²⁶ Knjiga predstavlja svojevrsnu krunu istraživačkog rada na glagoljskim natpisima, a znatnim je dijelom zasnovana na Fučićevu terenskom istraživanju, ali su u nju inkorporirana istraživanja i zaključci istraživača koji su mu prethodili: Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Đure Šurmina,

²²⁶ Knjiga je objavljena 1982., ali je redakcija zaključena krajem 1980. godine.

Luke Jelića, Ivana Crnčića, Franja Račkog, Ivana Milčetića, Vjekoslava Štefanića, Mijata Sabljara i drugih.

Korpus ne treba poistovjećivati s inventarom. Inventar je popis svih dijelova neke domene, i to je opisna razina kataloga *Glagoljskih natpisa*.²²⁷ Primarni je cilj pri formiranju korpusa bio izraditi precizno obavijesno pomagalo koje nadilazi inventar, odnosno pojedinačni *popis i opis* zabilježenih glagoljskih natpisa.

Korpus je u odnosu na katalog/inventar sofisticiraniji i napredniji spoznajni alat. U prvom redu zbog toga što nudi sintezu podatkovnih vrijednosti. Sinteza podatkovnih vrijednosti čini ključnu razliku između ta dva obavijesna pomagala – inventar ju nema, a korpus ima.²²⁸

5.1.4. Spoznajna vrijednost korpusa

Spoznajna vrijednost korpusa očituje se u sintezi njegovih podatkovnih vrijednosti. Podatkovna vrijednost ovisi o istraživanim varijablama, a odabir varijabli pitanje je istraživačeve odluke koja je diktirana samim predmetom istraživanja. Na taj način iščitavanjem korpusa postaje moguće ponuditi odgovore vezane uz kronološku distribuciju natpisa, uz njihovu geografsku distribuciju, definirane su tekstne funkcije koje se u glagoljskoj natpisnoj produkciji javljaju, u jasne razmjere postavljeni su natpisi prema grafitima, definirani su mediji u kojima su natpisi izrađeni, elaborirano je mjesto postava natpisa i vrste datacija natpisa te je ponuđena interpretacija tih novih spoznatih vrijednosti u kontekstu historijskog vrela.

²²⁷ Iz perspektive sadašnjeg trenutka *Glagoljski natpisi* više nisu cjelovit inventar u kojem su zabilježeni svi elementi proučavane domene, nego samo oni koji su bili poznati do kraja 1980. Jedan je od ciljeva ovog rada nadopuna postojećeg inventara.

²²⁸ Izrada korpusa glagoljskih natpisa logičan je nastavak dosadašnjega znanstvenog rada na području glagoljske epigrafije. Do sada se glagoljskom natpisu pristupalo predmetno. Provodio se pojedinačni opis natpisa. Korpus, kao zaseban entitet, kao totalitet svih znanstveno zabilježenih natpisa, nije bio predmetom sustavne analize budući da do sada nije ni bio formiran. Generalizacije koje se o glagoljskim natpisima navode u literaturi (Fučić, Žužak) svakako se ne mogu predstaviti kao krajnji doseg istraživanja korpusa.

5.2. Metodologija izrade korpusa

5.2.1. Faze izrade korpusa

Izrada korpusa provedena je u četiri faze. U prvoj su fazi detektirane relevantne varijable za predmetnu/pojedinačnu analizu glagoljskih natpisa. U drugoj fazi provedena je pojedinačna analiza natpisa prema odabranim varijablama. Treća faza predstavlja organizaciju, sintezu i prezentaciju dobivenih podataka na razini cijelog korpusa. U četvrtoj, ujedno i finalnoj fazi protumačene su podatkovne vrijednosti koje korpus pruža.

5.2.2. Detekcija parametara za opis korpusa

Ovaj rad polazi od toga da najbitnija odrednica glagoljske epigrafije nije niti sadržajno niti paleografsko bogatstvo glagoljskih natpisa, nego njihova geografska distribucija i učestala direktna datacija.²²⁹ Obradeni građevni kamen ne migrira. Sukladno tomu ni natpisi ispisani u kamenu ne migriraju.²³⁰ Statička narav epigrafa naložila je da se istraživačka pozornost posveti upravo njihovoj geografskoj distribuciji s obzirom na to da se geografska distribucija epigrafa preklapa s geografskim određenjima glagoljaštva, odnosno upotrebe glagoljskog pisma. Time se makroevaluacijom korpusa, njegovom sintezom, definira iznimno značajna varijabla za razumijevanje fenomena glagoljanja – glagoljaški prostor. Učestala direktna datiranost natpisa otkriva drugu varijablu – glagoljaško vrijeme. Već samo zbog toga makroevaluacija korpusa izniman je spoznajni alat, historijsko vrelo koje nedvojbeno i egzaktno utvrđuje gdje se i kada upotrebljava glagoljica. *Epigrafski spomenici, prema tome, omogućuju točnu spomeničku topografiju. Fiksirani u vremenu i prostoru, oni postaju čvrste uporišne točke kulturne geografije.*²³¹

Pri odabiru ostalih varijabli trebalo je voditi brigu o učestalosti pojavljivanja istraživane varijable. Zbog toga je odabir varijabli bilo moguće odrediti tek u odmakloj fazi istraživačkog postupka, nakon što je istraživač već dobro upoznat sa svim relevantnim činjenicama o samim natpisima, pritom misleći i na njihov sadržaj, i na medij u kojem su izrađeni, i na

²²⁹ Ne postoji niti jedna druga glagoljaška materija koja u tolikoj mjeri ima naglašena ta dva svojstva: statičnost i neupitnost datacije.

²³⁰ Fučić, *Glagoljski natpisi*, 2.

²³¹ Ibid.

arhitektonsko okruženje njihova postava ili pronalaska, i na povijesni kontekst unutar kojeg nastaju.

5.2.3. Grupe varijabli

Glagoljski natpisi opisani su na temelju četiri glavne grupe varijabli: Identifikacija, Datacija, Fizičke karakteristike medija i Tekstna funkcija. Svaka od tih grupa sastoji se od nekoliko varijabli koje se bilježe i prilažu u tabličnom pregledu.

5.2.3.1. Prva grupa varijabli – Identifikacija

1. Redni broj

Svakom glagoljskom natpisu dodijeljen je redni broj. Natpisi se redaju prema otoku provenijencije, zatim abecedno prema mjestu na otoku, a u samome mjestu kronološki od starijih prema mlađima. Prema tom redosljedu dodjeljuje im se redni broj, svojevrsan *numerus curens*. Redni broj olakšava identificiranje natpisa s obzirom na to da samo nekoliko najznačajnijih natpisa ima svoj naziv, primjerice Bašćanska ploča, Krčki natpis ili Valunska ploča. Ostale se natpise identificira pomoću natpisnog sadržaja ili mjesta nalaza, čime je detekcija natpisa uvelike otežana. U tom se smislu redni broj može tumačiti i kao identifikacijski broj.

2. Kataloški broj

Kataloškim brojem ostvarena je koneksija s brojem koji je natpisu dodijeljen u knjizi-katalogu *Glagoljski natpisi*. Ako je pod jednim kataloškim brojem zabilježeno više natpisa, kataloškom broju dodijeljen je podbroj. Ako natpis nije zabilježen u *Glagoljskim natpisima*, u rubrici se navodi prezime autora koji ga je prvi zamijetio ili objavio. Navođenjem kataloškog broja uspostavljena je informacijska veza između ovog istraživanja i dosadašnjeg rada na glagoljskim natpisima. Izrazito je bitno da je preko *Kataloškog broja* uspostavljena koneksija s postojećim fotografskim materijalom.

3. *Svjedočanstvo*

U rubrici Svjedočanstvo bilježi se jedna od dviju mogućih opcija. Direktno svjedočanstvo atribuirano se natpisima koji su istraživaču dostupni u sadašnjem trenutku, odnosno u trenutku pisanja ove disertacije. Uz te natpise u rubrici *Svjedočanstvo* stoji slovo D. Posredno svjedočanstvo atribuirano se natpisima koje je znanost zabilježila, ali im je sadašnji smještaj nepoznat. Riječ je o nestalim, izgubljenim ili zagubljenim, i uništenim spomenicima. Ti su natpisi dostupni isključivo posredno, preko fotografija, precrtani, pisanog ili usmenog svjedočanstva. U rubrici *Svjedočanstvo* uz takve natpise stoji slovo P.

4. *Mjesto*

Navodi se grad, selo ili uže geografsko područje iz kojega natpis potječe.

5. *Arhitektonska cjelina*

Navodi se arhitektura na kojoj je natpis zabilježen.

6. *Uži locus pronalaska*

Precizno se bilježi mjesto na kojemu se natpis nalazio u trenutku njegova znanstvenog bilježenja. Primjerice: pod crkvene lađe, nadvratnik pročelja, kućni prag, doprozornik itd.

7. *Sadašnji smještaj*

Ako se natpis danas ne nalazi na užem *locusu* pronalaska, navodi se njegov sadašnji smještaj. U ovu se rubriku bilježi i ako je sadašnji smještaj natpisa nepoznat, odnosno ako je natpis zagubljen, izgubljen ili uništen.

8. *Izvorna pozicija*

Navodi se izvorna pozicija natpisa ako je natpis pronađen na sekundarnoj poziciji i ako je izvorna pozicija poznata.

Ovih je osam elemenata opisa koji su sastavni dio grupe Identifikacija samo po sebi razumljivo. Puno je veći izazov bio definiranje elemenata opisa u grupi Datacija.

5.2.3.2. Druga grupa varijabli – Datacija

Utvrđeno je da je potrebno razlikovati četiri različite vrste ili četiri različita statusa datacije. U tablici se navodi jedan od četiri statusa datacije i sama datacija. Prema kriteriju datacije, natpisi se dijele na:

1. Direktno datirane natpise

Direktno datirani natpisi sastoje se isključivo od datacije ili su to natpisi čija je datacija integralni dio samog natpisa. Datacija direktno datiranih natpisa smatra se neupitnom.²³²

2. Posredno datirani natpisi

Posredno datiranim natpisima smatraju se svi natpisi koji nisu direktno datirani. Vrijeme nastanka tih natpisa utvrđeno je posrednim putem. U pravilu se tim natpisima datacija određuje paleografskom analizom, ali za posredno datiranje može poslužiti bilo koji drugi povijesni podatak, bilo iz natpisnog sadržaja, arhitektonskog okruženja ili drugog povijesnog izvora koji stoji u relaciji s fizičkim osobitostima natpisnog medija ili s natpisnim sadržajem.²³³ Utvrđivanje posredne datacije podložno je interpretaciji i ne može biti neupitno u mjeri u kojoj je neupitna datacija direktno datiranih natpisa. Datacija posredno datiranih natpisa ostaje otvorena te je podložna daljnjem znanstvenom propitivanju.

U pravilu se sve glagoljske natpise može razvrstati u te dvije vrste. Međutim, pri obradi podataka ispostavilo se da je potrebno dodatno nijansirati razloge direktne nedatiranosti posredno datiranih natpisa. Zbog toga je uveden treći i četvrti status datacije.

3. Redundantna datacija

Ovamo spadaju svi glagoljski natpisi kojima, ovisno o vlastitoj tekstnoj funkciji, direktna datacija nije potrebna. Primjerice, u Dobrinju na otoku Krku čuva se, već spomenuta, omanja kutija izrađena od posrebnog lima u kojoj je, na unutarnjem dijelu poklopca, ispisan glagoljski natpis: *olej krizma maz*. Natpisom se razlikuju posvećena ulja za različite ritualne namjene. S obzirom na tekstnu funkciju natpisa, ovom je natpisu direktna datacija redundantna.²³⁴

²³² Najkraći je natpis onaj s vrbničkog zvonika koji datira neku dogradnju na zvoniku, a bilježi ju sa samo dva grafema, **†** **†**, odnosno 1600. Natpis je zabilježen pod rednim brojem 111. Drugu krajnost bilježi natpis broj 86 koji govori o izgradnji zvonika u Omišlju. Osim sadržajnog bogatstva, specifičnost je tog natpisa što bilježi početak i kraj izgradnje zvonika. Zbog toga je taj natpis zanimljivo historijsko vrelo jer se putem tog natpisa saznaje trajanje gradnje zvonika. Izgradnja omišaljskog zvonika trajala je pune tri godine, od ožujka 1533. do svibnja 1536.²³² Natpis se, naravno, datira u godinu završetka izgradnje.

²³³ Primjerice, natpis zaveden pod rednim brojem 119 datiran je osobno papom Julijem, čime je njegov nastanak smješten u prvu polovicu 16. stoljeća. Personalnom je datacijom na samom početku historijata istraživanja bio datiran i natpis s Bašćanske ploče. Budući da se spominje kralj Zvonimir, govorilo se o natpisu iz Zvonimirova doba.

²³⁴ Naravno, i natpisi kojima je direktna datacija redundantna, imaju posrednu dataciju. Natpis je posredno datiran u 16. stoljeće.

4. Nepoznat status datacije

Četvrtu grupu čine natpisi za koje se ne može ustanoviti status datacije. Riječ je o natpisima za koje se, s obzirom na stanje u kojem se spomenici nalaze, ne može utvrditi jesu li bili direktno datirani, niti je li im direktna datacija, ovisno o tekstnoj funkciji, redundantna, niti ih se može posredno datirati. Ti natpisi nemaju dataciju, niti direktnu niti posrednu. U pravilu je riječ o natpisima o kojima postoji krnje posredno svjedočanstvo.

5.2.3.3. Treća grupa varijabli – Fizičke karakteristike medija

Varijable unutar grupe Fizičke karakteristike medija međusobno se prilično razlikuju, moglo bi se čak naprečac zaključiti da je cijela grupa heterogena. To, međutim, nije tako. Istraživanje je pokazalo da su sve varijable koje se nalaze u ovoj grupi u relaciji s medijem, a ne s natpisom. Na primjer, sekundarna pozicija postava isključiva je posljedica reupotrebe medija, fragmentarnost natpisa u većini je slučajeva posljedica reupotrebe kamenog bloka i njegova oblikovanja kako bi odgovarao novoj arhitektonskoj situaciji itd. Unutar grupe nalaze se ove varijable:

1. Medij

Navodi se vrsta medija, odnosno materijala u kojem je natpis napravljen.

2. Cjelovit natpis ili fragment

Ako je riječ o natpisu koji je sačuvan u cijelosti, navodi se da je natpis cjelovit. Ako je riječ o dijelu natpisa, navodi se da je riječ o fragmentu. Ako se isti natpis nalazi na nekoliko fizičkih fragmenata, kao što je slučaj s Jurandvorskim ulomcima, svaki od zabilježenih fragmenata tretiran je kao zaseban natpis i dodijeljen mu je zaseban redni broj. Razlog za takvo bilježenje dodatno je potvrđen u činjenici da predmetna četiri ulomka nisu nađena u isto vrijeme, kao i u činjenici da o jednom fragmentu imamo tek posredno svjedočanstvo preko Crnčićeva precрта iz 1864., budući da je natpis izgubljen.²³⁵

3. Pozicija postava pri znanstvenom bilježenju

Pozicija postava određuje se uvažavajući učestalu praksu arhitektonske reupotrebe medija u kojem je upisan natpis. Treba razlikovati tri različite situacije.

²³⁵ Pri interpretaciji korpusa katkad je potrebno Jurandvorske ulomke tretirati kao dijelove natpisa s Bašćanske ploče, odnosno kao jedan natpis.

3.1. Zabilježen na izvornoj poziciji

Navodi se da se kameni kvadar s glagoljskim natpisom, u trenutku kada ga je znanost zabilježila, nalazio na izvornoj poziciji, *in situ*. Varijabla se odnosi samo na natpise čiji se mediji mogu reupotrebiti u novoj gradnji.

3.2. Zabilježen na sekundarnoj poziciji

U pravilu je riječ o arhitektonskim natpisnim spolijama. Navodi se da se kameni kvadar s glagoljskim natpisom, u trenutku kada ga je znanost zabilježila, nije nalazio na izvornoj, nego na nekoj od sekundarnih pozicija.

3.3. Natpisi kod kojih nije moguće razlikovati izvornu od sekundarne pozicije / Ostalo

Ovdje spadaju svi natpisi kod kojih nije moguća, ili barem nije vjerojatna, arhitektonska reupotreba medija u kojem su izvedeni, primjerice, svi natpisi na pomičnim predmetima. U pravilu je riječ o natpisima na uporabnim predmetima čije je glavno svojstvo da migriraju, odnosno da su pokretni, npr. obredni pehari i kutijice za sveta ulja, dakle, natpisima koji nisu uklesani u kamenu, iako postoje i epigrafi koji nisu integralni dio veće arhitektonske cjeline, nego, uvjetno rečeno, slobodno stoje u prostoru te im se ne može odrediti izvorno ili sekundarno mjesto postava, primjerice, uljanice ili krsni zdenci. Tu spadaju i grafiti koji su uparani u žbuku, i to zbog toga što se ne mogu arhitektonski reupotrebiti, a to znači da ne mogu imati sekundarnu poziciju postava, iako imaju izvornu poziciju.

5.2.3.4. Četvrta grupa varijabli – Tekstna funkcija

Ova se grupa sastoji od ukupno sedam varijabli deriviranih na temelju tekstne funkcije, odnosno sadržaja natpisa.

1. Svjedočanstva o izgradnji

Tu spadaju natpisi koji govore o izgradnji, dogradnji ili rekonstrukciji arhitektonskog zdanja. U pravilu je riječ o sakralnim objektima kao što su crkve, kapele, zvonici, oltari, poklonci, ali ima i primjera profanih građevina, npr. stambenih kuća.

2. Natpisi na nadgrobnom kamenju

Riječ je o natpisima na nadgrobnim pločama koje prekrivaju ukopna mjesta, rake.

3. Zavjetni natpisi

Riječ je malenoj grupi natpisa zavjetnog, votivnog karaktera.

4. Natpisi na pokretnim (crkvenim) predmetima

Natpisi na pokretnim predmetima ili definiraju na koji način treba upotrebljavati taj predmet, ili označavaju vlasništvo, pravo korištenja predmeta.

5. Jednoslovne glagoljske oznake

Riječ je o markacijama, oznakama na nadgrobnim pločama nad rakama redovnika i svjetovnjaka u lađi samostanske crkve i na groblju uz crkvu u samostanu sv. Marije franjevac trećoredaca u Glavotoku. Predmetne oznake povezuju ukopna mjesta sa samostanskim evidencijama o ukapanju mrtvaca. U kontekstu natpisne materije takvi su natpisi atipični.

6. Nepoznata tekstna funkcija

Ovdje spadaju svi natpisi u čiji se sadržaj ne može proniknuti zbog oštećenja, nečitkosti ili kakva drugog razloga.

7. Grafiti

Riječ je o sekundarno uparanim tekstovima, specifične tekstualne funkcije i metodologije izrade.

5.3. Analiza natpisa prema referentnim varijablama

Rezultati analize prema zadanim varijablama izloženi su pomoću četiri tablična prikaza u nastavku: Identifikacija, Datacija, Fizičke karakteristike medija i Tekstna funkcija, i to predmetno za svaki znanosti poznati natpis. Zbog tehničkih razloga u tabličnom pregledu nije prikazana transkripcija natpisa jer bi količina natpisnog sadržaja remetila tablični prikaz. Transkripcija natpisa iznesena je odvojeno od tabličnih prikaza pod naslovom *Natpisni sadržaj kao historijsko vrelo*, s time da se natpisi unutar tog naslova redaju ovisno o njihovim tekstnim funkcijama, a ne linearno prema rednim brojevima. To znači da je otežan put iz tabličnog opisa natpisa prema njegovoj transkripciji. Zbog toga je u prilogu disertacije transkripcija još jedanput ponovljena, ali navodeći natpise linearno od rednog broja 1 do rednog broja 144. Time je olakšana upotreba korpusa i omogućena dvosmjerna komunikacija između natpisnog sadržaja i opisa natpisa u tabličnom prikazu.

Tablica 2 Analiza natpisa prema referentnim varijablama

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanvenom bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
1.	17	D	Otok Krk/ Baška (Jurandvor)	Crkva sv. Lucije	Opločenje broda ispred septuma.	HAZU	Lijevi plutej crkvenog septuma.	Posredna oko 1100.	Kamen	Fragment (pola natpisa)	Sekundarna	Natpis izdvojen iz podjele ovisno o sadržaju
2.	18 I	D	Otok Krk/ Baška (Jurandvor)	Crkva sv. Lucije	Sjeverna strana svetišta, opločenje poda	Hrvatski povijesni muzej, inv. br. 6824	Desni plutej crkvenog septuma.	Posredna oko 1100.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
3.	18 II	P	Otok Krk/ Baška (Jurandvor)	Crkva sv. Lucije	Sjeverna strana svetišta, opločenje poda	Nepoznat smještaj.	Desni plutej crkvenog septuma.	Posredna oko 1100.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
4.	18 III	D	Otok Krk/ Baška (Jurandvor)	Crkva sv. Lucije	Sjeverna strana svetišta, opločenje poda	Frank. kaštel u gradu Krku	Desni plutej crkvenog septuma.	Posredna oko 1100.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
5.	18 IV	D	Otok Krk/ Baška (Jurandvor)	Crkva sv. Lucije	Sjeverna strana svetišta, opločenje poda.	Biskupija Krk	Desni plutej crkvenog septuma.	Posredna oko 1100.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
6.	19	D	Otok Krk/ Baška (Jurandvor)	Crkva sv. Lucije	Kao spolj dospio u opločenje poda.	Hrvatski povijesni muzej, inv. br. 6823.	Nepoznata.	Direktna 1469.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanvenom bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
7.	20	P	Otok Krk / Baška (Jurandvor)	Crkva sv. Lucije	Opločenje broda crkve		Obiteljski grob u crkvi	Posredna 15. st.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Nadgrobna ploča
8.	21	D	Otok Krk/ Baška (Bašćansko polje)	Crkva sv. Mihovila	Nad vratima na pročelju			Direktna miseca oktobra 1507.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja/ dogradnja – svetište i svod
9.	22	D	Otok Krk/ Baška (Baška)	Nepoznata crkvena ili bratovštinska kuća	Nepoznat	Povijesni muzej hrvatske, inv.br. 6838	Izvorno nadvratnik, sekundarno u prag	Direktna 1626.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Izgradnja – crkvena ili bratovštinska kuća
10.	23	D	Otok Krk / Baška (Jurandvor)	Konoba u kući Jurandvor 70	Dovratnik ulaza u konobu		Nadvratnik objekta iz okolice.	Direktna 1634.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Izgradnja – kuća
11.	24	D	Otok Krk / Baška (Jurandvor)	Crkva sv. Lucije	Uzidana u Gospinoj kapeli (do 1941.).	Sjeverni zid crkvene lađe.	Nepoznata.	Direktna 1748.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Nadgrobna ploča
12.	J. Mužina	D	Otok Krk / Dobrinj	Kućni br. 72.	Nadvratnik i dovratnik		Nepoznata.	Posredna 15. – 16. st.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
13.	86	D	Otok Krk/ Dobrinj	Župna crkva sv. Stjepana	Pročelje - sjeverno od ulaza			Direktna 1510.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – kapela (novo svetište)
14.	87	D	Otok Krk / Dobrinj	Župna crkva sv. Stjepana	Vanjsšina južnog zida, jugo-zapadni ugao.			Direktna 1.9.1555.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja / dogradnja - crkva (nepoznato)

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanvenom bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
15.	88	D	Otok Krk/ Dobrinj	Župna crkva sv. Stjepana	Nadvratnik malih, južnih vrata			Direktna 1568.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – vrata.
16.	89	D	Otok Krk/ Dobrinj	Crkva Gospe od Anđela	Pročelje	Zgrada osnovne škole na placi	Pročelje crkve	Direktna 10.6.1576.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Izgradnja – crkva sv. Marije
17.	90	D	Otok Krk/ Dobrinj	Župna crkva sv. Stjepana	Kamenica za krištenje iz župne crkve sv. Stjepana	Crkva sv. Trojice (sv. Anton), posuda za blagoslovljenu vodu	Župna crkva sv. Stjepana.	Direktna 1578.	Kamen	Cjelovit	Ostalo	Izgradnja/ izrada (kamenice krsnog zdenca, posude za blagoslovljenu vodu)
18.	91	D	Otok Krk/ Dobrinj	Župna crkva sv. Stjepana	Prvi pilastar desne crkvene lade			Direktna 1578.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja/ obnova – crkve
19.	91a	D	Otok Krk/ Dobrinj	Crkva sv. Trojice (sv. Anton).	Kutijica za posvećena ulja	Župna muzejska zbirka.	Pokretni predmet	Redundantna 16. st.	Metal	Cjelovit	Ostalo	Natpis na pokretnom predmetu – identifikacija
20.	92	D	Otok Krk/ Dobrinj	Župna crkva sv. Stjepana	Reljef glavnog oltara pod likom sv. Stjepana			Direktna 1602.	Drvo	Cjelovit	Ostalo	Izgradnja/ postavljanje – glavni oltar i drveni crkveni namještaj
21.	93	D	Otok Krk/ Dobrinj	Župna crkva sv. Stjepana	Istočno lice 1. stupa južne kolonade			Direktna 1.10.1605.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja - kapela

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanvenom bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
22.	94	D	Otok Krk/ Dobrinj	Zvonik	Sjeverni zid zvonika. Iznad vrata			Direktna 1725.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja - zvonik
23.	95	D	Otok Krk/ Dobrinj	Stambena kuća br. 69	Ugaoni maskeron			Direktna 1738.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – kuće ili maskerona
24.	96	D	Otok Krk / Dobrinj (Polje)	Župna crkva Porodjenja Bl. Dj. Marije	Bočni portal na južnom zidu		Glavni portal crkve	Direktna 1595.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Izgradnja / dogradnja - crkva
25.	112	P	Otok Krk/ Dubašnica (Bogovići)	Crkva sv. Marije Karmelske	Unutar crkve sv. Marije Karmelske	Izgubljen spomenik	Nepoznata. Kukuljević: veliki oltar stare crkve	Direktna 1514.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Izgradnja/ dogradnja – crkva
26.	113	P	Otok Krk/ Dubašnica (Dubašjansko polje)	Župna crkva sv. Apolinara (stara)	Nadgrobna ploča u Crkvi sv. Apolinara	Izgubljen spomenik		Direktna 1600.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Nadgrobna ploča
27.	114	D	Otok Krk/ Dubašnica (Milovčići)	Crkva sv. Andrije	Loculus u menzi oltara.	(Izgubljen) i pronađen spomenik in situ.		Direktna 15.9.1614.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – oltar

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataložki broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanveno m bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
28.	115	D	Otok Krk/ Dubašnica (Bogovići)	Župna crkva sv. Apolinara (nova)	Pločnik pod prvim lukom južne arkade	Župna crkva sv. Apolinara (nova)	Crkva sv. Apolinara (stara), porušena 1854.	Posredna 17. st.	Kamen	Fragment	Sekundama	Nadgrobna ploča
29.	116	D	Otok Krk/ Dubašnica (grobje sv. Apolinara)	Zvonik na starom groblju sv. Apolinara	Ugaoni kamen na kosom podnožju, sjeverna strana			Direktna 1700.	Kamen	Fragment	Izvorna	Grafit
30.	117	P	Otok Krk/ Dubašnica (Dubašljansko polje)	Župna crkva sv. Apolinara (stara)	Kamena obloga sokla (zid sjeverne lade), Sv. Apolinar (novi)	Namjerno uništen spomenik – preklesan batom.	Raka u opločenju poda stare župne crkve sv. Apolinara	Direktna 1702.	Kamen	Cjelovit	Sekundama	Nadgrobna ploča
31.	118	P	Otok Krk/ Dubašnica (Dubašljansko polje)	Župna crkva sv. Apolinara (stara)	Nadgrobna ploča u opločenju poda crkve	Izgubljen spomenik	Opločenje poda crkve	Direktna 1706.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Nadgrobna ploča
32.	119	P	Otok Krk/ Dubašnica (Porat)	Samostanska crkva sv. Marije Magdalene	Natpis na ispovjedaonici	Izgubljen spomenik		Direktna 1717.	Drvo	Cjelovit	Ostalo	Zavjetni natpis
33.	120	D	Otok Krk/ Dubašnica (selo Sv. Anton)	Crkva sv. Antuna u selu Sv. Anton	Natpis na nadvratniku portala			Direktna 1724.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – portal

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanvenom bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
34.	121	D	Otok Krk/ Dubašnica (selo Sv. Anton)	Crkva sv. Antuna u selu Sv. Anton	Gornji prag desnog prozora na pročelju			Direktna 1725.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – prozor
35.	122 I	D	Otok Krk/ Dubašnica (selo Sv. Anton)	Crkva sv. Antuna u selu Sv. Anton	Lijevi doprozornik desnog prozora na pročelju			Direktna 27.5.1XY Z- 18.st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Grafit
36.	122 II	D	Otok Krk/ Dubašnica (selo Sv. Anton)	Crkva sv. Antuna u selu Sv. Anton	Desni dovratnik portala			Posredna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Grafit
37.	122 III	D	Otok Krk/ Dubašnica (selo Sv. Anton)	Crkva sv. Antuna u selu Sv. Anton	Lijevi doprozornik lijevog prozora.			Posredna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Grafit
38.	122 IV	D	Otok Krk/ Dubašnica (selo Sv. Anton)	Crkva sv. Antuna u selu Sv. Anton	Desni doprozornik lijevog prozora.			Posredna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Grafit
39.	411	D	Otok Krk/ Dubašnica (Miholjice, Sv. Vid)	Crkva sv. Mihovila na groblju (Sv. Vid)	Nadvratnik nad ulazom u groblje	Postavljen u ogradu groblja (nakon 1960.).	Portal župne crkve u selu Miholjice.	Direktna listopad 1753.	Kamen	Cjelovit	Sekundama	Izgradnja – portal

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanveno m bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
40.	126 I	D	Otok Krk/ Gabonjin	Crkva sv. Petra i Pavla	Kamena oltarna slika			Direktna 1710.	Kamen	Cjelovit	Ostalo	Izgradnja – oltar
41.	126 II	D	Otok Krk/ Gabonjin	Crkva sv. Petra i Pavla	Poleđina kamenog kipa sv. Pavla.			Redundan -tna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Ostalo	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
42.	128	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostanska crkva sv. Marije	Lijevi dovratnik portala.			Direktna 1522.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Grafit
43.	128 I	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostanska crkva sv. Marije	Lijevi dovratnik portala			Direktna 1522.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Grafit
44.	129	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostan sv. Marije	Reflektorij nadvratnik.			Direktna 1588.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja/ dogradnja - samostan
45.	130	P	Otok K.rk/ Glavotok	Samostan sv. Marije	Nekadašnji nadvratnik samostanskih vrata	Izgubljen spomenik	Nadvratnik samostan- skih vrata	Direktna 20.6.1601.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – portal
46.	131	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostan sv. Marije	Klupica prozora na 1. katu, južni zid.			Direktna 1638.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja i dogradnja – prozor
47.	132	D	Otok K.rk/ Glavotok	Samostan sv. Marije	Grlo zdenca u klaustru			Direktna 1669.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – šтерна u samostansko m klaustru

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanveno m bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
48.	133	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostan sv. Marije	Južni rub pločnika pred crkvom i samostanom.			Direktna 1702.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja/ izrada – pločnik
49.	134 I	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostanska crkva sv. Marije	Raka u crkvi			Redundan -tna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Jednoslovna glagoljska oznaka - ukopno mjesto
50.	134 II	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostanska crkva sv. Marije	Raka u crkvi.			Redundan -tna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Jednoslovna glagoljska oznaka – ukopno mjesto
51.	134 III	D	Otok Krk / Glavotok	Samostanska crkva sv. Marije	Raka u crkvi			Redundan -tna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Jednoslovna glagoljska oznaka - ukopno mjesto
52.	134 IV	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostanska crkva sv. Marije	Raka u crkvi			Redundan -tna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Jednoslovna glagoljska oznaka – ukopno mjesto
53.	134 V	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostanska crkva sv. Marije	Raka u crkvi			Redundan -tna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Jednoslovna glagoljska oznaka – ukopno mjesto
54.	134 VI	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostanska crkva sv. Marije	Raka u crkvi			Redundan -tna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Jednoslovna glagoljska oznaka – ukopno mjesto
55.	134 VII	D	Otok Krk / Glavotok	Samostanska crkva sv. Marije	Raka u crkvi.			Redundan -tna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Jednoslovna glagoljska oznaka - ukopno mjesto

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanvenom bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
56.	134 VIII	D	Otok Krk / Glavotok	Samostansko groblje.	Raka na groblju.		Izvorno u crkvi.	Redundantna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Jednoslovna glagoljska oznaka – ukopno mjesto
57.	134 IX	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostansko groblje	Raka na groblju		Izvorno u crkvi	Redundantna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Jednoslovna glagoljska oznaka – ukopno mjesto
58.	134 IX/2	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostansko groblje	Raka na groblju		Izvorno u crkvi.	Posredna prije 1704.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Nadgrobna ploča
59.	134 X	D	Otok Krk / Glavotok	Samostansko groblje	Raka na groblju		Izvorno u crkvi	Redundantna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Jednoslovna glagoljska oznaka – ukopno mjesto
60.	134 XI	D	Otok Krk / Glavotok	Samostansko groblje	Raka na groblju		Izvorno u crkvi	Redundantna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Jednoslovna glagoljska oznaka – ukopno mjesto
61.	134 XII	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostansko groblje.	Raka na groblju.		Izvorno u crkvi.	Redundantna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Jednoslovna glagoljska oznaka - ukopno mjesto
62.	134 XIII	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostansko groblje	Raka na groblju		Izvorno u crkvi	Redundantna 18. st.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Jednoslovna glagoljska oznaka – ukopno mjesto
63.	135	D	Otok Krk / Glavotok	Samostanska crkva sv. Marije	Raka u crkvi.			Direktna 1722.	Kamen	Fragment	Izvorna	Nadgrobna ploča
64.	136	D	Otok Krk/ Glavotok	Samostan sv. Marije	Kameni zid u vrtu prema moru			Direktna 1738.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja-vrtni zid

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanveno m bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
65.	137	D	Otok Krk / Glavotok	Samostan sv. Marije	Staja - pregradni zidčić.			Direktna 1791.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja/ dogradnja staja
66.	B. Fučić, Dopune 1-6	D	Otok Krk/ Kampeje	Crkva sv. Petra	Unutarnja strana sjevernog crkvenog zida	Župni ured u Garici		Redundan -tna 15. – 16. st.	Žbuka	Cjelovit	Ostalo	Grafit
67.	211	D	Otok Krk/ Klimno	Stambena kuća br. 12	Nadvratnik - ulaz u prizemlju kuće			Direktna 1514.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja- kuća
68.	212	D	Otok Krk/ Klimno	Crkva sv. Klementa	Prag na vratima crkve	Prag crkve	Nadvratnik portala crkve	Direktna 1573.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Izgradnja - crkva ili portal
69.	228	D	Otok Krk / Kras	Poklonac između Krasa i Dobrinja	Kameni luk na pročelju			Direktna 1711.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – poklonac
70.	231	D	Otok Krk/ grad Krk	Stubište kanoničke kuće	Sjeverni ugao kanoničke kuće	Stubište kanoničke kuće	Benediktinski samostan	Posredna 11. st.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Izgradnja – nepoznata benediktinsk a
71.	B. Fučić, Dopune 1-6	D	Otok Krk/ grad Krk	Samostan sv. Franje.	Lavabo u sakristiji. Natpis sekundarno uklesan.			Direktna 1868.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanvenom bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
72.	272	P	Otok Krk/ Muraj	Natpis na (oko) šterne.		Izgubljen spomenik		Nepoznata	Kamen	Cjelovit	Ostalo	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
73.	289		Otok Krk/ Omišalj	Stambena kuća Zakuće br. 10	Lijevi dovrtnik, podrumska prostorija	Sakristija župne crkve, odnosno lapidarij	Nadvratnik. Nepoznata.	Posredna oko 1300.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Izgradnja – kuća; svjedočanstvo o vlasništvu
74.	290	D	Otok Krk/ Omišalj	Župna crkva Uznesenja Bl.Dj. Marije	Relikvijar			Redundantna 14. – 16. st.	Papir	Cjelovit	Ostalo	Natpis na pokretnom predmetu – identifikacija
75.	291	D	Otok Krk/ Omišalj	Župna crkva Uznesenja Bl.Dj. Marije	Iznad rozete na pročelju			Redundantna 1405.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja/ izrada – reljef lava
76.	292	D	Otok Krk/ Omišalj	Župna crkva Uznesenja Bl.Dj. Marije	Ispod rozete na pročelju	Sakristija župne crkve, odnosno lapidarij		Direktna 1405.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja/ izrada – rozeta na crkvi

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanveno m bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
77.	293	D	Otok Krk/ Omišalj	Crkva sv. Ivana	Kameni blok na pročelju	Sakristija župne crkve, odnosno lapidarij		Direktna 1442.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – pročelje
78.	294	D	Otok Krk/ Omišalj	Branič kula – kaštel	Vanjsko lice južnog zida	Od 1910. na zidu župnog dvora	Branič kula	Direktna 1476.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Izgradnja – kaštel
79.	295	D	Otok Krk/ Omišalj	Crkva sv. Nikole	Menza oltara (Benediktinski samostan)	Sakristija župne crkve, odnosno lapidarij	Ukupno mjesto samostanskih opata u crkvi	Direktna 2.10.1477.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Nadgrobna ploča
80.	296	P	Otok Krk/ Omišalj	Župna crkva Uznesenja Bl.Dj. Marije	Stara sakristija župne crkve	Izgubljen spomenik		Posredna 15.– 16. st.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Nadgrobna ploča
81.	297 I	D	Otok Krk/ Omišalj	Župna crkva Uznesenja Bl.Dj. Marije	Južni, bočni crkveni portal			Direktna 1501.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Grafit

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanveno m bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
82.	297 II	D	Otok Krk/ Omišalj	Župna crkva Uznesenja B.D. Marije	Južni, bočni crkveni portal			Posredna 15. – 17. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Grafit
83.	298	D	Otok Krk/ Omišalj	Župna crkva Uznesenja Bl.Dj. Marije	Bočna kapela, istočni zid			Direktna 1525.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – kapela
84.	299	D	Otok Krk/ Omišalj	Crkva sv. Jurja na Jezeru	Zaglavni kamen trijumfalnog luka	Sakristija župne crkve; lapidarij		Direktna 1530.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – trijumfalni luk ili crkva
85.	300	D	Otok Krk/ Omišalj	Kuća br. 338	Pronađen u temeljima kuće.	Ostavljen vidljiv na poziciji pronalaska.	Izvorno nadvratnik. Lokacija nepoznata.	Direktna 1535.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Izgradnja – kuća; svjedočan- stvo o vlasništvu
86.	301	D	Otok Krk/ Omišalj	Zvonik župne crkve	Ploča nad ulazom			Direktna 1536.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – zvonik
87.	302	P	Otok Krk/ Omišalj	Župna crkva Uznesenja Bl.Dj. Marije	Pod svetišta, južni zid			Direktna 15??. - 16. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
88.	303	D	Otok Krk/ Omišalj	Stambena kuća br. 233	Zaglavni kamen, vrata u prizemlju kuće	Sakristija župne crkve, odnosno lapidarij		Direktna 1654.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – kuća ili ulazna vrata

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanvenom bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
89.	332	D	Otok Krk/ Poljica	Župna crkva Kuzme i Damjana	Donji prag gotičkog prozora. Naden pod žbukom.	Maknut iz zida, sada je u crkvi.		Direktna 26.5.1497.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – prozor
90.	345	D	Otok Krk/ Punat	Stambena kuća br. 493	U gaoni kamen, ograda pred kućom			Direktna 1535.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – kuća; svjedočanstvo o vlasništvu
91.	346	D	Otok Krk/ Punat	Kuća br. 299	Desna erta prozora. Stoji okomito.	Desna erta.	Izvorno nadvratnik, kuća popa Maričića.	Direktna veljača 1759.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Izgradnja – kuća
92.	B. Fučić, Dopune 1-6	D	Otok Krk/ Vrbnik	Stambena kuća br. 81	Spolij u zidu krušne peći u kući	Desetinao	Nepoznata.	Direktna 1340.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
93.	467	P	Otok Krk/ Vrbnik	Crkva sv. Petra i Pavla	Na pročelju iznad vrata.	Izgubljen spomenik.		Direktna 17.6.1347.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja - crkva
94.	468	D	Otok Krk/ Vrbnik	Crkva sv. Nedjelje u Vrbičkom polju	Pročelje, iznad vrata desno			Direktna 1445.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – crkva
95.	469	D	Otok Krk/ Vrbnik	Župna crkva Uznesenja Bogorodice	Pod, sredina lađe			Posredna 15. st.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Nadgrobn ploča

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanvenom bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
96.	470	D	Otok Krk/ Vrbnik	Kapela sv. Marije uz župnu crkvu	Pročelje kapele			Direktna 1505.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – crkva
97.	471	D	Otok Krk/ Vrbnik	Zvonik župne crkve	Vanjsko lice sjevernog zida			Direktna svibanj 1527.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – zvonik
98.	472	D	Otok Krk/ Vrbnik	Župna crkva Uznesenja Bogorodice	Gornji prag prozora, sjeverni zid sakristije. Vanjsko lice.	Gornji prag prozora sakristije	Nepoznata. Erta je bila duga 2 metra.	Direktna 1538.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
99.	473	P	Otok Krk/ Vrbnik	Kapela sv. Franje	Kapela sv. Franje	Izgubljen spomenik		Direktna 2.5.1542.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – kapela
100.	B. Fučić, Dopune 1-6	D	Otok Krk/ Vrbnik	Stambena kuća br. 81	Spolij u zidu krušne peći u kući	Desetinac.	Kapela prikazanja sv. Marije (Šegina kapela)	Direktna 1546.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Izgradnja/ dogradnja – kapela
101.	473a	D	Otok Krk/ Vrbnik	Desetinac	Pronađen 1982. u Desetincu.	Desetinac	Nepoznata.	Direktna 1550.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Nadgrobna ploča
102.	474	D	Otok Krk/ Vrbnik	Župna crkva Uznesenja Bogorodice		Uzidan u pročelje župne crkve, desno od portala.	Baćina kapela	Direktna 1553.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Izgradnja – kapela

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznativno m bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
103.	475	D	Otok Krk/ Vrbnik	Kapela sv. Marije uz župnu crkvu	Nadgrobna ploča u podu kapele			Direktna 12.12.1565.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Nadgrobna ploča
104.	476 I	D	Otok Krk / Vrbnik	Crkva sv. Ivana Krstitelja - kapitel	Pronađen prilikom ekshumacije starog vrbničkog groblja 1969.	Desetinac.	Stupovi koji nose trijem ispred ulaza.	Direktna 1569.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
105.	476 II	D	Otok Krk/ Vrbnik	Crkva sv. Ivana Krstitelja – kapitel	Pronađen pri ekshumaciji starog vrbničkog groblja 1969.	Desetinac	Stupovi koji nose trijem ispred ulaza.	Posredna 16. st.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
106.	477	D	Otok Krk/ Vrbnik	Župna crkva Uznesenja Bogorodice	Od 1825. do početka 20. st. Bio je integriran u stubište portala.	Ispod prozora na pročelju	Nadvratnik portala.	Direktna 15.4.1585.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Izgradnja – crkva
107.	478	D	Otok Krk / Vrbnik	Župna crkva Uznesenja Bogorodice	Natpis na desnom impostu trijumfalnog luka.			Direktna 16.1.1592.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja/ adaptacija – crkve (adaptacija lađe u prezbitarij)

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanvenom bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
108.	479	D	Otok Krk/ Vrbnik	Župna crkva Uznesenja Bogorodice	Lijevi i desni kraj oltarne predele			Direktna 17.4.1599.	Drvo	Cjelovit	Ostalo	Izgradnja/ izrada – oltarni retabl
109.	480 I	D	Otok Krk/ Vrbnik	Kapela sv. Martina	Kameni blok uzidan u sjeverni zid kapele.			Redundantna 16. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Zavjetni natpis
110.	481	D	Otok Krk/ Vrbnik	Kapelica (poklonac) Spidal	Spolij u ogradi zemljišta	Spremište župne crkve	Poklonac Spidal	Redundantna 16. st.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Zavjetni natpis
111.	482	D	Otok Krk/ Vrbnik	Zvonik župne crkve	Podnožje zvonika (sokl), zapadna strana			Direktna 1600.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja/ dogradnja – zvonik (vjerojatno lanterna)
112.	483	P	Otok Krk/ Vrbnik	Kameni stup u Desetincu	Stup koji podupire krov.	Izgubljen spomenik.		Direktna 1601.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja / dogradnja - zvonik (vjerojatno lanterna)
113.	484	D	Otok Krk/ Vrbnik	Crkva sv. Ivana Krstitelja	Začelni zid svetišta			Direktna 1611.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja/ dogradnja – svetište

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanveno m bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
114.	N. Krstulović	D	Otok Krk/ Vrbnik	Župna crkva Uznesenja Bogorodice	Pređela retabla, glavni oltar Uznesenja Marijinog	Hrvatski restauratorski zavod u Rijeci		Direktna 1652.	Drvo	Cjelovit	Ostalo	Izgradnja/ dogradnja – oltar
115.	485	D	Otok Krk/ Vrbnik	Stambena kuća br. 70	Natpis na nadvratniku	Desetinac	Nadvratnik ulaza u kuću	Direktna prosinac 1663.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – kuća; svjedočanstvo o vlasništvu
116.	486	P	Otok Krk/ Vrbnik	Župna crkva Uznesenja Bogorodice	Lijevi drveni stup na glavnom oltaru	Izgubljen spomenik		Direktna 1673.	Drvo	Cjelovit	Ostalo	Izgradnja/ obnova – oltar
117.	487	D	Otok Krk/ Vrbnik	Župna crkva Uznesenja Bogorodice	Opločenje pred oltarom Srca Isusova			Direktna 1685.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Nadgrobna ploča
118.	488	D	Otok Krk/ Vrbnik	Kapela (poklonac) sv. Jurja	Dovratnik, desni			Direktna 1685.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – poklonac
119.	31	D	Otok Cres / Beli	Župna crkva prikazanja Bl.Dj. Marije	U funkciji sjedala pred kućom blizu crkve	Ugrađen u kapelu Majke Božje 1885.	Bratovštinski oltar sv. Sebastijana i Fabijana	Posredna 16. st.	Kamen	Fragment	Sekundarna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
120.	32	D	Otok Cres / Beli	Crkva sv. Antuna na groblju	Trijem ispred pročelja			Redundantna 16. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Nadgrobna ploča

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanvenom bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
121.	33	D	Otok Cres / Beli	Župna crkva prikazanja Bl.Dj. Marije	Nadgrobna ploča na tlu crkvene lade			Direktna 1639.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Nadgrobna ploča
122.	34	D	Otok Cres / Beli	Stambena kuća br. 16-župnička, kapelanova kuća	Nadvratnik ulaza u prizemlju			Direktna 1640.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – kuća; svjedočanstvo o vlasništvu
123.	35	D	Otok Cres / Beli	Župna crkva prikazanja Bl.Dj. Marije	Opločenje pred južnom bočnom kapelom			Direktna 1652.	Kamen	Fragment	Izvorna	Nadgrobna ploča
124.	D. Deković	D	Otok Cres / Dragozečići	"Stara kućina", Dragozečići 89.	Nadvratnik.			Direktna 1708.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – kuća; vlasništvo
125.	L. Aničić	D	Otok Cres / Osor	Crkva sv. Marije na Vijaru	Crkveni zid iznad ulaza u samostan		Nepoznata	Posredna (15.) – 16. st.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
126.	307	D	Otok Cres / Osor	Samostan sv. Marije na Vijaru	Nadvratnik ulaza u samostan			Direktna 1633.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja/ dogradnja – samostan
127.	308	P	Otok Cres / Osor	Crkva sv. Marije na Vijaru	Ploča na pročelju crkve	Izgubljen spomenik		Direktna 1634.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja/ dogradnja – crkva

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznativno m bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
128.	309	D	Otok Cres / Osor	Crkva sv. Marije na Vijeću	Na crkvenoj preslici			Direktna 3.7.1732.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – preslica
129.	334	D	Otok Cres / Porozina	Crkva sv. Antuna – nekoć samostanska crkva sv. Nikole	Nadgrobna ploča			Direktna 1590.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Nadgrobna ploča
130.	335	D	Otok Cres / Porozina	Crkva sv. Antuna – nekoć samostanska crkva sv. Nikole	Sjeverozapadni ugao crkvene lade			Direktna 1655.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Nadgrobna ploča
131.	M. Rizner	D	Otok Cres / Punta Križa	Crkva sv. Antona na Parhavcu	Južni (desni) zid.			Posredna 16. st.	Žbuka	Fragment	Ostalo	Grafit
132.	451	D	Otok Cres / Valun	Crkva sv. Marka	Poluporni stup trijema pred crkvom	Ugrađena u zid sakristije	Nepoznata. Izvorno nad ukopnim mjestom.	Posredna 11. st.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Nadgrobna ploča
133.	391	D	Silba	Crkva sv. Marka na groblju	Menza lijevog oltara uz istočni crkveni zid		Pločnik (stare) crkve sv. Marka – rušena 1637.	Direktna 1530.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Nadgrobna ploča

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanveno m bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
134.	392	D	Silba	Župna crkva sv. Marije	Posudice za posvećeno ulje			Redundantna 17. st.	Metal	Cjelovit	Ostalo	Natpis na pokretnom predmetu – identifikacija
135.	392 I	D	Silba	Župna crkva sv. Marije	Posudice za posvećeno ulje			Redundantna 18. st.	Metal	Cjelovit	Ostalo	Natpis na pokretnom predmetu – identifikacija
136.	393	D	Silba	Stambena kuća br. 271	Natpis na nadvratniku kuće	U pizzeriji iznad pizzajola.	Nadvratnik kuće.	Direktna 8.3.1660.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja – kuća; svjedočanstvo o vlasništvu
137.	I. Vigato	D	Silba	Obiteljska kuća Sambunjak, dans u vl. Serđa Dokoze	Nadvratnik – ulazna vrata			Posredna 17. st.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Nedovoljno jasna tekstna funkcija.
138.	84	D	Otok Lošinj/Ćunski	Župna crkva sv. Nikole	Župna crkva sv. Nikole	Župna crkva sv. Nikole	Samostan sv. Marije – Vijar pored Osora	Direktna 1627.	Metal	Cjelovit	Ostalo	Natpis na pokretnom predmetu – vlasništvo

IDENTIFIKACIJA								DATACIJA	FIZIČKE KARAKTERISTIKE MEDIJA			TEKSTNA FUNKCIJA
Redni broj	Kataloški broj	Svjedočanstvo	Mjesto	Arhitektonska cjelina	Uži locus pronalaska	Sadašnji smještaj	Izvorna pozicija	Direktna/ Posredna/ Redundantna/ Nepoznata	Medij	Cjelovit natpis/ Fragment natpisa	Pozicija postava priznatanvenom bilježenju natpisa	Sedam grupa natpisa ovisno o sadržaju
139.	84 I	D	Otok Lošinj/ Čunski	Župna crkva sv. Nikole				Redundantna 17. st.	Metal	Cjelovit	Ostalo	Natpis na pokretnom predmetu – vlasništvo
140.	409	D	Otok Lošinj/ Sv. Jakov	Stara crkva sv. Jakova na groblju	Pročelje pod preslicom.			Direktna 1624.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Izgradnja, dogradnja lađe i obnova preslice
141.	347	D	Otok Rab/ grad Rab	Crkva sv. Franje na groblju	Pod u crkvi			Direktna 1525.	Kamen	Cjelovit	Izvorna	Nadgrobna ploča
142.	287	D	Olib	Groblje uz crkvu sv. Stošije	Groblje, zid mrtvačnice		Do 1884. u crkvi sv. Stošije	Direktna 1519.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Nadgrobna ploča
143.	288	P	Olib	Župna kuća	Župna kuća	Izgubljen spomenik	Pročelje župne crkve	Direktna 1585.	Kamen	Cjelovit	Sekundarna	Izgradnja/ obnova crkva
144.	450	D	Unije	Kuća br. 194	Kamenica za ulje, konoba			Direktna 24.7.1676.	Kamen	Cjelovit	Ostalo	Natpis na pokretnom predmetu – vlasništvo

6. Korpus – vizualizacije i tablični prikazi

6.1. Sinteza podataka

Brojanje je temeljni postupak koji se provodi pri sintezi podataka. Kvantificira se svaka istraživana varijabla. U praksi, time je iz temeljnoga tabličnog pregleda (**Tablica 2** *Analiza natpisa prema referentnim varijablama*), u kojem je svaki pojedini natpis opisan prema definiranim varijablama opisa, napravljen nov tablični pregled kojim se utvrđuje zastupljenost istraživanih varijabli u cjelokupnoj domeni poznatih glagoljskih natpisa s Kvarnera. Time je usustavljen korpus u kontekstu koji nadilazi inventar budući da su sada uočljive generalne zakonitosti na razini cijele istraživane domene.²³⁶

6.2. Zemljopisna odrednica i vremensko razdoblje istraživanja

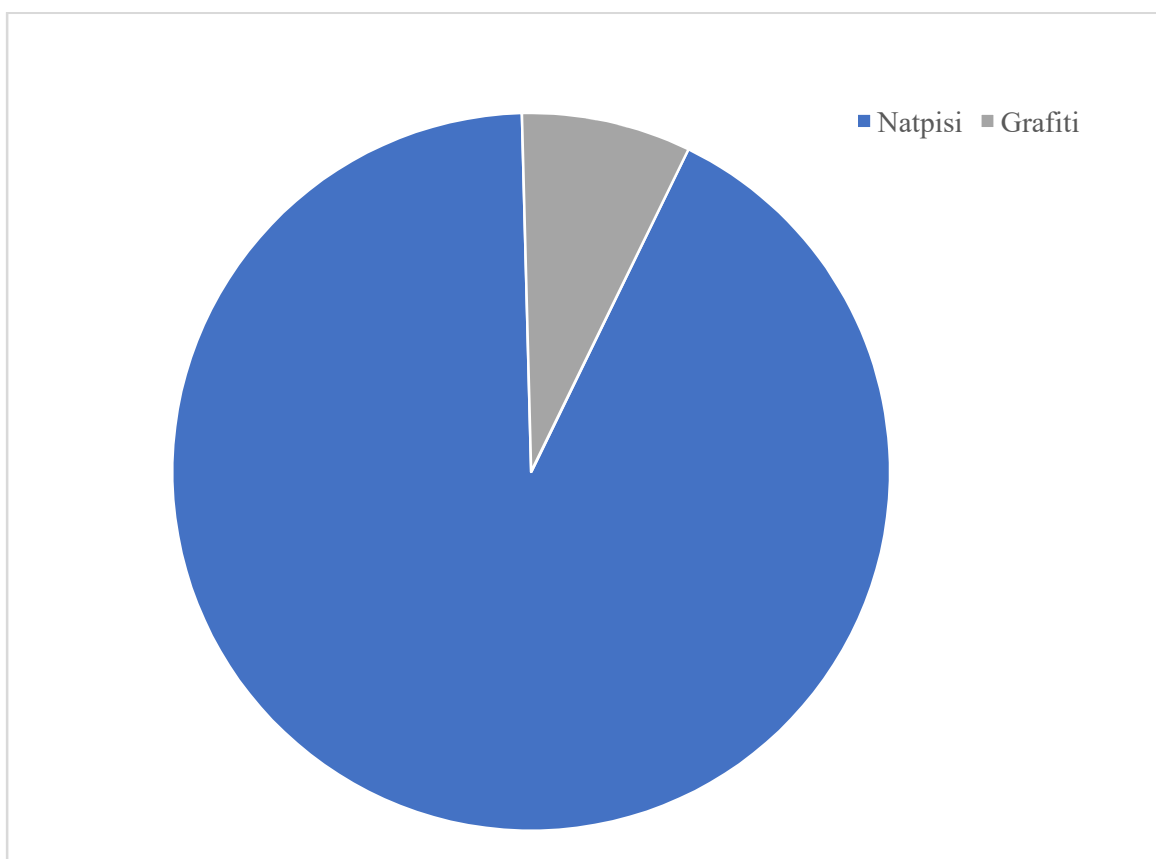
Zemljopisna odrednica istraživanja: – otoci u Kvarnerskom zaljevu: Krk, Cres, Silba, Lošinj, Olib, Rab, Unije.

Vremensko razdoblje: od 11. do kraja 19. stoljeća.

²³⁶ Spoznajno bogatstvo korpusa može se u potpunosti iskoristiti i implementirati tek nakon što se na istovjetan način obrade svi glagoljski natpisi, a ne samo natpisi s kvarnerskih otoka. U tom će trenutku postati moguće provoditi komparativne analize ovisno o različitim geografskim prostorima. Tek će se tada, u relaciji s drugim geografskim područjima, moći utvrditi značenje kvarnerskih otoka u kontekstu natpisne produkcije.

6.3. Ukupan broj zabilježenih glagoljskih natpisa i grafita

Grafikon 1 Omjer kvantitete zabilježenih natpisa i grafita – korpus

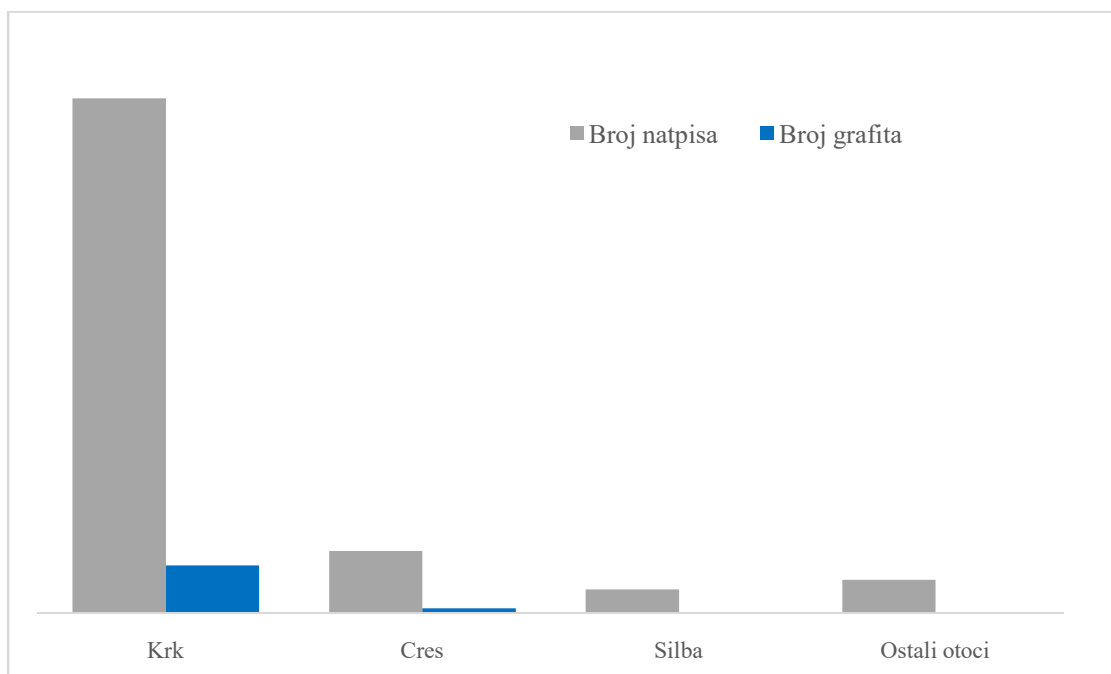
Tablica 3 Broj zabilježenih natpisa i grafita – korpus

Vrsta	Količina
Natpisi	133
Grafiti	11

Znanost je na kvarnerskim otocima zabilježila značajan broj natpisa i razmjerno malo grafita. Na svih sedam otoka zabilježena su 133 glagoljska natpisa i 11 grafita. Omjer je natpisa i grafita 12 : 1, odnosno na 12 natpisa znanost bilježi jedan grafit.

6.4. Geografska distribucija zabilježenih natpisa i grafita

Grafikon 2 Omjer kvantitete zabilježenih natpisa i grafita – otoci

Tablica 4 Broj zabilježenih natpisa i grafita – otoci

Otok	Broj natpisa	Broj grafita	Broj natpisa i grafita
Krk	108	10	118
Cres	13	1	14
Silba	5	0	5
Lošinj	3	0	3
Olib	2	0	2
Rab	1	0	1
Unije	1	0	1
Korpus	133	11	144

Geografska distribucija kvarnerskih glagoljskih natpisa nije ravnomjerna. Razlike su u broju zabilježenih natpisa značajne. Na otoku Krku znanost je zabilježila 118 glagoljskih natpisa, od toga deset grafita.²³⁷ Na Cresu je zabilježeno gotovo devet puta manje natpisa nego na Krku, ukupno 14, od toga jedan grafit. Na otoku Silbi, zapravo je riječ o mjestu Silbi, zabilježeno je pet natpisa, na otoku Lošinju tri, Olibu dva, a na Rabu i Unijama po jedan natpis.²³⁸ Uvažavajući činjenicu da su natpisi statični, da ne migriraju izvan zajednice u kojoj su nastali, slijedi da broj zabilježenih natpisa pokazuje intenzitet glagoljanja svojstven za određeno geografsko područje. U tom je kontekstu dopušteno zaključiti da je glagoljaška kultura svoj najjači intenzitet dosegla upravo na otoku Krku. Štoviše, ni jedan se kvarnerski otok ne može usporediti s otokom Krkom, natpisna je produkcija na Krku višestruko snažnija. Ako se geografska distribucija zabilježenih natpisa promatra na preciznijoj skali, prema mjestu provenijencije, dolazi se do ovih zaključaka: U Vrbniku na otoku Krku znanost je zabilježila više glagoljskih natpisa nego na otocima Cresu, Lošinju, Rabu, Silbi, Olibu i Unijama zajedno. Nakon Vrbnika, znanost je zabilježila velik broj glagoljskih natpisa u Omišlju, Dobrinju, Glavotoku,²³⁹ Jurandvoru/Baški i Dubašnici, sve odreda mjestima i lokalitetima na otoku Krku. Nakon njih, slijede mjesta Silba, Beli i Osor. U biskupskom središtu, gradu Krku, znanost je zabilježila dva glagoljaška natpisa – jedan od najstarijih, Krčki natpis, i jedan od najmlađih.²⁴⁰

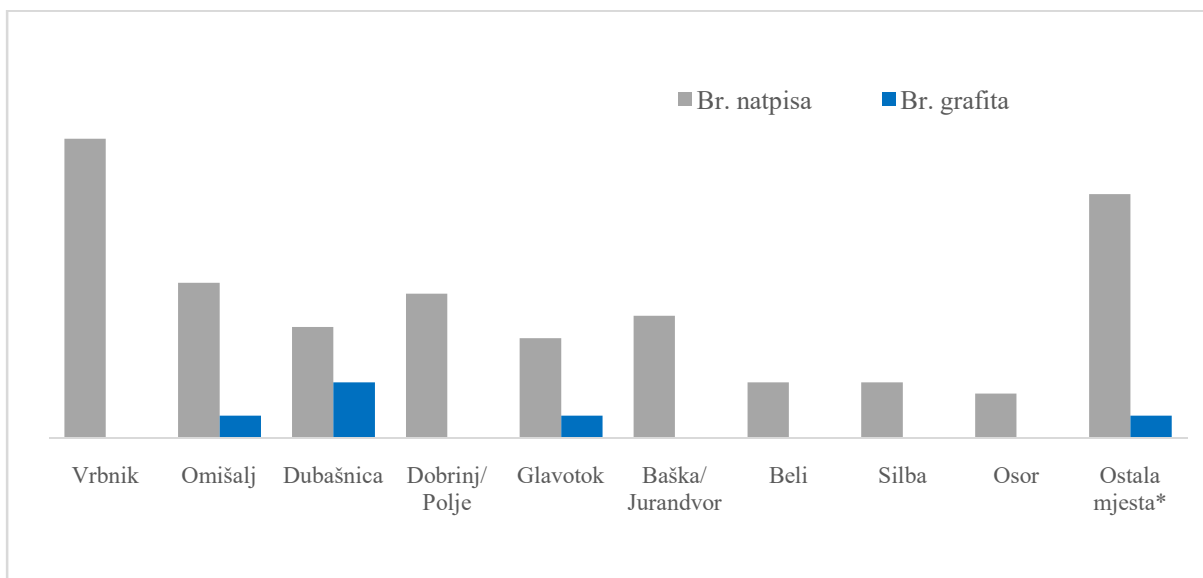
²³⁷ Pri interpretaciji brojčanih vrijednosti zabilježenih natpisa ovisno o otoku provenijencije, treba imati na umu da je u Glavotoku na otoku Krku, u samostanu sv. Marije, znanost zabilježila ukupno 13 jednoslovnih oznaka izvedenih na nadgrobni pločama. Riječ je o vrlo specifičnoj situaciji i potrebno je uzeti u obzir kontekst nastanka tih natpisa.

²³⁸ Tri lošinjska natpisa u naravi predstavljaju jedan epigraf i dva natpisa upisana na istom ritualnom kaležu. Prema sadržaju jednog od natpisa s kaleža, postaje evidentno da je kalež bio u vlasništvu Šimuna Bilinića, gvardijana franjevačkog samostana sv. Marije na Vijaru kod Osora, te da je iz Osora u nekom trenutku premješten u Čunski. Ostaje otvoreno pitanje je li i drugi natpis s kaleža osorski. Dakle, od tri lošinjska natpisa, bar je jedan zapravo osorski, tj. creski, s time da ostaje otvorena mogućnost da je i drugi natpis nastao dok je kalež bio u samostanu sv. Marije. Kalež je znanost zatekla u Čunskom te su natpisi obrađeni kao čunski.

²³⁹ Od zabilježena 24 natpisa, 13 se odnosi na glagoljaške markacije.

²⁴⁰ Riječ je o natpisu pod rednim brojem 71.

Grafikon 3 Omjer kvantitete zabilježenih natpisa i grafita – mjesta

* Ostala mjesta: Ćunski, Gabonjin, Klimno, Krk, Olib, Porozina, Punat, Dragozetići, Kampeje, Kras, Muraj, Poljica, Punta Križa, Rab, Sv. Jakov, Unije, Valun

Tablica 5 Broj zabilježenih natpisa i grafita – mjesta

Mjesto	Broj natpisa	Broj grafita	Broj natpisa i grafita	Napomena
Vrbnik	27	0	27	
Omišalj	14	2	16	
Dubašnica	10	5	15	
Dobrinj / Polje	13	0	13	
Glavotok	22	2	24	Od 24 natpisa 13 je markera s nadgrobnih ploča iz franjevačkog samostana.
Baška/ Jurandvor	11	0	11	
Beli	5	0	5	
Silba	5	0	5	
Osor	4	0	4	
Ćunski	2	0	2	
Gabonjin	2	0	2	
Klimno	2	0	2	
Krk	2	0	2	
Olib	2	0	2	
Porozina	2	0	2	
Punat	2	0	2	
Dragozići	1	0	1	
Kampeje	0	1	1	
Kras	1	0	1	
Muraj	1	0	1	
Poljica	1	0	1	
Punta Križa	0	1	1	
Rab	1	0	1	
Sv. Jakov	1	0	1	
Unije	1	0	1	
Valun	1	0	1	

6.5. Distribucija ovisno o mediju izrade

Grafikon 4 Omjer kvantitete ovisno o mediju u kojem je natpis ili grafit izveden – korpus

Tablica 6 Broj natpisa i grafita ovisno o mediju u kojem su izvedeni – korpus

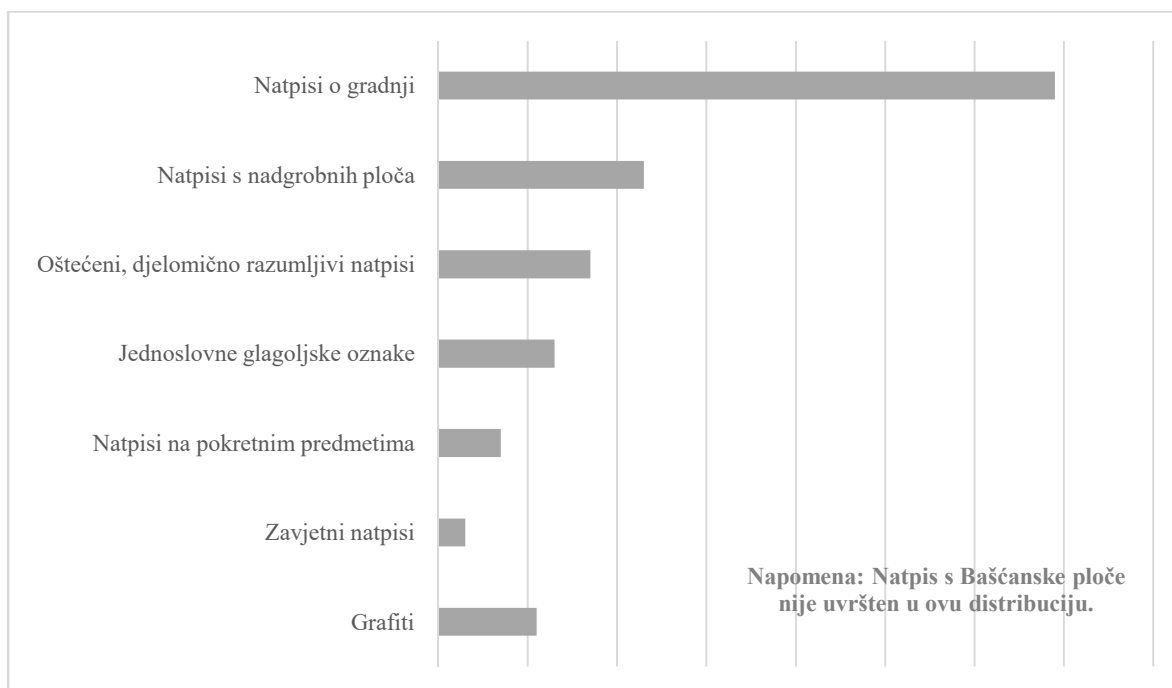
	Kamen	Drvo	Metal	Žbuka	Papir
Korpus	131	5	5	2	1

Distribucija glagoljskih natpisa, ovisno o mediju u kojem su izrađeni, samorazumljiva je i očekivana. Najviše je zabilježenih natpisa u kamenu, znatno manje ih je zabilježeno u metalu, drvu, žbuci i papiru.

Medij je u najužoj mogućoj vezi s trajnošću natpisa. O trajnosti medija, samim time i natpisa, bit će govora u nastavku. Za sada je dovoljno reći da ovakva distribucija natpisa ne može biti dovoljan razlog da se zaključi kako su se glagoljski natpisi tek u minimalnoj mjeri izrađivali u materijalima različitim od kamena.

6.6. Distribucija ovisno o sadržaju odnosno tekstnoj funkciji natpisa

Grafikon 5 Omjer kvantitete ovisno o tekstnoj funkciji

Tablica 7 Broj natpisa ovisno o tekstnoj funkciji – korpus

	Korpus
Broj svjedočanstava o izgradnji	69
Broj nadgrobnih natpisa	23
Broj oštećenih, djelomično razumljivih natpisa	17
Jednoslovne glagoljske oznake	13
Broj natpisa na pokretnim crkvenim predmetima	7
Broj zavjetnih natpisa	3
Broj grafita	11

Napomena: Natpis s Bašćanske ploče nije uvršten u ovu distribuciju.

Najviše zabilježenih natpisa, gotovo polovica ukupnog korpusa, govori o arhitektonskoj izgradnji ili dogradnji. Takvih je natpisa 69. Druga su dominantna skupina, ali brojem značajno manja od natpisa o izgradnji, natpisi na nadgrobnim pločama. Grupa ima 23 natpisa. Uz ove, zabilježena su tri natpisa zavjetnog, votivnog karaktera, sedam natpisa na manjim crkvenim predmetima, 13 jednografemskih glagoljskih oznaka, i 11 grafita. Nakon provedene

distribucije, ostaje još 17 natpisa koji su fragmentarni ili nedovoljno čitki da bi im se mogla odrediti tekstna funkcija.

Distribucija natpisa, ovisno o njihovom sadržaju, spuštена s razine korpusa na razinu provenijencije prema otoku, prikazana je u sljedećoj tablici.

Tablica 8 Broj natpisa ovisno o tekstnoj funkciji – otoci

Otok	Izgradnja	Nadgrobni natpisi	Zavjetni natpisi	Natpisi na pokretnim predmetima	Jednoslovne glagoljske oznake	Oštećeni, djelomično razumljivi natpisi	Grafiti
Krk	61	14	3	2	13	14	10
Cres	5	6	0	0	0	2	1
Silba	1	1	0	2	0	1	0
Lošinj	1	0	0	2	0	0	0
Olib	1	1	0	0	0	0	0
Rab	0	1	0	0	0	0	0
Unije	0	0	0	1	0	0	0

Napomena: Natpis s Bašćanske ploče nije uvršten u ovu distribuciju.

Još je preciznija skala distribucija ovisno o mjestu provenijencije natpisa.

Tablica 9 Broj natpisa ovisno o tekstnoj funkciji – mjesta

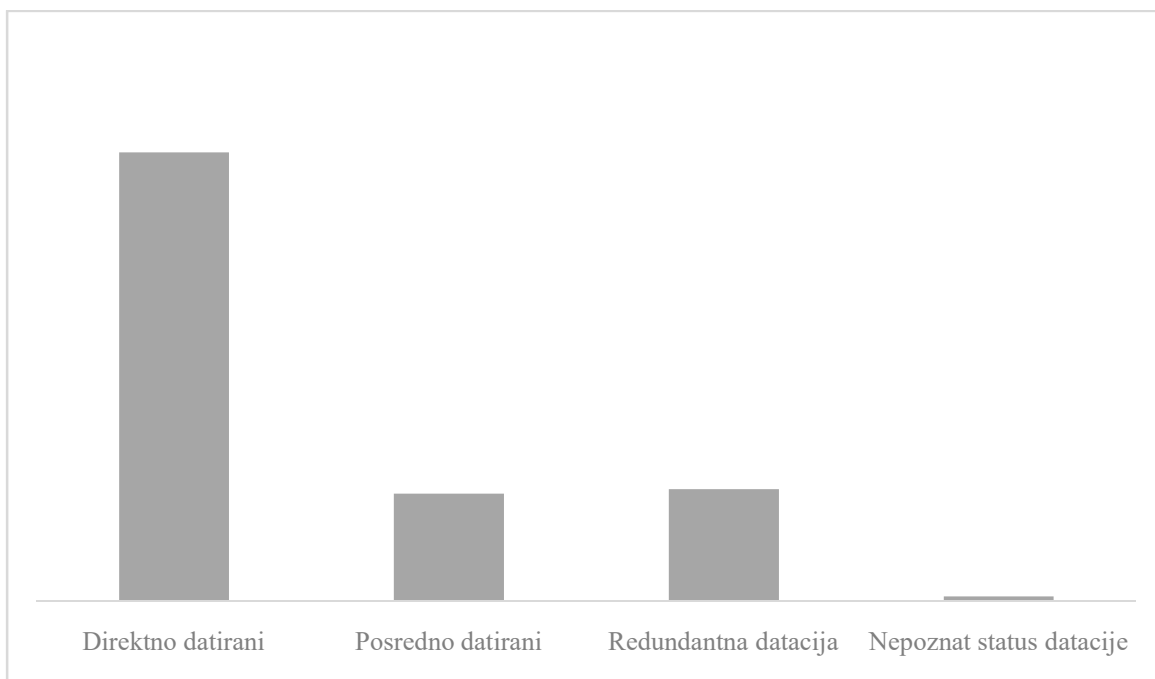
Mjesto	Izradnja	Nadgrobni natpisi	Zavjetni natpisi	Natpisi na pokretnim predmetima	Jednoslovne glagoljske oznake	Oštećeni, djelomično razumljivi natpisi	Grafiti
Vrbnik	17	4	2	0	0	4	0
Omišalj	10	2	0	1	0	1	2
Dubašnica	5	4	1	0	0	0	5
Dobrinj / Polje	11	0	0	1	0	1	0
Glavotok	7	2	0	0	13	0	2
Baška/ Jurandvor	3	2	0	0	0	5	0
Beli	1	3	0	0	0	1	0
Silba	1	1	0	2	0	1	0
Osor	3	0	0	0	0	1	0
Ćunski	0	0	0	2	0	0	0
Gabonjin	1	0	0	0	0	1	0
Klimno	2	0	0	0	0	0	0
Krk	1	0	0	0	0	1	0

Olib	1	1	0	0	0	0	0
Porozina	0	2	0	0	0	0	0
Punat	2	0	0	0	0	0	0
Dragozići	1	0	0	0	0	0	0
Kampeje	0	0	0	0	0	0	1
Kras	1	0	0	0	0	0	0
Muraj	0	0	0	0	0	1	0
Poljica	1	0	0	0	0	0	0
Punta Križa	0	0	0	0	0	0	1
Rab	0	1	0	0	0	0	0
Sv. Jakov	1	0	0	0	0	0	0
Unije	0	0	0	1	0	0	0
Valun	0	1	0	0	0	0	0

Napomena: Natpis s Bašćanske ploče nije uvršten u ovu distribuciju.

6.7. Distribucija ovisno o vrsti datacije i datiranosti natpisa

Grafikon 6 Omjer kvantitete ovisno o vrsti datacije

Tablica 10 Broj natpisa i grafita ovisno o vrsti datacije

	Direktno datirani	Posredno datirani	Redundantna datacija	Nepoznat status datacije
Korpus	96	23	24	1

Glagoljski su natpisi u pravilu direktno datirani. To znači da je godina izrade natpisa integralni dio samog natpisa. Od 144 glagoljska natpisa, 96 ih je direktno datirano, 47 natpisa je datirano posredno, a jednom je natpisu status datacije nepoznat. U grupi posredno datiranih natpisa nalaze se 24 natpisa kod kojih je direktno datiranje, s obzirom na njihovu tekstnu funkciju, bilo redundantno.

Tablica 11 Broj natpisa i grafita ovisno o vrsti datacije – otoci

Otok	Direktno datirani	Posredno datirani	Redundantna datacija	Nepoznat status datacije
Krk	79	18	20	1
Cres	9	4	1	0
Silba	2	1	2	0
Lošinj	2	0	1	0
Olib	2	0	0	0
Rab	1	0	0	0
Unije	1	0	0	0

Tablica 12 Broj natpisa i grafita ovisno o vrsti datacije – mjesta

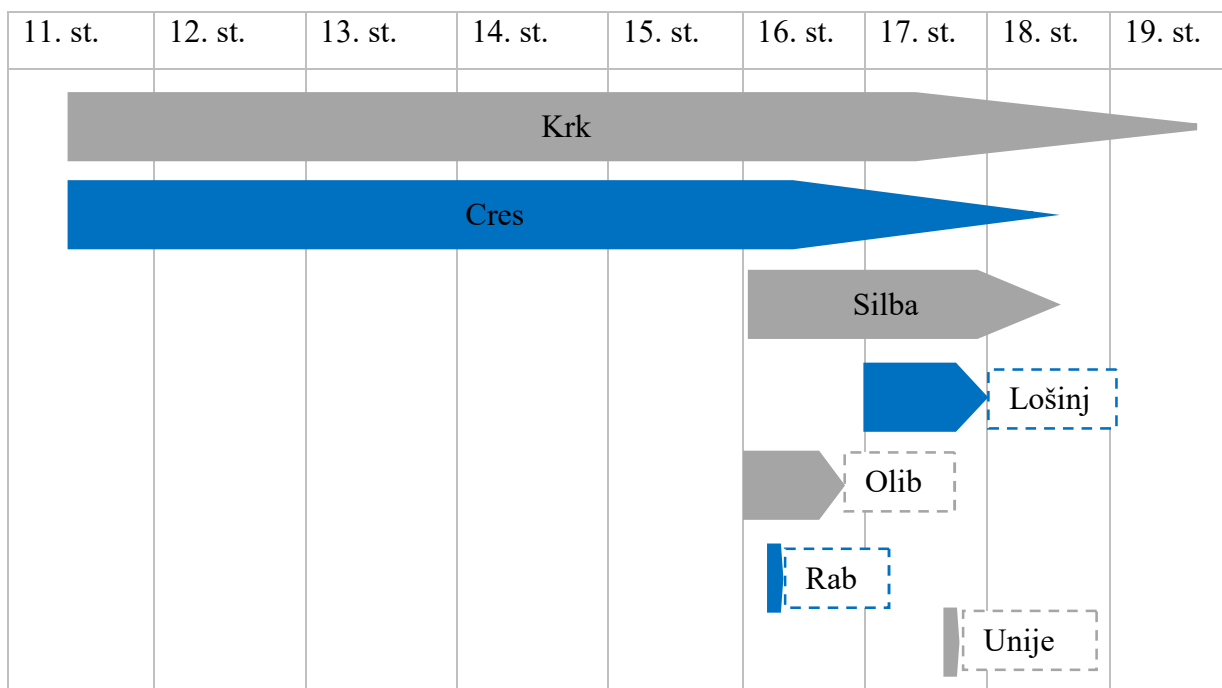
Mjesto	Direktno datirani	Posredno datirani	Redundantna datacija	Nepoznat status datacije
Vrbnik	23	2	2	0
Omišalj	11	3	2	0
Dubašnica	11	4	0	0
Dobrinj / Polje	11	1	1	0
Glavotok	10	1	13	0
Baška/ Jurandvor	5	6	0	0
Beli	3	1	1	0
Silba	2	1	2	0
Osor	3	1	0	0
Ćunski	1	0	1	0
Gabonjin	1	0	1	0
Klimno	2	0	0	0
Krk	1	1	0	0
Olib	2	0	0	0
Porozina	2	0	0	0

Punat	2	0	0	0
Dragozići	1	0	0	0
Kampeje	0	0	1	0
Kras	1	0	0	0
Muraj	0	0	0	1
Poljica	1	0	0	0
Punta Križa	0	1	0	0
Rab	1	0	0	0
Sv. Jakov	1	0	0	0
Unije	1	0	0	0
Valun	0	1	0	0

6.8. Vremenska domena natpisne produkcije ovisno o otoku

Od sedam kvarnerskih otoka jedino je na otocima Krku i Cresu znanost zabilježila glagoljske epigrafe koji pripadaju najstarijoj natpisnoj produkciji iz 11. i 12. stoljeća. Najstariji natpisi s otoka Silbe, Oliba i Raba sežu u 16. stoljeće, a s otoka Lošinja i Unija zabilježeni su natpisi tek iz 17. stoljeća. Prema broju zabilježenih natpisa moguće je ustvrditi da se natpisni kontinuitet može pratiti na otocima Krku i Cresu, uvjetno se može govoriti o tome i na Silbi, a na otocima Lošinju, Rabu, Olibu i Unijama ne može se govoriti o natpisnom kontinuitetu s obzirom na malen broj zabilježenih natpisa.

Grafikon 7 *Vremenska domena natpisne produkcije*

Tablica 13 *Vremenska domena produkcije i kvantiteta zabilježenih natpisa i grafita*

Otok	Kvantiteta	Domena nastanka
Krk	118	XI. – 1868.
Cres	14	XI. – 1732.
Silba	5	1530. – XVIII.
Lošinj	3	XVII.
Olib	2	1519. – 1585.
Rab	1	1525.
Unije	1	1676.
Korpus	144	XI. – 1868.

6.9. Stoljeće vrhunca produkcije ovisno o otoku

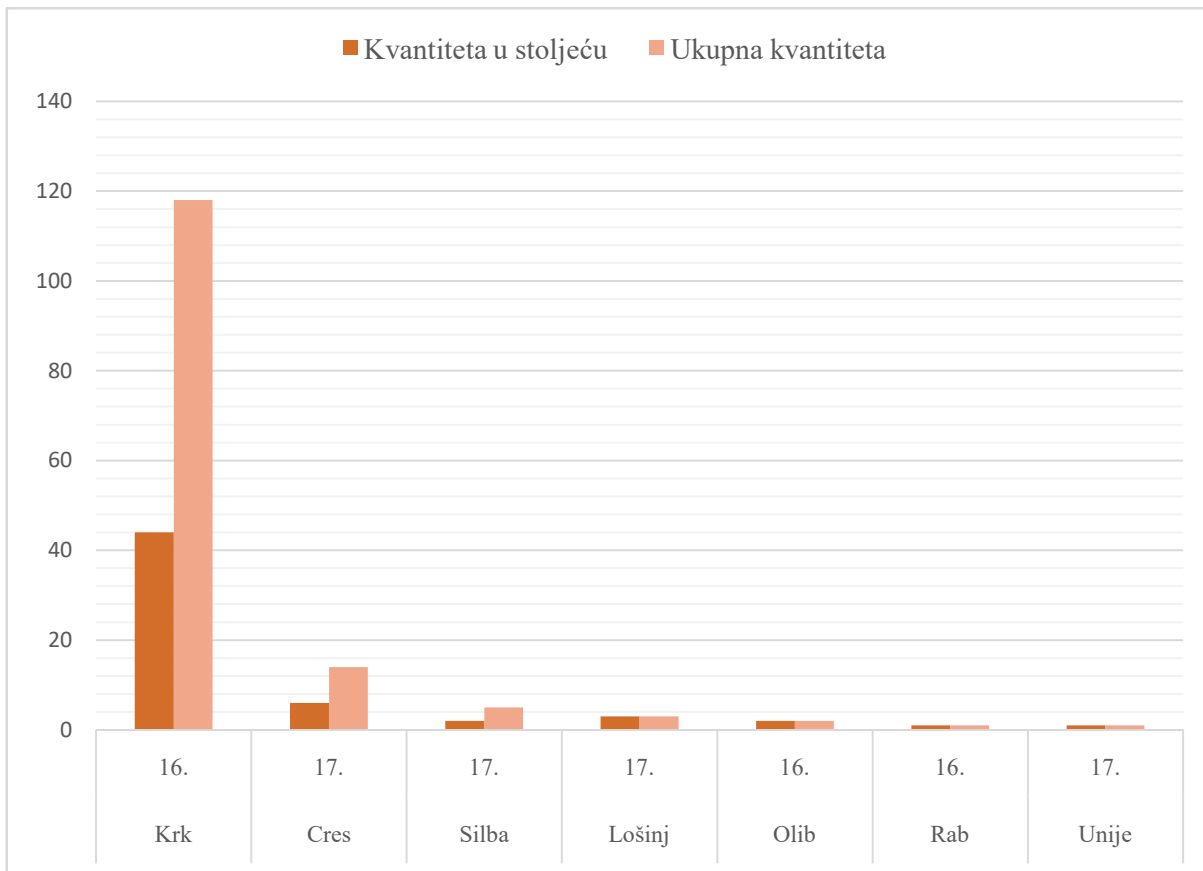
Bez obzira na to je li moguće na određenom otoku pratiti kontinuitet u produkciji, za sve se kvarnerske otoke može utvrditi svojevrsan vrhunac produkcije.²⁴¹

Iščitavajući podatkovnu vrijednost korpusa i pritom ne ulazeći u vjerojatnosti vezane za znanstveno bilježenje natpisa, slijedi da se vrhunac natpisne produkcije na otoku Krku događa u 16. stoljeću. Na otoku Cresu vrhunac produkcije je u 17. stoljeću, na Silbi također u 17. stoljeću. Na Lošinj je znanost zabilježila svega tri natpisa i sva su tri datirana u 17. stoljeće. Na Unijama je samo jedan natpis, također iz 17. stoljeća. Na Olibu su zabilježena dva natpisa, oba datirana u 16. stoljeće, a na Rabu samo jedan natpis, također iz 16. stoljeća.

Iz kronološke distribucije glagoljskih natpisa na kvarnerskim otocima može se zaključiti da je vrhunac natpisne produkcije tijekom 16. i 17. stoljeća.

²⁴¹ Pri određivanju vrhunca natpisne produkcije potrebno je uvažiti da se vjerojatnost za znanstveno bilježenje nekog glagoljskog natpisa proporcionalno smanjuje što je natpis stariji. Pritom se smanjuje i vjerojatnost da će znanost određeni natpis zabilježiti *in situ*, a povećava se vjerojatnost da će, ako uopće bude zabilježen, biti zabilježen kao spolij. Samorazumljivo je da je vjerojatnost pronalaska spolija višestruko manja od vjerojatnosti pronalaska natpisa na njegovoj izvornoj poziciji. O izazovima koji prate interpretaciju podataka korpusa bit će više riječi u nastavku.

Grafikon 8 *Stoljeće vrhunca natpisne produkcije*

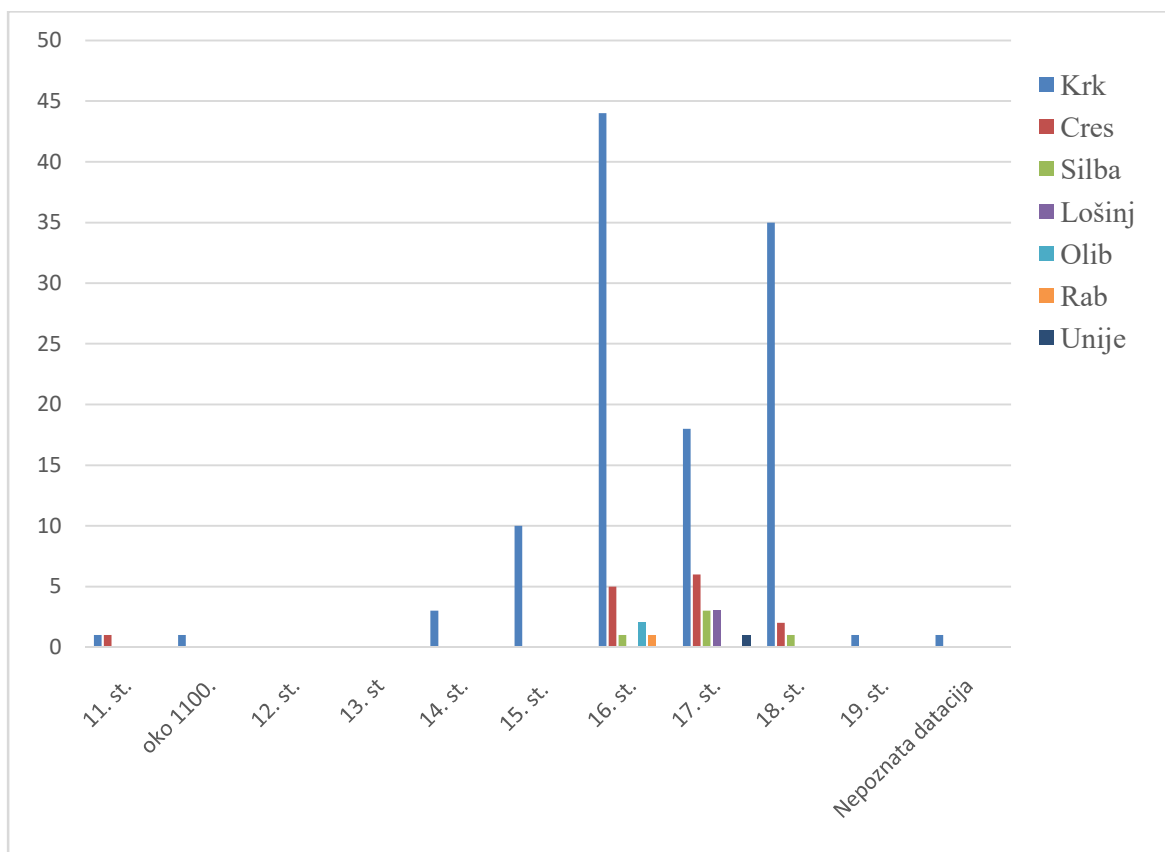
Tablica 14 *Kronološka distribucija zabilježenih natpisa i grafita*

Otok	11. st.	oko 1100.	12. st.	13. st.	14. st.	15. st.	16. st.	17. st.	18. st.	19. st.	Nepoznato stoljeće
Krk	1	1(5)	0	0	3	10	44	18	35	1	1
Cres	1	0	0	0	0	0	5	6	2	0	0
Silba	0	0	0	0	0	0	1	3	1	0	0
Lošinj	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0
Olib	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Rab	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Unije	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0

Napomena 1: Vrijednost za otok Krk oko 1100. izražena je sa 1(5), a razlog je tomu što je ovdje riječ o natpisu s Bašćanske ploče i četiri Jurandvorska ulomka koji predstavljaju fragmente natpisa s Bašćanske ploče.

Napomena 2: Unutar vrijednosti za otok Krk, 18. stoljeće, nalazi se i 13 markacija iz samostana sv. Marije u Glavotoku. Pri interpretaciji te vrijednosti valja uvažiti specifičan povod za izradu tih markacija.

Grafikon 9 Datacija i kvantiteta zabilježenih natpisa i grafita ovisno o otoku provenijencije

6.10. Distribucija ovisno o poziciji postava natpisa pri znanstvenom bilježenju

Pozicija natpisa u trenutku kada ga je znanost uočila, može biti trojaka. Natpis se može nalaziti na izvornoj, primarnoj poziciji – *in situ*, može se nalaziti na sekundarnoj poziciji – *spolij*, a postoji i treći slučaj. U tu treću grupu razvrstani su natpisi koji zadovoljavaju jedan od tri uvjeta:

- ne može se razlikovati primarnu od sekundarne pozicije (natpisi na pokretnim predmetima);
- nisu dostupni parametri pomoću kojih bi se mogla odrediti pozicija njihova postava (natpisi o kojima postoji tek posredno svjedočanstvo);
- očito je da se nalaze na izvornoj poziciji, ali njihova eventualna sekundarna pozicija nije zbog praktičnih razloga moguća (npr. natpisi [grafiti] u žbuci).

Grupa je nazvana *Ostalo* i ima 18 natpisa. Od preostalih 126 natpisa, 78 ih je zabilježeno *in situ*, a 48 kao *spolij* na nekoj od sekundarnih pozicija.

Tablica 15 *Pozicija pronalaska ovisno o otoku provenijencije*

Otok	In situ	Arhitektonski spolij	Ostalo
Krk	64	42	12
Cres	10	3	1
Silba	2	1	2
Lošinj	1	0	2
Olib	0	2	0
Rab	1	0	0
Unije	0	0	1
Korpus	78	48	18

Nastavak izlaganja pokazat će da velik broj zabilježenih spolija ukazuje na dinamiku arhitektonske izradnje time što upravo praksa reupotrebe kamenih blokova dovodi do pojave spolija. Velik broj natpisnih spolija upućuje i na iznimno veliku natpisnu produkciju s obzirom na to da je vjerojatnost pronalaska spolija višestruko manja od vjerojatnosti pronalaska natpisa *in situ*. Najjasniji je primjer takve prakse otok Krk na kojemu na svakih 1,6 *in situ* natpisa dolazi jedan pronađeni spolij. Na Cresu na svakih 3,33 *in situ* natpisa dolazi jedan spolij. Natpisna produkcija na Lošinju, Rabu, Silbi, Olibu i Unijama ne može se zahvatiti na ovakav način zbog previše malog uzorka.

Tablica 16 *Pozicija pronalaska ovisno o mjestu provenijencije*

Mjesto	In situ – arhitektonski	Spolij – arhitektonski	Ostalo
Vrbnik	14	10	3
Omišalj	10	5	1
Dubašnica	10	4	1
Dobrinj / Polje	7	3	3
Glavotok	17	7	0
Baška/Jurandvor	1	10	0
Beli	4	1	0
Silba	2	1	2
Osor	3	1	0
Ćunski	0	0	2
Gabonjin	0	0	2
Klimno	1	1	0
Krk	1	1	0
Olib	0	2	0
Porozina	2	0	0

Punat	1	1	0
Dragozići	1	0	0
Kampeje	0	0	1
Kras	1	0	0
Muraj	0	0	1
Poljica	1	0	0
Punta Križa	0	0	1
Rab	1	0	0
Sv. Jakov	1	0	0
Unije	0	0	1
Valun	0	1	0

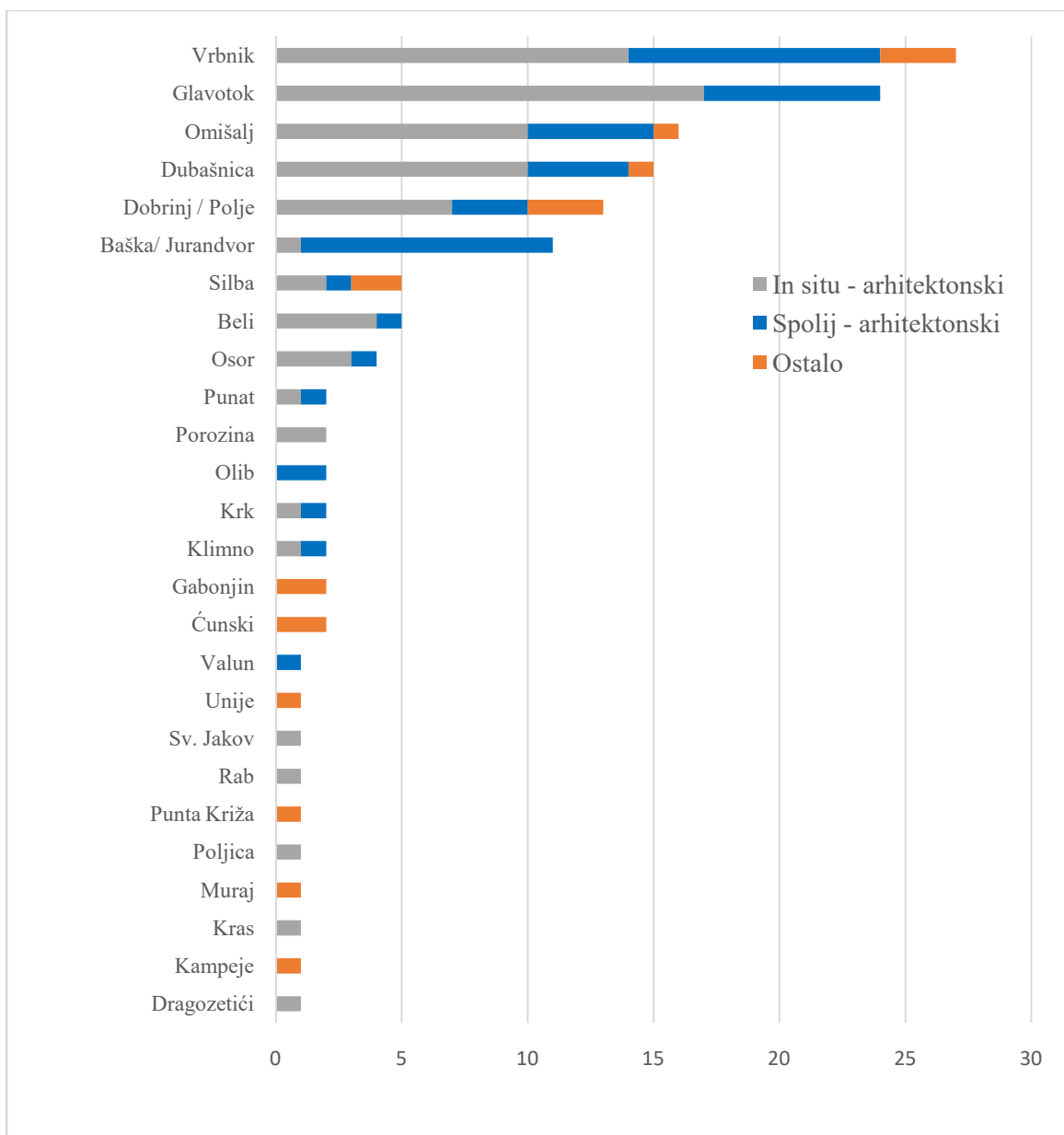
U cjelokupnoj distribuciji natpisa, ovisno o poziciji na kojoj ih je znanost zabilježila, intrigira podatkovna vrijednost koja je dobivena za lokaciju Baška/Jurandvor. Na tom je lokalitetu znanost više natpisa zabilježila na sekundarnoj poziciji nego na izvornoj.²⁴² Otvoreno je pitanje kako ispravno interpretirati tu podatkovnu vrijednost. Pritom interpretaciju treba provesti uvažavajući činjenicu da su svi epigrafi, koji su zabilježeni na sekundarnoj poziciji, tamo upravo i isključivo zbog arhitektonske reupotrebe kamenih blokova na kojima su natpisi izvedeni. Pozornost treba usmjeriti i na činjenicu da vjerojatnost za znanstveno bilježenje *in situ* natpisa i natpisa spolija nije slična. Spoliji imaju manju vjerojatnost za njihovo znanstveno bilježenje. Dakle, što govori podatak da je na spomenutom lokalitetu znanost zabilježila samo jedan natpis na izvornoj poziciji, a čak 10 na njihovim sekundarnim pozicijama? Je li opravdano zaključiti da taj podatak upućuje na visoku arhitektonsku dinamiku, na velik broj izgradnji i razgradnji arhitektonskih cjelina tijekom vremena? Vjerojatno jest.²⁴³ Nadalje, visoka arhitektonska dinamika smanjuje vjerojatnost za znanstveno bilježenje postojećih epigrafa jer oni sa svojih izvornih pozicija, prilikom reupotrebe kamenih kvadara u novim gradnjama, migriraju na sekundarne pozicije koje na moraju biti dostupne za znanost. Dakle, visoki broj zabilježenih spolija ukazuje na snažnu natpisnu produkciju u Bašćanskoj vali.²⁴⁴

²⁴² Slična je situacija i na Olibu, ali s obzirom na mali broj natpisa i na to što tamo nije zabilježen niti jedan *in situ* natpis, ne bi se trebala interpretirati kao analogna situaciji na lokalitetu Baška/Jurandvor.

²⁴³ Uostalom, Baška je otočno naselje koje se danas ne nalazi na svome izvornom položaju, nego je dislocirano u neposrednu blizinu. Zbog toga se u najstarijim sačuvanim katastarskim planovima jasno naznačuje Besca Nuova, tj. nova Baška, implicirajući time da je staro naselje Baška defortificirano i premješteno na novu lokaciju. Izvor: Povijesni katastar prve vojne izmjere, tzv. Franciskanski katastar, za područje Baške. Katastar je izrađen 1821. godine, a čuva se Državnom arhivu u Trstu (Archivio di stato di Trieste) pod signaturom 617 a 00. Izgledno je da je građevni materijal, oblikovani kameni kvadar, migrirao cijelom Bašćanskom dolinom, te da je po potrebi dolazio i do okolnih mjesta, npr. Jurandvora.

²⁴⁴ O vjerojatnosti za znanstveno bilježenje epigrafa *in situ* i epigrafa spolija više pod naslovom *Rukovanje s informacijskom vrijednošću korpusa*.

Grafikon 10 Pozicija pronalaska ovisno o mjestu provenijencije

6.11. Kronološki nizovi natpisa zabilježenih na izvornim i sekundarnim pozicijama

U idućem tabličnom prikazu izražene su ukupno tri vrijednosti: vrijeme, broj i pozicija zabilježenih natpisa.

Tablica 17 Broj natpisa s obzirom na poziciju postava kroz stoljeća

	11. – 19. st.	11. st.	oko 1100.	12. st.	13. st.	14. st.	15. st.	16. st.	17. st.	18. st.	19. st.	Nepoznata datacija
Korpus	144	2	5	0	0	3	10	53	31	38	1	1
In situ	78	0	0	0	0	1	5	27	21	23	1	0
Spolij	48	2	5	0	0	2	5	20	3	11	0	0
Ostalo	18	0	0	0	0	0	0	6	7	4	0	1

Napomena: U rubrici *In situ*, 18. st., nalazi se sedam jednoslovnih identifikacijskih oznaka iz samostana sv. Marije u Glavotoku na otoku Krku.

U rubrici *Spolij*, 18. st., nalazi se šest jednoslovnih identifikacijskih oznaka iz samostana sv. Marije u Glavotoku na otoku Krku.

Plauzibilna interpretacija tabličnog prikaza temelji se na ispravnom razumijevanju kategorije vremena i relacije koje vrijeme ima na iskazane brojčane vrijednosti. Znanost je počela s parcijalnim²⁴⁵ bilježenjem natpisa u drugoj polovici 19. stoljeća. Najveći broj natpisa zabilježen je u 20. stoljeću. Ipak, značajan broj kvarnerskih glagoljskih natpisa znanost je

²⁴⁵ Parcijalno bilježenje kao suprotnost sustavnom bilježenju.

zabilježila u drugoj polovici, čak zadnjoj četvrtini, 20. stoljeća.²⁴⁶ Definiranjem okvirnog vremena znanstvenog bilježenja natpisa postaje mogućim izmjeriti vrijeme koje je proteklo od izrade natpisa do njegova bilježenja. Ta se vremenska domena kreće od nekih devet stoljeća za najstarije kvarnerske glagoljske natpise do malo više od stoljeća za one najmlađe. Pri interpretaciji vrijednosti ponuđenih u tabličnim prikazu, vremensku distancu između izrade i bilježenja natpisa treba shvatiti kao djelatnu varijablu koja izravno utječe na vrijednosti izražene u tabličnom prikazu jer vremensko razdoblje između nastanka i znanstvenog bilježenja natpisa utječe na vjerojatnost znanstvenog bilježenja natpisa. Na taj je način vjerojatnost znanstvenog bilježenja natpisa nastalih u 11. stoljeću svakako manja nego natpisa čiji se izrada veže za 19. stoljeće. Pitanje koje ostaje otvoreno glasi: Može li se pobliže definirati razlika u tim vjerojatnostima?

²⁴⁶ Proces je aktivan i danas iako znanost u većem postotku pronalazi spolije.

6.12. Vremenski odnos direktnih i posrednih datacija

Tablica 18 *Vremenski odnos direktnih i posrednih datacija*

	Najstariji	Najmlađi
Direktno datirani	1340.	1868.
Posredno datirani	11. stoljeće	18. stoljeće

Potrebno je uočiti da postoji značajna razlika između najstarijih posredno datiranih natpisa i najstarijih direktno datiranih natpisa. Ta je razlika svojstvena za otoke Krk i Cres, s time da je na Cresu još naglašenija. Vremenske relacije o kojima se govori izložene su u idućoj tablici za svaki otok zasebno.

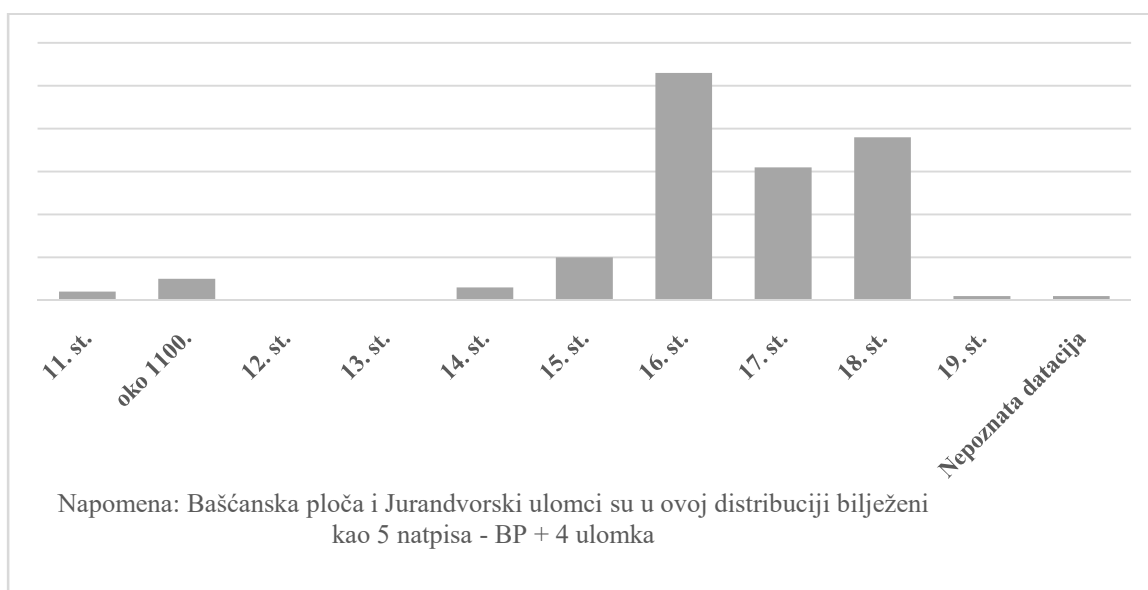
Tablica 19 *Vremenska razlika između direktno i posredno datiranih natpisa – otoci*

Otok	Najstariji direktno datirani	Najmlađi direktno datirani	Najstariji posredno datirani	Najmlađi posredno datirani	Vremenska domena pronalaska	Kronološka razlika između najstarijih pos. i dir. datiranih
Krk	1340.	1868.	XI.	XVIII.	XI. – 1868.	XI. – 1340.
Cres	1590.	1732.	XI.	XVI.	XI. – 1732.	XI. – 1590.
Silba	1530.	1660.	XVII.	XVIII.	1530 – XVIII.	/
Lošinj	1624.	1627.	XVII.	XVII.	XVII.	/
Olib	1519.	1585.	0	0	1519. – 1585.	/
Rab	1525.	1525.	0	0	1525.	/
Unije	1676.	1676.	0	0	1676.	/
Korpus	1340.	1868.	XI.	XVIII.	XI. – 1868.	XI. – 1340.

6.13. Kronološka distribucija zabilježenih natpisa

Na prvi pogled postaje jasno da kronološka distribucija zabilježenih natpisa nije očekivana. O tome više riječi u zasebnom poglavlju, ovdje samo kratka analiza dobivenih vrijednosti. Znanost nije zabilježila niti jedan glagoljski natpis koji potječe iz 12. ili 13. stoljeća, što znači da u natpisnoj produkciji postoji značajan diskontinuitet.²⁴⁷

Grafikon 11 Omjer kvantitete natpisa ovisno o vremenu nastanka

Tablica 20 Broj zabilježenih natpisa i grafita ovisno o vremenu nastanka

	11. st.	oko 1100.	12. st.	13. st.	14. st.	15. st.	16. st.	17. st.	18. st.	19. st.	Nepoznato stoljeće
Korpus	2	5	0	0	3	10	53	31	38	1	1

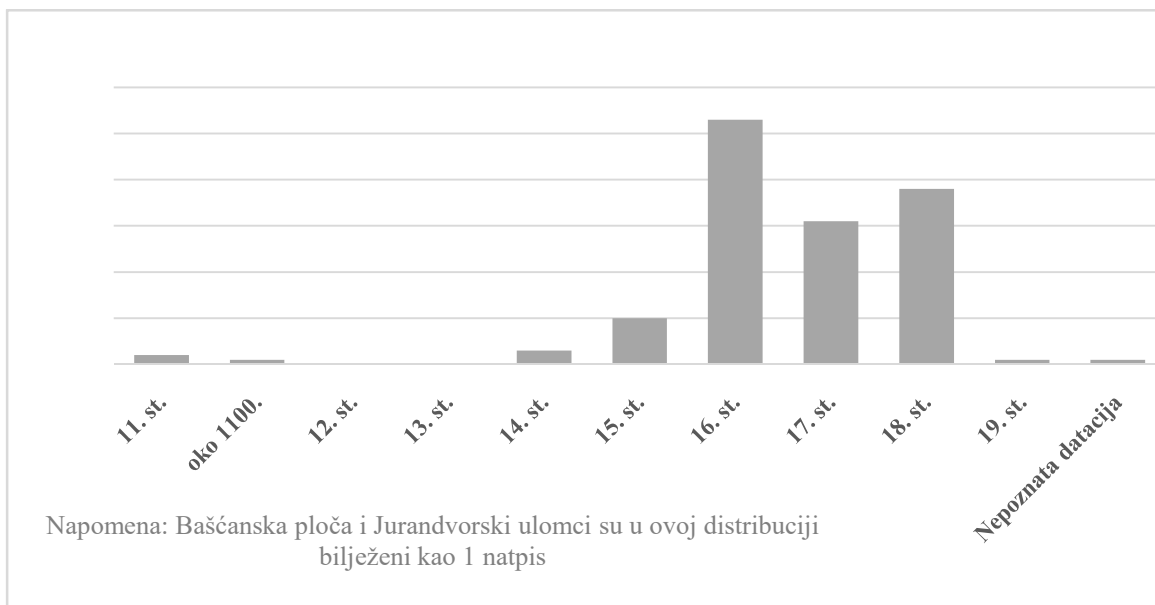
Napomena: Bašćanska ploča i Jurandvorski ulomci u ovoj su distribuciji bilježeni kao pet natpisa.

U 11. stoljeće datirana su svega dva natpisa: Valunska ploča i Krčki natpis. Iz istog stoljeća, ali s preciznijom datacijom *oko 1100.*, znanost je zabilježila pet natpisa. Svih pet natpisa vežu se za jurandvorsku crkvu sv. Lucije. Riječ je, naime, o natpisu s Bašćanske ploče i četiri

²⁴⁷ Naravno da datacija natpisa s Bašćanske ploče dopušta da se natpis datira i u prve godine 12. stoljeća, ali naglasak je da čak i pri takvoj dataciji postoji više od dva stoljeća natpisnog diskontinuiteta.

Jurandvorska ulomka za koja je izgledno da su dijelovi desnog pluteja iz crkve sv. Lucije, što znači da su ti fragmenti dijelovi natpisa s Bašćanske ploče. Zapravo, riječ je o jednom, a ne o pet natpisa. U tom se kontekstu kronološka distribucija može prikazati i drukčije.

Grafikon 12 Omjer kvantitete natpisa ovisno o vremenu nastanka

Tablica 21 Broj zabilježenih natpisa i grafita ovisno o vremenu nastanka

	11. st.	oko 1100.	12. st.	13. st.	14. st.	15. st.	16. st.	17. st.	18. st.	19. st.	Nepoznato stoljeće
Korpus	2	1	0	0	3	10	53	31	38	1	1

Napomena: Bašćanska ploča i Jurandvorski ulomci u ovoj su distribuciji bilježeni kao jedan natpis.

Za ispravnu interpretaciju ove situacije uputno je pobliže promotriti tri natpisa iz 14. stoljeća, u prvom redu kako bi se utvrdile njihove datacije i kako bi se mogao izračunati vremenski raspon između najstarijih, posredno datiranih, kvarnerskih natpisa i natpisnog kontinuiteta koji se može pratiti sve do zamiranja glagoljaške prakse na Kvarneru.

Svi natpisi iz 14. stoljeća, njih ukupno tri, dolaze s otoka Krka. Dva iz Vrbnika i jedan iz Omišlja.²⁴⁸ Od ta tri natpisa jedan je izgubljen, a druga dva su zabilježena na sekundarnim pozicijama, s time da je jedan pronađen u zidu kamene konzole koja je nosila krušnu peč u vrbničkoj stambenoj kući. Drugim riječima, i taj bi natpis znanosti ostao nepoznat da nije

²⁴⁸ Natpisi su zabilježeni pod rednim brojevima brojevima 73, 93, i 92.

došlo do rekonstrukcije unutarnjih zidova kuće, pri čemu je uočen kamen s uklesanim glagoljskim natpisom.²⁴⁹

Što se tiče predstavljene kronološke distribucije, zanimljive su datacije ta tri natpisa. Izgubljeni natpis, od kojega je ostao sačuvan jedino Sabljarov precr, bio je direktno datiran godinom 1347.²⁵⁰ I drugi je natpis, onaj pod brojem 92, vjerojatno bio direktno datiran, ali mu je od eventualne datacije ostao sačuvan jedino posljednji grafem, odnosno brojčana vrijednost 40. Ispred tog grafema koji označava desetice, ostao je sačuvan samo dio grafema koji bi, ako je riječ o dataciji, morao označavati stotice. Na temelju ove opservacije Fučić zaključuje da je najvjerojatnije riječ o grafemu T, odnosno brojčanoj vrijednosti 300, i time datira natpis u 14. stoljeće.²⁵¹ Doista, ako je riječ o dataciji, analizirajući glagoljske stotice slijedi da ti ostaci na mjestu stotica mogu jedino biti ostaci slova T.²⁵²

Tablica 22 *Broj zabilježenih natpisa i grafita po stoljećima – otoci*

Otok	11. st.	oko 1100.	12. st.	13. st.	14. st.	15. st.	16. st.	17. st.	18. st.	19. st.	Nepoznato stoljeće
Krk	1	1(5)	0	0	3	10	44	18	35	1	1
Cres	1	0	0	0	0	0	5	6	2	0	0
Silba	0	0	0	0	0	0	1	3	1	0	0
Lošinj	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0
Olib	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Rab	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Unije	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0

Napomena: Otok Krk, 18. st., ima 35 natpisa, od čega je 13 jednoslovnih glagoljskih markera iz samostana sv. Marije u Glavotoku.

²⁴⁹ Moguće je da ova situacija nudi odgovor na pitanje gdje se nalaze stari vrbnički natpisi. Odgovor bi bio: Reupotrijebljeni su i integrirani na nedostupnim mjestima u danas postojećoj vrbničkoj arhitekturi.

²⁵⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 93.

²⁵¹ Fučić, „Glagoljski natpisi dopune“, 64–65.

²⁵² Međutim, budući da je riječ o fragmentu u čiji se sadržaj ne može dovoljno proniknuti, slijedi da predmetni K, koji je definitivno u funkciji broja, možda ne treba nužno upućivati na godinu. Moguće je da je riječ o broju 40. Naime, u nastavku se spominje i broj 28. Unatoč ovim otvorenim pitanjima, čini se opravdanim pretpostaviti da je riječ o natpisu iz 14. stoljeća. Iako treba istaknuti da njegova datacija nije neupitna. Treći natpis, onaj omišaljski, nije direktno datiran. Njegova je datacija utvrđena posredno, putem paleografskih osobina.

Tablica 23 Broj zabilježenih natpisa i grafita po stoljećima – mjesta

Mjesto	11. st.	Oko 1100.	12. st.	13. st.	14. st.	15. st.	16. st.	17. st.	18. st.	19. st.	Nepoznato stoljeće
Vrbnik	0	0	0	0	2	2	16	7	0	0	0
Omišalj	0	0	0	0	1	5	9	1	0	0	0
Dubašnica	0	0	0	0	0	0	2	3	10	0	0
Dobrinj / Polje	0	0	0	0	0	0	9	2	2	0	0
Glavotok	0	0	0	0	0	0	3	3	18	0	0
Baška/ Jurandvor	0	1(5)	0	0	0	2	1	2	1	0	0
Beli	0	0	0	0	0	0	2	3	0	0	0
Silba	0	0	0	0	0	0	1	3	1	0	0
Osor	0	0	0	0	0	0	1	2	1	0	0
Ćunski	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
Gabonjin	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
Klimno	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Krk	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Olib	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Porozina	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
Punat	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0
Dragozići	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Kampeje	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Kras	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Muraj	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Poljica	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Punta Križa	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Rab	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Sv. Jakov	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Unije	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Valun	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

6.14. Izgubljeni spomenici

Tablica 24 *Izgubljeni spomenici*

Izgubljeni spomenici u zadnjih cca 100 godina	17
---	----

Korpus znanstveno zabilježenih natpisa s Kvarnera osipao se za ukupno 17 natpisa, što je malo više od 12 posto zabilježenog korpusa.

7. Rukovanje s informacijskom vrijednošću korpusa

7.1. O oscilacijama u vjerojatnosti za znanstveno bilježenje natpisa

Što je natpis mlađi, veća je vjerojatnost za njegovo znanstveno bilježenje. Analogno tome, što je natpis stariji, vjerojatnost za njegovo znanstveno bilježenje je manja. Govoreći o epigrafima, vjerojatnost je njihova znanstvenog bilježenja u izravnoj vezi s trajnošću arhitekture koje je epigraf sastavni dio. U tom je kontekstu potrebno uvidjeti razliku koja postoji između vjerojatnosti za znanstveno bilježenje epigrafa koji se nalazi *in situ* i epigrafa koji se nalazi na nekoj od sekundarnih pozicija. Riječ je o dijametralno suprotnim vrijednostima – jedna je izrazito visoka, druga izrazito niska. Istu se relaciju može izraziti i ovako: vjerojatnost za znanstveno bilježenje epigrafa drastično se smanjuje ako dođe do dezintegracije arhitekture u kojoj se epigraf izvorno nalazio.

Dezintegrirana arhitektura²⁵³ izrazito je vrijedna jer je sagrađena od oblikovanih kamenih kvadara koji će se, protijekom određenog vremena, reupotrijebiti u novoj izgradnji. Stoga je potrebno istraživačku pozornost usmjeriti na neupitnu povijesnu praksu – reupotrebu oblikovanih kamenih blokova. U procesu reupotrebe kamenih blokova reupotrebljuju se i blokovi s natpisom. Reupotrebom kamenog bloka, i natpis migrira na sekundarnu poziciju. To svojevrsno “miješanje karata” u kontekstu glagoljskih epigrafa znači da natpis koji je na svojoj *in situ* poziciji bio na javnome mjestu, što znači da ga se lako moglo uočiti, dolazi na novu, sekundarnu poziciju na kojoj možda nikada neće biti uočen. Slijedi da je dezintegracija arhitekture u kojoj je natpis bio *in situ* dovela do promjene pozicije epigrafa te se zbog toga vjerojatnost za njegovo znanstveno bilježenje drastično smanjila.

7.2. O statičnoj naravi epigrafa

Ono što natpise, točnije epigrafe, razlikuje od svake druge glagoljaške materije temeljeno je na činjenici da oblikovan kameni kvadar ne migrira. To znači da se značajna većina

²⁵³ Proces prirodne dezintegracije arhitekture postupan je te se pod tim pojmom razumijeva i arhitektura koja je napuštena, zapuštena, propala itd.

glagoljskih epigrafa koji su tijekom glagoljaškog tisućljeća izrađeni na kvarnerskim otocima još uvijek nalazi, uvjetno rečeno, na istoj lokaciji.²⁵⁴

Statičnost epigrafskih spomenika djelovala je plodonosno na sam koncept istraživanja. Dovala je do promišljanja o opravdanoj znanstvenoj metodi kojom bi postalo moguće staviti u odnos korpus, kao ono što je znanost uspjela zabilježiti od tisućljetne produkcije epigrafa na Kvarneru, i samu produkciju epigrafa, kao historijsku datost. Time bi se u odnos stavile dvije brojevnne vrijednosti – *broj znanstveno zabilježenih natpisa* i *broj učinjenih natpisa*.

Broj znanstveno zabilježenih natpisa je broj natpisa koje je znanost zabilježila. To je podatkovna vrijednost korpusa.²⁵⁵

Broj učinjenih glagoljskih natpisa je broj koji nije poznat, a predstavlja kvantitetom izraženu ukupnost kvarnerske natpisne produkcije tijekom cijele glagoljaške ere.

Nakon pomnog promišljanja o životnom ciklusu epigrafa i o praksi reupotrebe kamenog bloka u kojem je natpis uklesan, zaključeno je da postoji veza koja stavlja u odnos broj zabilježenih i broj učinjenih glagoljskih natpisa. Ta je veza upravo zasnovana na činjenici o konstantnoj reupotrebi kamenih kvadara, a definirana je razlikom u vjerojatnosti za znanstveno bilježenje natpisa koji znanost bilježi na izvornoj poziciji u odnosu na natpis koji bilježi na sekundarnoj poziciji.

Na temelju analize sekundarnih postava natpisa može se zaključivati o valoriziranju glagoljskih epigrafa od strane graditelja pri arhitektonskoj reupotrebi kamenih kvadara u kojima su natpisi urađeni. Valoriziranje je u najužoj vezi s vjerojatnošću za znanstveno bilježenje epigrafa na njihovoj sekundarnoj poziciji. U nastavku disertacije te će relacije biti potanko elaborirane.

7.3. Cilj interpretacije korpusa

Jedini je cilj interpretacije korpusa opravdana simulacija povijesnog djelovanja. Temelj postupka interpretacije jest pokušati, na plauzibilan način, protumačiti na koji se način broj *učinjenih glagoljskih natpisa* očituje u *broju znanstveno zabilježenih glagoljskih natpisa*. Da bi se moglo išta tvrditi o *broju učinjenih glagoljskih natpisa*, odnosno o povijesnoj praksi, na

²⁵⁴ To ne znači da su natpisi *in situ*, to znači da se još uvijek nalaze u istoj urbanoj cjelini ili u bližoj okolini.

²⁵⁵ Promišljajući o ovoj vrijednosti uvijek treba biti svjestan činjenice da znanstveno bilježenje natpisa započinje u drugoj polovici 19. stoljeća, a vrhunac mu je u drugoj polovici 20. stoljeća. Proces bilježenja u manjoj je mjeri aktivan i danas.

temelju *broja zabilježenih glagoljskih natpisa*, potrebno je ustanoviti koji sve razlozi utječu na stvaranje razlike između ta dva broja. U nedostatku intuitivnijeg termina potrebno je ispravno tumačiti *vjerojatnost očuvanja (i uočavanja) glagoljskog natpisa* sve do trenutka kada ga je znanost mogla zabilježiti.²⁵⁶

Opravljanje prelazak s razine klasifikacije na razinu interpretacije moguć je jedino na temelju jasne spoznaje o razlozima koji utječu na očuvanje glagoljskih natpisa,²⁵⁷ što implicira razumijevanje i uvažavanje svih, za životni vijek natpisa, povoljnih i “štetnih” utjecaja. Nesumnjivo je da značajan broj bilo povoljnih ili štetnih utjecaja proizlazi upravo iz kvalitete medija u kojem je natpis učinjen. Drugim riječima, natpisi u mediju koji nije trajan kao kamen imali su, za razliku od epigrafa, manju vjerojatnost da ih znanost zabilježi. Njihova je vjerojatnost očuvanja manja, pa je prema tome i vjerojatnost njihova znanstvenog bilježenja manja. To znači da nije plauzibilno brojeve vrijednosti zabilježenih natpisa ovisno o mediju izrade komparirati kao jednako vjerojatne.²⁵⁸ One to nisu. Razlika u vjerojatnosti očuvanja natpisa implicira da *ukupan broj učinjenih glagoljskih natpisa* ovisno o mediju njihove činidbe, nije za svaki medij zasebno na istovjetan način reflektiran u broju *znanstveno zabilježenih glagoljskih natpisa*. Razumijevanje tih vrijednosti i njihova uzajamnog odnosa nužan je preduvjet za interpretaciju podataka i plauzibilno korištenje svih vrijednosti korpusa. Ovo promišljanje koje dovodi u odnos broj zabilježenih i broj učinjenih natpisa nalaže da postoje dvije razine obrade i upravljanja s totalitetom podataka koji nudi korpus. Prva je razina obrade klasifikacija, druga je interpretacija.

7.4. Dvije razine obrade podataka: klasifikacija i interpretacija

Klasifikacija je organizacija i sistematizacija podataka ovisno o rezultatima analize glagoljskih natpisa. Na primjer, korpus pruža podatke o kvantiteti zabilježenih glagoljskih natpisa ovisno o mediju u kojem su izvedeni. Na razini klasifikacije može se konstatirati da je znanost na kvarnerskim otocima zabilježila 131 glagoljski natpis u kamenu, pet u metalu, pet u drvu, dva u žbuci i jedan na papiru. Uobičajeno i korisno je takvu vrstu podataka prikazati u

²⁵⁶ Vjerojatnost očuvanja kao pojam je u smislu ekvivalentan prethodno korištenim pojmovima: vjerojatnost za znanstveno bilježenje, dinamika nestajanja i zub vremena.

²⁵⁷ Fraza *očuvanje glagoljskih natpisa* upotrebljava se kao istoznačna frazi *vjerojatnost za znanstveno bilježenje natpisa*.

²⁵⁸ Ova konstatacija vrijedi i za druge varijable koje su prezentirane u korpusu, a ne samo za medij u kojem su natpisi učinjeni.

postotnim omjerima; tako od ukupnog broja zabilježenih natpisa 91 posto otpada na epigrafe, 3,5 posto na natpise u metalu, isto toliko na one u drvu, 1,4 posto na natpise u žbuci i 0,7 posto na one na papiru. Evidentno je da epigrafi dominiraju distribucijom. Dobivene vrijednosti mogu se i drukčije usporediti. Odnos epigrafa prema natpisima u metalu je 26 : 1. Na 26 zabilježenih epigrafa znanost bilježi jedan natpis u metalu. Isti je odnos i za natpise u drvu. Za natpise u žbuci koeficijent je 65,5 : 1, a za papir je dvostruko veći 131 : 1.²⁵⁹

Dakle, na klasifikacijskoj razini dobivene vrijednosti su sistematizirane i stavljene u relacije omjera i udjela. Ovoj razini pripadaju i učinjene vizualizacije korpusa.

U trenutku kada se na temelju podatkovne vrijednosti korpusa pokušava nešto zaključiti o samoj povijesnoj zbilji, više nije riječ o klasifikaciji, nego o interpretaciji. Interpretacija predstavlja korištenje klasificiranih podataka korpusa u kontekstu historijskog vrela. Na ovoj se razini postavlja pitanje opravdanog načina interpretiranja podataka korpusa radi stvaranja vjerodostojne slike o prošlom vremenu. Otvoreno je pitanje kakve je zaključke dopušteno derivirati iz podataka korpusa. Je li opravdano zaključiti da su u natpisnoj produkciji dominirali epigrafi s obzirom na to da su 91 posto zabilježenih natpisa epigrafi? Je li izrada glagoljskih natpisa u ostalim medijima tek minimalno prisutna? Jesu li to primjeri plauzibilne interpretacije korpusa?

U daljnjem izlaganju pokušat će se detektirati odnos između razine klasifikacije i razine opravdane interpretacije. Na taj će se način pokušati uspostaviti relacija koja postoji između korpusa, kao onoga što je znanost zabilježila, i samoga povjesnog djelovanja. U tom je smislu *broj znanstveno zabilježenih glagoljskih natpisa* razina klasifikacije, a *broj učinjenih glagoljskih natpisa*, osim što je povijesna činjenica, u ovom je kontekstu razina interpretacije. Iznimno je bitno naglasiti da je ova distinkcija primjenjiva na ukupnu podatkovnu vrijednost korpusa, a ne isključivo na distribuciju natpisa ovisno o mediju izrade.

²⁵⁹ Nije uputno voditi se omjerima natpisa na papiru prema onima na kamenu i na tome temeljiti bilo kakvo daljnje promišljanje jer je uzorak zabilježenih natpisa na papiru previše malen da bi bio vjerodostojan, tek jedan natpis.

8. Spoznajna vrijednost korpusa

8.1. Medij

8.1.1. Trajnost medija i njegov utjecaj na vjerojatnost očuvanja natpisa do znanstvenog bilježenja²⁶⁰

Uzročno-posljedični odnos između trajnosti medija u kojem je natpis izrađen i vjerojatnosti za znanstveno bilježenje samog natpisa moguće je definirati prilično jasnom implikacijom. *Ako medij nema naglašenu trajnost, ni natpis nema naglašenu trajnost; ako natpis nema naglašenu trajnost, smanjuje se i vjerojatnost za njegovo znanstveno bilježenje.* Propadljivost medija dovoljan je razlog da se zaključi o propadljivosti natpisa. Obrnuta situacija u kojoj je trajnost medija izrazito visoka ne može se predstaviti na istovjetan način. Naime, nije istina da *ako medij ima naglašenu trajnost, tada će i sam natpis imati naglašenu trajnost, odnosno da će vjerojatnost za njegovo znanstveno bilježenje biti visoka.* Razumijevanje toga kauzalnog odnosa između trajnosti medija i vjerojatnosti za znanstveno bilježenje natpisa, preduvjet je za ispravnu interpretaciju korpusa.

U tom je kontekstu poželjno provesti mentalni eksperiment i nakratko kao istinitu prihvatiti tvrdnju da je trajnost medija jedini i ekskluzivni uzrok o kojemu ovisi vjerojatnost znanstvenog bilježenja natpisa. Za komparaciju će poslužiti natpisi u medijima čija je trajnost naglašena: kamenu i metalu.²⁶¹ Ako se prihvati takva tvrdnja, tada je na temelju vrijednosti koje pruža korpus dopušteno zaključiti da je tijekom povijesti razmjerno malen broj glagoljskih natpisa učinjen u metalu, a razmjerno velik broj u kamenu. Argument je valjan, ali istinitost tog zaključka u potpunosti ovisi o istinitosti pretpostavke. Je li trajnost medija ekskluzivni uvjet za trajnost natpisa? Nije, i drugi uvjeti utječu na trajnost natpisa, a time i na vjerojatnost za njihovo znanstveno bilježenje.

²⁶⁰ Vjerojatnost očuvanja natpisa do njegova znanstvenog bilježenja jednaka je vjerojatnosti za znanstveno bilježenje natpisa.

²⁶¹ U mentalnom eksperimentu, koji služi isključivo kao primjer, trajnost kamena i metala suviše se generalizira te se pretpostavlja da dva medija imaju sličnu trajnost. Primjer nije dio argumentacijske linije, nego tek primjer neplauzibilnog interpretiranja korpusa.

8.1.2. O drugim varijablama koje uvjetuju trajnost natpisa

Spoznavanje i uvažavanje svih varijabli koje uvjetuju vijek trajanja i time definiraju vjerojatnost znanstvenog bilježenja nekoga glagoljskog natpisa za istraživača je nemoguća misija. Takva spoznajna pozicija pretpostavlja zahvaćanje, u neku ruku, božanske perspektive putem koje bi postalo moguće uvidjeti sve kauzalne odnose u prirodi, uključujući i ljudsko djelovanje, koji imaju direktan ili indirektan utjecaj na životni put, pa time i životni vijek svakoga glagoljskog natpisa.²⁶² Takav je uvid čovjeku nedostupan.

Međutim, i niži stupanj razumijevanja može dobro poslužiti pri interpretaciji korpusa. Ovdje su spomenute dvije krajnosti. Između tih dviju krajnosti, pri čemu se pod prvom razumijeva stav da vjerojatnost očuvanja natpisa ovisi isključivo o trajnosti medija, a pod drugom da se vjerojatnost očuvanja natpisa može utvrditi tek uvidom u sve varijable koje utječu na svaki pojedini glagoljski natpis, golem je interpretativni prostor. Jedan dio tog prostora može se zahvatiti promišljanjem. Takvo promišljanje rezultirat će definiranjem najznačajnijih relacija i varijabli koje utječu na dugovječnost natpisa, čime će sama interpretacija korpusa u kontekstu simulacije povijesne prakse biti plauzibilnija.²⁶³

Dugovječnost natpisa u metalu usporediva je, uvjetno rečeno, s dugovječnošću natpisa u kamenu. Stoga se može zapitati postoje li još neki uvjeti koji direktno utječu na trajnost natpisa te jesu li ti mogući novi uvjeti nešto što je specifično isključivo za jednu od tih dviju grupa natpisa. Ako se takvi uvjeti ne pronađu, dopušteno je tvrditi da je povijesna praksa na kvarnerskim otocima takva da je znatno manji broj natpisa učinjen u metalu nego u kamenu, a cjelokupan zaključak temeljiti na broju zabilježenih natpisa u kamenu i onih u metalu.

²⁶² To bi bili laboratorijski uvjeti.

²⁶³ Znanost je zabilježila natpise izvedene u kamenu, metalu, drvu, žbuci i papiru. U žbuci su zabilježena dva, a na papiru tek jedan natpis. Zbog malog broja zabilježenih natpisa nije uputno provoditi bilo kakve analize jer je uzorak, u smislu kvantitete, nezadovoljavajući. Natpisi u drvu, osim što su malobrojni, imaju i drukčiju kvalitetu medija u odnosu na natpise u kamenu i metalu. Dakle, njihova je dugovječnost/trajnost manja od natpisa u metalu ili kamenu. Interpretacija vrijednosti korpusa provedena je samo za one natpise čiji su mediji sukladno kriteriju dugovječnosti/trajnosti usporedivi, a to su, uz uvažavanje postojećih razlika, kamen i metal. Naime, ovdje je riječ o pokušaju razumijevanja na koji se način povijesna datost očituje u vrijednostima korpusa, a pritom uvažavajući činjenicu da korpus nije *ono što je ostalo sačuvano* nego *ono što je znanost zabilježila*. Je li zabilježeno sve što je ostalo sačuvano? Zasigurno nije. Je li sačuvano sve što je zabilježeno? Odgovor je isti. Cilj interpretacije korpusa je dokazati da čak i u slučajevima kada je trajnost različitih medija srodna, vjerojatnost se znanstvenog bilježenja natpisa ovisno o mediju, razlikuje jer postoje i drugi faktori koji utječu na samu vjerojatnost znanstvenog bilježenja natpisa. Često su ti faktori uvjetovani upravo medijem, npr. natpisi u metalu u pravilu su manji uporabni predmeti, dakle pokretni su zbog čega je vjerojatnost njihova znanstvenog bilježenja manja. Općenito se može zaključiti da vrijednosti korpusa ili, preciznije, kvantitete zabilježenih natpisa ovisno o mediju izrade nisu imale istovjetnu vjerojatnost za njihovo znanstveno bilježenje. Kamen ima najveću vjerojatnost. Metal, drvo, žbuka i papir imaju puno manju vjerojatnost za znanstveno bilježenje. O tome treba voditi računa pri interpretaciji vrijednosti korpusa.

8.1.3. O varijablama koje utječu na vjerojatnost za znanstveno bilježenje

Neupitno je da su epigrafi uklesani u mediju koji je trajan, da su integrirani u veću arhitektonsku cjelinu, dakle, traju barem koliko i arhitektura. Treće, nakon dezintegracije arhitekture koje je epigraf integralni dio, postoji određena vjerojatnost da će se pri reupotrebi kamenih blokova natpis ostaviti vidljivim na kakvoj sekundarnoj poziciji, u nekoj novoj gradnji, kao spolij. Ako se to dogodi, započinje nov životni ciklus glagoljskog epigrafa, opet usko vezan uz životni ciklus arhitekture čiji je sastavni dio.

Važnim se čini i to da glagoljska epigrafija nema naglašenu materijalnu vrijednost, a time ni cijenu. S obzirom na težinu kamena izrazito je zahtjevna za transport, dakle kolekcionarima, nakupcima i prekupcima kulturne baštine glagoljska epigrafija je, u pravilu, nezanimljiva. Stoga “štetni” utjecaji u tom, komercijalnom, svojstvu nisu ni kronični, ni naglašeni. Iz svega rečenog slijedi da je trajnost i vjerojatnost znanstvenog bilježenja glagoljskih epigrafa u relaciji s četiri činjenice:

1. Kamen je trajan.
2. Glagoljski epigraf sastavni je dio veće arhitektonske cjeline.
3. Oblikovan kamen namijenjen za izgradnju se reupotrebljava, što znači da se i glagoljski epigrafi reupotrebljavaju i pronalaze na sekundarnim pozicijama.
4. Glagoljska epigrafija nema tržišnu, nego isključivo kulturnu i povijesnu vrijednost.

Svaka od te četiri činjenice zagovara trajnost i time povećava vjerojatnost za znanstveno bilježenje epigrafa. Samo je jedna od te četiri činjenice srodna s natpisima u metalu. U kontekstu trajnosti medija, kamen i metal su, uvjetno govoreći, usporedivi, i tu počinje i završava svaka sličnost.²⁶⁴ Natpisi u metalu, za razliku od epigrafa, nisu dio veće arhitektonske cjeline, ne može ih se u arhitektonskom smislu reupotrijebiti; u pravilu imaju kolekcionarsku, pa samim time i materijalnu vrijednost. Dakle, natpisi u metalu ne mogu se pripisati svi čimbenici očuvanja svojstveni natpisima u kamenu, nego samo jedan – trajnost medija.

Na kvarnerskim otocima znanost je zabilježila svega pet glagoljskih natpisa izrađenih u metalu. Zanimljivo je da je na otoku Krku, na kojem je zabilježena glavnina kvarnerskih

²⁶⁴ Podložno je kritici koliko je trajnost kamena i metala slična. Promatra li se trajnost dvaju medija na preciznoj skali, opravdano ju je definirati i kao različitu. Trajnost metala svakako je manja od trajnosti kamena.

glagoljskih natpisa, pronađen tek jedan takav natpis.²⁶⁵ Iduća dva natpisa napravljena su u istom ritualnom kaležu i potječu s Lošinja, otoka na kojem su pronađena svega tri glagoljska natpisa.²⁶⁶ Dva natpisa u metalu, od ukupno pet pronađenih natpisa na otoku, dolaze sa Silbe. Slično kao i s kutijom za sveta ulja iz Dobrinja, sa Silbe dolaze dva natpisa na posudicama za sveta ulja. Očito je da su svi natpisi u metalu izrađeni na crkvenom posuđu: kutijama i posudama za sveta ulja i na kaležu, odnosno na malim pokretnim predmetima koji imaju naglašenu funkcionalnost.

Pokretni predmeti često migriraju, pa sukladno tomu i nestaju. Upravo ta fizička osobina natpisa izvedenih u metalu treba biti polazište za interpretaciju vrijednosti korpusa. Pri interpretaciji odnosa broja zabilježenih glagoljskih natpisa u kamenu prema onima u metalu treba uvažiti fizičke karakteristike i gabarite metalnih predmeta u kojima su učinjeni glagoljski natpisi. Iz prethodnih primjera razvidno je da je riječ o manjim predmetima čija najznačajnija karakteristika, u kontekstu njihove dugovječnosti i vjerojatnosti znanstvenog bilježenja, proizlazi iz činjenice da su ti predmeti, pa onda i natpisi na njima, pokretni. Posude, kaleži i kutijice imaju i kolekcionarsku, odnosno materijalnu vrijednost. Prema tome, takvi predmeti migriraju u poznatim i nepoznatim pravcima.²⁶⁷ Njihova je druga odlika da se njima obavlja neka određena funkcija, pa je i njihov životni vijek u velikoj mjeri određen njihovom funkcionalnošću. Takvi predmeti, gubitkom vlastite uporabne vrijednosti, prestaju biti važni pa stoga bivaju “spremljeni”, što pospješuje njihovo zagublivanje ili nestanak.

Čini se da na očuvanje natpisa u metalu utječe barem pet općih i učestalih varijabli. Trajnost medija kao pozitivna varijabla, zatim pokretljivost cjeline na kojoj se natpis nalazi, funkcionalnost predmeta u kojem je natpis učinjen, nemogućnost arhitektonske reupotrebe, kolekcionarska, odnosno materijalna vrijednost predmeta na kojem se natpis nalazi, sve su odreda negativne varijable za očuvanje i vjerojatnost njihova znanstvenog bilježenja. Važno je uočiti da niti jedna od četiri negativne varijable nije svojstvena natpisima u kamenu.

²⁶⁵ Riječ je o malenoj posrebrenoj limenoj kutiji za sveta ulja koja se čuva u crkvi sv. Trojice u Dobrinju. Natpis je zabilježen pod rednim brojem 19.

²⁶⁶ Natpisi su zabilježeni pod rednim brojevima 138, 139. Oba su natpisa napravljena u istom ritualnom kaležu. Na bazi kaleža glagoljskim slovima piše f(ra) Šimun Bilinić, nakon toga slijedi arapska datacija 1627., pa tri slova latinicom FMSB. Na nodusu kaleža ugravirana su dva glagoljska slova, FP. Čini se da oba glagoljska natpisa potvrđuju vlasništvo nad kaležom, naravno u različitim vremenima. Fra Šimun Bilinić bio je gvardijan franjevačkog samostana sv. Marije na Vijaru pokraj Osora.

²⁶⁷ Primjerice, Pertris navodi da je francuska vlada 1813. iz župne crkve u Vrbniku odnijela svu srebrninu i svu crkvenu odjeću: *Odneseše 18 kaleži i osamnajst patin od srebra; 12 (dvanajst) svičnakov, također od srebra; 2 križa srebrna, 14 kandelov srebrnih...* uz ove predmete Petris navodi da su odnesene i crkvene knjige, pale, slike i druge vrijednosti. Navod preuzet iz: Mihovil Bolonić i Ivan Žic Rokov, *Otok Krk kroz vijekove* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002), 477.

Tablica 25 *Varijable koje definiraju trajnost natpisa*

	Kamen	Metal
Naglašena trajnost medija	da	da
Integracija u arhitektonsku cjelinu	da	ne
Arhitektonska reupotreba	da	ne
Tržišna vrijednost	ne	da

Ovakvom komparacijom postaje jasno da istraživač pri interpretaciji podataka o zabilježenim natpisima, a ovisno o mediju njihove izrade, ne smije na isti način valorizirati vrijednosti za različite medije u kojima su glagoljski natpisi nastali. Što se tiče glagoljskih natpisa u kamenu i onih u metalu postalo je razvidno da, unatoč tome što su ti mediji usporedivi vezano uz njihovu dugovječnost, vjerojatnost za njihovo znanstveno bilježenje nije istovjetna. Mnogo je veća vjerojatnost da znanost zabilježi natpis u kamenu, nego natpis u metalu i to saznanje treba uvažiti pri interpretaciji korpusa. Dakle, prema broju zabilježenih glagoljskih natpisa u metalu i onih u kamenu, i unatoč tome što je njihov omjer 1 : 26, ne slijedi zaključak da su se tijekom glagoljaške povijesti glagoljski natpisi puno više izrađivali u kamenu, nego u metalu.²⁶⁸

Općenito govoreći, izloženi primjer interpretacije korpusa nalaže da se plauzibilna interpretacija korpusa temelji na saznanju da su brojčane vrijednosti znanstveno zabilježenih natpisa rezultat međudjelovanja dviju konkretnih vrijednosti: ukupnog broja glagoljskih natpisa nastalih tijekom povijesti i vjerojatnosti za njihovo znanstveno bilježenje. Plauzibilna interpretacija korpusa bez uvažavanja ove opservacije jednostavno nije moguća.

²⁶⁸ Znanost je zabilježila tek dva natpisa u žbuci i samo jedan na papiru. S obzirom na previše mali uzorak, natpisi u ovim medijima nisu analizirani. Ni natpisi u drvu nisu bili predmet promišljanja u kontekstu njihove dinamike nestajanja, uvažavajući činjenicu da je dinamika njihova nestajanja svakako veća nego ona za natpise u metalu.

8.2. Natpisni kontinuitet

8.2.1. O geografskoj distribuciji i kvantiteti znanstveno zabilježenih natpisa

Kamen je težak, a kada je riječ o oblikovanom kamenu namijenjenom za izgradnju, kamen je i dragocjen. Zbog toga se oblikovani kameni kvadar tijekom vremena stalno reupotrebljava u novim gradnjama. Posljedica je takve reciklaže arhitektonskog materijala da epigraf ostaje ondje gdje je i nastao. Njegovo je kretanje, ako do njega i dođe, minimalno, uvijek unutar okvira najuže zajednice. Stoga se na osnovi statične naravi epigrafa mogu dosegnuti relevantni zaključci neovisno o sadržajnoj analizi natpisa. Statična narav, koja je svojstvena glagoljskim natpisima, u prvom redu epigrafima, nije svojstvena niti jednoj drugoj glagoljaškoj materiji.

Knjige migriraju. Za takav zaključak dovoljno je uočiti da se mnoge glagoljaške knjige, a među njima i neke od najvrijednijih, danas nalaze na mjestima koja sasvim sigurno nisu glagoljaška.²⁶⁹ Pritom nije poznato da se i jedan glagoljski epigraf nalazi negdje izvan glagoljaškog područja. Epigrafi ne migriraju, nego ostaju unutar same zajednice u kojoj su nastali.²⁷⁰ Tijekom povijesti praksa je istovjetna. Knjige se prenose, daruju i putuju s glagoljaškim redovnicima. Natpisi u kamenu ostaju na mjestu svoga nastanka i time svjedoče o glagoljaškoj povijesti prostora koji ih je iznjedrio. To nadsadržajno spoznajno svojstvo, specifično samo za epigrafske spomenike, ključan je dokazni materijal pri zemljopisnim određenjima glagoljaštva, a svodljivo je na logičku implikaciju koja izgleda ovako:

Budući da na nekom mjestu postoje glagoljski epigrafi, opravdano je zaključiti da se na tome mjestu koristilo glagoljsko pismo.

Isti logički silogizam primijenjen na knjige, a uvažavajući činjenicu da knjige migriraju, izgleda bitno drukčije:

²⁶⁹ Najbogatija zbirka hrvatskih glagoljskih knjiga i dokumenata nalazi se u Petrogradu, odnosno u Sankt Peterburgu. Riječ je o Berčićevoj zbirci. U Vatikanskoj se knjižnici, između ostalog, nalazi više od desetak najstarijih glagoljskih misala i brevijara, primjerice Illirico 4, 5, 6. Glagoljskih isprava, knjiga i njihovih fragmenata ima i u Padovi u Institutu za slavensku filologiju, u Firenci u knjižnici Medici – Laurenziana, u Veneciji u Nacionalnoj knjižnici Marciana, ali i u drugim talijanskim gradovima. U Berlinu se nalazi tzv. Berlinski misal, u Kopenhagenu Kopenhagenski misal itd. Glagoljske knjige i fragmenti hrvatske provenijencije čuvaju se i u Oslu, Delftu, Uppsali, Stockholmu, Krakovu, Londonu, Parizu, Cambridgeu, Pragu, Budimpešti, Odesi, Moskvi, New Yorku, Washingtonu, Princetonu, Berlinu, Münchenu, Beču, Istanbulu itd. Zaključak je jednostavan: knjige migriraju.

²⁷⁰ Dakako, postoje iznimke. Jedna od njih je upravo Bašćanska ploča koja se nalazi u HAZU.

Iz činjenice da na nekom određenome mjestu postoje glagoljske knjige, logički ne proizlazi da se na tome mjestu koristilo glagoljsko pismo.

Dakle, prema geografskoj distribuciji glagoljskih natpisa moguće je zaključivati o geografskoj distribuciji upotrebe glagoljice, a prema geografskoj distribuciji glagoljskih knjiga i kodeksa to je tek uvjetno moguće.

Polazeći od toga da glagoljski epigrafi ne migriraju i da im je datacija u pravilu neupitna, s obzirom na to da je velika većina natpisa direktno datirana, slijedi da kvantiteta znanstveno zabilježenih natpisa govori o glagoljaško natpisnoj produkciji na jasno definiranom geografskom prostoru unutar jasno definiranoga vremenskog okvira. Pomoću broja znanstveno zabilježenih natpisa moguće je odvojiti glagoljaški prostor od neglagoljaškog. Zatim, unutar glagoljaškog prostora može se posve precizno poredati više i manje glagoljaška područja, čime postaje moguće razlikovati geografske epicentre glagoljaštva od glagoljaške periferije. Budući da je datacija glagoljskih epigrafa u pravilu poznata, cjelokupnom promišljanju zasnovanom na geografskoj odrednici i kvantiteti zabilježenih natpisa dodaje se nov parametar – vrijeme. Na taj način postaje moguće govoriti o potencijalnim migracijama glagoljaških epicentara tijekom vremena.

Na kvarnerskim otocima znanost je zabilježila 144 glagoljska natpisa. Njihova geografska distribucija nije ravnomjerna. Najviše natpisa pronađeno je na otoku Krku, 118. Ostalih 26 natpisa pronađeno je na ostalih šest otoka – na Cresu 14, Silbi 5, Lošinju 3, Olibu 2, Rabu 1 i Unijama 1. Od ta 144 natpisa, njih jedanaest su grafiti, od kojih deset potječe s otoka Krka, a jedan s Cresa.

Očito je da otok Krk, u usporedbi s ostalim kvarnerskim otocima, prednjači u produkciji glagoljaške natpisne materije. Iznimna razlika u produkciji nalaže da se potraže odgovori koji će ponuditi cjelovitiju interpretaciju ovakve distribucije i u tom je kontekstu iduća varijabla koja definira otočnu natpisnu produkciju ona vremenska. Promišljajući o otocima u kontekstu natpisne produkcije, istraživač se oslanja na dvije temeljne vrijednosti. Kada se ukupnom broju zabilježenih glagoljskih natpisa ovisno o otoku provenijencije pripoji vremensko određenje natpisne produkcije, njezin početak i kraj, dolazi se do tabličnog prikaza koji vremenski i kvantitativno definira natpisnu produkciju.

Tablica 13 Broj natpisa i vremenska domena produkcije

Otok	Kvantiteta	Domena nastanka
Krk	118	XI. – 1868.
Cres	14	XI. – 1732.
Silba	5	1530. – XVIII.
Lošinj	3	XVII.
Olib	2	1519. – 1585.
Rab	1	1525.
Unije	1	1676.
Korpus	144	XI. – 1868.

Dakle, osim broja znanstveno zabilježenih natpisa, sada postaje poznato i vremensko razdoblje u kojem ti natpisi nastaju, čime je dominacija otoka Krka, očitovana u broju zabilježenih natpisa u odnosu na ostale kvarnerske otoke, još naglašenija. Ipak, sagledavajući cijelu grupu otoka, a obzirom na razmjerno mali broj natpisa sa Silbe, Lošinja, Oliba, Raba i Unija, čini se opravdanim otok Cres smjestiti uz bok Krku ne zbog toga što je intenzitet natpisne produkcije tih otoka sličan, nego zato što je Cres jedini kvarnerski otok koji se, što se tiče glagolske natpisne produkcije, može komparirati s Krkom, dakako uz uvažavanje činjenice da je na Krku zabilježeno osam puta više natpisa nego na Cresu. Natpisna produkcija se na Krku i Cresu pojavljuje u svojoj najranijoj fazi, odnosno od druge polovice 11. stoljeća i traje do konca aktivne glagoljaške tradicije, a na otocima gdje se, s obzirom na razmjerno malen broj zabilježenih natpisa, ne može pratiti vremenski kontinuitet produkcije, najstariji se natpisi pojavljuju mnogo poslije. Primjerice, osim što je znanost na Olibu i Rabu zabilježila tek tri natpisa ukupno, svi natpisi datirani su u 16. stoljeće. Na Unijama i Lošinju svi natpisi potječu iz 17. stoljeća. Negdje između tih dviju grupa otoka, onih na kojima se može pratiti natpisni kontinuitet i onih na kojima se ne može, nalazi se otok Silba. Na Silbi je zabilježeno pet natpisa, što je razmjerno visok broj s obzirom na to da je na Rabu, Lošinju, Olibu i Unijama zajedno zabilježeno svega sedam natpisa. Iako se govori o otoku Silbi, zapravo je riječ o mjestu Silba, jedinome mjestu na otoku. Time se Silba, kao mjesto, svrstava

visoko na tablici mjesta s najvećim brojem zabilježenih glagoljskih natpisa.²⁷¹ Tome treba pridodati i činjenicu da je vremenski raspon zabilježene natpisne produkcije na Silbi, iako nije usporediv s onim na Krku ili Cresu, bitno dulji od onoga na Rabu, Lošinju, Unijama i Olibu, otocima za koje se može tvrditi da se glagoljski natpisi pojavljuju tek sporadično ili iznimno. Natpisnu produkciju na Silbi može se pratiti od 16. do 18. stoljeća. Može se, dakle, konstatirati da je na otocima Krku i Cresu moguće govoriti o kontinuitetu natpisne produkcije, a na Rabu, Lošinju, Olibu i Unijama nije. Između tih dviju grupa nalazi se otok Silba koji je dopušteno svrstati i u jednu i u drugu grupu s obzirom na razmjerno visok broj znanstveno zabilježenih glagoljskih natpisa u rasponu od 16. do 18. stoljeća. Unatoč dvojbi, otok Silba svrstan je u ovu drugu grupu u kojoj se nalaze otoci na kojima se ne može pratiti natpisni kontinuitet. Time su kvarnerski otoci razdijeljeni u dvije grupe – prvu u kojoj se nalaze otoci na kojima se može pratiti glagoljaški natpisni kontinuitet, a u kojoj se nalaze Krk i Cres, i drugu u kojoj se nalaze otoci na kojima se to ne može: Lošinj, Olib, Rab, Unije i Silba.

8.2.2. Glagoljski natpisi s otoka na kojima nije moguće pratiti natpisni kontinuitet

Na otoku Rabu znanost je zabilježila svega jedan glagoljski natpis. Riječ je o dataciji smrti na nadgrobnoj ploči fra Matije Bošnjaka. Počivalište fra Matije nalazi se u crkvi sv. Franje na današnjem rapskom groblju. Fra Matija iz Bosne, pripadnik franjevac trećoredaca, osnivačio je samostan sv. Franje na Rabu od kojega je do danas ostala sačuvana samo grobljanska crkva.²⁷²

Na nadgrobnoj ploči u plitkom reljefu prikazan je lik fra Matije u prirodnoj veličini kako leži na mrtvačkom odru. Fratar je odjeven u habit, ima skopljene ruke u razini pupka, ispod kojih se spušta redovničko uže kojim je opasan. Glava mu je položena na jastuk na kojem je glagoljskim slovima upisana datacija, godina 1525. Na nadgrobnoj ploči i njezinu pomno izrađenom reljefnom prikazu intrigira to što fra Matija ima jedno oko otvoreno, a drugo zatvoreno, a donekle i to što je fratar na svom odru prikazan bos.

²⁷¹ Na visoku sedmu poziciju. Odmah iza Vrbnika, Omišlja, Dubašnice, Dobrinja, Glavotoka i Baške. Jednak broj natpisa kao u Silbi, zabilježen je i u Belom na Cresu.

²⁷² Fra Matija Bošnjak zaslužan je za osnutak i izgradnju samostana svete Marije pored Osora i samostana svete Marije u Glavotoku.

Na otoku Unijama znanost bilježi jedan glagoljski natpis uklesan na kamenici za ulje. Natpis bilježi datum izrade i vlasništvo nad kamenicom koju je izradio (ili dao izraditi) pop Matija Brnić 24. srpnja 1676. Kamenica je danas u privatnom vlasništvu.

Otok Olib je za znanost iznjedrio ukupno dva natpisa. Prvi se nalazi na nadgrobnoj ploči popa Jurja Cetinjanina, olipskog parokijana, župnika. Ploča se izvorno nalazila u crkvi sv. Stošije, ali je danas integrirana u zid mrtvačnice na groblju uz crkvu. Natpis je dvojezičan, talijanski (latinica) i hrvatski (glagoljica). Cetinjanin, jednako kao i na rapskom natpisu, naznačuje podrijetlo popa, a godina 1519. označava godinu njegove smrti.

Drugi olipski natpis bilježio je godinu obnove župne crkve – 1585. Danas je taj natpis izgubljen.

Jedini natpis u kamenu koji potječe s otoka Lošinja nalazi se na ploči podno preslice za zvono u staroj crkvi sv. Jakova na groblju u mjestu Sv. Jakov. Na kamenu je glagoljskim slovima upisana godina 1624.²⁷³ S obzirom na to da je crkva starija, natpis bilježi godinu dogradnje lađe i obnove preslice.²⁷⁴ Značajno je da su na istom kamenu ispod preslice uklesane još dvije godine koje također bilježe neke značajne arhitektonske radove na crkvi, ali arapskim brojevima, i to 1879. i 1924. godina. Ovdje je riječ o jedinstvenom primjeru doklesavanja samog natpisnog teksta. Istina, više ne glagoljskim, nego arapskim brojkama.

Druga dva natpisa s otoka Lošinja urađena su u istom ritualnom kaležu i oba datirana u 17. stoljeće. Natpisi bilježe vlasništvo nad predmetnim ritualnim kaležom. Uokolo ruba baze kaleža glagoljicom je napisano *f(ra) Šimun Bilinić 1627*.²⁷⁵ Drugi se natpis nalazi na gornjoj strani nodusa kaleža gdje stoji *f(ra) P(etar) ili P(aval)*.²⁷⁶ Prema prvom natpisu slijedi da je kalež bio u vlasništvu fra Šimuna Bilinića, gvardijana samostana sv. Marije na Vijaru u Osoru, dakle na otoku Cresu. Znanost je kalež zabilježila kao dio inventara u župnoj crkvi sv. Nikole u Ćunskom na otoku Lošinju. Prema tome, ova situacija eksplicitno i neupitno svjedoči migraciju kaleža s otoka Cresa na Lošinj, iz Osora u Ćunski. Budući da je mjesto pronalaska i današnjeg smještaja kaleža otok Lošinj, natpisi su zabilježeni kao lošinjski, iako je opravdano provenijenciju barem jednog natpisa s kaleža smjestiti u samostan sv. Marije u Osoru.

²⁷³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 140.

²⁷⁴ Analogna situacija postoji i na preslici samostanske crkve sv. Marije na Vijaru kod Osora. Na crkvenoj preslici uklesan je datum njezine izrade, odnosno nadogradnje crkve. Natpis je zabilježen pod rednim brojem 128.

²⁷⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 138.

²⁷⁶ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 139.

Na Silbi je zabilježeno pet glagoljskih natpisa. Najstariji je natpis iz 1530. godine. Riječ je o dvojezičnoj nadgrobnoj ploči koju je znanost zatekla na njezinoj sekundarnoj poziciji u funkciji oltarne menze na lijevom oltaru uz istočni crkveni zid u crkvi sv. Marka na groblju. Osim što predstavlja primjer reupotrebe oblikovanog kamenog bloka, pri čemu nadgrobna ploča postaje menza oltara, natpis je specifičan i po tome što je dvojezičan. Pisan je talijanski latinicom i hrvatski glagoljicom. Značajno je da natpis svjedoči da je Škarda u 16. stoljeću bila naseljena.²⁷⁷

Idući glagoljski epigraf datiran je u 1660. godinu. Riječ je o nadvratniku sa stambene kuće na kojem je glagoljskim slovima uklesana poruka za uživaocima kuće nakon smrti njezina vlasnika/graditelja. Sudeći prema natpisu, riječ je o stambenoj kući silbanskog majstora, graditelja meštra Franića Lorenca. U prvom dijelu natpisa navodi se kako je meštar završio izgradnju kuće na dan 8. marta 1660. godine. Drugi dio natpisa nalaže obvezu koju prema Lorencu imaju kasniji uživaoci kuće. Oni moraju dati *4 mise na Luzarij mlade nedilje na godišće* za majstora graditelja, meštra Lorenca. Meštar Lorenc je natpisnu površinu ukrasio uklesavši u njoj alate svoga zanata: klesarski bat, klin i šestar.²⁷⁸

Treći glagoljski epigraf nije znanosti poznat. Na njegovo postojanje upozorio je profesor Ivica Vigato. Prema fotografijama koje je profesor Vigato ustupio, riječ je o natpisu s nadvratnika. O samom natpisu, na temelju ustupljenog fotografskog materijala, ne može se ništa više tvrditi budući da je natpis jedva vidljiv i gotovo u potpunosti nečitljiv.

Uz ova tri epigrafa, na Silbi su pronađena i dva glagoljska natpisa u metalu (srebrni lim). Riječ je o dva kompleta posudica za sveta ulja, zatečena u župnoj crkvi sv. Marije. Jedna je garnitura posredno datirana u 17., a druga u 18. stoljeće.²⁷⁹

²⁷⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 133. Natpis je dvojezičan, talijanski i hrvatski. Latinicom piše: *Sepoltura de marco Bilusic di Schrda et sui eredi 1530*. Transkripcija dijela natpisa koji je pisan glagoljicom glasi: *Marko Biluš. Pokoj vični da im, Gospodu, i svitlost vična svitlila im*.

²⁷⁸ Danas se nadvratnik s tim natpisom nalazi u jednoj piceriji u središtu Silbe, položen na peć za *pizze*. Natpis na ovoj poziciji sasvim sigurno nije adekvatno prezentiran budući da je jedva vidljiv i nedostupan za istraživače i javnost. S obzirom na iznimno visoke temperature koje peć postiže, izgledno je da takva njegova pozicija pogoduje progresiji oštećenja. Natpis je zabilježen pod rednim brojem 136.

²⁷⁹ Natpisi su zabilježeni pod rednim brojevima 134, 135. U oba primjera glagoljskim natpisom se razlikuju ulja za različite primjene. Transkripcija natpisa pod brojem 134 glasi *U K*, odnosno *U(le) K(rizme)*. Na natpisu 135 piše *S(veti) E(lei) BOL(nih)*, *S(veti) E(lei) KAT(ekumen)*, *S(veti) E(lei) HR(izme)*.

8.2.3. Otoci na kojima je moguće pratiti natpisni kontinuitet

Glagoljaški natpisni kontinuitet vrijednost je koja se dobiva na temelju odnosa kvantitete i datacije zabilježenih glagoljskih natpisa.

Krk i Cres otoci su na kojima se može pratiti glagoljaški natpisni kontinuitet. Na otoku Krku vremenski raspon zabilježenih natpisa kreće se od 11. do 19. stoljeća. Natpisna produkcija otoka Cresa također seže u najranije stoljeće glagoljske epigrafije, s time da je najmlađi natpis datiran u 18. stoljeće, dakle vremenski raspon kreće se od 11. do 18. stoljeća. Vremenski raspon natpisne produkcije definiran je datacijom najstarijeg i najmlađeg znanstveno zabilježenog natpisa, bez obzira na to je li natpis datiran posredno ili direktno.

Budući da je direktna datacija neupitna, a za posrednu se dataciju to ne može tvrditi jer je podložna interpretaciji, pa time i krivoj interpretaciji, zanimljivo je pobliže promotriti u kakvom su vremenskom odnosu najstariji direktno datirani natpisi prema najstarijim posredno datiranim natpisima. Na razini korpusa najstariji direktno datirani natpis seže u 1340. godinu. Riječ je o natpisu iz Vrbnika koji je pronađen kao spolij u zidu krušne peći u kući.²⁸⁰ Najmlađi direktno datirani glagoljski natpis nalazi se u franjevačkom samostanu u Krku, a potječe iz 1868. godine.²⁸¹

Prema posredno datiranim natpisima natpisna produkcija na kvarnerskim otocima započinje u drugoj polovici 11. stoljeća, odnosno Krčkim natpisom i Valunskom pločom, a prema direktno datiranim natpisima tek 1340. godine. Razlika je značajna, više od dva i pol stoljeća. Sasvim je prirodno zapitati se o razlozima koji je objašnjavaju. Da bi se dobio jasniji uvid u logiku ovakve situacije potrebno je znati koliko je posredno datiranih natpisa znanost zabilježila u tih dva i pol stoljeća, odnosno kakva je natpisna produkcija tijekom 12. i 13. stoljeća. Taj je podatak od iznimne važnosti.

Spustimo li ovu analizu na razinu otočne natpisne produkcije, vremenske razlike između najstarijih posredno i direktno datiranih natpisa još su istaknutije. Na otoku Krku najstariji posredno datirani natpis je Krčki natpis koji se datira u drugu polovicu 11. stoljeća, a najstariji direktno datirani natpis je već spomenuti vrbnički spolij iz 1340. godine. Razlika se, međutim, znatno povećava uzme li se u obzir analiza natpisa s Cresa. Paleografskom analizom Valunska je ploča datirana, kao istodobna Krčkom natpisu, u drugu polovicu 11. stoljeća.

²⁸⁰ Fučić, *Glagoljski natpisi dopune*, 64–65.

²⁸¹ Prema tumačenju i razumijevanju Branka Fučića, to je najmlađi natpis učinjen kao dio žive glagoljaške tradicije franjevac trećoredaca. Pogledati u članku Branka Fučića, „Glagoljski natpisi dopune 1, 2, 3, 4, 5, 6,“op. cit.

Povećanju razlike pridonosi najstariji direktno datirani natpis s Cresa koji se pojavljuje tek 1590., odnosno dva i pol stoljeća nakon prvog direktno datiranog natpisa s otoka Krka. Time je razlika između najstarijih posredno datiranih i najstarijih direktno datiranih natpisa na otoku Krku između 250 i 300 godina, a na otoku Cresu penje se na približno 550 godina.²⁸²

Tablica 26 *Odnos najstarijih posredno i direktno datiranih natpisa*

Otok	Najstariji posredno datirani	Najstariji direktno datirani	Razlika
Krk	druga polovica 11. stoljeća	1340.	cca 300 godina
Cres	druga polovica 11. stoljeća	1590.	cca 550 godina

Može li se iz vremenske diskrepancije između najstarijih direktno i posredno datiranih natpisa iščitati želja istraživača da pri posrednom datiranju natpisa dataciju smjesti što dalje u prošlost?²⁸³ Postoji li kakvo drugo objašnjenje?²⁸⁴

Ovime je utvrđeno da postoji diskrepancija, značajan vremenski odmak između najstarijih posredno datiranih i najstarijih direktno datiranih natpisa. Za sada ta diskrepancija upućuje samo na povijesne uzuse datiranja samih glagoljskih natpisa. Niti jedan od najstarijih znanstveno zabilježenih kvarnerskih natpisa – Valunska ploča, Krčki natpis, Bašćanska ploča

²⁸² Otok Silba, iako po malo čemu usporediv s Krkom ili Cresom, ima sasvim drukčiju situaciju. Na Silbi je najstariji natpis direktno datiran, potječe iz 1530., a posredno datirani natpisi su iz 17. i 18. stoljeća.

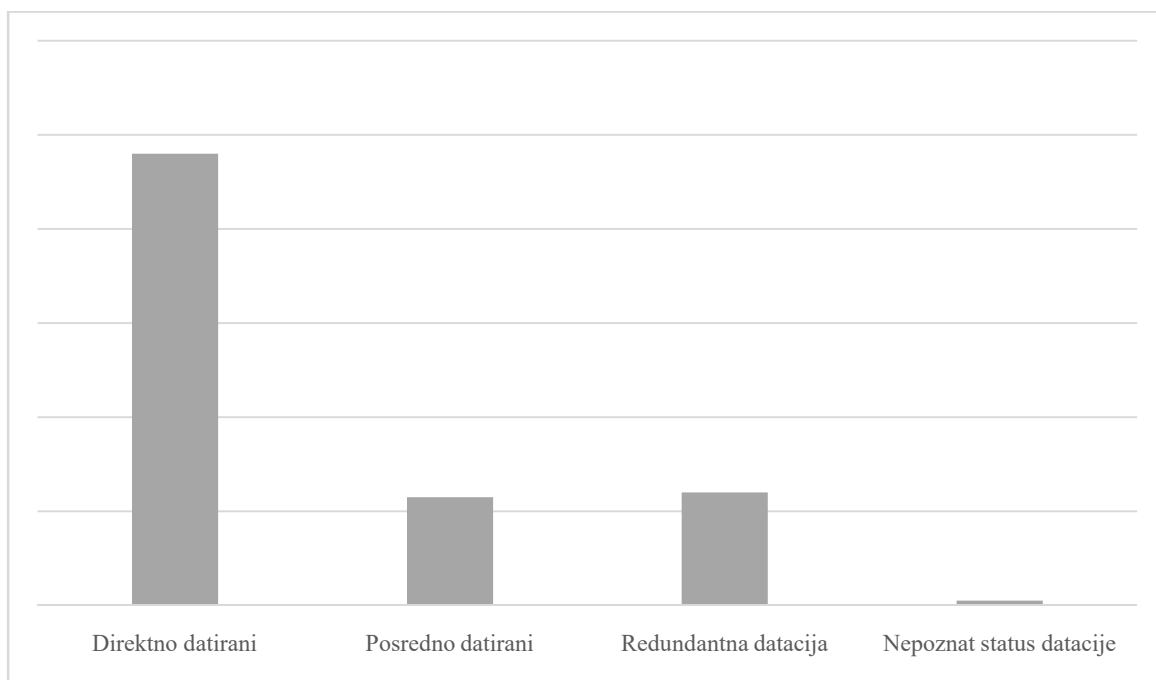
²⁸³ Na tu značajnu vremensku razliku koja postoji između direktno datiranih glagoljskih spomenika i najstarijih posredno datiranih glagoljskih spomenika, često se osvrće Josip Hamm u svome radu *Datiranje glagoljskih tekstova*. Naravno, Hamm se ne bavi isključivo natpisima, nego promišlja o cjelokupnoj glagoljaškoj ostavštini. Govoreći o posrednim datacijama glagoljskih knjiga, objašnjava da se u većini slučajeva datiranje obavlja na temelju definiranih paleografskih fondova za različita vremenska razdoblja te se onda uspoređuju grafijske odrednice nekog nedatiranog teksta s postojećim fondovima. *Kada je to učinjeno*, navodi Hamm na 22. strani, *grafijski se afinitet prenosi (transponira) u vremenski, i što je koji spomenik nekom fondu grafijski bliži, uzima se, da mu je i vremenski bliži, i obrnuto: što je grafijska udaljenost između dva spomenika veća, uzima se, da je i vremenska razlika među njima veća*. Ovdje treba naznačiti da se predmetna metoda teže može primijeniti na natpise. Oskudnost natpisnog sadržaja otežava kreiranje i jasno definiranje komparacijskih fondova za različita vremenska razdoblja. Drugo, natpisi imaju distorzirani slovni duktus, klesanje je teško usporedivo s pisanjem; k tomu natpis kleše osoba koja je vrlo vjerojatno nepismena. Nastavljajući o fondovima i metodi komparacije grafičkih osobitosti glagoljskih tekstova kao metodi za posredno datiranje, Hamm zaključuje: *... kako vremenski razmak između prvih spomenika i prvih datiranih fondova kadšto znade biti vrlo velik, za svaku je književnost osobito važno, da se granica datiranja što više primakne njezinu početku*. Nekoliko redaka niže Hamm sasvim otvoreno kazuje: *Zato se za našu književnost i za našu filologiju i danas postavlja pitanje, kako da se taj razmak smanji, tj. kako da se najstariji datirani fondovi primaknu što bliže, ako ne X, a ono barem XI stoljeću*.

²⁸⁴ Paleografska analiza, temeljena na usporedbi s definiranim paleografskim fondovima u kontekstu natpisa s Bašćanske ploče nije ni paluzibilna, niti opravdana. Paleografske osobitosti bašćanskog natpisa su u najužoj vezi s grafijskim osobitostima predloška, ili predložaka, na temelju kojega je natpis učinjen. Ako bi predložak za natpis s Bašćanske ploče mogla biti upravo samostanska knjiga, ili samostanske knjige, evidentno je da postoji značajna vremenska razlika između vremena nastanka predložaka, samih upisa u kartularu i vremena izrade, klesanja, samog natpisa. Time bi Hammova metoda uspoređivanja natpisa s definiranim grafijskim fondovima mogla nešto reći o vremenu nastanka predloška, ali ne i o vremenu nastanka natpisa.

i Jurandvorski ulomci²⁸⁵, nije direktno datiran. Svima je datacija određena posredno, najčešće paleografskom analizom. Dakle, ako je točna posredna datacije najstarijih kvarnerskih natpisa, slijedi da glagoljski epigrafi iz 11. i 12. stoljeća ne poznaju direktnu dataciju, odnosno da su svi odreda nedatirani. Uvažavajući pojavu direktne datacije glagoljskih natpisa od 14. stoljeća do okončanja natpisne produkcije, slijedi da su ti natpisi u iznimno visokom postotku direktno datirani. Time bi se u ukupnoj natpisnoj produkciji očitovale dvije faze. Starija u kojoj natpisni sadržaj nema direktnu dataciju i mlađa u kojoj je natpisni sadržaj uvijek direktno datiran.²⁸⁶

8.2.4. O datiranosti i vrstama datacije glagoljskih natpisa

Grafikon 6 Omjer kvantitete ovisno o vrsti datacije

²⁸⁵ Budući da je kod Jurandvorskih ulomaka riječ o fragmentima, ne može se sa sigurnošću ustvrditi da natpis nije bio datiran, iako okolnosti upućuju na to.

²⁸⁶ Naravno da na činjenicu da najstariji zabilježeni glagoljski natpisi nisu direktno datirani utječe i faktor vremena. Neki od natpisa su fragmenti (npr. Krčki natpis), tako da su možda i bili datirani.

Tablica 10 Broj natpisa i grafita ovisno o vrsti datacije

	Direktno datirani	Posredno datirani	Redundantna datacija	Nepoznat status datacije
Korpus	96	23	24	1

Važno je uočiti da je datacija direktno datiranih natpisa neupitna, a datacija posredno datiranih natpisa, pritom misleći i na natpise kojima je direktna datacija redundantna, podložna je daljnjem znanstvenom propitivanju, odnosno osporavanju ili potvrđivanju. Što se tiče natpisa s nepoznatim statusom datacije, tu zapravo nije riječ o grupi, nego o jednom natpisu. Riječ je o izgubljenom natpisu iz sela Muraj na otoku Krku, za koji postoji svjedočanstvo da se nalazio *oko šterne*. S obzirom na nedostatak informacija o tom natpisu, nepostojanje precrta ili fotografije, nije moguće u ovom konkretnom slučaju ni pretpostavljati dataciju Murajskog natpisa. To je jedini natpis na kvarnerskim otocima koji nema dataciju.

Gledajući preostale tri grupe natpisa može se doći do zaključka da zapravo nije riječ o tri, nego o ukupno dvije vrste natpisa: direktno datiranim i posredno datiranim natpisima. I to je u neku ruku točno. Natpisi kojima je direktna datacija redundantna, doista su natpisi datirani posrednim putem, odnosno pripadaju grupi posredno datiranih natpisa. Ti su natpisi, međutim, stavljeni u zasebnu grupu radi ostvarenja preciznosti korpusa, odnosno njegovih podatkovnih vrijednosti. Primjerice, ako je fokus istraživačeva promišljanja usmjeren na određivanje učestalosti direktnog datiranja glagoljskih natpisa, nužno je provesti distinkciju između natpisa koji nisu datirani, a trebali su biti, i natpisa kojima, s obzirom na njihovu tekstualnu funkciju, direktna datacija nije potrebna. U pojedinim slučajevima nije potrebno raditi razliku između posredno datiranih natpisa i natpisa kojima je datacija redundantna, npr. kada se govori o natpisnom kontinuitetu.

8.2.5. Kronološko-kvantitativna distribucija glagoljskih natpisa ovisno o otoku provenijencije

Kao što sam naslov sugerira, ovdje je riječ o pregledu znanstveno zabilježenih natpisa na temelju triju vrijednosti: broja natpisa, datacije natpisa i provenijencije – otoka s kojega

natpisi potječu. Time je prethodno promišljanje o odnosu najstarijih posredno i direktno datiranih natpisa prošireno novom varijablom – brojem. U tom kontekstu više nije riječ o detektiranju krajnjih granica natpisne domene, već o samoj natpisnoj produkciji i njezinu intenzitetu unutar domene. Najprije su izneseni podaci iz korpusa, a onda će se pristupiti analizi i interpretaciji podataka. Tablični pregled kronološko-kvantitativne distribucija napravljen je samo za otoke na kojima se može pratiti natpisni kontinuitet: Krk i Cres.

Tablica 27 *Kvantiteta natpisa i grafita prema stoljeću i otoku provenijencije*

Vrijeme	11. -19. st.	11. st.	oko 1100.	12. st.	13. st.	14. st.	15. st.	16. st.	17. st.	18. st.	19. st.	Nepoznata datacija
UKUPNO	132	2	5	0	0	3	10	49	24	37	1	1
Krk	118	1	5	0	0	3	10	44	18	35	1	1
Cres	14	1	0	0	0	0	0	5	6	2	0	0

Napomena: U rubrici Otok Krk, 18. stoljeće, ubrojano je i 13 jednoslovnih glagoljskih oznaka iz samostana sv. Marije u Glavotoku.

Uputno je još jednom promisliti o kvantiteti najstarijih kvarnerskih glagoljskih natpisa. Riječ je o Jurandvorskim ulomcima koji su u kontekstu ovog rada interpretirani kao četiri glagoljska natpisa budući da je riječ o četiri fragmenta. Dosadašnji istraživački rad proveden na ulomcima, ali i na natpisu s Bašćanske ploče, potvrđuje da su Jurandvorski ulomci ostaci desnog pluteja iz crkve sv. Lucije. Petrografska i kemijska analiza, koje su provedene na ulomcima, jednako kao i paleografska analiza ulomaka, potvrđuju da su sva četiri ulomka²⁸⁷ dijelovi istog natpisa, vjerojatno nastavak natpisa s Bašćanske ploče, odnosno natpis s desnog crkvenog pluteja. Posredna datacija Jurandvorskih ulomaka određena je upravo uvažavajući činjenicu da je riječ o nastavku natpisa s Bašćanske ploče, pa su zbog toga i ulomci datirani kao istodobni s natpisom s Bašćanske ploče, dakle oko godine 1100. Ova situacija nalaže da četiri Jurandvorska ulomka, kao i natpis s Bašćanske ploče, nije potrebno tretirati kao pet odvojenih natpisa, nego kao jedan natpis čiji je natpisni tekst razdijeljen na pet fizički odvojenih cjelina. Zbog toga je potrebno prethodnu tablicu izmijeniti tako da se ta četiri

²⁸⁷ Petrografska analiza provedena za tri ulomka jer je jedan ulomak izgubljen.

natpisa tretiraju kao dijelovi natpisa s Bašćanske ploče, što znači da se na otoku Krku, pa time i u ukupnom korpusu, umjesto evidentiranih pet natpisa datiranih oko godine 1100., nalazi zapravo samo jedan – natpis s Bašćanske ploče. Nakon provedene korekcije, tablični prikaz izgleda ovako:

Tablica 28 *Kvantiteta natpisa i grafita prema stoljeću i otoku provenijencije*

Vrijeme	11.–19. st.	11. st.	oko 1100.	12. st.	13. st.	14. st.	15. st.	16. st.	17. st.	18. st.	19. st.	Nepoznata datacija
UKUPNO	128	2	1	0	0	3	10	49	24	37	1	1
Krk	114	1	1	0	0	3	10	44	18	35	1	1
Cres	14	1	0	0	0	0	0	5	6	2	0	0

Napomena: U ovoj su tablici natpis s Bašćanske ploče i Jurandvorski ulomci tretirani kao jedan natpis, a u skladu s aktualnom znanstvenom hipotezom prema kojoj su Jurandvorski ulomci ostaci desnog pluteja u crkvi sv. Lucije. U rubrici Otok Krk, 18. stoljeće, ubrojano je i 13 jednoslovnih glagoljskih oznaka iz samostana sv. Marije u Glavotoku.

8.2.6. Interpretacija podataka

Kronološki pregled znanstveno zabilježenih glagoljskih natpisa s kvarnerskih otoka u najmanju je ruku intrigantan. Za razumijevanje i interpretaciju je izazovan. Posebnost kronološke distribucije zabilježenih glagoljskih natpisa proizlazi iz činjenice da u kvarnerskoj natpisnoj produkciji, koja je plod dugovječne neprekinute glagoljaške kulture, postoji diskontinuitet. Na razini korpusa, jednako kao i na otoku Krku, vremensko razdoblje koje odvaja najstarije kvarnerske glagoljske natpise od glagoljaškog natpisnog kontinuiteta obuhvaća približno 250 godina. Na Cresu je to razdoblje još i duže, punih 550 godina. Tijekom 12., 13., a dijelom i 14. stoljeća, s iznimkom natpisa s Bašćanske ploče koji je datiran u doba *oko 1100.*, pa samim time, moguće i u prve godine 12. stoljeća, na kvarnerskim otocima nije pronađen niti jedan glagoljski natpis. Pojava natpisnog kontinuiteta vremenski se preklapa s pojavom direktno datiranih natpisa i seže u 14. stoljeće.²⁸⁸

²⁸⁸ Prvi, najstariji, natpis koji je dio natpisnog kontinuiteta, zabilježen je pod rednim brojem 73. Riječ je o fragmentu natpisa čija transkripcija glasi: *Domin Jelen, prvadnik*. Prema paleografskim osobitostima, Branko Fučić natpis datira na prijelaz 13. u 14. stoljeće. Uspostavlja i paralelu, zbog paleografskih sličnosti, s natpisom iz crkve sv. Martina iz Senja. Taj natpis ima dataciju i datiran je u 1330., dakle u 14. stoljeće. U prilog tomu da je ovdje riječ o natpisu iz 14. stoljeća govori i činjenica da je slovo *M* latinično i da poluglasovi nisu zabilježeni

Ako se korpus shvati kao refleksija povijesnih zbivanja, postaje izrazito izazovno pokušati interpretirati natpisnu pauzu koja se očituje kroz 12., 13., i dio 14. stoljeća i time stvara diskontinuitet u kontinuiranoj kvarnerskoj natpisnoj produkciji. Tumačenje takva stanja izazov je s obzirom na to da se glagoljaška tradicija na Kvarneru shvaća kao neprekinuto događanje. U kontekstu ove neočekivane situacije indikativno je da su svi natpisi koji se nalaze nasuprot natpisnom kontinuitetu, a riječ je o Krčkom natpisu, Valunskoj ploči, Bašćanskoj ploči i Jurandvorskim ulomcima, posredno datirani.

Ta osobitost korpusa kvarnerskih glagoljskih natpisa promatrana je isključivo kao indicija. Kronološka distribucija ništa ne dokazuje. Neočekivana je i kao takva je povod i određuje smjer daljnjeg istraživanja. Polazeći od pretpostavke da je korpus prikaz povijesnog (z)bivanja, dakle uvažavajući da je podatkovna vrijednost korpusa svojevrsna refleksija povijesne zbilje slijedi da bi trebalo pronaći razloge koji su uvjetovali ovakvu kronološku distribuciju. Čini se neupitnim da je ovakva kronološka distribucija odraz smanjenog intenziteta produkcije glagoljskih natpisa tijekom 12. i 13. stoljeća. Tomu nasuprot stoji činjenica koja se u literaturi rado ističe. Veliko značenje pripisuje se dobronamjernom gledanju pape Inocenta IV. na kvarnersku glagoljašku tradiciju. Papa je 26. svibnja 1252. dao omišaljskim benediktincima pravo da nastave vršiti službu Božju onako kako je kod njih običaj, služeći se narodnim jezikom i koristeći se knjigama pisanim glagoljskim pismom.²⁸⁹ Nije li njegov odnos prema liturgiji na narodnom jeziku i upotrebi glagoljice upravo povod jačanju glagoljaške prakse općenito, pa time i produkcije glagoljskih natpisa? Unatoč tome, iz tog razdoblja nije sačuvan niti jedan natpis.

Uvažavajući takvo stanje može se zagovarati drukčiji pristup. Taj drugi pristup polazi od statističke činjenice da su svi glagoljski natpisi koji se nalaze nasuprot natpisnom kontinuitetu, a to su Krčki natpis, Valunska ploča i natpis s Bašćanske ploče (zajedno s Jurandvorskim ulomcima), posredno datirani. To znači da njihova datacija nije neupitna pa je barem teoretski moguće da je pogrešno atribuirana. Time se rješava problem natpisnog muka u 12. i 13. stoljeću.

Dakle, detektirani kronološki diskontinuitet u produkciji kvarnerskih glagoljskih natpisa povod je za opetovano propitivanje datacije najstarijih glagoljskih natpisa: Krčkog,

znakom ključa, nego mlađim ortografskim znakom koji nalikuje na latinično slovo T, a postavlja se uz vrhove slova. Te paleografske osobitosti upućuju na to da je riječ o natpisu iz 14., a ne iz 13. stoljeća.

²⁸⁹ Luka Jelić, *Fontes Historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum* (Krk: Sumptibus academiae palaeoslavicae veglensis, 1906), 9, 10.

Valunskog i Bašćanskog. U nastavku ove disertacije pobliže će biti propitana datacija natpisa s Bašćanske ploče.

8.3. Pozicija postava

8.3.1. Uvod

8.3.1.1. O poziciji postava glagoljskog natpisa prilikom njegovog znanstvenog bilježenja

Potrebno je i vrijeme i vještina za oblikovanje kamenog kvadra. Puno ga je lakše reupotrijebiti, nego oblikovati iz organskog kamena. Upravo se zbog toga prihvaća da je danas postojeća kamena arhitektura većim dijelom izgrađena od reupotrijebljenih kamenih kvadara.²⁹⁰ Velik broj pronađenih spolija upućuje na to da su i nemarkirani kameni blokovi, jednako kao i oni markirani, tijekom povijesti reupotrijebljeni u novim izgradnjama.

U tom se smislu prema poziciji postava razlikuju dvije temeljne grupe glagoljskih epigrafa. U prvoj se nalaze epigrafi koje je znanost zatekla na njihovim izvornim pozicijama – *in situ*, a u drugoj oni koji su se pri znanstvenom bilježenju nalazili na sekundarnim pozicijama – *spoliji*. U te se grupe ne mogu razvrstati svi natpisi koje je znanost na kvarnerskim otocima zabilježila, nego samo oni kod kojih je moguća arhitektonska reupotreba medija na kojima su sami natpisi urađeni. Takvih natpisa ima 126 i, naravno, riječ je o epigrafima – natpisima u kamenu. Glagoljski natpisi koji ne zadovoljavaju kriterij arhitektonske reupotrebe, razvrstani su u treću grupu koja nosi naslov *Ostalo*.

Definiranje *pozicije postava* svojevrsan je zaključak koji se temelji na analizi dviju vrijednosti. Prva je točno mjesto na kojemu je znanost zatekla epigraf. U pravilu je riječ o arhitektonskoj cjelini, npr. određena crkva, groblje, kuća itd. Druga je neko identifikacijsko svojstvo samog epigrafa koje služi kao materijalni dokaz na temelju kojega se zaključuje nalazi li se epigraf na izvornoj ili sekundarnoj poziciji. Taj materijalni dokaz najčešće proizlazi iz samog natpisnog teksta. Ako to nije slučaj, može se derivirati i iz drugih identifikacijskih odrednica natpisa koje nisu nužno tekstualne. Predmetni materijalni dokaz kojim se definira pozicija postava može proizići i iz specifičnih gabarita samoga kamenog bloka, njegove klesarske obrade, dekoracije, reljefa i slično. Ako je riječ o obrađenom

²⁹⁰ Spolijima se nazivaju samo oni kameni blokovi za koje postoji materijalni dokaz o njihovoj reupotrebi.

kamenu karakteristična oblika, primjerice pluteju, može se govoriti o izvornoj ili sekundarnoj poziciji na temelju njegove prikladnosti u konkretnoj arhitektonskoj situaciji. Tako se već na temelju dimenzija Bašćanske ploče i širine broda u crkvi sv. Lucije može zaključiti da je riječ o pluteju koji nije izvorno rađen za tu crkvu.²⁹¹ Naravno, ako je riječ o tipičnom obrađenom kamenom kvadru koji niti ima natpis niti koju drugu identifikacijsku osobitost – markaciju, ne postoji materijalni dokaz na temelju kojega bi se bilo moglo ustanoviti je li riječ o spoliju, odnosno o sekundarnoj ili izvornoj poziciji toga kamenog kvadra.

Argument koji će biti predstavljen u nastavku temelji se na činjenici o konstantnoj reupotrebi i reciklaži oblikovanih kamenih kvadara, a u konačnici će rezultirati opravdanom pretpostavkom, svojevrsnim zaključkom, o ukupnom broju postojećih, ali znanosti nepoznatih, glagoljskih epigrafa spolija koji su integrirani u postojeću kvarnersku kamenu arhitekturu. Taj *ukupni broj* epigrafa bit će aproksimativan, uz naznaku da su moguća i preciznija, ako ne i potpuno precizna, određenja kvantitete natpisa, uz uvjet da pothvat postane interdisciplinaran.²⁹² Ovdje će biti prikazana, obrazložena i argumentirana ideja toga znanstvenog pristupa i, naravno, dani svi parametri na kojima proračun treba biti zasnovan.

Prije daljnjeg izlaganja potrebno je definirati grupu *Ostalo* i obrazložiti razloge zbog kojih natpisi koji se nalaze u grupi ne zadovoljavaju kriterij arhitektonske reupotrebe.

8.3.1.2. Treća grupa natpisa – *Ostalo*

Grupu sačinjavaju natpisi za koje se ne može provesti distinkciju između izvornih i sekundarnih pozicija postava i natpisi koji imaju izvornu poziciju, ali arhitektonska reupotreba njihovih medija nije moguća, iz čega slijedi da takvi natpisi ne mogu imati sekundarnu poziciju.²⁹³ U tu grupu spadaju i natpisi za koje postoji tek posredno

²⁹¹ Takav zaključak proizlazi iz činjenice da su pluteji (poštujući pretpostavku da su istih dimenzija) preveliki za crkvu sv. Lucije, točnije za širinu njezina broda. O tome će biti više riječi u dijelu pod naslovom *Kulturni sloj(evi)*. I pilastar u koji je oltarna pregrada (Bašćanska ploča) perom ulazila isto je spolij jer je riječ o ugaonom pilastru u koji su, na njegovoj izvornoj poziciji, ulazila dva pluteja postavljena pod pravim kutom. Takvu situaciju, s obzirom na dimenzije crkve, nije moguće zamisliti u sv. Luciji.

²⁹² Izračun o kojem se govori u prvom redu implicira sudjelovanje matematičara.

²⁹³ Riječ je o ukupno pet natpisa u metalu, a zabilježeni su pod rednim brojevima: 19, 134, 135, 138, 139, zatim pet natpisa u drvu koji su zabilježeni pod rednim brojevima: 20, 32, 108, 114, 116. Ovdje spada i natpis učinjen na *ostrišcima* papira umetnutim u relikvijar, a zabilježen je pod rednim brojem 74, kao i natpisi u kamenu pod rednim brojevima: 40, 41, 144, 17. U ovu je rubriku svrstan i natpis iz Muraja pod rednim brojem 72 s obzirom na to da o tom natpisu postoji tek krnje posredno svjedočanstvo pomoću kojega nije moguće definirati njegovu

svjedočanstvo na temelju kojega se ne može odrediti jesu li se nalazili na izvornoj ili kojoj od sekundarnih pozicija u trenutku njihova znanstvenog bilježenja.²⁹⁴ Grupa sadrži 18 natpisa u metalu, drvu, žbuci i na papiru te pet epigrafa.

Natpisi u metalu izvedeni su na manjim uporabnim predmetima, crkvenom posuđu. Riječ je o kutijici za sveta ulja koja se nalazi u crkvi sv. Trojice u Dobrinju,²⁹⁵ o posudicama za sveta ulja sa Silbe,²⁹⁶ a dva su natpisa ispisana u ritualnom kaležu²⁹⁷ zatečenom u župnoj crkvi sv. Nikole u Čunskom na otoku Lošinju.²⁹⁸ Sve u svemu, pet natpisa. Zajedničko im je da se kod njih ne može razlučiti izvorna od sekundarne pozicije postava jer se nalaze na pokretnim predmetima. U ovu su grupu svrstani i svi natpisi ispisani u drvu, njih ukupno pet. U Dobrinju u župnoj crkvi sv. Stjepana nalazi se drvena statua sv. Stjepana. U njezinoj je bazi natpis koji bilježi obnovu oltara.²⁹⁹ U samostanskoj crkvi sv. Marije u Portu nalazila se drvena ispovjedaonica s glagoljskim natpisom: *spomeni se da imaš umriti*.³⁰⁰ Na oltarnoj predeli župne crkve Uznesenja Bogorodice u Vrbniku na drvenoj je dasci ispisani natpis bijelom bojom koji, između ostalih, spominje tadašnjega krčkog biskupa Ivana de Turrea. Natpis govori o nabavi velikog oltarnog retabla, odnosno oltarne slike.³⁰¹ U toj se crkvi nalazio još jedan glagoljski natpis na drvu, o kojemu sada postoji tek posredno svjedočanstvo, Sabljarov precrt, a sam natpis je izgubljen.³⁰² Tijekom restauracije predele glavnog oltara pod recentnim je slojevima boje pronađen još jedan glagoljski natpis, i to na krajnje lijevom i desnom kraju predele.³⁰³ Budući da su natpisi urađeni u drvu, arhitektonska reupotreba njihovih medija nije moguća, zbog čega su razvrstani u ovu grupu. Tim natpisima treba pribrojiti i jedini natpis na papiru. Riječ je o natpisu na *ostrišcima* papira koji su umetnuti u relikvijar što se čuva u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Omišlju.³⁰⁴ Specifični su u ovom kontekstu grafiti u žbuci, jedan iz crkve sv. Petra u blizini današnjeg sela Kampeje na otoku Krku, drugi u crkvi

poziciju postava. U grupi se nalaze i dva grafita u žbuci, jedan iz Kampeja, drugi iz Punte Križa na Cresu. Grafiti su zabilježeni pod rednim brojevima 66 i 131.

²⁹⁴ Murajski natpis.

²⁹⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 19.

²⁹⁶ Natpisi su zabilježeni pod rednim brojevima 134, 135.

²⁹⁷ Natpisi su zabilježeni pod rednim brojevima 138, 139.

²⁹⁸ Upravo natpis otkriva da je kalež bio u vlasništvu fra Šimuna Bilunića, franjevca trećoredca, gvardijana samostana sv. Marije na Vijaru pokraj Osora. Poslije je kalež migrirao iz Osora u Čunski.

²⁹⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 20.

³⁰⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 32.

³⁰¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 108.

³⁰² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 116.

³⁰³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 114.

³⁰⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 74.

sv. Antona na Parhavcu u Punti Križa na otoku Cresu.³⁰⁵ Očito je da su grafiti zabilježeni na izvornim pozicijama, no unatoč tome pripadaju u grupu *Ostalo* jer se ne može govoriti o potencijalnoj sekundarnoj poziciji postava koja bi nastala zbog arhitektonske reupotrebe medija u kojem su izvedeni.³⁰⁶ Ti se natpisi, odnosno njihovi medij ne mogu reupotrebiti, odnosno logički je nezamisliv njihov postav na nekoj od sekundarnih pozicija.³⁰⁷

U pravilu je dinstinkcija između izvorne i sekundarne pozicije postava moguća jedino u slučaju epigrafa, natpisa u kamenu. Ipak, i tu postoje iznimke. Njih točno pet. Prva je izgubljeni natpis iz sela Muraj na otoku Krku o kojem postoji tek posredno svjedočanstvo na temelju kojega se ne može zaključiti je li se nalazio na izvornoj ili sekundarnoj poziciji postava.³⁰⁸ Dva su epigrafa učinjena na pokretnim uporabnim predmetima – kamenicama, za koje je malo vjerojatno da će biti reupotrijebljeni u arhitektonskom, graditeljskom kontekstu, a nemoguće je razlikovati izvornu od eventualne sekundarne pozicije postava s obzirom na to da se kamenice mogu premještati. Prva kamenica je posuda za svetu vodu, a nalazi se u crkvi sv. Trojice u Dobrinju.³⁰⁹ Druga kamenica potječe s otoka Unija.³¹⁰ Ovima treba pribrojiti i dva natpisa inkrustirana na crkvenom namještaju, oltarnoj slici i kipu sv. Pavla u crkvi sv. Petra i Pavla u Gabonjinu, s obzirom na to da ni kod tih natpisa arhitektonska reupotreba nije moguća.³¹¹

Oduzmemo li od ukupnog broja zabilježenih natpisa one koji sačinjavaju grupu *Ostalo*, ostat će 126 glagoljskih natpisa za koje vrijedi disjunkcija da su se u trenutku kada ih je znanost zabilježila nalazili ili na vlastitoj izvornoj poziciji ili na kojoj od sekundarnih pozicija.

³⁰⁵ Natpisi su zabilježeni pod rednim brojevima 66 i 131.

³⁰⁶ Fučić je komad žbuke s grafitom iz Kampeja odstranio, uložio u sadrenu podlogu i pohranio u župnom uredu u Garici. Dakle, grafit se trenutačno nalazi na sekundarnoj lokaciji, ali ta lokacija nije rezultat arhitektonske reupotrebe, nego preciznog konzervatorskog zahvata.

³⁰⁷ Misli se u kontekstu arhitektonske reupotrebe.

³⁰⁸ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 72.

³⁰⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 17. Zna se da je kamenica zajedno s natpisom početkom 20. stoljeća prenesena u crkvu sv. Trojice. Do tada se nalazila u župnoj crkvi sv. Stjepana gdje je imala funkciju krstionice.

³¹⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 144.

³¹¹ Natpisi su zabilježeni pod rednim brojevima 40, 41.

8.3.2. Interpretacija sintetičkih vrijednosti *pozicije postava*

8.3.2.1. Prezentacija argumenta

Iznimno je teško prosuditi treba li postojeći korpus kvarnerskih glagoljskih natpisa shvatiti kao kapitalni ulov ili kao ostatak ostataka tisućljetne glagoljaške natpisne produkcije. Za takvu prosudbu trebalo bi imati neku vrstu saznanja o ukupnom broju natpisa učinjenih tijekom glagoljaške povijesti Kvarnera. Tada ne bi bilo suviše teško odrediti postotak natpisa zabilježenih korpusom unutar ukupnog broja natpisa i na taj način procijeniti je li ih ostalo sačuvano puno ili malo. Do sada, međutim, nije bilo jasno kakav bi trebao biti taj novi znanstveni pristup koji bi omogućio informaciju, ili aproksimaciju, o ukupnom broju natpisa. Nije bilo ni naznačeno na temelju kojih bi se podataka (premissa) zaključak o ukupnom broju natpisa uopće mogao derivirati. Dakle, napredak je već i uvjerljiv i argumentiran izbor parametara i premissa za takav zaključak.

Nakon opsežnog promišljanja postalo je jasno da aproksimacija o ukupnom broju učinjenih natpisa treba biti zasnovana na čvrstoj i neupitnoj činjenici prema kojoj se oblikovani kameni kvadar tijekom vremena konstantno reupotrebljava u novim izgradnjama. Potvrde o takvoj povjesnoj praksi ne dolaze samo iz glagoljske epigrafije, nego iz epigrafije općenito. Oblikovani je kameni kvadar tijekom cijele povijesti čovječanstva uvijek dragocjen. Primjer za to nalazimo u crkvi sv. Lucije u kojoj su, uz glagoljske, zabilježeni i rimski epigrafi.³¹²

Ta se statičnost natpisa u kamenu ostvaruje u dvije faze. U prvoj je fazi epigraf integriran u postojeću arhitektonsku cjelinu. Dezintegracijom³¹³ arhitektonske cjeline započinje druga faza koja završava ponovnom integracijom epigrafa, odnosno kamenog bloka s natpisom, u novu arhitektonsku cjelinu. To je ujedno i početak nove prve faze.³¹⁴ Praksa reupotrebe oblikovanog kamenog bloka dovela je do toga da se određen broj glagoljskih epigrafa i

³¹² Branko Fučić, „Izvještaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku godine 1955. i 1957.“, *Ljetopis JAZU*, knj. 64 (1957): 174, 175.

³¹³ Razlozi dezintegracije arhitekture su brojni: urušavanje zbog dotrajalosti, rušenje zbog elementarnih nepogoda, ratno razaranje najvjerojatnije paležom, epidemije, odnosno depopulacija zajednice. Ne treba zanemariti ni primjere čovjekove intencionalne dezintegracije arhitekture. Takvi primjeri nisu česti, ali s Krka dolazi primjer značajan za glagoljsku epigrafiju. Godine 1854. intencionalno je razrušena župna crkva sv. Apolinara u dubašljanskom polju i njezini su kameni kvadri reupotrijebljeni u izgradnji nove, trobrodne župne crkve u obližnjem selu Bogovići. Tom su prigodom u tijelo nove crkve reintegrirani i brojni kameni blokovi s glagoljskim natpisima.

³¹⁴ Riječ je o reupotrebi kamenog bloka na kojem je epigraf urađen. Dakle, pri reupotrebi fokus nije na natpisu, nego na oblikovanom kamenom kvadru koji se reupotrebljava u novoj gradnji. To što neki kvadri imaju natpise pa pri reupotrebi kamenih kvadara dolazi i do novog integriranja epigrafa u arhitekturu jest korelacija.

dan-danas nalazi ugrađen u postojeće arhitektonske cjeline kao spoliji.³¹⁵ Jedan je dio te domene epigrafa spolija znanosti poznat.³¹⁶ Drugi dio epigrafa spolija ugrađen je u tijelo arhitekture na mjesta koja su nedostupna istraživaču i znanosti. Uvažavajući izloženu teoretsku postavku prema kojoj je dio ukupne domene spolija znanosti poznat, a dio nedostupan i nepoznat, postaje intrigantnim osmisliti prihvatljivu metodu kojom bi se pobliže definirao odnos veličina tih dviju domena.³¹⁷

8.3.2.2. Aproximacija ukupnog broja učinjenih natpisa

Ukupan broj natpisa nastalih tijekom glagoljaške prošlosti kvarnerskih otoka može se u jednom okvirnom kontekstu razumjeti kao zbroj vrijednosti četiriju domena: broja natpisa koje je znanost zabilježila *in situ*, broja natpisa spolija koje je znanost zabilježila na sekundarnim pozicijama, broja natpisa spolija koji su znanosti nepoznati, a nalaze se u arhitektonskim cjelinama koje su u elevaciji i broja natpisa spolija koji su također za znanost nepoznati, a nalaze se integrirani u ostatke arhitektonskih cjelina koje se nalaze pod zemljom, u arheološkim slojevima. Prve dvije vrijednosti su poznate. Treća i četvrta nisu, to su nepoznanice.³¹⁸

Odnos između broja natpisa spolija koji su integrirani u postojeće arhitektonske cjeline i natpisa spolija u arheološkim slojevima pitanje je koje zahtijeva daljnje istraživanje i implicira involviranje arheološke struke. Međutim, određenu smjernicu u razumijevanju

³¹⁵ Bilo da su ugrađeni u postojeću arhitekturu ili se nalaze ispod zemlje u arheološkim slojevima.

³¹⁶ Riječ je o svim za znanost poznatim glagoljskim spolijima.

³¹⁷ Kada bi vjerojatnost za znanstveno bilježenje spolija bila poznata, tada bi se s lakoćom stavile u odnos te dvije domene.

³¹⁸ Opravdano je prigovoriti da argument o statičkoj naravi epigrafa može imati i iznimke, odnosno da je dolazilo do migracija kamenih blokova te da stoga zbroj spomenutih četiriju vrijednosti nije ekvivalentan broju ukupno učinjenih natpisa. Prigovor se smatra promišljenim i opravdanim. Doista, čak je i sasvim vjerojatno da su tijekom vremena postojale iznimke, da se kamen odvezio u udaljena područja i da je pritom dolazilo do značajne migracije kamenih blokova. Međutim, potrebno je razjasniti kako takve situacije utječu na vjerojatnost znanstvenog bilježenja natpisnih spolija. Naime, te situacije smanjuju predmetnu vjerojatnost jer zagovaraju veći broj ukupno učinjenih natpisa koji se unutar zabilježenog korpusa očituje u identičnom broju zabilježenih spolija. Budući da nije realno pokušati odrediti egzaktnu vjerojatnost za znanstveno bilježenje spolija, ovim se izračunom pokušava odrediti aproksimativnu vjerojatnost tako da se definira najveća vrijednost vjerojatnosti. To znači da bi u konačnici predmetna vjerojatnost bila definirana kao takva ili manja od vrijednosti koja se dobije izračunom. Ovo *manja* upravo ostavlja otvorenom mogućnost da postoje još neki epigrafi koji nisu zahvaćeni s navedene četiri grupe. Takve epigrafe predstavljaju i svi uništeni, bilo intencionalno od strane čovjeka, bilo *zubom vremena*. Takvi slučajevi, odnosno iznimke u konačnici smanjuju vjerojatnost znanstvenog bilježenja spolija i povećavaju simulaciju ukupnoga broja natpisa nastalih tijekom glagoljaške ere.

odnosa između tih domena može ponuditi i činjenica da na kvarnerskim otocima nije pronađen niti jedan glagoljski epigraf tijekom arheološkog istraživanja. Zabilježen je svega jedan pronalazak epigrafa ispod razine tla. Kameni blok s epigrafom pronađen je u temeljima pri obnovi stambene kuće.³¹⁹

Iako zaključak o odnosu veličina između predmetnih domena zahtijeva daljnji interdisciplinarni istraživački rad, dopušteno je zaključiti da se značajan broj natpisnih spolija, a pritom se misli na spolije koji su nepoznati za znanost, nalazi integriran u postojećoj arhitekturi, a tek bi se njihov manji dio mogao nalaziti u kulturnim slojevima ispod zemlje. Drugim riječima, saznanje o prvoj nepoznanici, broju spolija koji su integrirani u postojeću arhitekturu, a nedostupni za znanost, bilo bi dovoljno da se u općim crtama da smjernica o ukupnom broju epigrafa nastalih tijekom glagoljaške povijesti Kvarnera, odnosno odgovori na pitanje da li postojeći korpus predstavlja kapitalni ulov ili ostatke ostataka kvarnerske natpisne produkcije.

Dobra je vijest da se aproksimaciju broja spolija integriranih u postojeću arhitekturu, a nedostupnih za znanost, može izraziti, i izračunati, relativno jednostavnom matematičkom operacijom temeljenom na broju spolija koji su vidljivi, odnosno koje je znanost zabilježila na njihovim sekundarnim pozicijama i same vjerojatnosti njihova znanstvenog bilježenja.³²⁰ Valja istražiti kolika je ta vjerojatnost.

8.3.2.3. O razlici u vjerojatnosti za znanstveno bilježenje epigrafa zatečenog na izvornoj poziciji i epigrafa zatečenog na kojoj od sekundarnih pozicija

Epigrafi koje je znanost zatekla na njihovim izvornim pozicijama imali su iznimno visoku vjerojatnost znanstvenog bilježenja, a epigrafi koje je znanost zatekla na njihovim sekundarnim pozicijama nisu imali takvu vjerojatnost, nego manju.³²¹ Predmet daljnjeg

³¹⁹ Natpis je zaveden pod rednim brojem 85.

³²⁰ Budući da se argument zasniva na činjenici o arhitektonskoj reupotrebi kamenog kvadra i njegovoj naglašenoj trajnosti, slično promišljanje nije primjenjivo na ostale medije u kojima je bilježena glagoljica.

³²¹ Tvrdnja da je vjerojatnost znanstvenog bilježenja natpisa na njegovoj *in situ* poziciji 1, znači da nije izgledno da postoji neki *in situ* natpis koji znanost nije zabilježila. Kada je vjerojatnost znanstvenog bilježenja manja, kao što je slučaj kod spolija, tada se pod tom vjerojatnošću razumijeva ukupan broj spolija koji su integrirani u postojeću arhitekturu u odnosu prema ukupnom broju natpisa spolija koje je znanost zabilježila na sekundarnim pozicijama. Drugim riječima, manja vrijednost vjerojatnosti za znanstveno bilježenje spolija upućuje na veći broj spolija koji se nalaze u postojećoj arhitekturi, a nedostupni su za znanost.

istraživanja je pokušaj utvrđivanja razlike u tim vjerojatnostima. Iznimno visoka vjerojatnost znanstvenog bilježenja epigrafa na njihovim izvornim pozicijama proizlazi iz općeg određenja tekstne funkcije epigrafa. Epigrafi su, prije svega, namijenjeni javnosti, dakle i pozicionirani su na javna i dostupna mjesta. Vjerojatnost njihova znanstvenog bilježenja je 1, a to je ekvivalentno tvrdnji da je znanost zabilježila sve epigrafe koji se, u sadašnjem trenutku, nalaze na svojim izvornim pozicijama. S druge strane, vjerojatnost da će znanost zabilježiti epigraf na njegovoj sekundarnoj poziciji, svakako je manja.³²² Pitanje je koliko manja. Kada bi se uspjela utvrditi predmetna razlika u vjerojatnosti znanstvenog bilježenja, moglo bi se dati aproksimaciju o broju epigrafa spolija koji su integrirani u postojeću arhitekturu, a za znanost su nepoznati. Riječ je o jednostavnoj matematičkoj operaciji: kvantiteta zabilježenih natpisa spolija u relaciji s vjerojatnošću za njihovo znanstveno bilježenje daje rezultat o ukupnom broju natpisa koji su integrirani u postojeću arhitekturu, a nisu poznati za znanost. Potrebno je, međutim, pronaći odgovor na pitanje: Na temelju kojih parametara se može izmjeriti vjerojatnost za znanstveno bilježenje glagoljskih epigrafa na sekundarnoj poziciji?

8.3.2.4. Definiranje vjerojatnosti znanstvenog bilježenja epigrafa na njegovoj sekundarnoj poziciji

Pri arhitektonskoj izgradnji svaki kameni blok prolazi kroz ruke graditelja. Ta je tvrdnja ekvivalentna tvrdnji da je svaki glagoljski epigraf reupotrebom građevnog materijala nužno prošao kroz ruke graditelja. Dakle, svi postojeći epigrafi, pri njihovoj arhitektonskoj reupotrebi, imaju mogućnost da budu integrirani u novu arhitekturu tako da sami natpisi ostanu vidljivi ako tako odluči osoba koja reupotrebljava kamene kvadre. Takva situacija nalaže da se vjerojatnost znanstvenog bilježenja epigrafa na njihovim sekundarnim pozicijama shvati kao ekvivalentna vjerojatnosti da će se kvadar ugraditi u novu arhitekturu tako da njegov natpis ostane vidljiv, s time da je vidljivost epigrafa na sekundarnoj poziciji ekskluzivna odluka osobe koja reupotrebljava kamen, ekskluzivna odluka graditelja.

Uspostavom takve jasne veze između vjerojatnosti bilježenja spolija i odluke graditelja o sekundarnom postavu epigrafa postaje očito da je ta teško izračunljiva vjerojatnost iznenada postala mjerljiva. Slijedi da je vjerojatnost znanstvenog bilježenja glagoljskih epigrafa na

³²² Opravdano je pretpostaviti da znanost nije zabilježila svaki epigraf koji se nalazi na sekundarnoj poziciji.

njihovim sekundarnim pozicijama diktirana i definirana autonomnom odlukom graditelja kao osobe koja upravlja reupotrebom kamenog bloka.³²³ Graditelj može epigrafe uvažavati i zbog toga ostaviti vidljivima na njihovim sekundarnim pozicijama, čime se povećava vjerojatnost za njihovo znanstveno bilježenje, ili ih može integrirati u arhitekturu tako da ne budu vidljivi, čime se predmetna vjerojatnost smanjuje. Dakle, graditelj pri reupotrebi kamenog bloka donosi ekskluzivnu odluku o daljnjoj “javnosti” natpisa i time izravno utječe na izglednost, odnosno vjerojatnost za njihovo znanstveno bilježenje.

Uvažavanjem ove relacije postaje jasno da se analizom sekundarnih postava, onih glagoljskih spolija koji su poznati znanosti, može zaključiti kakav je stav graditelja prema postojećem epigrafu pri reupotrebi njegova medija te tako postaje mogućim aproksimativno odrediti vjerojatnost za znanstveno bilježenje epigrafa koje je znanost zatekla na sekundarnim pozicijama.

U trenutku kada istraživač dobije saznanje o vjerojatnosti znanstvenog bilježenja epigrafa na njegovoj sekundarnoj poziciji, opravdano je simulirati domenu ukupnog broja glagoljskih epigrafa koji su graditeljima prošli kroz ruke tijekom reupotrebe dostupnih kamenih kvadara. Na taj način postaje mogućim provesti evaluaciju korpusa i odrediti u kakvoj su relaciji broj znanstveno zabilježenih epigrafa i broj učinjenih epigrafa tijekom glagoljaške povijesti Kvarnera.

³²³ Ne misli se na arhitektonske cjeline koje se nalaze pod zemljom, nego samo na one koje su u elevaciji ili su bile u elevaciji u trenutku kada je znanost sustavno počela bilježiti natpise ili, u ovom slučaju, epigrafe.

8.3.2.5. Odnos graditelja prema glagoljskom epigrafu pri reupotrebi kamenih kvadara

Od iznimne je važnosti za plauzibilnu interpretaciju korpusa, konkretno numeričke vrijednosti zabilježenih spolija, odnos subjekta prema postojećem glagoljskom natpisu pri reupotrebi kamenog bloka. Pritom pojam subjekta referira na graditelja kao direktnog izvršitelja kojemu svaki kamen prolazi kroz ruke, ali i na svaku drugu osobu koja svojom odlukom može utjecati na nov postav nekoga glagoljskim pismom ispisanog kamenog kvadra. Postavlja se pitanje: Utječe li činjenica da neki kameni kvadar ima na sebi glagoljski natpis na sekundarni postav toga kvadra, odnosno uvažava li osoba koja „upravlja“ reupotrebom kamena, postojanje glagoljskog natpisa?³²⁴

Detekcija graditeljeva odnosa prema glagoljskom natpisu, a pri reupotrebi kamenog bloka, preduvjet je valjane interpretacije podataka s obzirom na to da je *graditeljev odnos* u direktnoj relaciji s vjerojatnošću, dakle izglednošću znanstvenog bilježenja natpisnih spolija.³²⁵ Istraživački fokus usmjeren je na analizu kauzalnog odnosa između činjenice da u kamenom kvadru postoji natpis i graditeljeve odluke o pozicioniranju predmetnoga kamenog kvadra pri njegovoj arhitektonskoj reupotrebi. To iziskuje odgovor na pitanje: U kojoj je mjeri glagoljski natpis uvažavan pri reupotrebi kamenog bloka? Predmet je istraživanja odluka koju graditelj donosi vezano za postojanje glagoljskog natpisa koji se nalazi na građevnom materijalu – dostupnom kamenom bloku. Istraživačka je metoda induktivna. Provođi se pojedinačna analiza sekundarnih postava kamenih kvadara u odnosu na čitkost, vidljivost i prezervaciju kao mjere uvažavanja samih glagoljskih natpisa koji su u kvadrima uklesani od strane osobe koja vrši reupotrebu – graditelja. Takva situacija dopušta tri mogućnosti. Prva, graditelj respektira urađeni natpis te inkorporira predmetni kvadar u novu arhitekturu tako da glagoljski natpis bude vidljiv. Druga, graditelj ima negativan odnos prema natpisu te inkorporira predmetni kvadar u arhitekturu tako da glagoljski natpis ne bude vidljiv. Treća,

³²⁴ Upravo su navedena oba pojma, i postav i integracija, poštujući razliku u njihovu značenju. Pojam *postav* u sebi sadrži semantičku osobitost da je riječ o intencionalnom odabiru nekog posebnog, upečatljivog mjesta na koji je kamen postavljen te se time ostavlja otvorenom mogućnost da je sekundarni postav uvjetovan upravo time što je u kamenu uklesan glagoljski natpis. Naravno, razlog sekundarnog postava može biti i neka druga specifičnost kvadra. Primjerice, izveden reljef ili rijetke i specifične dimenzije kamenog kvadra, što je čest slučaj s nadgrobnim pločama. Dakle, *postav* upućuje na neki dodatan razlog zbog kojega se pomno bira sekundarna pozicija. S druge strane, pojam *integracija* ne podrazumijeva nikakav dodatni razlog zbog kojega bi se sekundarna pozicija kvadra pomnije ili promišljenije određivala. Uporaba pojma *integrirati* podrazumijeva da presudan uvjet sekundarne pozicije kvadra proizlazi isključivo iz arhitektonske situacije kojoj kvadar, svojim dimenzijama, odgovara. Dakle, *postav* indicira na respektiranje nekog obilježja samog kamenog kvadra pa je, u skladu s tim, moguće da je upravo riječ o glagoljskom natpisu, a pojmom *integracija* implicira se da ne postoji nikakav dodatni razlog, osim same arhitektonske situacije, pri određivanju sekundarne pozicije kamenog kvadra.

³²⁵ Samim time i na interpretaciju brojčanih vrijednosti iz korpusa.

graditelj je indiferentan prema postojećem glagoljskom natpisu i potpuno mu je svejedno hoće li glagoljski natpis biti vidljiv ili skriven. Ne zanima ga ni hoće li novi postav uvjetovati progresiju oštećenja na samom natpisu.³²⁶

Ako se pokaže da kameni blokovi s glagoljskim natpisom nisu imali nikakav “poseban” tretman i da nije postojala namjera da se natpisi poštuju i ostanu vidljivima i na sekundarnim pozicijama, vjerojatnost za znanstveno bilježenje glagoljskog epigrafa spolija je, općenito govoreći, manja. No ako se pokaže da su kameni blokovi s glagoljskim natpisima pri njihovoj reupotrebi uvažavani te su i na sekundarnim pozicijama postavljani tako da natpisi ostanu vidljivima, vjerojatnost za znanstveno bilježenje epigrafa spolija je, općenito govoreći, veća.

Dakle, ako analiza sekundarnog mjesta postava glagoljskih epigrafa pokaže da je vjerojatnost za njihovo znanstveno bilježenje izrazito mala, neočekivano velik broj zabilježenih spolija upućuje na izrazito veliku domenu glagoljskih epigrafa koji su tijekom vremena bili dostupni za reupotrebu. Tada je opravdano pretpostaviti da se ta velika domena oblikovanih kamenih kvadara s natpisima i dan-danas nalazi integrirana u postojeću kvarnersku arhitekturu. Riječ je o oku skrivenim natpisnim spolijima koji postoje, ali su znanosti nepoznati. Odnosno, ako analiza sekundarne pozicije postava glagoljskih epigrafa pokaže da je vjerojatnost za njihovo znanstveno bilježenje izrazito velika jer su ih graditelji uvažavali pri reupotrebi njihovih medija i postavljali na mjesta koju su vidljiva, broj zabilježenih spolija upućuje na mnogostruko manju domenu glagoljskih epigrafa koji su tijekom vremena bili dostupni za reupotrebu. Tada nije opravdano pretpostaviti da se u postojećoj kvarnerskoj arhitekturi nalazi značajan broj glagoljskih epigrafa koji su nedostupni za znanost.

Ovakvom se analizom može ponuditi odgovor na temeljno pitanje koje pokušava odrediti ukupan korpus kvarnerskih glagoljskih natpisa, bilo kao kapitalni ulov ili pak kao prah i prašinu, ostatke ostataka dugovječne glagoljaške natpisne produkcije.

8.3.2.6. Arhitektonski spoliji – analiza sekundarne pozicije postava

Niti jedan od najznačajnijih kvarnerskih glagoljskih natpisa nije pronađen na izvornoj poziciji. Redom, Krčki natpis, Valunska ploča i Bašćanska ploča³²⁷ pronađeni su na

³²⁶ Ima i primjera da subjekt namjerno uništi glagoljski natpis. Primjerice, prekleše ga nazubljenim batom.

³²⁷ Naravno, pod pojmom Bašćanske ploče razumijevaju se i Jurandvorski ulomci, desni plutej crkvenog septuma, jer se pretpostavlja da se bašćanski natpis, u sličnoj naraciji, nastavljao na desnom pluteju.

sekundarnim pozicijama. To nije čudno s obzirom na to da je datacija u najužoj vezi s pozicijom postava. Što je natpis stariji, veća je vjerojatnost da ga znanost nije zatekla *in situ*. Detekcija odnosa graditelja prema glagoljskim natpisima pri reupotrebi njihovih medija, kamenih blokova, započinje upravo s najznačajnijim i najstarijim kvarnerskim glagoljskim natpisima.

8.3.2.7. O sekundarnim pozicijama Krčkog natpisa, Valunske ploče, Bašćanske ploče i Jurandvorskih ulomaka

Krčki je natpis, za znanost, uočen kao spolij na kanoničkoj kući u Krku ili, kao što Ivan Crnčić navodi, na kući koja je *od stolne crkve velih vrat na sever, četvrta ili peta na levu*.³²⁸ Crnčić precizno definira poziciju njegova sekundarnog postava. Navodi da je natpis integriran u istočni ugao sjevernog pročelja, da je njegova pozicija *izvan vida*, na visini od *dva sežnja*.³²⁹ Činjenice koje Crnčić navodi govore u prilog tome da je Krčki natpis bilo razmjerno teško uočiti na njegovoj sekundarnoj poziciji. Tomu u prilog treba dodati da je natpis, zajedno s prve dvije etaže kuće, bio pobijeljen, što je također pridonijelo njegovoj mimikriji.

Iz Crnčićeva je izlaganja razvidno da sekundarna pozicija Krčkog natpisa nije omogućavala njegovo čitanje, unatoč tome što je natpis bio vidljiv. Crnčić ga pri prvom uočavanju i ne pokušava pročitati. Za čitanje natpisa bilo je potrebno pomagalo – ljestve.³³⁰

Da je natpis pri reupotrebi kamenog bloka bio u punom smislu riječi respektiran, bio bi postavljen na neko niže, oku dostupno, mjesto, uostalom na mjesto koje omogućuje osnovnu funkciju svakog natpisa, a svakako epigrafskog, a to je da bude pročitano. Možda bi se u tom slučaju nalazio na glavnom, istočnom pročelju kuće koje gleda na ulicu i tako u punoj mjeri nastavio odražavati vlastitu javnu narav.

Na primjeru Krčkog natpisa postaje jasno da ni u slučajevima kada je glagoljski natpis na sekundarnoj poziciji ostao vidljiv, nije jednostavno prosuditi je li ga je graditelj respektirao ili je riječ o pukoj slučajnosti kao posljedici graditeljeva indiferentnog odnosa prema njemu. To znači da je za tvrdnju o tome je li graditelj respektirao natpis pri reupotrebi kamenog bloka, nužno da natpis na sekundarnoj poziciji bude prije svega vidljiv, ali i postavljen tako da bude

³²⁸ Ivan Crnčić, „Još oble glagolice na Krčkom otoku“, *Starine, knj. VII* (1875): 1

³²⁹ Visina od dva sežnja odgovara visini od četiri metra. Jedan sežanj ima šest stopa, a jedna stopa ima 33 centimetra.

³³⁰ Crnčić navodi da se pri čitanju *uzprtio po stubama*. Iako se ne navodi, pretpostavka je da je riječ o ljestvama.

čitljiv. Upravo zbog nemogućnosti čitanja natpisa, a s obzirom na njegov postav koji je oku bio teško dostupan, slijedi da u slučaju Krčkog natpisa nije riječ o intencionalnom respektiranju natpisa, nego je izglednije da je vidljivost natpisa na njegovoj sekundarnoj poziciji slučajna. Čini se da je graditelj u kontekstu Krčkog natpisa indiferentan prema samom natpisu, a njegov postav uvjetuje konkretna arhitektonska situacija i dimenzije kamenog bloka na kojemu je natpis.

Slično je i s Valunskom pločom. Iz natpisa je jasno da je izvorna pozicija ploče bila nad obiteljskim ukopnim mjestom u kojem su počivali pripadnici triju generacija: baka Teha, sin Bratohna i unuk Juna. Riječ je, dakle, o nadgrobnoj ploči. Kada je, međutim, 1907. zapažena za znanost, ploča nije obavljala funkciju nadgrobnog spomenika, nego je bila u arhitektonskoj funkciji potpornih stupova trijema pred crkvicom sv. Marka na današnjem valunskom groblju.³³¹ Dakle, funkcija ploče na sekundarnoj poziciji nije bila određena glagoljskim natpisom, nego isključivo gabaritima kamena. Prema navodu Vinka Premude, cijela je ploča bila prebijeljena vapnom te je natpis bilo još teže uočiti. Natpis je, kao i kod Krčkog natpisa, i na sekundarnoj poziciji bio vidljiv, iako se ne može reći da je to bila prvotna namjera graditelja crkvenog trijema.

Govoreći o Jurandvorskim ulomcima opravdano je pretpostaviti da je riječ o fragmentima desnog pluteja septuma iz crkve sv. Lucije. Ulomci su pronađeni u crkvi, integrirani u opločenje uokolo svetišta. Prvi i drugi ulomak pronašao je Ivan Crnčić daleke 1864., a ulomke broj tri i četiri pronašao je Branko Fučić tijekom preslagivanja poda u crkvi, o čemu je dao i detaljan izvještaj.³³² Važno je istaknuti da je Fučić krenuo s preslagivanjem poda jer je vjerovao da bi mogao pronaći još koji ostatak, ulomak, desnog pluteja septuma. A tako je i bilo. Dakle, Fučićeva je odluka o preslagivanju opločenja u skladu s tezom koja se ovdje želi potvrditi: pri reupotrebi kamenih kvadara s glagoljskim natpisima prednost uvijek ima sam kvadar, nikada natpis.³³³ Ulomci tri i četiri pronađeni su u opločenju sjeverne strane svetišta u neposrednoj blizini ulomka koje je 1864. pronašao Crnčić. Upravo u tom kontekstu može se zaključiti da je majstor graditelj pri popločavanju poda bio potpuno indiferentan prema postojećim glagoljskim natpisima te ih je okretao licem prema zemlji. Dakle, u sekundarnom postavu Jurandvorskih ulomaka potrebno je iščitati dvije bitne stvari. Prvo, da je i Fučić

³³¹ Ploču je za znanost zabilježio Vinko Premuda.

³³² Fučić, „Izvještaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku godine 1955. i 1957.“, 175.

³³³ Važno je uočiti da je Fučićovo rezoniranje bilo ispravno s obzirom na to da su pri preslagivanju poda pronađena još dva Jurandvorska ulomka koja su svojom natpisnom stranom gledala prema podu.

promišljao u suglasju s tezom koja se ovdje izlaže i zagovara i, drugo, da je pronalazak dva Jurandvorska ulomka izravna potvrda takva razumijevanja stvari.

Potvrdu za nerespektiranje glagoljskog natpisa može se naći i u sekundarnom postavu Bašćanske ploče, koju je znanost zatekla u crkvenom oploćenju. Istina, ploča nije bila okrenuta licem prema tlu kao Jurandvorski ulomci,³³⁴ međutim, iz perspektive brige za natpis, ni takav postav ploče nije bio odgovarajući. Natpis se pod nogama redovnika i vjernika neprestano zaglađivao i erodirao, nestajao je. Sekundarni postav Bašćanske ploče bio je poguban za njezin natpis i određen isključivo na osnovi fizičkih gabarita kamene ploče, pluteja koji je po svojim dimenzijama odgovarao pokrovnoj ploči za raku. Glagoljski natpis pritom nije bio respektiran.

Evidentno je da sekundarni postavi najstarijih i najznačajnijih kvarnerskih glagoljskih natpisa – Krčkog natpisa, Valunske ploče, Jurandvorskih ulomaka i Bašćanske ploče, potvrđuju da ni u jednom slučaju taj sekundarni postav nije uvjetovan činjenicom da se na kamenom bloku nalazi glagoljski natpis. Sekundarni postav isključivo je uvjetovan fizičkim gabaritima oblikovanoga kamenog bloka, odnosno kompatibilnošću tih fizičkih dimenzija kamena s arhitektonskom situacijom u kojoj se graditelj nalazi.

8.3.2.8. Nadgrobne ploče

Na kvarnerskim otocima znanost je zabilježila ukupno 23 nadgrobne ploče s glagoljskim natpisima. Pri znanstvenom evidentiranju više od polovice ploča, njih 12, nalazilo se na sekundarnoj poziciji.³³⁵ Od preostalih 11 ploča koje je znanost zabilježila na njihovim izvornim pozicijama postava, većinu tijekom 19. stoljeća, dvije su nadgrobne ploče nestale.³³⁶ Nadgrobne ploče su dvaput zatečene u funkciji crkvenog namještaja, konkretno oltarnih menzi. Razlog su takve reupotrebe očito odgovarajuće, slične dimenzije pokrova za raku i oltarne menze. Oltarna je menza u pravilu malo kraća od pokrovne ploče za raku. Prvi takav

³³⁴ Na stražnjoj strani ploče, otprilike u sredini, od vrha prema dnu isklesana je udubina duga 20 cm, a pri vrhu široka tri cm. Možda je upravo postojanje udubine uvjetovalo da ploča bude postavljena licem prema gore te da natpis ostane vidljiv.

³³⁵ Riječ je o natpisima zabilježenima pod rednim brojevima: 7, 11, 28, 30, 58, 79, 80, 95, 101, 132, 133, 142. Veći dio natpisa 7 i cijeli natpis 30 namjerno su uništeni, preklesani nazubljenim batom. Natpisi 28, 95 i 101 su fragmenti, dakle samo dijelom sačuvani. Natpis 80 je izgubljen – nestao.

³³⁶ Riječ je o natpisima zabilježenima pod rednim brojevima: 26, 31, 63, 103, 117, 120, 121, 123, 129, 130, 141. Epigrafi 26 i 31 više se ne nalaze na izvornim pozicijama. Sadašnji je smještaj nepoznat, a svjedočanstvo o njima je posredno. Natpis 63 izlizan je do neprepoznatljivosti.

primjer potječe iz benediktinskog samostana sv. Nikole u Omišlju.³³⁷ Opat Stjepan iz Zadra, posljednji regularni opat omišaljskog benediktinskog samostana, dao je izgraditi ukopno mjesto namijenjeno njemu, ali i budućim opatima samostana o čemu svjedoči glagoljski natpis s nadgrobne ploče – *Stipan opat, 1477, miseca oktobra dan drugi, kada učini.*³³⁸ Ovdje, dakle, nije riječ o nadgrobnom natpisu, nego o natpisu čija je tekstna funkcija izgradnja ukopnog mjesta. Osim glagoljskog natpisa na središnjem dijelu ploče, u reljefu su izvedene i opatove insignije – mitra i štap. Za funkciju koju je obavljala na svojoj sekundarnoj poziciji, kao oltarna menza, u ploči je napravljena udubina, odnosno *loculus* za svete moći, i ploča je skraćena.

Prema svemu iznesenom jasno je da pri reupotrebi nadgrobne ploče graditelj promišlja jedino o gabaritima kamenog bloka i konkretnoj arhitektonskoj situaciji koju treba ostvariti. Izradom *loculusa* prokopana je reljefna plastika i mitre i štapa. Izrada *loculusa* za svete moći pokazuje da postojeći reljef nema nikakvu važnost pri reupotrebi kamena. Glagoljski natpis ostao je sačuvan samo slučajem jer se njegova pozicija nije preklapala s pozicijom *loculusa*. Da je bio ispisan sredinom ploče, na mjestu reljefa, i natpis bi bio uništen.

Sličan primjer dolazi sa Silbe. U opločenju poda u crkvi sv. Marka koja je porušena 1637. nalazilo se ukopno mjesto Bilušića sa Škarde, o čemu svjedoči glagoljski natpis na nadgrobnoj ploči.³³⁹ Pri izgradnji nove crkve nadgrobna ploča je, jednako kao i u Omišlju, reupotrijebljena kao oltarna menza. Ploča je za tu namjenu skraćena, a štetu je pretrpio i glagoljski natpis čiji je dio tom prigodom uništen. Ovaj primjer izravno i neupitno potvrđuje da pri reupotrebi kamenih blokova, a u skladu s tim i samih natpisa i reljefnih ukrasa, prednost uvijek ima sam medij, oblikovani kamen, nikada glagoljski natpis ili dekoracija.³⁴⁰

Uz te, mogu se navoditi i brojni drugi primjeri u kojima je nadgrobna ploča namjerno komadana radi rješavanja konkretne arhitektonske situacije. U Dubašnici na otoku Krku porušena je 1854. crkva sv. Apolinara. Kameni kvadri zajedno s ostalim kamenim crkvenim namještajem reupotrijebljeni su u izgradnji nove župne crkve u selu Bogovići. U tijelo nove crkve inkorporirane su i nadgrobne ploče. Znanost poznaje četiri nadgrobne ploče koje su se

³³⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 79, a riječ je o benediktinskom samostanu kojemu papa Inocent IV. 1252. odobrava nastavak glagoljaške tradicije i upotrebu staroslavenskog jezika u liturgiji.

³³⁸ Natpis zabilježen pod rednim brojem 79. Transkripcija preuzeta iz knjige *Glagoljski natpisi* Branka Fučića.

³³⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 133.

³⁴⁰ Glagoljski natpis s ploče daje zanimljivo svjedočanstvo o pokapanju stanovnika s obližnje Škarde na silbanskom groblju. Otok Škarda je danas nenaseljen.

izvorno nalazile u staroj crkvi sv. Apolinara.³⁴¹ Dvije su zabilježene u staroj crkvi, dakle na njihovim izvornim pozicijama,³⁴² a druge dvije znanost je zabilježila tek na sekundarnim pozicijama u novoj crkvi sv. Apolinara u selu Bogovići.³⁴³ Unatoč tome što je crkva u Bogovićima građena recikliranjem građevnog kamena iz stare crkve sv. Apolinara, u novoj crkvi nije pronađena niti jedna od dvije nadgrobne ploče koje su prethodno zatečene u staroj crkvi. Ploče su inkorporirane u arhitektonske dijelove nove crkve koji nisu dostupni oku. Druge dvije nadgrobne ploče, one koje su prvi put zabilježene kao spoliji u novoj crkvi sv. Apolinara, a za koje se vjeruje da su se izvorno nalazile u staroj crkvi, značajno su prekrojene prilikom njihove reupotrebe kako bi mogle izvršiti konkretnu arhitektonsku funkciju. Tako je jedna ploča razrezana na tri dijela, čime je prekrojen i njezin glagoljski natpis, druga je upotrijebljena kao kamena obloga sokla, a glagoljski natpis je pritom preklesan nazubljenim batom i gotovo potpuno uništen.³⁴⁴

Dimenzije kamena uvjetovale su i sekundarnu poziciju glagoljskog natpisa iz Belog na Cresu, u kojem se govori o papinskoj povlastici danoj Bratovštini sv. Fabijana i Sebastijana.³⁴⁵ Izvorno se natpis nalazio kraj bratovštinskog oltara u župnoj crkvi Prikazanja Blažene Djevice Marije. Zabilježen je na sekundarnoj poziciji ispred kuće u neposrednoj blizini crkve.³⁴⁶ Kamena je ploča, uz napomenu da nije riječ o nadgrobnoj ploči, nego o ploči sličnih dimenzija, zbog odgovarajućih dimenzija bila u funkciji sjedala pred kućom.

Dakle, činjenica da kamene ploče imaju glagoljske natpise uopće nije bila respektirana, graditelju su natpisi bili potpuno nevažni. Sekundarne pozicije svih kamenih ploča, neovisno o tome imaju li glagoljski natpis, ovise isključivo o dimenzijama kamenih ploča. Nadgrobne ploče su dobre oltarne menze zbog dimenzija oblikovanog kamena. Očito je i da su crkveni pluteji zbog istog razloga izvrsne nadgrobne ploče. Važno je uočiti da se pri reupotrebi kamenih blokova glagoljski natpis ne poštuje, a sekundarni postav glagoljskih natpisa nije nikada u relaciji sa samim natpisom, nego uvijek i isključivo s medijem – kamenom, odnosno njegovim gabaritima.

³⁴¹ Vrlo je vjerojatno da je nadgrobnih ploča u crkvi bilo više s obzirom na to da je crkva porušena 1854., dakle u vremenu u kojem su zapisi o glagoljaškoj epigrafiji tek u svojim začecima.

³⁴² Riječ je o nadgrobnim pločama zabilježenim pod rednim brojevima 26 i 31.

³⁴³ Riječ je o nadgrobnim pločama zabilježenima pod rednim brojevima 92 i 119.

³⁴⁴ Riječ je o pločama, odnosno glagoljskim natpisima zabilježenima pod rednim brojevima 28 i 30.

³⁴⁵ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 119. Transkripcija natpisa: *Let Gospodnjih... Miseca... Martin Subre i Jakov Škotić, a kaštaldi i guvernadori vse bratje svetoga Šebastijana i Fabijana, ki guvernaduri zgora pisani imiše oblast od svetoga otca papi Julija, da oni i ki brati budu pol njih da imaju...*

³⁴⁶ Zamijetio ga Ivan Milčetić krajem 19. stoljeća.

8.3.2.9. Erte

Ovakav zaključak podupiru i brojne reupotrebe kamenih erti.³⁴⁷ Erta je, jednako kao i nadgrobna ploča, kamen specifičnih dimenzija, oblikovan za točno određenu arhitektonsku namjenu. Ertama se omeđuju arhitektonski otvori na objektu, prozori i vrata. Na kvarnerskim je otocima znanost zabilježila malo više od desetak erti s glagoljskim natpisima. Zanimljivo je da je samo jedna erta, dakle i samo jedan natpis, zatečena na izvornoj poziciji. Sve ostale erte zabilježene su na sekundarnim pozicijama. To govori o visokoj dinamici njihove reupotrebe, što je svakako posljedica specifičnih gabarita erti, namijenjenih upravo za rješavanje konkretnih arhitektonskih situacija. Uostalom, zbog istog su razloga erte, uz stepenice, i danas najpoželjniji i najtraženiji kameni arhitektonski materijal. Prvo što će sa zapuštene arhitektonske ruševine nestati upravo je erta. Stoga nije čudno što je većinu glagoljskih natpisa u ertama znanost zatekla upravo na njihovim sekundarnim pozicijama.³⁴⁸ Evo nekoliko primjera. Iz Baške, s nepoznate izvorne pozicije, dolazi nadvratnik s glagoljskim natpisom. Znanost je natpis zabilježila na sekundarnoj poziciji u funkciji kućnog praga. Zbog te je novonastale arhitektonske funkcije između redova glagoljskog natpisa isklesan žlijeb u koji uliježu vrata.³⁴⁹ Idući je primjer iz crkve sv. Klementa u selu Klimno. Crkva je izgrađena 1573., o čemu svjedoči glagoljski natpis u pragu na vratima crkve. Zapravo je riječ o nadvratniku portala koji je tijekom recentne rekonstrukcije crkve poslužio kao prag. Nije se vodilo računa o natpisu koji se nalazio na erti, natpis stoji naglavce.³⁵⁰ U Jurandvoru pored Baške na jednoj obiteljskoj kući pod slojevima žbuke znanost je zabilježila dovratnik s glagoljskim natpisom. Natpis se čita vertikalno.³⁵¹ Na sekundarnoj je poziciji nadvratnik upotrijebljen kao dovratnik. Istovjetna situacija, nadvratnik u funkciji dovratnika, dolazi i iz Omišlja.³⁵² Natpis također teče vertikalno. U Omišlju je pronađen spolij nekadašnjeg nadvratnika s glagoljskim natpisom. Natpis je uočen u temeljima tijekom većeg

³⁴⁷ Glagoljski natpisi u kamenim ertama zabilježeni su pod rednim brojevima: 9, 10, 12, 33, 39, 68, 73, 85, 91, 98, 106, 125, 143.

³⁴⁸ Samo je jednu ertu s glagoljskim natpisom znanost zabilježila na izvornoj lokaciji. Taj je natpis zabilježen pod rednim brojem: 33.

³⁴⁹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 9. Branko Fučić u *Glagoljskim natpisima* ovako transkribira natpis: 1626... *Kirinić i gastaldi Ivan Masabranin i Ivan Maradinić*. Iz sadržaja natpisa Fučić zaključuje da je riječ o nadvratniku s neke bašćanske crkvene ili bratovštinske kuće.

³⁵⁰ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 68. Fučić na temelju postava natpisa zaključuje da je riječ o nadvratniku koji je u nekom trenutku prebačen na poziciju crkvenog praga.

³⁵¹ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 10.

³⁵² Natpis je zabilježen pod rednim brojem 73.

arhitektonskog zahvata na kući.³⁵³ U Puntu je nadvratnik s kuće popa Mata Maričića sekundarno upotrijebljen kao desni doprozornik. Glagoljski natpis sada teče vertikalno.³⁵⁴ Na župnoj crkvi u Vrbniku,³⁵⁵ na gornjem pragu prozora sakristije, nalazi se glagoljski natpis. Erta s natpisom ne nalazi se na izvornoj poziciji te je za ovu arhitektonsku situaciju skraćena, što je rezultiralo kraćenjem samoga glagoljskog natpisa.³⁵⁶

Pod desnim prozorom na pročelju iste crkve nalazi se nadvratnik starog crkvenog portala s glagoljskim natpisom.³⁵⁷ Nakon rekonstrukcije portala 1825. nadvratnik je zajedno s glagoljskim natpisom prvotno bio integriran u stubište novog portala. Ta je pozicija dovela do progresije oštećenja na glagoljskom natpisu jer je natpis pod nogama vjernika nestajao. Upravo zbog progresije oštećenja, i osjećaja za njegovu kulturnu vrijednost, erta starog portala je početkom 20. stoljeća izvađena iz stubišta i postavljena na današnje mjesto ispod zapadnog prozora na pročelju crkve.³⁵⁸ Također u Vrbniku je pronađen kameni fragment na kojem su izrađena dva, međusobno nepovezana, natpisa. Natpisi su se nalazili u zidu krušne peći i niti jedan od njih nije bio vidljiv. Bilo je, dakle, potrebno provesti dekonstrukciju zida da bi se natpisi uopće mogli zapaziti. Stariji natpis je iz 1340.; taj je natpis već spominjan u kontekstu najstarijega direktno datiranog natpisa na Kvarneru. Drugi je natpis napravljen na suprotnoj kamenoj plohi 1546. godine. Ovaj je primjer zanimljiv jer se iz njega može zaključiti da je stariji natpis na njegovoj izvornoj poziciji trajao malo više od dva stoljeća. Zanimljivo je i da stariji natpis pri izradi novog natpisa nije respektiran. Naime, pozicija postava novog natpisa potpuno je skrivala stariji glagoljski natpis koji se nalazi na poleđini kamenog bloka, na plohi koja gleda prema zidu. Dakle, i ova je situacija primjer neuvažavanja glagoljskog natpisa i promišljanja isključivo u kontekstu gabarita medija i njegove podobnosti za predviđenu arhitektonsku situaciju.

Ovdje je potrebno spomenuti i jedan znanstvenoj javnosti donedavno nepoznat natpis na crkvi sv. Marije na Vijaru pored Osora. Riječ je o natpisu na erti.³⁵⁹ Natpis je promaknuo prethodnim istraživačima jer je bio prekriven slojem žbuke. Nalazi se na zidu koji crkva dijeli s ostacima porušenog samostana, u neposrednoj blizini natpisa uklesanog na nadvratniku

³⁵³ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 85.

³⁵⁴ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 91.

³⁵⁵ Crkva Uznesenja Bogorodice.

³⁵⁶ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 98.

³⁵⁷ Natpis je zabilježen pod rednim brojem 106.

³⁵⁸ Iz ovog primjera je razvidno da se tek u 20. stoljeću može uočiti realna manifestacija ideje o vrijednosti kulturnog dobra.

³⁵⁹ Natpis je uočio autor u lipnju 2015. tijekom razgledavanja ostataka franjevačkog samostana na Vijaru.

glavnog ulaza u samostan, koji bilježi dogradnju dijela samostana.³⁶⁰ Ulazeći u nekadašnji samostan prolazi se ispod razmjerno male volte, po završetku koje se, s desne strane na visini od približno četiri metra, nalazi predmetni glagoljski natpis. Čini se da je riječ o spoliju koji je ugrađen u crkveni zid tijekom produljenja broda samostanske crkve koji je 1634. dao učiniti *fra Šimun*.³⁶¹ Riječ je o erti čiji se pomno i precizno uklesan glagoljski natpis pri reupotrebi erte također nije pošтовао.

Na kvarnerskim su otocima zabilježene samo četiri situacije u kojima se postojeći epigraf uvažavao te je i postavljen na sekundarnu poziciju upravo s mišlju o njegovoj zaštiti i očuvanju. Te situacije imaju zajedničko dvoje. Prvo, recentne su, dogodile su se u 19. i 20. stoljeću, dakle potječu iz vremena u kojem postoji svijest o kulturno-povijesno-baštinskoj vrijednosti epigrafske materije. Drugo, reupotreba tih epigrafa nije počivala na odluci graditelja, nego je riječ o njihovoj intencionalnoj i planiranoj zaštiti. Arhitektonske cjeline na kojima su se epigrafi izvorno nalazili bile su u 19. i 20. stoljeću planski srušene, a epigrafi koji su se u njima nalazili uvaženi su i premješteni na sekundarnu poziciju. To znači da predmetna četiri slučaja nemaju nikakve veze s načinom na koji se graditelji odnose prema epigrafima tijekom reupotrebe oblikovanih kvadara.³⁶²

8.3.2.10. Zaključak

Provedena analiza nedvojbeno dokazuje da pri reupotrebi kamenih blokova graditelj ne uvažava činjenicu da se na nekim od tih kvadara nalaze glagoljski epigrafi. Analiza sekundarnih pozicija epigrafa dokazuje da ne postoji nikakva intencija graditelja da takvi epigrafi ostanu vidljivi, čitljivi i zaštićeni. Čini se neupitnim da je graditelju važna jedino sama gradnja. Njegov je fokus usmjeren isključivo na konkretnu arhitektonsku situaciju kojoj pristupa i jedino što određuje sekundarni postav epigrafa jesu upravo fizički gabariti kamenog bloka na kojemu se nalazi epigraf. Sam epigraf nema nikakav utjecaj. Graditelj je prema natpisu indiferentan, a dopušteno je konstatirati da će, ako to arhitektonska situacija zahtijeva, bez ikakve dvojbe prekrojiti kamen i time skratiti ili potpuno uništiti natpis. Glagoljski natpis

³⁶⁰ Riječ je o natpisu zabilježenom pod rednim brojem 126.

³⁶¹ O produljenju crkve svjedoči glagoljski natpis koji se nalazio na pročelju crkve. Kameni blok na kojem je urezan natpis razmjerno je nedavno, prije dvije ili tri godine, izvađen sa svoje pozicije postava. Sadašnji je smještaj kamenog bloka i glagoljskog natpisa nepoznat.

³⁶² Riječ je o natpisima zabilježenima pod rednim brojevima 16, 78, 102, 110.

tu je uvijek sekundaran, odnosno, što je još gore, nebitan. Česti su primjeri vertikalno postavljenih, preklesanih, skraćenih, odnosno danoj arhitektonskoj situaciji prilagođenih kamenih blokova, pa tako i natpisa. Dopusšteno je zaključiti da graditelj pri reupotrebi kamenog bloka ne uvažava sam glagoljski natpis u kamenu i nije mu važno da natpis ostavi vidljivim na njegovoj sekundarnoj poziciji. Sekundarni postav svakog kamenog kvadra određen je veličinom i oblikovanjem samog kamena, dakle njegovom arhitektonskom funkcionalnošću, a nikada činjenicom da je u njemu glagoljski natpis.³⁶³

Treba imati na umu da su i u današnje vrijeme, u kojem pojam kulturne baštine nije nepoznanica, česti primjeri loše prakse i vandalizma prema glagoljskoj epigrafiji. Jedan ne tako davni primjer neuvažavanja glagoljskog natpisa i njegove podčinjene pozicije u odnosu na arhitektonsku situaciju, dolazi iz župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Omišlju. Tijekom preuređenja svetišta crkve 1973. klesar je preklesao ispupčen dio kamene ploče postavljene u tlo svetišta i time uništio glagoljski natpis. Razlog preklesavanja natpisa iz 16. stoljeća bio je arhitektonski, poravnavanje poda. Sličan primjer vidljiv je i na recentnom preklesavanju Jurandvorskog ulomka br. 3. Taj je ulomak preklesan pri izradi betonske kripte u crkvi sv. Lucije 1941. godine.³⁶⁴

Na kvarnerskim otocima nije zabilježen niti jedan slučaj u kojem graditelj uvažava postojeći glagoljski natpis te kameni kvadar s natpisom upravo zbog toga stavlja na posebno mjesto. U tom kontekstu prednost uvijek ima arhitektonska situacija, odnosno kameni kvadar.

Iz ovakva odnosa graditelja prema glagoljskim epigrafima, a pri reupotrebi njihovih medija, slijedi da je vjerojatnost znanstvenog bilježenja glagoljskog epigrafa na njegovoj sekundarnoj poziciji iznimno mala.

8.3.3. Plauzibilna interpretacija vrijednosti koje nudi korpus uvažavajući razliku u vjerojatnosti bilježenja *in situ* natpisa i natpisa spolija

Velik broj zabilježenih natpisnih spolija uparen s niskom vjerojatnošću za njihovo znanstveno bilježenje upućuje na veliku domenu glagoljskih epigrafa čiji su se kameni kvadri tijekom

³⁶³ Moguće je i da je sam graditelj nepismen te ne zna pročitati epigraf. I više od toga, ostaje otvorenim pitanjem može li graditelj, ako je riječ o nepismenom čovjeku, uopće razlučiti kako ispravno okrenuti natpis. Vjerojatno ne ili barem dvoji oko toga. Dakle, postojanje natpisa u njegovu građevnom materijalu, njemu je svojevrsna otegotna okolnost. Sudeći prema ponuđenoj analizi, graditelj je usredotočen jedino na svoj radni zadatak, a to je izgradnja.

³⁶⁴ Fučić, „Izvještaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku godine 1955. i 1957.“, 176.

vremena reupotrebljavali. Iz toga slijedi da se i danas vrlo veliki broj glagoljskih epigrafa spolija nalazi inkorporiran u postojeću kvarnersku kamenu arhitekturu na mjestima koja nisu dostupna. Ovakva interpretacija nalaže da se postojeći korpus, dakle totalitet natpisa koje je znanost zabilježila na kvarnerskim otocima, ne smije shvatiti kao kapitalni ulov, nego kao ostatak ostataka dugovječne glagoljaško natpisne produkcije. Dakle, u kontekstu promišljanja o broju učinjenih natpisa slijedi da je taj broj bio iznimno visok. Preciznije određenje kvantitete zahtijeva daljnji matematički izračun, dakle interdisciplinarni istraživački pristup koji bi, prema ovdje prikazanoj metodi, točno odredio vjerojatnost znanstvenog bilježenja epigrafa na sekundarnoj poziciji i tako ponudio aproksimaciju o ukupnom broju glagoljskih epigrafa koji su tijekom glagoljaškog tisućljeća nastali na Kvarneru.³⁶⁵

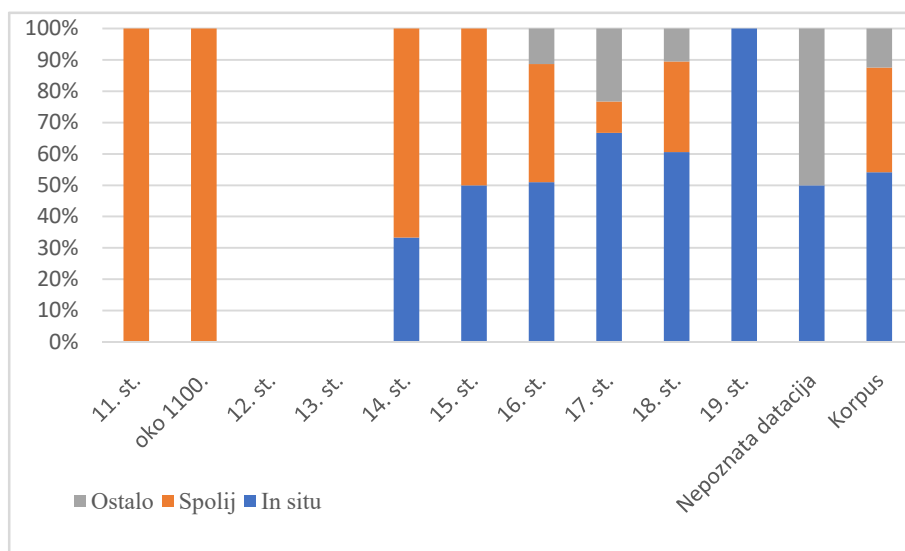
8.3.4. Još riječ, dvije o broju natpisa zabilježenih na izvornim i sekundarnim pozicijama

Broj natpisa koje je znanost zabilježila na sekundarnoj poziciji izravna je posljedica reupotrebe kamenih kvadara, što treba shvatiti kao posljedicu dezintegracije arhitekture koju su početno sačinjavali. Slijedi da se ukupan broj zabilježenih natpisnih spolija veže za minulu, dezintegriranu, odnosno nepostojeću arhitekturu, a broj zabilježenih epigrafa na izvornoj poziciji postava veže se za postojeću arhitekturu.³⁶⁶ Na ovaj se način tim brojčanim odnosom može steći nov uvid u dinamiku izgradnje arhitekture u urbanoj sredini. Broj zabilježenih natpisa na izvornim pozicijama vrijednost je koja predstavlja arhitekturu koja je postojala u trenutku znanstvenog bilježenja (20. st.). Značajna domena te arhitekture i danas postoji. Broj epigrafa spolija, u koji je inkorporiran i broj zabilježenih spolija, svjedoči o arhitekturi koja je postojala i bila dezintegrirana, dakle čiji su kameni blokovi ponovno upotrijebljeni u novim izgradnjama prije početka znanstvenog bilježenja natpisa.

³⁶⁵ Vjerojatnost znanstvenog bilježenja epigrafa na njihovoj sekundarnoj poziciji ovisi o brojnim čimbenicima, ali u prvom redu o odluci graditelja o epigrafu tijekom reupotrebe kamenog bloka na kojem se nalazi epigraf. Izrazito je važno uočiti da svaki drugi čimbenik koji utječe na vjerojatnost znanstvenog bilježenja spolija, predmetnu vjerojatnost uvijek i isključivo smanjuje. Dakle, odluka graditelja u kontekstu vjerojatnosti za znanstveno bilježenje spolija predstavlja maksimalnu vrijednost vjerojatnosti. Time i aproksimacija o ukupnom broju učinjenih natpisa tijekom vremena predstavlja u kontekstu kvantitete minimalnu kvantitetu. Formula na kojoj se temelji daljnji izračun glasi: $N \times P = Z$ gdje N označava ukupan broj glagoljskih natpisa čiji su se mediji (kamene blokovi) tijekom vremena reupotrebljavali u novim gradnjama (dakle N označava sve natpisne spolije i one koje su poznate znanosti i one koje znanosti nisu poznate), P je vjerojatnost za znanstveno bilježenje natpisa spolija, a Z je broj zabilježenih natpisa spolija. Iz $N \times P = Z$ slijedi da je $N = Z/P$.

³⁶⁶ Riječ je o arhitekturi koja je postojala u trenutku kada je znanost zabilježila određeni natpis. Znanstveno bilježenje natpisa započelo je krajem 19. stoljeća, a najviše je natpisa zabilježeno u drugoj polovici 20. stoljeća. Proces je aktivan i danas.

Grafikon 13 Pozicija pronalaska u relaciji s datacijom natpisa

Sintezom korpusa za kvarnerske glagoljske natpise ta su dva skupa predstavljena i na numeričkoj razini: za minulu, nepostojeću arhitekturu, vrijednost je 48, odnosno broj zabilježenih spolija; za postojeću arhitekturu vrijednost je 78, broj zabilježenih *in situ* natpisa. Između ta dva skupa, točnije između numeričkih vrijednosti kojima su predstavljeni, postoji značajna razlika koju treba uvažiti pri interpretaciji tih vrijednosti u kontekstu historijskog vrela. Razlika između njih proizlazi iz činjenice da vjerojatnost znanstvenog bilježenja, koja se izravno očituje u broju natpisa, nije istovjetna. Kada se govori o *in situ* natpisima, govori se o iznimno visokoj vjerojatnosti njihova zamjećivanja pa, sukladno, i znanstvenog bilježenja, a kada se govori o spolijima vjerojatnost je drukčija, iznimno malena. Dakle, te je vrijednosti moguće komparirati na dva načina koja nude isti rezultat. Moguće je usporedbu započeti na temelju podataka koje nudi korpus, komparirajući vrijednost 78 za postojeću arhitekturu (broj natpisa zabilježenih na izvornoj poziciji) i vrijednost 48 za minulu arhitekturu (broj natpisa koje je znanost zabilježila na nekoj od sekundarnih pozicija). Pritom treba uvažiti da vjerojatnost za bilježenje tih vrijednosti nije identična. Vjerojatnost za znanstveno bilježenje natpisa na izvornoj poziciji postojeće arhitekture je iznimno visoka, a za minulu arhitekturu, odnosno za natpise spolija, vjerojatnost je iznimno mala. Dakle, pri komparaciji tih

vrijednosti potrebno je uvažiti razliku u vjerojatnosti za znanstveno bilježenje samih vrijednosti.³⁶⁷

Drugi je način za kompariranje predmetnih vrijednosti da se na temelju broja zabilježenih natpisa spolija i same vjerojatnosti za njihovo znanstveno bilježenje, učini aproksimacija ukupnog broja glagoljskih natpisa spolija, dakle i onih koji su znanosti poznati i onih koji su za znanost nedostupni, te da se dobivena vrijednost uspoređi s brojem natpisa zabilježenih na izvornim pozicijama. Tada je riječ o vrijednostima s iste metričke skale, koje se mogu staviti u odnos uvažavajući isključivo njihovu kvantitetu. Broj zabilježenih natpisa *in situ* referira na arhitekturu koja u razdoblju znanstvenog bilježenja natpisa postoji, a ukupan broj učinjenih natpisa referira na arhitekturu koja je prije razdoblja u kojem se provodi znanstveno bilježenje natpisa već bila dezintegrirana.

8.3.5. Misaoni diskurs i struktura argumenta

Opće odrednice:

Kamen oblikovan za gradnju dragocjen je i konstantno se reupotrebljava u novim gradnjama. Reupotreba implicira da postoji reupotrebitelj – subjekt koji provodi reupotrebu – odnosno graditelj.

Svaki reupotrijebljeni kvadar prošao je kroz ruke graditelja.

Svaki reupotrijebljeni kvadar s epigrafom prošao je kroz ruke graditelja.

Napomena: Znanost je počela bilježiti glagoljske epigrafe krajem 19. stoljeća. Većina epigrafa zabilježena je u drugoj polovici 20. stoljeća, a proces je aktivan i danas.

Argumentacijska linija 1.

O relaciji između statične naravi epigrafa i trajnosti arhitekture

³⁶⁷ Ovakva je komparacija analogna komparaciji vrijednosti korpusa koja je provedena za distribuciju natpisa ovisno o mediju u kojem su natpisi izvedeni, pri čemu je zaključeno da broj zabilježenih natpisa u kamenu i broj zabilježenih natpisa u metalu ne treba komparirati, kao da je riječ o vrijednostima s iste skale s obzirom na to da vjerojatnost za njihovo znanstveno bilježenje nije ista.

P1: Epigraf je integralni dio arhitekture.

Z1: Epigraf je statičan i na svojoj izvornoj poziciji stoji onoliko dugo koliko traje arhitektura.

Argumentacijska linija 2.

Određivanje vjerojatnosti za znanstveno bilježenje *in situ* epigrafa

P2: S obzirom na javnu tekstnu funkciju i sadržaj epigrafa izvorna pozicija njegova postava uvijek je takva da bude lako uočljiva i oku dostupna.

Z2: Ako je arhitektonska cjelina u kojoj se epigraf nalazi *in situ* postojeća (u trenutku kada znanost bilježi epigraf), vjerojatnost znanstvenog bilježenja tog epigrafa iznimno je visoka, blizu 1.

Argumentacijska linija 3.

Određivanje vjerojatnosti za znanstveno bilježenje epigrafa spolija.

P3: Reupotrebom kamenih kvadara upravlja graditelj. (To znači da graditelj odlučuje o sekundarnoj poziciji svakog reupotrijebljenog kamenog kvadra, pa tako i onih s epigrafima.)

Z3: Sekundarna pozicijama glagoljskog epigrafa ekskluzivna je odluka graditelja.

P4: Vjerojatnost za znanstveno bilježenje epigrafa na njegovoj sekundarnoj poziciji uvjetovana je njegovom vidljivošću na sekundarnoj poziciji.

Dakle, ako je vjerojatnost za znanstveno bilježenje epigrafa na njegovoj sekundarnoj poziciji uvjetovana vidljivošću epigrafa na sekundarnoj poziciji (P4), a vidljivost epigrafa na njegovoj sekundarnoj poziciji jest ekskluzivna odluka graditelja (Z3), slijedi da je vjerojatnost znanstvenog bilježenja epigrafa na njegovoj sekundarnoj poziciji u najužoj relaciji s ekskluzivnom odlukom graditelja o pozicioniranju epigrafa pri njegovoj reupotrebi.

Dakle, slijedi da:

Z4: Vjerojatnost znanstvenog bilježenja epigrafa na njegovoj sekundarnoj poziciji jest istovjetna vjerojatnosti da graditelj koji reupotrebljava kameni blok postavi epigraf na neko vidljivo mjesto.

Argumentacijska linija 4.

Određenje vjerojatnosti za znanstveno bilježenje epigrafa na sekundarnoj poziciji (epigrafa spolija).

P5: Stav graditelja prema postojećem epigrafu pri reupotrebi kamenog bloka može se iščitati iz sekundarnih pozicija postava onih epigrafa koji su poznati znanosti.

Analiza sekundarnih pozicija postava epigrafa koji su za znanost poznati dovela je do zaključka Z5.

Z5: Analiza sekundarnih postava glagoljskih epigrafa pokazala je da je graditelj pri reupotrebi oblikovanoga građevnog kamena indiferentan prema postojanju epigrafa. Ne postoji graditeljeva intencija da se epigrafi sačuvaju i ostave vidljivima na njihovim sekundarnim pozicijama, štoviše moguće je zagovarati da graditelj ima negativan stav prema epigrafu, a neupitno je da konkretna arhitektonska situacija uvijek ima prednost nad epigrafom. Analiza pozicije postava za svih 48 glagoljskih epigrafa koje je znanost zatekla na nekoj od sekundarnih pozicija, potvrdila je da nije zabilježen niti jedan primjer u kojem graditelj respektira postojeći epigraf te ga zbog toga intencionalno postavlja na neko vidljivo i zaštićeno mjesto.

Z6: Dakle, vjerojatnost znanstvenog bilježenja epigrafa na njihovim sekundarnim pozicijama je iznimno mala.

9. Bašćanska ploča

9.1. Uvod

9.1.1. Datacija i autorstvo

Smatra se znanstveno prihvaćenim da se crkva sv. Lucije i glagoljski natpis s Bašćanske ploče uzajamno datiraju na prijelaz iz 11. u 12. stoljeće, *oko godine 1100*. Iz sadržaja natpisa evidentno je da crkvu *zida* opat Dobrovit te mu se zbog toga pripisuje i autorstvo nad natpisom.³⁶⁸ Zaključak o uzajamnoj dataciji i autorstvu zasnovan je na dokazu o istodobnom podizanju septuma i izgradnje crkvenih zidova.³⁶⁹ Natpis je, dakle, datiran i nezavisno od natpisnog sadržaja, kao istodoban s crkvom sv. Lucije.

Znanstvena je zajednica dugo vremena smatrala da se na početku natpisa nalazi uklesana datacija. Međutim, nikada nije postignut konsenzus oko čitanja pretpostavljene datacije. U historijatu istraživanja iznosi se nekoliko različitih, ali vremenski srodnih tumačenja tih prvih nekoliko grafema. Prvo, tamo se nalazi simbolička invokacija u obliku križa, a u nastavku slijedi datacija. Drugo, nalazi se datacija bez simboličke invokacije. Treće, simbolička invokacija pa grafemi **𐌺𐌆** ili **𐌺𐌆𐌸**. Četvrto, grafemi **𐌺𐌆** ili **𐌺𐌆𐌸** bez simboličke invokacije.³⁷⁰

Ivan Kukuljević na tome mjestu ne vidi znak križa nego grafeme **𐌺𐌆𐌸** ili **𐌺𐌆𐌸𐌸** i time nastanak natpisa stavlja u 1104. ili 1107. godinu. Rački vidi drukčije. Prvo je znak križa u funkciji simboličke invokacije, nakon njega slijede grafemi **𐌺𐌆**. Sukladno tomu, Rački datira natpis godinom 1100. Jagić, kao i Rački, vidi **𐌺𐌆**, ali napominje da postoji prostor i za treći grafem koji može biti jedinica ili desetica. I Hamm nakon simboličke invokacije vidi tri grafema, ali oni su **𐌺𐌆𐌸𐌸** ili **𐌺𐌆𐌸𐌸𐌸**, datirajući time natpis 1077. ili 1079. Strohal čita **𐌺𐌆𐌸**, natpis datira u 1120., ali poput Kukuljevića ne vidi križ prije datacije. Crnčić se dvoumi, mijenja mišljenja, prilagođava optiku... i odlučuje da ne vidi simboličku invokaciju u obliku križa, nego grafeme **𐌺𐌆𐌸**. Poput Crnčića, početak natpisa čitat će i Leo Košuta koji nudi

³⁶⁸ Lujo Margetić tumači da autor predloška prema kojem je klesan natpis s Bašćanske ploče nije Dobrovit, nego Držiha, u: Lujo Margetić, *Bašćanska ploča* (Rijeka: Povijesno društvo, 2000), 40. Autorstvo nad predloškom, odnosno natpisom slično pripisuje i Mile Bogović.

³⁶⁹ Britke opservacije o istodobnosti podizanja septuma i crkve iznio je Branko Fučić u radu *Bašćanska ploča kao arheološki predmet*.

³⁷⁰ Margetić, *Bašćanska ploča*, 13.

analizu spornog mjesta, utirući put tumačenju da je posrijedi klesareva pogreška.³⁷¹ Klesar je krenuo s klesanjem sadržaja natpisa prije nego što je uklesao invokaciju *u ime Oca i Sina i Svetoga Duha*. Košutino razmišljanje prihvatit će Vjekoslav Štefanić, poslije Branko Fučić i Mateo Žagar, ali i drugi autori, te će se otad datacija natpisa ponovno određivati isključivo posredno. Promišljajući o fantomskoj dataciji s početka natpisa, a imajući na umu sadržaj natpisa u kojem se spominju dva opata i svaki čini svoju radnju – jedan piše, drugi zida crkvu, a pritom uvažavajući činjenicu da postoji i treća radnja, kraljevo darivanje koje se po nužnosti dogodilo prije opatovih radnji u toj slojevitoj vremenskoj distribuciji činjenja i radnji, nameće se pitanje: Što bi se tom datacijom, u prvim grafemima natpisa, zapravo datiralo? Držihino vrijeme, odnosno trenutak u kojem Držiha piše, Dobrovitovo vrijeme, odnosno trenutak završetka zidanja crkve ili pak neko treće vrijeme? O tome u cijelom historijatu jedva da ima spomena.

Zanimljivo je da se rezultati posrednog datiranja i spomenuta čitanja fantomske datacije preklapaju. Situacija se s pravom može nazvati kuriozitetnom. Dok je postojalo uvjerenje da na početku natpisa stoji uklesana datacija, istraživači su ponudili nekoliko različitih čitanja te, po svemu sudeći, fantomske datacije. Iako su čitanja različita, sva su vremenski srodna, datacija se kreće unutar pedesetak godina na prijelazu iz 11. u 12. stoljeće. U trenutku kada je znanstvena zajednica prihvatila da tamo datacije nema, povećan je naglasak na posrednom datiranju ploče. Zanimljivo je da se rezultati posrednog datiranja u potpunosti preklapaju s čitanjima fantomske datacije s početka natpisa. Natpis se i dalje datira na prijelaz 11. u 12. stoljeće, odnosno *oko godine 1100.*³⁷²

Datacija bašćanskog natpisa se ni u enciklopedijama ne navodi jednoobrazno. Primjerice, *Hrvatska enciklopedija* datira natpis u 1100. godinu, temeljeći to na čitanju Franja Račkog koji je nakon invokacije križem čitao **ѠБ**, 1100.³⁷³ *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* izradu natpisa stavlja oko godine 1100., uz napomenu da zadnja brojka datacije nije sačuvana.³⁷⁴ Dakle, prihvaća Jagićevo čitanje fantomske datacije. U *Enciklopediji Jugoslavije* datacija je drukčije postavljena. Uredništvo enciklopedije ne prihvaća da se na početku natpisa nalazi uklesana datacija, nego tek **ѠѠ** interpretiran kao klesareva pogreška. Natpis je

³⁷¹ Fučić, *Glagoljski natpisi*, 57.

³⁷² S ovakvom datacijom ne slaže se Pavuša Vežić, a valja spomenuti da Mile Bogović i Lujo Magetić drukčije interpretiraju nastanak natpisa, odnosno autorstvo nad natpisom ne pripisuju Dobrovitu, nego Držihi.

³⁷³ *Hrvatska enciklopedija*, sv. II (Zagreb: Naklada hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1941), s. v. „Bašćanska ploča“.

³⁷⁴ *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, sv. I. (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1966), s.v. „Bašćanska ploča“.

datiran posredno, ali opet *oko godine 1100.*³⁷⁵ Istu dataciju navodi i *Jugoslavenski književniksikon*,³⁷⁶ *Pravna enciklopedija*,³⁷⁷ *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*.³⁷⁸ *Enciklopedija likovnih umjetnosti* navodi isto, ali drugim riječima, natpis datira na prijelaz 11. u 12. stoljeće.³⁷⁹ Slično se pronalazi i u *Enciklopediji Britannici*.³⁸⁰ Dakle, u svim relevantnim enciklopedijama datacija natpisa stavljena je na prijelaz stoljeća, *oko godine 1100.* Iznimka je u dataciji *Enciklopedija Jugoslavije* iz 1980.³⁸¹ u kojoj je datacija Bašćanske ploče stavljena dublje u prošlost, u drugu polovicu 11. stoljeća. Uspoređujući je s datacijama istraživača koji su o ploči i njezinu natpisu pisali, takva je datacija najbliža onima Josipa Hamma koji je tijekom svoga istraživačkog rada zagovarao dvije datacije: 1077., a poslije 1079. U *Enciklopediji Jugoslavije* Hamm je, uz Štefanića i Fučića, pisao tekst o Bašćanskoj ploči pa je očito zagovarao vlastitu hipotezu, ne obraćajući pozornost da je u koliziji s promišljanjima tadašnje znanstvene zajednice. Čini se da je Hamm dobio što je htio. Uz njegovu dataciju stavljeno je i njegovo čitanje natpisa, kao i posve upitna teorija o sukcesivnom klesanju natpisa. Godine 1999. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža* objavljuje novu enciklopediju u kojoj Bašćanska ploča dobiva više redaka. Izložen je i historijat istraživanja te je time naznačeno da postoje razilaženja u čitanju datacije natpisa. Ipak, datacija je ostala istovjetna onoj iz *stare* enciklopedije, dakle *oko godine 1100.*, uz napomenu da zadnja brojka nije sačuvana.³⁸² Zanimljivo je da je tekstu o Bašćanskoj ploči priložena i fotografija (veća nego u prvom izdanju), međutim nije riječ o fotografiji Bašćanske ploče, nego o fotografiji suvenira. Raspravu o dataciji natpisa zaključio je Branko Fučić koji je proveo opsežno i temeljito istraživanje o bašćanskom natpisu ponudivši, između ostalog, i vrlo zanimljiv argument o istodobnosti izgradnje crkve i septuma (oltarne pregrade). Činilo se da je nakon Fučićeva istraživačkog rada nemoguće pronaći nove i relevantne spoznaje o dataciji i autorstvu natpisa. Ipak, potpunu revoluciju u tome donio je istraživački rad Pavuše Vežića koji je 2000. izašao s teorijom da je bašćanski natpis mnogo mlađi te da ga treba datirati u polovicu 13. stoljeća ili

³⁷⁵ *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 1 (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1955), s. v. „Bašćanska ploča“.

³⁷⁶ *Jugoslavenski književni leksikon* (Novi Sad: Matica srpska, 1971), s. v. „Bašćanska ploča“.

³⁷⁷ *Pravna enciklopedija* (Beograd: Savremena administracija Beograd, 1979), s. v. „Bašćanska ploča“.

³⁷⁸ *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture* (Zagreb: Školska knjiga, 1980), s. v. „Bašćanska ploča“.

³⁷⁹ *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, sv. 1 (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1959), s. v. „Bašćanska ploča“.

³⁸⁰ *Encyclopaedia Britannica*, Vol. V (Chicago-London-Toronto-Geneva-Sydney-Tokyo-Manila-Seoul-Johannesburg, 1975), s. v. „Krk/Bašćanska ploča/Baška Tablet“.

³⁸¹ *Enciklopedija Jugoslavije* (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1980), s. v. „Bašćanska ploča“.

³⁸² *Hrvatska enciklopedija* (Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 1999), s. v. „Bašćanska ploča“.

poslije.³⁸³ Upravo začuđuje muk koji su Vežičevi argumenti u hrvatskoj znanosti proizveli. Nitko od naših slavista, glagoljaša, povjesničara ili povjesničara umjetnosti nije na Vežičev argument reagirao, bilo da je potvrdio ili opovrgnuo njegovu uvjerljivu argumentaciju, osim akademika Luje Margetića.³⁸⁴

Vežičevim argumentom stvoren je raskol u unisonom promišljanju znanstvene zajednice o dataciji i autorstvu natpisa. Jednozvučnost i suglasje su razbijeni. Vežičeva je teza u disharmoniji s cjelokupnim historijatom istraživanja. Natpis čija se datacija od samih početaka stavljala na prijelaz 11. u 12. stoljeće sada je datiran u polovicu 13. stoljeća. Vežičeva hipoteza zaslužuje jasan odgovor. Nikako ju se ne smije prešutjeti, minorizirati i tako udaljiti iz fokusa. Datacija najznačajnijega hrvatskog glagoljskog natpisa, kulturnog i nacionalnog simbola pismenosti ne bi trebala visjeti u zraku.

9.1.2. Povod istraživanju

Potreba za revizijom aktualne znanstvene hipoteze o natpisu s Bašćanske ploče ukazivala se postupno. Njezino prvo javljanje uslijedilo je nakon provedene kronološke distribucije glagoljskih natpisa s otoka Krka koja je pokazala da u otočnoj natpisnoj glagoljaškoj produkciji postoji diskontinuitet. Najstariji otočni glagoljski natpisi, Krčki natpis i Bašćanska ploča, odvojeni su od glagoljsko-epigrafskog kontinuiteta koji se može pratiti od 14. do 19. stoljeća. Vremenski razmak nije nikako zanemariv, upravo suprotno, značajan je. Na otoku nije pronađen niti jedan glagoljski natpis datiran u 12. i 13. stoljeće, osim natpisa s Bašćanske ploče koji se posredno datira *oko godine 1100.* pa sukladno tomu i u prve godine 12. stoljeća.³⁸⁵ Takva je kronološka distribucija neočekivana, ali nije nemoguća. Plauzibilnu interpretaciju povijesnih okolnosti dodatno otežava blagonaklon stav pape Inocenta IV. prema otočnim glagoljašima. Papa je omišaljskim benediktincima 1252. neosporno odobrio glagoljanje. Dopušta im da nastave s tradicijom i u bogoslužju se služe narodnim jezikom i

³⁸³ Pavuša Vežić, „Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Jurandvoru“, u: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić, Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36 (Baška: 2000): 165–186.

³⁸⁴ U još jednom primjeru očituje se tromost znanstvenog diskursa. Nikola Bonifačić Rožin ponudio je sasvim drukčije čitanje natpisa, ali znanstvena zajednica, jednako kao i u Vežičevu slučaju, nije reagirala, niti se očitovala o njegovim promišljanjima. Bonifačićevi zaključci jednostavno su ignorirani i prešućeni.

³⁸⁵ U Omišlju je znanost zabilježila glagoljski natpis čiju dataciju Branko Fučić posredno definira formulacijom *oko 1300*, smještajući tako natpis na kraj 13. ili u 14. stoljeće. Fučić naglašava paleografsku srodnost tog natpisa sa senjskim natpisom iz crkve sv. Martina, koji je direktno datiran u godinu 1330., dakle u 14. stoljeće. Omišaljski natpis zabilježen je pod rednim brojem 73.

liturgijskim knjigama pisanim glagoljicom.³⁸⁶ Zar nije logično očekivati da će se Papina naklonost prema glagoljaškoj tradiciji u praksi očitovati i u produkciji otočne glagoljaške epigrafije?

Ova odvojenost od višestoljetnog epigrafskog kontinuiteta nalagala je da se provede istraživanje o istraživanju i na sustavan način izlože i propitaju argumenti na osnovi kojih je natpis s Bašćanske ploče datiran i njegovo autorstvo atribuirano kao što to aktualna znanstvena hipoteza tumači.

9.1.3. Nekoliko terminoloških napomena

Znanost je Bašćansku ploču zamijetila polovicom 19. stoljeća. Ploča tada nije niti otkrivena, niti pronađena s obzirom na to da nije bila niti skrivena niti izgubljena. Promijenila je mjesto. S mjesta lijevog pluteja crkvenog septuma integrirana je u pod crkve, u funkciji grobne ploče. Ploča se naziva Bašćanska iako nije iz Baške, nego iz sela Jurandvor koje se nalazi u neposrednoj blizini Baške. Budući da se nazivi značajnih natpisa u pravilu daju po mjestu/selu pronalaska (Krčki natpis, Plominski natpis, Grdoselski ulomak, Senjska ploča) zanimljivo je da je iznimka u takvoj praksi upravo najznačajniji od svih natpisa. Naravno da se etimologija naziva povezuje s *locusom* Bašćanske vale (doline), u kojoj se nalaze Baška, Batomalj, Jurandvor i Draga Bašćanska. Teško je, međutim, razjasniti zbog čega su onda fragmenti desnog pluteja nazvani Jurandvorskim ulomcima?

Uputno je odmah na početku iznijeti nekoliko terminoloških napomena. Pojam Bašćanske ploče u pravilu referira na glagoljski natpis koji je u njoj uklesan. Taj je natpis u najužoj vezi sa samom pločom – kamenom, ali i s dekorativnom lozicom u borduri. Potrebno je napraviti adekvatnu terminološku distinkciju. Kada se referira isključivo na natpis, koristit će se fraza *natpis s Bašćanske ploče*. Pojmom *Bašćanska ploča* referirat će se i na natpis i na lozicu i na kameni blok.

³⁸⁶ Slično dopuštenje dobio je i senjski biskup 1248. kada mu je Papa dopustio služenje glagoljske mise u senjskoj katedrali, kao i svugdje gdje je takav običaj postojao.

9.2. Historijat istraživanja natpisa s Bašćanske ploče

9.2.1. O dojmu koji historijat istraživanja ostavlja

Historijat istraživanja o bašćanskom natpisu započinje polovicom 19. stoljeća. Dakle, vremenski je dug, traje više od 160 godina, i interdisciplinarnan je. O ploči i natpisu pišu filolozi, povjesničari, etnolozi, arheolozi, povjesničari umjetnosti, svećenici, glagoljaši, likovnjaci. Ne može se, međutim, govoriti o naglašenoj interdisciplinarnosti samog istraživanja. Većina istraživača radi isto: pokušava pročitati natpis. Iznimka su radovi Branka Fučića, Nikole Bonifačića Rožina, Mladena Pejakovića i Pavuše Vežića. Fučića zbog toga što je prvi Bašćansku ploču sagledao i opisao kao arheološki predmet u prostoru crkve, u funkciji crkvenog pluteja. Bonifačića jer je na intrigantan način pročitao sadržaj natpisa. Pejakovića zbog toga što je uveo geometriju i pomoću nje upozorio na postojanje suodnosa zlatnog reza unutar dijelova prednje plohe Bašćanske ploče, a Vežića zato što je uočio da se natpis ne nalazi u centru pluteja.

Tempo kreiranja znanstvenog dijaloga izrazito je spor. Historijat je i iznimno konzervativan. Terminologija je kronično neprecizna i neujednačena. Primjer je temeljni pojam Bašćanske ploče kojim se označavaju tri stvari: ploča, lozica i natpis. Čini se da se zaključci o natpisu tijekom cijelog historijata međusobno posuđuju, ponavljaju i prežvakavaju do trenutka kada bi trebali postati očiti i sami po sebi razumljivi. Sagledan u cijelosti, historijat se može opisati kao nedovoljno kritičan i nedovoljno analitičan. Stječe se dojam da se natpisu želi dodijeliti najstarija moguća datacija, a istraživači se u svojim istraživanjima međusobno malokad nadopunjuju i raspravljaju.

Do današnjih su dana o bašćanskom natpisu napisani mnogobrojni znanstveni radovi. Ipak, pitanje datacije i autorstva još je uvijek otvoreno, čitanje nije cjelovito (vjerojatno nikada neće niti biti cjelovito), a zaključci izneseni tijekom duge povijesti istraživanja, nerijetko su nelogični i međusobno kontradiktorni. Upravo zbog tih razloga uputno je provesti reviziju postojećih saznanja i uputiti se prema novim istraživanjima. Pitanje je kojom se istraživačkom metodom koristiti, kako interpretirati, na osnovi čega derivirati... Nije jasno kakav bi trebao biti taj novi znanstveni „manevar“. Što je to promaknulo generacijama predanih istraživača i je li moguće da im je doista nešto bitno promaknulo? Jesu li iscrpili sve istraživačke opcije? Može li se doći do novih spoznaja ili barem potvrditi stare teze nekim novim dokazom?

9.2.2. Generacije istraživača

Povijest istraživanja, a time i objavljivanja znanstvenih radova o Bašćanskoj ploči i njezinu natpisu može se podijeliti u četiri vremenska razdoblja. Prvo razdoblje, od Šafarikova osvrta 1853. do kraja 19. stoljeća. Drugo, od početka 20. stoljeća do Drugoga svjetskog rata. Treće razdoblje započinje nakon rata i traje do objavljivanja zbornika radova *Bašćanska ploča* 1988., a četvrto se odnosi na radove objavljene nakon 1988. godine. Takva se podjela preklapa i s naraštajima istraživača. Iznimku čini Vjekoslav Štefanić koji objavljuje od 1936. do 1969. i donekle Branko Fučić koji objavljuje i nakon 1988. godine. Svi ostali autori pripadaju jednom od četiri spomenuta razdoblja pa je opravdano govoriti i o četiri naraštaja istraživača.

U nastavku je izložen povijesni pregled istraživanja o Bašćanskoj ploči, bez namjere da se spomene sve što se o ploči i njezinu natpisu do sada objavilo. Prikaz je općenito kronološki. U njemu se nižu opažanja i mišljenja redosljedom njihova nastanka te se uvažava proces napredovanja i širenja znanstvenog diskursa. Svaki autor nije dobio jednak prostor. Neki se autori spominju tek letimično, neki se preskaču, a nečiji se radovi do detalja promišljaju, izlažu i razlažu. Pregled je svojevrsna kompilacija najznačajnijih teza, a funkcija mu je propedeutička.

9.2.2.1. Prva generacija istraživača – od 1853. do kraja 19. stoljeća

Analizirajući logičku strukturu misaonog procesa koji prethodi zaključku o dataciji bašćanskog natpisa, dolazi do izražaja činjenica da većina prvih istraživača takvu konstrukciju nije imala. O ploči i crkvi zaključuje se „na prvu“. Izlažu se osobna mišljenja, gotovo dojmovi, a ne hipoteze koje se prethodno i naknadno propituju. Ivan Kukuljević Sakcinski o Bašćanskoj ploči prvi put piše 1857. i unatoč tome što je u sadržaj uklesanog teksta proniknuo tek fragmentarno, zaključuje da je glagoljski natpis nastao u 12. ili najkasnije u 13. stoljeću.³⁸⁷ Smatra da se na natpisu nalazi i bugarska i hrvatska glagoljica i da je pisan slavenskim jezikom.³⁸⁸ Navodi da je riječ ili o grobnom spomenku ili je natpis nastao kao svjedočanstvo o izgradnji crkve. Lozicu na ploči Kukuljević ne spominje. Iduće godine Franjo Rački

³⁸⁷ Ivan Kukuljević Sakcinski, „Krk i Rab“, u: *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine* (Zagreb: Narodna tiskarnica Dr. Ljudevita Gaja, 1857), 6.

³⁸⁸ *Ibid.*, 7.

objavljuje *Glagoljski natpis na ploči u crkvi sv. Lucije kod nove Baške na otoku Krku*.³⁸⁹ U tom članku zaključuje da je glagoljica kojom je ploča pisana bugarska, da su grafemi *k*, *i* i *jer* slični uglatoj – hrvatskoj glagoljici, da se *ž* i *t* ne mogu naći na ploči i da nema nazalnih glasova koji su svojstveni bugarskom jeziku, pa time i bugarskoj glagoljici. Spominje da postoje grafemi koje nije imao prigodu vidjeti na glagoljskim spomenicima i da riječi na spomeniku nisu odijeljene nikakvim prostorom. Zaključuje da je riječ o natpisu koji je pisan bugarskom glagoljicom, ali hrvatskim jezikom. Rački time podržava tumačenje da je bugarska, odnosno okrugla glagoljica nekoć bila u upotrebi na ovom prostoru te da je postupno ustupala mjesto novijoj, uglatoj, hrvatskoj glagoljici. Nastanak natpisa stavlja u 11. ili 12. stoljeće, dakle razilazi se s Kukuljevićem i smatra spomenik starijim. O sadržaju samog spomenika Rački ne progovara, nego spominje da će o tome pisati drugom zgodom i priznaje da je sve zaključke donio prema „obliku“.³⁹⁰

Sedam godina poslije, dakle 1865., Ivan Crnčić daje prvo cjelovitije čitanje natpisa u članku *Krčke starine*.³⁹¹ Crnčić je ploču (prethodno) vidio tri puta. Prvi put sredinom pedesetih kada, kako sam piše, *taj kamen nije hotio nikako progovoriti*,³⁹² drugi put 1861. kada je ploča već bila dignuta na zid i kada mu je *progovorila*. Treći put Crnčić dolazi u Jurandvor u društvu popova Antuna Kirinčića i Petra Dorčića, a njihovo zajedničko čitanje objavio je u spomenutom članku. Ploču će datirati u 11. stoljeće, a za to prvi put nudi i konkretne razloge. Dataciju određuje prema sadržaju natpisa, posebno 3. i 4. retka u kojem se spominje *Zvonimir kralj hrvatski* i oznake vremena: *(v) dni svoje*. Na osnovi toga Crnčić zaključuje da je natpis nastao za vrijeme vladanja kralja Zvonimira ili neposredno nakon toga, dakle krajem 11. stoljeća. Potvrdu takve datacije vidi i u distribuciji jerova koji upućuju na to da je riječ o natpisu iz *najdavnijih vremena*.³⁹³

Franjo Rački će 1875. objaviti članak u kojemu će dopuniti Crnčićevo čitanje i ustvrditi da natpis nije mogao nastati u vrijeme kraljevanja kralja Zvonimira, kao što Crnčić zaključuje, već sasvim sigurno nakon njegove smrti jer *v dni svoje* označava da je Zvonimir mrtav u trenutku izrade natpisa. Rački će dataciju natpisa poslije vrlo precizno smjestiti u 1100.,

³⁸⁹ Franjo Rački, „Glagoljski nadpis na ploči u crkvi sv. Lucije kod nove Baške na otoku Krku“, *Neven*, br. 16 i 17 (1858).

³⁹⁰ *Ibid.*, 267.

³⁹¹ Ivan Crnčić, „B. Hrvatski napisi: iz Krčke starine“, *Književnik, časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti*, II (1865).

³⁹² *Ibid.*, 11.

³⁹³ *Ibid.*, 16.

tumačeći drugi i treći grafem natpisa kao dataciju.³⁹⁴ Prvi grafem natpisa simbol je križa, odnosno invocacija. Takvu dataciju, smatra Rački, podupire i značajna upotreba poluglasa i nepostojanje interpunkcije i razmaka među slovima. Rački ističe da se natpisom opisuju dva odvojena događaja. Jedan za Držihina opatovanja, drugi za opatovanja njegova vjerojatnog nasljednika Dobrovita. Zamjećuje da su natpis klesale dvije ruke i da je druga ruka *na kraju malaksala, te k svom koncu brzala vežući pismena i pokraćujući jih tako, da se jedva razaznati mogu*, ali vjeruje da je natpis uklesan u jedno vrijeme.³⁹⁵ Rački iznosi iznimno značajnu novinu. Kaže: *Kod sv. Lucijskoga nadpisa treba imati pred očima, da nam to ni je priepis kakova starijega teksta iz koje crkvene knjige; u takovu slučaju može i mladji spomenik sačuvati starijih osebina.*³⁹⁶

Kukuljević Sakcinski, Crnčić i Rački najistaknutiji su predstavnici prve generacije istraživača koja je djelovala u drugoj polovici 19. stoljeća.³⁹⁷ Njima treba pridodati i Šafarika koji je ostavio prvi pisani osvrt o Bašćanskoj ploči u knjizi *Pamatky hlaholskeho pisemnictvi* (Prag 1853.), čime je skrenuo pozornost znanstvene zajednice na njezino postojanje. Šafarik o natpisu ne govori mnogo, u prvom se redu zapituje. Misli da je riječ o pismu koje je starije od glagoljskog ili o kakvoj *cryptographiji*, odnosno tajnopisu. Konstatira da na prijepisu ima glagoljskih i neglagoljskih slova. U svome kratkom osvrtu ne govori ništa o jeziku, ali prema pismima koje je 20. travnja 1857. Kukuljević poslao Račkom jasno je da Šafarik nije smatrao da je natpis pisan slavenskim jezikom.

9.2.2.2. Druga generacija istraživača – 20. stoljeće do Drugoga svjetskog rata

Značajniji su predstavnici druge generacije istraživača Vjekoslav Klaić, Rudolf Strohal, Vatroslav Jagić, Ferdo Šišić, Vjekoslav Štefanić, Josip Horvat, Stjepan Ivšić i Mladen Deželić.³⁹⁸

Povjesničar Vjekoslav Klaić potpuno nekritički interpretira natpis. Na temelju natpisnog teksta zaključuje da je kralj Dmitar Zvonimir nekad prije 1088. boravio na otoku, zajedno s

³⁹⁴ Franjo Rački, „Staro-hrvatski glagoljski natpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku“, *Starine JAZU*, knjiga VII (1875): 159.

³⁹⁵ *Ibid.*, 144, 150.

³⁹⁶ *Ibid.*, 157.

³⁹⁷ Uz navedene, istraživački doprinos dali su i Leopold Geitler, Lujo Marun, Đuro Šurmin i dr.

³⁹⁸ Drugoj generaciji istraživača pripadaju i Ivan Esih, Ljubo Karaman, Frano Bulić, Lovre Katić, Frane Bulić, Lovre Katić, Viktor Novak, Vinko Premuda, Dragutin Kniewald, Josef Vajs i dr.

krbavskim županom Desilom i lučkim županom Prvanegom, te je tom prigodom darovao samostanu sv. Lucije ledinu na kojoj je trebala biti sagrađena samostanska crkva. Klaić smatra i da je natpis klesan u više navrata. Držihin dio je dao klesati sam Držiha, a dio o izgradnji crkve dao je klesati Dobrovit. Njegova argumentacija je neuvjerljiva, promišljanje romantičarsko.

Rudolf Strohal dopunit će postojeća čitanja i dati nekoliko zanimljivih paleografskih tumačenja. Smatra da je natpis na samom početku datiran, a njegov nastanak precizno smješta u 1120. s obzirom na to da prva tri grafema čita **†62**. I Vatroslav Jagić vidi dataciju na samom početku natpisa. Slaže se sa Strohalom da se tamo nalaze tri grafema, međutim ne uspijeva pročitati treći grafem te ističe da može označavati i jedinice i desetice. Time nastanak natpisa smješta u 12. stoljeće, uz napomenu da može biti riječ i o početku, ali i o samom kraju stoljeća. Povjesničar Ferdo Šišić će u narativno-povjesničarskom diskursu ustvrditi da je natpis nastao oko 1100. te da ga je cijeloga dao uklesati Dobrovit. Šišić ističe i da Bašćanska ploča kao povijesni izvor daje pouzdano svjedočanstvo o Zvonimirovu gospodarenju otokom Krkom.³⁹⁹ Gotovo istovjetno nastanak Bašćanske ploče tumačit će u zajedničkoj knjizi Frane Bulić i Lovre Katić. Natpis datiraju oko 1100., a pretpostavljaju da ga je dao uklesati opat Dobrovit kako bi dodatno istaknuo prava samostana dobivena od kralja Zvonimira.⁴⁰⁰

Krčanin Vjekoslav Štefanić, rođen u Dragi Baški, selu u neposrednoj blizini Jurandvora i crkve sv. Luciji, dao je značajan doprinos izučavanju Bašćanske ploče, ali i povijesnog konteksta unutar kojega je nastala. Štefanić u svojim promišljanima polazi od činjenice da u 11. stoljeću na sjevernojadranskom akvatoriju postoje benediktinski samostani u Osoru, Rabu i na otoku Susku. Takva distribucija benediktinskih samostana na okolnim otocima navodi ga na zaključak da je u to vrijeme i na otoku Krku postojao benediktinski samostan. U prilog tomu ide i isprava krčkog biskupa Petra iz 1153. u kojoj se o otočnim benediktincima govori u množini, što implicira da na otoku u 12. stoljeću postoji više benediktinskih opatija.⁴⁰¹ Prvi spomen ili dokaz o benediktincima na Krku upravo je Bašćanska ploča koju Štefanić datira u 11. stoljeće.⁴⁰² Nudi svoje čitanje natpisa koje će se, kako i sam tvrdi, u većoj mjeri osloniti na ono Crnčića i Račkoga. Zaključuje da natpis spada među najstarije, da na njemu postoje

³⁹⁹ Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* (Zagreb: Naklada školskih knjiga, 1925), 582, 583.

⁴⁰⁰ Frano Bulić, Lovre Katić, *Stopama hrvatskih narodnih vladara. Povijesne šetnje po zadužbinama hrvatskih knezova i kraljeva sa slikama* (Zagreb: Jeronimska knjižnica, knj. 259, 1929), 134.

⁴⁰¹ Vjekoslav Štefanić, „Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku“, *Croatia sacra*, god. VI, br. 11-12 (1936): 3.

⁴⁰² I Krčki natpis može se razumjeti kao dokaz o postojanju benediktinaca na otoku u 11. stoljeću. Uostalom, izgledno je da je Krčki natpis stariji od natpisa s Bašćanske ploče.

grafemi koji se na drugim spomenicima i rukopisima ne pojavljuju, da postoje i latinička slova (M, I, N, O, T) i da se sve te novine pojavljuju u drugom dijelu natpisa te unose malu sumnju: nije li taj dio klesala neka druga ruka, možda i u nekom kasnijem vremenu? Štefanić spominje da grafija na Bašćanskoj ploči, ali i na onoj Valunskoj, upućuje na to da je *kod nas postojao jedan grafički element različit od Ćirilova pisma*.⁴⁰³ Izrazito su zanimljiva njegova razmišljanja o zadnjem dijelu natpisa u kojem se govori o jedinstvu (*v edino*) Mikule v otočci i sv. Lucije. Spominje da se to jedinstvo može protumačiti dvojako: da su oba samostana pod jednim opatom ili da su jedan od drugog potekli. S obzirom na stilizaciju natpisa, Štefaniću se čini da bi sv. Lucija mogla biti matični samostan, a sv. Mikula podružni, ali se u isto vrijeme pita kako je moguće da je matični onaj samostan koji se upravo osnovao. Ostavivši to pitanje otvorenim, Štefanić dalje nudi tumačenje pojma *otočca* te zastupa stav da pojam referira na *otok*. U takvu tumačenju samostansko (opatijsko) jedinstvo može se tražiti u nekom od benediktinskih samostana sa susjednih otoka, ali i na otoku Krku. Poveznicu za takvu interpretaciju nudi mu lik sv. Gaudencija, osorskog biskupa koji je osnovao benediktinske samostane sv. Petra u Osoru, sv. Benedikta kraj Osora i sv. Nikole (Mihovila) na Susku. Taj je Gaudencije uz Ivana Krstitelja, Andriju Apostola i sv. Kvirina prikazan na svetolucijskoj pali.⁴⁰⁴ Štefanić drži mogućim da se na natpisu spominjani Mikula odnosi na opatiju sv. Nikole na otoku Susku, ali ne isključuje ni da je riječ o nekom Mikuli s otoka Krka. Intrigira Štefanićevo razmišljanje o lokalitetu Bosar, uvali istočno od Baške, gdje se nalaze ruševine benediktinske crkve sv. Nikole, ponajviše zbog toga što je ta crkva vjerojatno pripadala opatiji sv. Lovre u Krku, a poslije i opatiji sv. Lucije. Drugi sv. Nikola nalazi se na lokalitetu Ogrul, jugoistočno od Vrbnika. Uz taj se lokalitet veže tumačenje da su se tamo nalazili bijeli fratri (*monachi bianchi di S. Nicollo, detti greci Calogeri*), a nije isključeno da je tamo postojala i benediktinska opatija.⁴⁰⁵

Drugoj generaciji istraživača pripada i kemičar Mladen Deželić. Iako netipičan istraživač u ovoj filološko-povijesnoj disciplini, Deželić je osoba koja je vodila brigu o Bašćanskoj ploči nakon njezina preseljenja u Zagreb. Deželić navodi i opisuje procese i stanje s Bašćanskom

⁴⁰³ Štefanić, „Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku“, 6.

⁴⁰⁴ Franjo Velčić, „Poliptih svete Lucije – likovni prikaz i njegovo značenje“, u: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić (Baška: Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36, 2000): 127.

⁴⁰⁵ Vjekoslav Štefanić u članku navodi i brojne druge lokalitete na otoku na koje bi moglo referirati *Mikulom v otočci* s ploče: samostane sv. Nikola kraj Omišlja, sv. Nikola u Bosaru, sv. Nikola u Ogrulu, sv. Nikola „de Negro“. Štefanić spominje da na otoku postoje i brojne druge crkve posvećene sv. Nikoli te da u Vrbničkom polju postoji toponim *Otočac*, ali ne postoji dokaz o postojanju samostana.

pločom tijekom njezine konzervacije i sanacije.⁴⁰⁶ Promjenom mikroklimatskih uvjeta pri preseljenju ploče iz crkve sv. Lucije u zgradu Arheološkog odjela Narodnog muzeja u Zagrebu, u tzv. grčku sobu, uočeno je da se s velikim intenzitetom na površini ploče kristalizira sol. Kristalizacija je rezultirala ljuštenjem gornjeg sloja vapnenca s natpisne površine, čime se umanjivala čitkost glagoljskog natpisa. Zbog toga je započeto s ispiranjem slatkom vodom te je u prvih osam dana iz ploče isprano 400 grama morske soli. Ispiranje se nastavilo idućih 226 dana. Kemijskom analizom utvrđeno je da sastav kemijske soli odgovara morskoj soli. Deželić daje još dvije važne opservacije: da se na samoj ploči na nekim mjestima vide okamenjene školjke i da se na njoj palila vatra, odnosno da je ploča vjerojatno služila kao ložište.⁴⁰⁷

9.2.2.3. Treća generacija istraživača – od Drugog svjetskog rata do 1988. godine

Trećoj generaciji pripadaju znanstvenici koji su se pločom i njezinim natpisom bavili u razdoblju od završetka Drugoga svjetskog rata do 1988. kada je izdan zbornik radova o Bašćanskoj ploči. Ovoj generaciji pripadaju: Miho Barada, Josip Hamm, Branko Fučić, Ivan Ostojić, Vjekoslav Štefanić, Milan Moguš, Nada Klaić, Nikola Bonifačić Rožin, Josip Bratulić, Vinko Dorčić, Mihovil Bolonić, Eduard Hercigonja, Ante Stamać i drugi.

Povjesničar i svećenik Miho Barada svoje je istraživanje usmjerio na pojam *krajine* koji se spominje u 12. retku natpisa. Izvjesno je da je *krajina* neko teritorijalno određenje. U 11. i 12. retku piše kako *krajinom* upravlja ili vlada knez Kosmat. Kosmatova vladavina predstavlja vremensku odrednicu s obzirom na to da Dobrovit u njegovo vrijeme gradi crkvu sv. Lucije. Postavlja se pitanje: Tko je Kosmat? Kada je vladao? O kakvoj je *krajini* riječ? Gdje se *krajina* nalazi? Barada zaključuje da je otok Krk dio spomenute *krajine* koja se proteže i na Cres, Lošinj, Senj i Vinodol skroz do Učke. Zanimljivo je da geografsko određenje *krajine* odgovara izrazito glagoljaškom prostoru.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Njegov se rad po tematskoj strukturi oslanja na onaj Dragutina Kniewalda koji je potanko opisao sve izazove i prepreke koji su se događale pri premještanju ploče iz Jurandvora u Zagreb.

⁴⁰⁷ Tim Deželićevim opservacijama treba dodati da je kamen kojim je građena apsida izrazito trusan, što može upućivati na to da je apsida gorjela.

⁴⁰⁸ Baradine zaključke i promišljanja o vojno-administrativnom ustroju Vinodola nadogrudio je i provjerio Gordan Ravančić u članku *Topografija Vinodola i teorija centraliteta*.

Hvalevrijedna su promišljanja koja iznosi Josip Hamm.⁴⁰⁹ Hamm na osnovi paleografske analize natpisa zaključuje da je natpis klesalo više ruku: prva darovnicu, druga minaciju i Dobrovitov zapis, a treća zapis o Mikuli.⁴¹⁰ Smatra da je natpis datiran početnim grafemima i tamo čita ~~HP~~te zaključuje da se ta datacija (1077.) odnosi samo na prvi dio natpisa, prvu ruku. Kategorički odbacuje da je riječ o prijepisu s predložka u smislu samostanske knjige budući da se ne spominje puna Zvonimirova titulacija. Zaključuje da je prvi dio natpisa klesao sam opat Držiha 1077. prigodom uvođenja u posjed ledine, a u prisutnosti svih onih koji se navode kao svjedoci. Hamm dobro opaža da je kamen obavljao funkciju pluteja i dodaje da se sam čin klesanja dogodio u crkvi sv. Lucije, iz čega slijedi da crkva u trenutku darovanja ledine već postoji te da je Dobrovitova izgradnja tek obnova ili popravak postojeće crkve. Na prijelazu iz 11. u 12. stoljeće, ili malo prije toga, kada su, kako Hamm sam navodi, *počele smutnje u hrvatskom kraljevstvu*, opat Dobrovit koji je naslijedio Držihu kleše minacijsku formulu kako bi lakše očuvao darovani posjed.⁴¹¹ Kratko nakon toga Dobrovit arhitektonski obnavlja crkvu i dopunjuje natpis tim svjedočanstvom. Budući da je ostalo još natpisne površine na dnu pluteja, dodan je i dio koji govori o Mikulinom jedinstvu sa sv. Lucijom. Zanimljivo je da Hamm na samom kraju četvrtog retka umjesto „svjedoka“ čita „ierma“ odnosno Ier(oli)ma, pa cijeli dio valja čitati *v svetuju Luciju i s(vetago) Ier(oli)ma*. Već u idućem retku ispravlja ime župana u *Desimira*. Zanimljiva je i njegova interpretacija početka šestog retka gdje se između ostalog čita: *prbneb(g)a*. Hamm postavlja tezu da se to ne odnosi na osobu, jednog od uglednika/svjedoka, nego da je riječ o kratici koja se ispravno tumači kao *presbyter indignus*, odnosno prezbiter nebog. Ponudit će i cjelovito čitanje natpisa, a osvrnut će se i na alternativnu inačicu pisanja grafema *a* koji, prema njemu, ukazuje na izrazitu starinu, a nosi glasovnu nijansu specifičnu za stari otočni izgovor. To je izrazito nazalni *a* koji je prethodno Milčetić opisao kao *osobit grleno-nosni glas*.⁴¹² Nastanak natpisa stavlja u 11. ili 12. stoljeće.

⁴⁰⁹ Josip Hamm, „Datiranje glagoljskih tekstova“, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 1 (1952): 23.

⁴¹⁰ Time se Hamm nadovezuje na Štefanićevo razmišljanje da je natpis klesalo više ruku.

⁴¹¹ Hamm, „Datiranje glagoljskih tekstova“, 25.

⁴¹² Ibid., 35.

9.2.2.3.1. Arheološka istraživanja i radovi Branka Fučića

Od 1955. do 1958. na lokalitetu opatije sv. Lucije izvodili su se arheološki radovi. Istraživanje koje su provodili Staroslavenski institut iz Zagreba i Jadranski institut iz Rijeke rezultirat će značajnim pomakom u razumijevanju samog natpisa, ali i širega crkveno-povijesnog konteksta.⁴¹³ O rezultatima istraživanja detaljno je izvijestio Branko Fučić u tri rada koja su objavljena između 1957. i 1960.⁴¹⁴ S obzirom na značenje novih opservacija i zaključaka, uputno ih je ovdje u cijelosti prikazati.

Fučić donosi obilje činjenica. Zaključci su mu valjani, a sve napisano presudno je za daljnji istraživački rad. Prije svega, prvi izlaže detaljan fizički opis Bašćanske ploče. Konstatira da je ploča pačetvorina, pravokutnik ili, kako će ju poslije opisati Pejaković, dvokvadrat. Kamen je šljokasti vapnenac blijedožute boje. Visina lozice iznosi 22 cm te iskače za 3 cm u odnosu na natpisnu površinu. Desna bočna ploha posjeduje isprofilirani istak, a na stražnjoj plohi, pri sredini, od vrha prema dolje uklesana je udubina duga 20 cm, a pri vrhu široka 3 cm. Fučić detaljno izvještava i o klesarskoj obradi ploha Bašćanske ploče. Natpisna površina obrađena je *češljem*, smjer udaraca teče odozgo prema dolje. Stražnja je ploha grubo obrađena šiljatim dljetom – *puntarolom*. Donja bočna ploha brižljivo je obrađena *češljem*. Za nju je na stepenici, isto tako brižljivo, napravljena posteljica. Desna bočna ploha precizno je obrađena glatkim dljetom. Suprotna, lijeva bočna ploha grubo je obrađena šiljatim dljetom – *puntarolom*. Na gornjoj plohi ne prepoznaje se klesarska obrada, izlizana je i dijelom odlomljena. Stavivši ove činjenice u realni arhitektonski kontekst interijera crkve sv. Lucije, Fučić zaključuje da je Bašćanska ploča u svojoj izvornoj funkciji lijevi plutej crkvene pregrade (septuma) koja dijeli redovnički kor od broda.

Analizirajući utor za plutej na sjevernom zidu, Fučić zaključuje da nije naknadno nastao klesanjem, nego razmicanjem kamenih kvadara pri samoj izgradnji crkvenog zida. Na osnovi te opservacije plauzibilno zaključuje: izgradnja septuma istodobna je s izgradnjom crkve. Fučić spominje kako je netipično da plutej ima natpis na mjestu na kojem se može očekivati likovni sadržaj. U prilog postojanju septuma ide i pronalazak ulomka horizontalne grede s motivom rakovica, kao i mjesta na sjevernom zidu gdje je greda bila fiksirana na visini od 235

⁴¹³ Iz Staroslavenskog instituta sudjelovali su prof. dr. Josip Hamm, dr. Josip Ritig i prof. Vjekoslav Štefanić, a iz Jadranskog instituta dr. Vjekoslav Bratulić, prof. Vanda Ekl, prof. Branko Fučić i dr. Danilo Klen.

⁴¹⁴ Riječ je o radovima *Bašćanska ploča kao arheološki predmet, Tragom starih spomenika – Bašćanska ploča i Izvještaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku godine 1955. i 1957.* Podatke o objavljivanju pogledati u popisu literature.

centimetara ravno iznad utora za plutej. U južnom je zidu pronađena krhotina pluteja koja pruža jedini materijalni dokaz postojanja desnog pluteja. Na osnovi stilskih i historijskih obilježja Fučić Bašćansku ploču datira u kraj 11. ili početak 12. stoljeća.

Iste godine Fučić objavljuje članak *Tragom starih spomenika – Bašćanska ploča* gdje ukazuje da se služba obavljala *versus populum*, da je prostor oltara izvorno imao dvije, a ne tri stepenice i ponovno se vraća na dug glagoljski tekst koji ispunjava plohu pod bordurom. *Ova atipičnost – koja je bila odsudnom, da se u ploči nije već ranije prepoznao plutej – čini nam se, da rezultira iz stilske situacije časa, u kome je ploča nastala. To je vrijeme prijelaza stoljeća u stoljeće (XI i XII) i stila u stil. U lozici na njevoj borduri, gledamo novu, romaničku motiviku, dok u njevoj skulpturalnoj obradi još traje pleterna manira. No ni to nije manira, „klasičnog“ pletera, pa u crtežu kontura i u tretiranju lisnatih rebara lozice osjećamo mekši rez dljmeta kao nagovještaj jednog novog i drugačijeg osjećaja forme. I tako gledajući u Bašćanskoj ploči spomenik iz završne faze jednog stila, čini nam se i ona atipična topografija teksta na prednjoj plohi pluteja samo kao jedan od popratnih simptoma općeg rastakanja ustaljene stilske discipline.*⁴¹⁵

Usljedit će *Izvjestaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku godine 1955. i 1957.* Kao relevantno potrebno je istaknuti sljedeće. Bijeli vapnenac kojim je izvorno bila popločena crkva nije s otoka, nego je dovezen. Isti je kamen sporadično pronađen i na jurandvorskim kućama i okolnim gromačama. Da su u crkvi sv. Lucije iskorišteni ostaci starijih građevina pokazuju i rimski nadgrobni spomenici pronađeni u njezinu podu. Popločenje crkve imalo je snažnu dinamiku preslagivanja s obzirom na to da su se ispod njega obavljali sukcesivni ukopi. U prostoru lađe ukapali su se svjetovnjaci tako da su se tijela polagala licem okrenutim prema oltaru. Redovnici su pokapani u prostoru kora, a tijela su im polagana obrnuto, glava na strani oltara. Godine 1941. u prezbiteriju je izrađena tri metra duboka betonirana grobnica. Tada je prokopano kroz sve kulturne slojeve i u potpunosti su uništeni stari redovnički grobovi tako da danas nema podataka o njihovom inventaru. Nijedan nalaz nije sačuvan, ništa nije zabilježeno. Kostii redovnika, a među njima možda i one Držihine i Dobrovitove, preseljene su na seosko groblje. Fučić donosi usmena svjedočanstva radnika i seljaka koji su nazočili iskopu. S druge strane, na prostoru lađe, gdje nije bilo organiziranih građevinskih preinaka, može se na osnovi pronađenih nalaza ustanoviti da su ukopi obavljani od sredine 15.

⁴¹⁵ Branko Fučić, „Tragom starih spomenika – Bašćanska ploča“, *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU*, br. 1 (1957): 8.

do druge polovice 18. stoljeća. Vjerojatno se s ukopima započinje u trenutku kada crkva prestaje biti redovnička, kada zamire benediktinska opatija.⁴¹⁶

Fučić navodi da je tijekom arheoloških istraživanja u lađi crkve na dubini od 60 centimetara pronađen stariji paviment rađen u tehnici *opus signinum*. Istom tehnikom rađeni su pavimenti ranosrednjovjekovnih crkvi. Tomu valja pridodati i pronalazak starokršćanskih spolija u opločenju crkve. Kada je Fučić prvi put uočio stariji paviment, pomislio je da bi to mogla biti prvotna crkva, odnosno da se nalazila upravo na mjestu današnje crkve. Nakon provedenih arheoloških istraživanja u kojima su istraženi grobovi ispod crkvenog opločenja, identificiralo se i kretanje pronađenih antičkih zidova i prostiranje starog pavimenta. Fučić će zbog toga promijeniti mišljenje i ustvrditi da ako je i postojala „stara“, prvotna crkva sv. Lucije, ona se ne nalazi ispod današnje crkve. Ispod nje se prostire *villa rustica*. Spominje da ga neće iznenaditi neki budući nalaz ostataka starokršćanske crkve negdje u blizini kompleksa opatije. Pomišlja da ledina koju Zvonimir daruje, u naravi predstavlja ostatke *ville*. Na osnovi pronalaska glagoljskih ulomaka koji će poslije nazvati Jurandvorskim ulomcima, zaključuje da je desni plutej bio kompozicijski sličan Bašćanskoj ploči. Posjedovao je borduru i glagoljski natpis koji se sadržajno nadovezivao na natpis s lijevog pluteja.⁴¹⁷

Povjesničar Ivan Ostojić svoja je razmišljanja usmjerio na fenomen benediktinskih opatija te će ustvrditi da je tipičan *locus* benediktinaca glagoljaša Kvarner i sjeverna Dalmacija, da postoje svjedočanstva samo o muškim cenobijima i da su svi, osim jednog, utruli u srednjem vijeku. Na prostoru Primorske Hrvatske i Dalmacije postoji jasno svjedočanstvo o postojanju pet benediktinskih samostana koji su se služili staroslavenskim jezikom i glagoljskim pismom: sv. Lucije u Jurandvoru na Krku, sv. Nikole u Omišlju, sv. Kuzme i Damjana u Tkonu na Pašmanu, sv. Ivana Krstitelja u Povljima na Braču i sv. Nikole u Otočcu. Zanimljivo je da se od pet glagoljaških benediktinskih samostana njih četiri nalaze na otocima, a samo jedan na kopnu. Usprkos tom kuriozitetu, Ostojić smatra da se *Mikula* s Bašćanske ploče odnosi na sv. Nikolu u Otočcu te se time suprotstavlja Štefaničevim razmišljanjima o toj temi. Osim povijesnog konteksta, Ostojić će se pobliže osvrnuti i na natpis s Bašćanske ploče, konstatirajući da je natpisizvadak iz samostanskih isprava. Ostojić smatra neupitnim da je natpis s Bašćanske ploče povijesni izvor na temelju kojega je

⁴¹⁶ „Fučić, Izvještaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku godine 1955. i 1957.“, 193.

⁴¹⁷ Upravo je s tom mišlju Fučić krenuo u preslagivanje poda u crkvi. Smatrao je vjerojatnim da bi se ostaci desnog pluteja mogli nalaziti integrirani u pod, licem okrenutim prema zemlji.

opravdano zaključiti dvoje: da je kralj Zvonimir darivao glagoljaše i da je otok Krk bio u granicama njegova kraljevstva.⁴¹⁸

Zanimljiv je članak Milana Moguša *Riječ-dvije o Bašćanskoj ploči*. Moguš u dogmatskoj maniri potvrđuje ono što je prije njega konstatirao Hamm. Pokušava minimalizirati nelogičnost Hammovih zaključaka i interpretacija te navodi da je spomenik klesalo nekoliko ruku, da se na početku nalazi upisana datacija 1077., što implicira da je opat Držiha svjedok kraljeva darivanja. Moguš daje minijturni povijesni pregled mišljenja o upitnoj dataciji natpisa, upućujući na činjenicu da se *prva pera naše glagolitike* ne slažu oko čitanja datacije s početka natpisa, ali da unatoč razlikama u čitanju spornog dijela natpisa svi smatraju da je riječ o natpisu s prijelaza 11. u 12. stoljeće.⁴¹⁹ Svojim razmišljanjima Milan Moguš je potaknuo Nadu Klaić da se uključi u raspravu o ploči te će ona izvrsnim člankom *Nekoliko napomena o Bašćanskoj ploči* argumentirano proturječiti Moguševim zaključcima tvrdeći da se na početku natpisa ne nalazi uklesana datacija, ali i da je Držihin dio o darivanju pisan nakon smrti kralja Zvonimira. Najzanimljiviji je dio njezina izlaganja plauzibilna komparacija natpisa s Bašćanske ploče s tadašnjom vladarskom ispravom i diplomatskom praksom. Nada Klaić natpis sadržajno dijeli u dva dijela: Držihin zapis i Dobrovitovu bilješku o izgradnji crkve sv. Lucije. Što se tiče Dobrovitova dijela natpisa, prema N. Klaić, ne može biti govora o bilo kakvoj diplomatskoj analizi teksta jer je očito da je riječ o *posve običnom zapisu*.⁴²⁰ S druge strane, Držihin dio je opravdano podvrgnut diplomatskoj analizi, ali je na kraju neizbježan zaključak da to nije *ni izvadak iz isprave, ni skraćena darovnica*, niti posjeduje ikakav diplomatski sastav.⁴²¹ Držihin dio je zapis o darivanju, pisan nakon Zvonimirove smrti. Nada Klaić će istaknuti da minaciju ne izriče kralj Zvonimir, nego opat Držiha. Provodeći daljnju analizu ukazuje na to da se u diplomatskoj praksi datacija stavlja nakon invokacije, a ne prije nje, u vladarskoj je ispravi njezino mjesto u završnom dijelu isprave, u eshatokolu. Sasvim jasno na kraju svoga izlaganja naglašava: *Držihin tekst stoga odiše crkvenim duhom i osim podataka o Zvonimiru i njegovim činovnicima nema u njemu „svjetovnih misli“ ni dijelova vladarske ili javne isprave... Točno je, doduše, da Držihin zapis ima karakter kartulara, kako je to kazao Štefanić, ali samo u tom smislu ako kartular shvatimo kao samostansku „knjigu“ u koju se unosi popis dobara ili važniji samostanski*

⁴¹⁸ Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima* (Split, Tkon: Benediktinski priorat, 1963), 348.

⁴¹⁹ Milan Moguš, „Riječ-dvije o Bašćanskoj ploči“, *Kolo*, 4, god. V (1967): 324.

⁴²⁰ Nada Klaić, „Nekoliko napomena o Bašćanskoj ploči“, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, br. 1-2 (1969): 5.

⁴²¹ *Ibid.*, 6.

*dogadaji. Formalno BP ne bih svrstala među kartulare.*⁴²² Nada Klaić osvrnut će se i na natpisni tekst u kontekstu historijskog vrela. U prvom redu natpis nam daje svjedočanstvo o Zvonimirovoj vlasti nad otokom Krkom, odnosno dijelom nekadašnje bizantske Dalmacije. N. Klaić se u promišljanju o smjeru dolaska glagoljice na to područje razilazi s teorijom koju zastupa Ostojić, te smatra nemogućim da se *Mikula v otoce* odnosi na opatiju sv. Nikole u Otočcu jer nema nikakve potvrde da je tamo u to vrijeme postojao benediktinski samostan. Pobornik je Štefanićeve teze da je osnutak opatije sv. Lucije u odnosu s osnivanjima benediktinskih samostana u Osoru i Susku. Izrazito je važna njezina konstatacija da je opatija u Baški (Jurandvoru) sasvim sigurno postojala i prije Zvonimirova darivanja, odnosno da darivanje ne treba poistovjećivati s osnutkom opatije.

9.2.2.3.2. Izmjena paradigme u čitanju natpisa

Bitno drukčije pročitat će natpis folklorist i etnolog, rođeni otočanin i glagoljaš, Nikola Bonifačić Rožin koji vlastito istraživanje započinje na povijesnim izvorima koji opatiju sv. Lucije navode kao imućnu i zemljom bogatu. Svetolucijski opat Ivan Marija Pellizza 1531. boravi u Vrbniku i tamo sklapa ugovore o zakupu opatijske zemlje oko brda i na brdu Hlam.⁴²³ Zemlja je davana *na fit*, odnosno u najam. Ugovore o najmu opatijske zemlje zapisao je vrbnički notar Franac Sparožić. Značajan dio zemljišta koje je opat Pellizza dao *na fit* predmetnim ugovorima nalazi se u blizini crkve Kuzme i Damjana, a od toponima spominju se Meja, Žorževi, Esonovi, Crkveni, Župan, Opatija, Krasina, Hrčić, Livonjin... koji su još uvijek u upotrebi.

Zanimljivo je i ono što piše vrbanski notar Petris: *A glej onamo Golešini, pak Susan, pak Hlam i Lešcatni, ono su pak pastirske kuće verbanske, kako i u Svetoga Kuzmi i Opatija. Eno ti i mirišće, što je bila crikva svetoga Kuzmi. Znaš zašto se zove ona kuntrada Opatija? Zato, jer one zemlje onuda odgovarahu niki letnji davak opatu Svete Lucije od Baški.*⁴²⁴ Petris će dalje potvrditi kako su početkom 18. stoljeća najamnici prestali plaćati naknadu za korištenje zemlje, što je pokušao promijeniti nominalni opat sv. Lucije, tadašnji krčki biskup B. Bozanić. Bonifačić dalje promišlja da je spomenute vrbničke, ali i druge posjede sv. Luciji

⁴²² Ibid., 9.

⁴²³ Nikola Bonifačić Rožin, „Zidine Zvanimirova i Bašćanska ploča“, *Krčki zbornik*, sv. I (1970): 184.

⁴²⁴ Ibid., 184., 185.

morao dati netko tko nije bio osjetljiv na lokalne granice, prava i običaje, odnosno da se prigodom darivanja zemlje bašćanskoj opatiji nisu poštovali kaptolski *kunfini*, što je rezultiralo svađama i sukobima između kaptola. Bonifačiću se čini vjerojatnim da je takvu distribuciju zemljišnog vlasništva mogao učiniti upravo kralj Zvonimir prigodom darivanja bašćanske opatije. Dakle, prema Bonifačiću, natpis s Bašćanske ploče ne svjedoči darivanje ledine, nego velikog zemljišta, cjelokupnog areala oko crkvice sv. Kuzme i Damjana, a za koje će povijesni izvori poslije potvrditi da je u vlasništvu opatije sv. Lucije.⁴²⁵ Bonifačić zaključuje: *Tako bismo mogli zaokružiti posjed s kojim je kralj Zvonimir obdario opatiju sv. Lucije na opsežnom prostoru one na daleko otvorene kraške zaravni danas nazivane Krase, koja se od brda Hlam spušta prema vrbanskim predjelima, a s brda Triskavca, na kojem tradicija spominje plemenska spravišća uz karakterističnu stijenu nazvanu Pergola i Biškupova katrida, ova se ravan spušta strmo prema današnjem Puntu u čijoj se morskoj luci nalazi poluotok Prniba, vjerojatno Prbneža sa natpisa na Bašćanskoj ploči.*

Ključno je mjesto Bonifačićeva čitanja kraj 4. retka. Prethodno se na tome mjestu čitalo: Crnčić i svedok, Rački isšed, Jagić i svedoci, Hamm i s(veta)go ier(oli)ma. Štefanić je na ovome mjestu vrlo oprezan, on čita samo *is* i možda *v*. Mjesto je, zbog znatnog oštećenja, za čitanje velik izazov, a krucijalno je za interpretaciju 5. i 6. retka. Bonifačić, slično kao i Štefanić, čita *is*, zatim vidi konture poluglasa i slovo *h*, pod oštećenjem naslućuje slovo *l*, a poslije njega pretpostavlja poluglas. Na taj način spajanjem kraja 4. retka i početka 5. dobiva riječ *hlmi* u značenju humovi, glavice. Na osnovi takva čitanja zaključuje da je riječ o brdu Hlam, čiji je naziv etimološki povezan s pojmom hlm (odnosno hlam), a na čijoj se istočnoj strani i dan-danas nalazi pašnjak koji se naziva Župan ili Župnja. Dalje Bonifačić čita *desin* te taj naziv povezuje s „Dessigno“, također toponim koji se spominje u dokumentu iz 1751., a označava međašno mjesto između vrbanskih i bašćanskih pašnjaka, ulegnuti dio između brda Hlama i Triskavca.⁴²⁶ Tuda danas prolazi cesta koja povezuje Krk i Bašku.⁴²⁷ Bonifačić ima i elegantno rješenja za pojam *prbnež*a pod kojim se, prema danas prevladavajućem mišljenju, ne nalazi osobno ime ili Hammov neuvjerljiv *prezbiter nebog*, nego je riječ o još jednom

⁴²⁵ Nikola Bonifačić Rožin, „Darovnica kralja Zvonimira opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 45 (1971): 143, 144.

⁴²⁶ Bonifačić Rožin, „Zidine Zvanimirova i Bašćanska ploča“, 186.

⁴²⁷ Bonifačić smatra da cijela priča oko Dessigna, odnosno Desina ukazuje na glagoljaškog biskupa Cededu, odnosno Sedehu ili skraćeno Dehu. Napominje da su se na tom području održavala narodna spravišća, tamo se nalazi i kamen koji nosi naziv *Biškupova katrida*. Na osnovi tih indicija postoji mogućnost da je toponim u odnosu s biskupovim skraćenim imenom Deha, odnosno Dehino u smislu nečega što je od Dehe, a iz toga Desino. Hipoteza je nategnuta, ali zanimljiva.

toponimu koji i u današnjoj izvedenici zvuči zbunjujuće – Prniba. Prniba je poluotok koji s jedne strane zatvara Puntarsku dragu. U neposrednoj blizini Prnibe, na ulazu u današnji grad Krk, nalazi se crkva sv. Lucije. Indikativan je toponim *na Lucinji*, a riječ je o vinogradima koji se nalaze u puntarskom polju i koji su možda u vezi s opatijom sv. Lucije upravo na osnovi darovane Prnibe.⁴²⁸ Prema Bonifačiću, na bašćanskom natpisu se ne navode visoki uzvanici i svjedoci nego su to otočni toponimi, odnosno pobliza specifikacija zemljišta koje je kralj Zvonimir darovao benediktincima. Ipak, nakon Prnibe, kao posljednjeg u nizu toponima, dolazi i jedan svjedok tom darivanju, a to je neki poslanik, vjerojatno iz Vinodola, možda Jakov. Nakon toga slijedi minacija i poziv da se moli za darovatelja. Zanimljivo je i Bonifačićevo čitanje posljednjeg dijela natpisa. Izostanak atributa *sveti* ispred Mikule ukazuje na to da je Mikula isto toponim. Paleografskom analizom Bonifačić odlazi korak dalje. Na početku 13. retka jasno stoji *ikula*, međutim zadnje slovo iz 12. retka je toliko oštećeno da je danas potpuno nečitljivo. Bonifačić zaključuje da je ovdje opet na djelu čitateljeva fantazija. Možda je na krilima te iste fantazije Bonifačić zaključio da se ispod oštećenja ipak naziru dijelovi slova *c*. Tako će ono za što su generacije istraživača pretpostavljali da je *Mikula* postati *cikula*. Bonifačić smatra da bi taj pojam mogao označavati pastirski stan, a takvih je mnogo upravo na brdu Hlam i Triskavcu. Uvjerljivije djeluje njegova interpretacija vezana za pojam *otočca*. Smatra da je zapravo riječ o *potočcu*, mjestu gdje voda otječe. Prema njemu, u zadnjem je redu došlo do klesarova previda – klesar je zaboravio uklesati poluglas nakon *v*, a već je započeo s klesanjem riječi *potočac*. Kada je to shvatio, odlučio je od *p* učiniti poluglas smatrajući da će termin *otočac* jednako označavati smisao teksta kao i *potočac*. Bonifačić zaključuje da je na taj način „*cikula v otočci*“ ili *pastirski stan na mulju našla svoje mjesto u krajini pod Hlamom, kraj Vrbnika, na zemljištu Desin...*⁴²⁹

Kao i nekolicina prije njega, i Bonifačić zagovara sukcesivno klesanje natpisa, smatra da je prvi dio natpisa dao klesati opat Držiha kako bi se u kamenu zapisalo pravo vlasništva nad darovanim zemljištima. Drugi dio natpisa kleše opat Dobrovit koji će zajedno sa svojom braćom zidati crkvu sv. Lucije u vrijeme kneza Kosmata koji je u vrijeme izgradnje vladao cijelom *krajinom*. *Krajinu* Bonifačić smješta na otok Krk. Smatra da se *krajina* odnosi na cijeli otok, izuzevši grad Krk. *Krajina* i biskupski grad Krk upravno se i etnički razlikuju; o

⁴²⁸ Bonifačić Rožin, „Zidine Zvanimirova i Bašćanska ploča“, 190.

⁴²⁹ Ibid., 194.

tome svjedoči i kasniji naziv mletačkog upravitelja *Proveditore di Veglia et Isola*, dakle grada Krka i otoka, odnosno *krajine*.⁴³⁰

Nikola Bonifačić Rožin dopunit će spomenuti članak već iduće godine objavivši *Darovnicu kralja Zvonimira opatiji sv. Luciji kod Baške na otoku Krku*.⁴³¹ U članku će navesti nekoliko zanimljivih i korisnih tvrdnji. Prije svega, spominje da nije moguće, kao što mnogi istraživači misle, da je darovana ledina služila za izgradnju crkve sv. Lucije budući da su Fučićeva arheološka istraživanja pokazala da je crkva izgrađena na *arealu nekadašnje antičke građevine* čiji su ostaci sigurno bili vidljivi u trenutku darivanja.⁴³² Sukladno tomu, moguće je drukčije tumačenje pojma *ledina*. Bonifačić nastavlja proučavanje otočnih toponima i arhivskih izvora, ponajviše Balbijeve katastika iz 1730. godine.⁴³³ U katastiku se nalazi talijanski prijepis glagoljske oporuke popa Petra Harbića iz Vrbnika koji 1583. oporučno dotira svoj oltar sv. Petra koji je dao podignuti u crkvi sv. Marije od Porođenja u Vrbniku. U *dotu* za oltar pop Petar ostavlja drmune i oranice oko crkve sv. Kuzme i Damjana. Između ostalih, tamo se spominje i teren koji nosi naziv *Ledina* i vinograd za koji kaže da se nalazi *sotto S. Cosma e Damiano, qual paga l' abate*. U katastiku se još navodi da zemljište *Ledina* na istoku, sjeveru i zapadu graniči s općinskim pašnjakom, a na jugu s oranicom Ivana Berečića iz Baške.⁴³⁴ Dan-danas je u upotrebi taj naziv *Ledina*. Prema Vrbničanima, referira na kršovito zemljište komunade iznad šumovite hlamske drage. Puntari *ledinom* nazivaju sjeverni dio komunade na Hlamu koju zovu i Harbićev stan, a južno od njega nalaze se *Kotlići* koji se također spominju u Harbićevoj oporuci.⁴³⁵ Uz *Ledinu* na Hlamu nalaze se redom zemljišta koja se čitaju i na bašćanskom natpisu ili imaju s njim neku etimološku poveznicu: *Župan, Zvonimirov, Oklad, Desin*. Zapadno od *Ledine* stoje ruševine crkvice sv. Kuzme i Damjana, a teren oko crkvice se u 16. stoljeću označavao kao opatijski posjed. Cjelokupan areal oko crkvice i danas se u općenitom geografskom kontekstu naziva *Opatija* ili *Opatije*. Prema svemu rečenom teško je donijeti konačan sud o vjerodostojnosti Bonifačićevih tvrdnji. Točnom se čini njegova opservacija da se *ledinom* nije moglo nazvati tlo na kojem je izgrađena crkva. Tamo su u to vrijeme još uvijek postojali nadzemni ostaci antičke građevine. Opet, s druge strane, čini se da darovanje ledine nije po mjeri kraljeva darivanja. Ako je tomu

⁴³⁰ Zanimljivo je da su još krajem 20. stoljeća stari ljudi iz Drage Baške stanovnike otoka, a pritom misleći na sve koji žive s druge strane Treskavca, nazivali *i(n)žulani* ili *krajani*.

⁴³¹ Bonifačić Rožin, „Darovnica kralja Zvonimira opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku“, op. cit.

⁴³² Bonifačić smatra da se *ledinom* ne bi nazivala čestica na kojoj se nalaze ostaci arhitektonskog kompleksa.

⁴³³ Balbijeve katastik čuva se u arhivu Krčke biskupije.

⁴³⁴ Bonifačić Rožin, „Darovnica kralja Zvonimira opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku“, 142, 143.

⁴³⁵ *Ibid.*, 143.

tako, mora se konstatirati da je to bio skroman dar „štedljiva“ kralja. Ako je doista riječ samo o ledini, dakle livadi, ostaje nejasna i motivacija autora natpisa da to ukleše u kamen u tako svečanom tonu nižući dva puna reda svjedoka i kraljevih uzdanika radi ostvarenja trajnog i nesmetanog vlasništva nad nekom, na ploči neodređenom, ledinom. Ta opservacija čini Bonifaćičevo čitanje natpisa zanimljivim. Naime, prihvati li se da se natpisom željelo zajamčiti pravo vlasništva nad darovanim zemljištem, svakako bi na natpisu bila jasno navedena upravo ta darovana zemljišta i to njihovim uporabnim nazivima – preko toponima. Ako se ledina shvati tek kao opća imenica, nije jasno na koji način natpis štiti pravo nad darovanim zemljištem budući da darovano zemljište nije definirano. U tom je kontekstu vrlo intrigantno Bonifaćičevo čitanje koje je u potpunosti koherentno s jednom od funkcija koja se pripisuje natpisu, a to je zaštita prava nad darovanim zemljištem.

9.2.2.3.3. Jurandvorski ulomci

Iste godine (1971.) Branko Fučić objavljuje rad naslovljen *Jurandvorski ulomci* u kojem će iznijeti svoja promišljanja o četiri ulomka pronađena u opločenju crkve sv. Lucije.⁴³⁶ Ulomke I i II pronašao je još 1864. Ivan Crnčić, a ulomke III i IV Branko Fučić prigodom preslagivanja poda crkve u sklopu istraživačkih radova 1955. i 1957. godine.⁴³⁷

Jurandvorski ulomak I duž tri je strane odlomljen, ali se duž lijeve strane vidi klesarskim alatom profiliran rub ploče i nagrižen ostatak stanjenog bočnog „pera“. Ulomak imamo i u Crnčićevu i Geitlerovu prijepisu iz kojih je očito da je danas taj ulomak, zbog naknadnih oštećenja, nečitljiviji nego u Crnčićevo vrijeme. Iz ulomka Fučić čita krnji natpis *az... prosih... uzvnim... luc.* Prije tih naknadnih oštećenja Crnčić je čitao *az... o(pat)... osi-h... uzvnim... luc.*

Jurandvorski ulomak II također je pronašao Crnčić i objavio ga zajedno s prvim ulomkom. Geitler navodi da ga 1879., za vrijeme svog posjeta crkvi sv. Lucije, više nije pronašao te se otad smatra nestalim. Jedino postojeće svjedočanstvo o izgledu i zapisu na tom ulomku Crnčićev je terenski prijepis. Fučić će na temelju rečenoga ulomak čitati ovako: *?h... vaiskri...vatsk...č-ta.*

⁴³⁶ Ulomci su pronađeni na sjevernoj strani svetišta.

⁴³⁷ Oba su ulomka pronađena s natpisom okrenutim prema zemlji.

Jurandvorski ulomak III pronašao je Fučić 1957. godine. Odlomljen je na svim bočnim plohama, a natpis se nalazi u četiri retka. Ostatke slova u prvom retku je teško identificirati, a ostala tri reda Fučić čita ovako: *rak... juiž?...bi*.

Jurandvorski ulomak IV najmanji je od svih ulomaka. Pronašao ga je Fučić uz ulomak III 1957., a čita ga ovako: *??/ep?*.

9.2.2.3.4. Paleografija ulomaka

Fučić smatra da su sva četiri ulomka morfološki istovjetna, slova su klesana identičnom tehnikom, ista ruka, na istom materijalu. Svi ulomci, misleći pritom na ona tri postojeća, pripadaju istoj grafičkoj, najvjerojatnije i istoj materijalnoj, predmetnoj cjelini. To potvrđuje i provedena petrografska analiza triju preostalih ulomaka. Fučićeva paleografska analiza pokazala je sljedeće. Grafem **𐌰** s ulomka III odaje znak starosti zbog zavrnutе donje crte (spominje da taj potez nestaje u 13. stoljeću). Grafem je srodan natpisu s Bašćanske ploče, Krčkom natpisu i Grdoselskom ulomku. Grafem **𐌱** nalazi se na ulomku I u ligaturi **𐌱𐌰** s dubokom šiljatom spojnicom i ulomku II s dubokom lučnom spojnicom; obje varijante spadaju u morfologiju 11. i 12. stoljeća. Grafem **𐌶** (iže) s unakrsnim crtama trupa dvaput se ponavlja na ulomku III i upućuje na najveću glagoljsku paleografsku starinu s obzirom na to da ovakav oblik nestaje već u 12. stoljeću. Grafem **𐌷** pojavljuje se na ulomku II u svome najstarijem obliku, ali na istom ulomku nalazimo i recepciju toga grafema iz latinskog alfabeta, što se ponavlja i na ulomku I. Takvo preuzimanje postoji i na Krčkom natpisu i Bašćanskoj ploči. Grafem **𐌸** sličan je onom s Bašćanske ploče, dakle bez crtice. Granati grafem **𐌹** također upućuje na starinu, kao i **𐌺** koje još uvijek posjeduje naglašenu bočnu crtu. Poluglas je u obliku ključa, ali se javlja u dva različita oblika, s kvadratnim i trokutnim tijelom. Na osnovi paleografske komparacije Jurandvorskih ulomaka i natpisa s Bašćanske ploče Fučić zaključuje da se oba spomenika mogu datirati u isto vrijeme. S obzirom na dataciju natpisa s Bašćanske ploče, i Jurandvorske ulomke datira u isto razdoblje, na prijelaz 11. u 12. stoljeće. Fučić će na osnovi paleografskih analiza obju spomenika izreći značajnu tvrdnju: *da se u skriptorskoj aktivnosti svetolucijskih glagoljaša ne može računati s jednom jasnom i jedinstvenom razvojnom linijom glagoljskog pisma.*⁴³⁸

⁴³⁸ Branko Fučić, „Jurandvorski ulomci“, *Krčki zbornik*, sv. 3 (1971): 169.

Fučić ističe da se funkcionalna ili predmetna cjelina kojoj su ulomci pripadali, a s obzirom na okomito bočno pero s ulomka I, može svesti na tri mogućnosti. Možda su pripadali pluteju na ambonu ili pluteju na stipesu oltara ili pluteju na septumu. Za postojanje ambona u crkvi sv. Lucije za sada nema materijalnih dokaza, uostalom u stražnjoj plohi Bašćanske ploče nalazi se udubina koja je, po svemu sudeći, služila za legile kao svojevrsna zamjena ambonu. Što se tiče oltara, moguće je postojanje i oltara tipa stola i onoga tipa škrinje, ali s obzirom na to da postoji materijalni dokaz o postojanju desnog pluteja septuma – utor u južnom zidu i krhotina pluteja naknadno pronađena u utoru – Fučić će zaključiti da ulomci pripadaju desnom pluteju septuma, s time da ulomak I predstavlja gornji lijevi ugao natpisnog polja. Riječ je, dakle, o samom početku „desne“ Bašćanske ploče. U prilog tome ide i znak križa (simbolička invokacija), analogno situaciji na lijevom pluteju. Fučić nastavlja u ovom tonu: *U toj predodžbi čini nam se da se na toj drugoj ploči nastavljao stereotipnom dikcijom prepisani tekst iz samostanskog kartulara, koji je započinjao na „prvoj“ Bašćanskoj ploči i koji je govorio o darovima, o pravima i o utemeljenjima samostanskih posjedovanja.*⁴³⁹

9.2.2.4. Četvrta generacija istraživača – osvrt na radove objavljene nakon 1988.

O Bašćanskoj ploči i njezinu natpisu zadnjih su tridesetak godina pisali mnogi istraživači. Ovdje se neće prolaziti kroz sve tekstove koji su o toj temi napisani. Razlog je tomu što će na rezultatima istraživanja recentnih istraživača biti zasnovan argument, odnosno misaoni diskurs, koji će u nastavku ponuditi autor ove disertacije. Upravo zbog toga se historijat istraživanja četvrte generacije istraživača ne prepričava kao u prve tri generacije, nego se prikazuje posredno, autorovim izlaganjem.⁴⁴⁰

U tom je kontekstu ovdje uputno spomenuti neke od najznačajnijih suvremenih istraživača – istraživača četvrte generacije.

Svakako je najznačajniji recentni rad o bašćanskom natpisu onaj Pavuše Vežića.⁴⁴¹ Vežić briljantno uočava ono što je promaknulo svim njegovim prethodnicima: glagoljski natpis ne nalazi se u centru. Ispostavit će se da je ova opservacija od najvećeg značenja za istraživanje i dataciju natpisa. Drugo što Vežić ističe odnosi se na dataciju crkve. Naime, on smatra da je

⁴³⁹ Ibid., 172, 173.

⁴⁴⁰ Riječ je o argumentu čije premise jesu zaključci istraživanja recentnih istraživača.

⁴⁴¹ Vežić, „Arhitektura crkve i prgrade kora svete Lucije u Jurandvoru“, op. cit.

crkva kasnoromanička, a ne ranoromanička.⁴⁴² Pavuša Vežić nije prvi koji je pobijao uvriježenu dataciju crkve. Prije njega to je učinio Miljenko Jurković koji je u svojoj doktorskoj disertaciji također zagovarao redataciju crkve sv. Lucije proglašavajući ju mlađom. Kod Jurkovića, međutim, činjenica da je riječ o mlađoj crkvi ne rezultira izmjenom datacije samog natpisa, natpis i dalje ostaje datiran na prijelaz 11. u 12. stoljeće.⁴⁴³ Izrazito zanimljiva i korisna opažanja iznio je i Mladen Pejaković koji je ponudio potpuno nov pristup predmetu istraživanja. Pejaković je prvi proučio geometriju prednje plohe pluteja i naglasio matematičku, odnosno geometrijsku međuovisnost visine natpisnog polja i visine bordure u kojoj se nalazi lozica. Valja spomenuti i istraživački rad Matea Žagara koji je preciznim analizama bacio novo svjetlo na jezikoslovnu organizaciju natpisnog teksta, zatim Luju Margetića koji je svojom knjigom *Bašćanska ploča*⁴⁴⁴ ponudio kvalitetnu sintezu historijata istraživanja i iznio vlastitu preciznu analizu konteksta nastanka natpisa i njegove datacije, Maricu Čunčić koja je uvidjela sličnosti u paleografiji Krčkog natpisa i natpisa s Bašćanske ploče te Milu Bogovića, Anicu Nazor i druge.

9.3. Bašćanska ploča i njezino mjesto unutar korpusa

9.3.1. Komparacija Bašćanske ploče s vremenski srodnim plutejima

Nejasni su razlozi natjerali Dobrovita, ili nekog drugog opata, da na plutej samostanske crkve da uklesati glagoljski natpis. Na plutejima se redom nalaze likovni sadržaji. Komparativni su materijal pluteji ograde svetišta iz bazilike sv. Ivana Krstitelja (Sv. Nediljica). Na oba se ranoromanička pluteja uz gornji i donji rub proteže pleterna ornamentika, a u središnjem dijelu odijeljenom arkadama nalaze se prizori iz kristološkog ciklusa: Navještenje, Pohođenje, Rođenje Kristovo, Poklonstvo pastira, Put triju mudraca, Poklonstvo mudraca, Pokolj nevine djece, Bijeg u Egipat, Krštenje Kristovo.⁴⁴⁵ Nigdje nema zapisa, samo likovni sadržaj, bilo ornamentalan ili figurativan. Idući su primjer pluteji s krstionice sv. Ivana u Splitu. Pluteji su

⁴⁴² Ako se ne dokaže postojanje stare crkve sv. Lucije, slijedi da promjena u dataciji crkve rezultira promjenom u dataciji samog natpisa.

⁴⁴³ Miljenko Jurković, „Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima“ (dok. dis., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1990), 159.

⁴⁴⁴ Margetić, *Bašćanska ploča*, op. cit.

⁴⁴⁵ Pavuša Vežić, „Plutej s likom vladara iz krstionice u Splitu“, *Radovi instituta za povijest umjetnosti*, br. 25 (2001): 9

vjerojatno tijekom 13. stoljeća dospjeli u parapet krsnog zdenca. Njihova izvorna pozicija, jednako kao i njihov likovni sadržaj, još su uvijek predmet znanstvene rasprave. Bitno je spomenuti da i na tim plutejima nema zapisa. Treći primjer potječe iz crkve u Gornjim Koljanima. I na njemu se nalazi isključivo dekorativni i figurativni sadržaj. Četvrti je plutej iz Kali na otoku Ugljanu, također samo likovni sadržaj. Natpis podno dekorativne lozice usamljen je primjer. Imaju ga tek Bašćanska ploča i ploča po svemu slična njoj, ali pronađena u Senju – Senjska ploča.

Unatoč tome što je jedna ploča pronađena u Jurandvoru, a druga u Senju, Bašćansku i Senjsku ploču treba sagledati kao dvije ovisne pojave. Brojne su sličnosti između njih da bi ih se razumjelo kao dva odvojena fenomena. Obje ploče su pluteji s glagoljskim natpisom, što ih razlikuje od svih pronađenih pluteja, ali i od svih kvarnerskih glagoljskih natpisa. Na obje je ploče identična invokacija *u ime Oca i Sina i Svetoga Duha*,⁴⁴⁶ obje imaju borduru s ornamentom lozice...⁴⁴⁷ Uostalom, i Fučić zaključuje da je *vjerojatno da su obje ploče potekle iz iste radionice ako ne i od iste ruke*.⁴⁴⁸ Na osnovi Bašćanske i Senjske ploče, točnije iz atipične pojave glagoljskih natpisa podno bordura i lozica, zaključit će da *su se pluteji na crkvenim pregradama u istoj kulturnopovijesnoj hrvatskoj regiji, u kvarnerskom bazenu, oblikovali prema istom modelu*, implicirajući time da su natpisi na pluteju tipična pojava na prostoru Kvarnera. Taj Fučićev zaključak čini se smjelim upravo zbog činjenice, koju i sam naglašava, da su obje ploče vjerojatno potekle od istog majstora. Činjenica da su ploče u neraskidivoj vezi nalaže oprez pri prihvaćanju takva zaključka.⁴⁴⁹ Plauzibilno je tumačiti njihovu srodnost kao posljedicu sličnih želja naručitelja ili kao posljedicu iste klesarske škole.⁴⁵⁰ Glagoljski natpis podno bordure pluteja i dalje predstavlja netipičnu situaciju.

⁴⁴⁶ Na Senjskoj ploči je genitiv jednine pridjeva *sveti* izveden kao *svetoga*, a na Bašćanskoj ploči nalazi se u obliku *svetago*.

⁴⁴⁷ Branko Fučić u *Glagoljskim natpisima* tumači da obje bordure s ornamentom lozice, dakle i ona s Bašćanske i ona sa Senjske ploče, pripadaju *prijelaznom razdoblju pleternog ornamenta u ranu romaniku (kasno XI i XII stoljeće)*. Uvažavajući činjenicu da Fučić ne zagovara postojanje dva kulturna sloja na Bašćanskoj ploči, slijedi da je datacija lozice ujedno i datacija natpisa. Fučić, *Glagoljski natpisi*, 316.

⁴⁴⁸ Ibid.

⁴⁴⁹ Ako Bašćanska ploča nije dovoljan razlog da se zaključi o specifičnom modelu oblikovanja crkvenih pregrada u kvarnerskom bazenu, ni pronalazak Senjske ploče nije dovoljan razlog za takav zaključak budući da su obje ploče uradak istog majstora ili istog naručitelja.

⁴⁵⁰ Koncem 2009. u senjskoj su tvrđavi Nehaj pronađena dva fragmenta pluteja s identičnom bordurom i lozicom kao na Bašćanskoj i Senjskoj ploči. Natpisno je polje podno bordure na jednom fragmentu teško uništeno, ali je na drugome ostalo očuvano. Ispod bordure nije zabilježen nikakav sadržaj, ni tekstualni ni likovni. Fragmenti pluteja nazvani su Senjska ploča II, a više o tome u radu Tomislava Galovića „Senjska ploča II“ objavljenom u Senjskom zborniku br. 42–43 (2015–2016).

9.3.2. Natpis s Bašćanske ploče i prosječne vrijednosti korpusa

Natpisi tekstovi su lapidarni. Tekstna funkcija uvijek je jasno određena, tema natpisa posve je fokusirana. Tomu nasuprot, temu natpisu s Bašćanske ploče nije lako odrediti. Je li riječ o kraljevu darivanju ili izgradnji crkve? Je li naglasak na pravnoj funkciji teksta, odnosno očuvanju vlasništva nad darovanim zemljištem? Je li riječ o povijesti crkve sv. Lucije, o povijesti benediktinske opatije? Temu je teško staviti pod zajednički nazivnik.

Netipična je za glagoljski epigraf i količina grafema koji se na ploči nalaze. Natpis s Bašćanske ploče najdulji je i sadržajno najbogatiji glagoljski epigraf. Brojem grafema višestruko premašuje prosječne vrijednosti korpusa. Pritom treba uvažiti da je poznata samo polovica natpisa. Ako se računa s istim ili približno istim brojem grafema i na desnom pluteju, njegovo odstupanje od očekivanih vrijednosti dvostruko je naglašenije.

Bašćanski natpis prenosi riječi dvojice samostanskih opata. Takva narativna situacija stvorila je polemiku u istraživačkoj zajednici o sukcesivnom nastanku natpisa. Potrebno je naglasiti da korpus kvarnerskih glagoljskih natpisa ne poznaje niti jedan primjer sukcesivnog nastanka glagoljskog natpisa. Nije poznat niti jedan natpis koji bi bio djelo više autora,⁴⁵¹ niti je zabilježena narativna situacija srodna onoj s Bašćanske ploče. Dakle, Bašćanski natpis jedini je primjer glagoljskog natpisa s kojega progovara više subjekata.⁴⁵² Sličan primjer u kvarnerskom korpusu ne postoji.

Izvorno mjesto postava bašćanskog natpisa također je netipično. Nije uobičajeno da pluteji imaju ikakvu vrstu natpisa na sebi. Promišljajući postav u kontekstu prostora crkve, neupitno je da je mjesto postava naglašeno. Natpis se ne može ne zamijetiti, dobio je najbolju moguću poziciju u arhitekturi crkve. I, doista, potrebno je zapitati se gdje bi uostalom bilo moguće smjestiti tako dug i sadržajno velik natpis, ako ne na površini dvaju pluteja, površini od približno četiri četvorna metra.

⁴⁵¹ Na kvarnerskim otocima zabilježena su dva primjera natpisa (u jednom slučaju je riječ o grafitu) koji su djelo više autora. Te se dvije situacije, međutim, ne mogu razumjeti kao srodne bašćanskom natpisu. Prvi primjer dolazi iz mjesta Sv. Jakov na otoku Lošinju gdje se na crkvi sv. Jakova na groblju, na pročelju ispod preslice za zvono, nalazi glagoljski natpis koji bilježi neku crkvenu dogradnju. Natpis je zabilježen pod rednim brojem 140. Ispod glagoljskog natpisa, a na istom kamenom kvadru doklesane su još dvije godine, ali arapskim brojevima. Pretpostavka je da je također riječ o datacijama nekih radova (dogradnja ili rekonstrukcija) crkve. Datacije su sljedeće: 1624 (glagoljska), 1879 i 1924 (arapskim brojevima). Drugi primjer dopisivanja zabilježen je na samostanskoj crkvi sv. Marije franjevacica trećoredaca u Glavotoku, ali nije riječ o natpisima, nego o grafitima. Grafiti su zabilježeni pod rednim brojevima 42 i 43. Tamo je autor drugog grafita dopisao humorističku dosjetku na već postojeći grafite. Opravdano je pretpostaviti da je vremenski razmak u nastanku grafita minimalan. To su jedina dva primjera u kojima se može zagovarati dopisivanje natpisa ili grafita, odnosno njihov sukcesivan nastanak.

⁴⁵² Misli se na natpise u užem smislu, dakle ne i na grafite.

Tema izričaja također je netipična. Previše je široka, heterogena je. Kvarnerski glagoljski natpisi su krajnje precizni u svojoj temi. Rijetko se tema dopunjuje još kakvom popratnom informacijom. Svi se kvarnerski natpisi mogu razvrstati u sedam grupa, ovisno o temi. Bašćanski natpis ne može se svrstati ni u jednu od tih sedam grupa. Tim opaskama treba pridodati još i ovu. Svi natpisi s kvarnerskih otoka govore o događaju, činu, a taj natpis govori o događanju, svojevrsnom povijesnom pregledu.

Na svim razinama opisa i klasifikacije natpis s Bašćanske ploče nema ničega tipičnog. Njegov je postav netipičan, njegova duljina, broj grafema i sadržajno bogatstvo su za glagoljsku epigrafiku netipični, njegova je tema također netipična, a i predložak natpisa, u smislu samostanske knjige, netipična je situacija. I njegova je naracija netipična. Kada se natpis s Bašćanske ploče usporedi s prosječnim vrijednostima korpusa, uočava se iznimnost tog natpisa, iznimnost koja se kroz sve domene opisa i analize očituje kao nešto od pravila drukčije, kao iznimka.

9.3.3. Komparacija natpisa s Bašćanske ploče s najstarijim kvarnerskim glagoljskim natpisima – Valunskom pločom i Krčkim natpisom

9.3.3.1. Valunska ploča

Natpis s Valunske ploče uklesan je u kamenu koji nije imao naglašenu pripremu, a natpis s Bašćanske ploče nastao je u pomno oblikovnom pluteju ukrašenom reljefom.

Čini se da je autor Valunske ploče ispisao natpis na nečemu što je imao pri ruci. Izabrao je najpogodniji komad kamena, na njemu izveo natpis i postavio ga iznad ukopnog mjesta. Kao da je povod za izradu natpisa, a to je ukop, bio nešto s čime se nije računalo, nešto što se dogodilo iznenada i čemu se nije mogla posvetiti potrebna pozornost i priprema. Uostalom, ne čini se očekivanim da tri generacije dijele isto ukopno mjesto. Takav slučaj upućuje na smrt zbog bolesti ili pak na nasilnu smrt, ubojstvo. Kao da su Teha, Bratohna i Juna lišeni života, možda na proputovanju, a ne u vlastitom domu. Autor je natpis izradio u onome i s onime što mu je bilo pri ruci. To pokazuje da natpis s Valunske ploče nije imao pripremu, niti predložak. Zbog toga postaje mogućim zagovarati da je ovdje riječ, u metodološkom smislu, o zapisu koji se nalazi na razmeđi natpisa i grafita.

Drugim riječima, između valunskog i bašćanskog natpisa nema nikakve sličnosti.

9.3.3.2. Komparacija Krčkog natpisa s natpisom s Bašćanske ploče

Potrebno je uvažiti da između Krčkog natpisa i natpisa s Bašćanske ploče postoje određene sličnosti. Riječ je o preklapanju u dataciji, činjenici da se i na jednom i na drugom natpisu spominje opat i da oba natpisa govore, ili barem spominju, benediktinsku izgradnju. Unatoč relativnom sadržajnom preklapanju, Krčki natpis i natpis s Bašćanske ploče u svojoj su kompoziciji, naraciji, estetici i izvedbi dijametralno suprotni natpisi. Motivacija za izradu Krčkog natpisa je osobna, izričaj je skroman, prenosi se informacija o izgradnji koja se neposredno prije izrade natpisa završila. Izvedba je neprecizna, klesanje priučeno, linijski sustav nepostojeći ili barem nenaglašen. Funkcija je Krčkog natpisa informativna, a natpisa s Bašćanske ploče spomenička. Iz te oprečnosti u funkciji proizlaze i druge razlike: natpis s Bašćanske ploče ima u odnosu na Krčki natpis nevjerojatnu preciznost izrade i organizaciju pismena na natpisnoj površini (13 redova), a Krčki je natpis izrazito neorganiziran.⁴⁵³ Unutar gabarita glagoljske epigrafike natpis s Bašćanske ploče može se nazvati i monumentalnim, ostale natpise, koji svjedoče o izgradnji, a tu se ubraja i Krčki natpis, ne može.

Iako se i na Krčkom natpisu i na natpisu s Bašćanske ploče spominje izgradnja, ne mogu se niti na osnovi toga okarakterizirati kao srodni natpisi. Bašćanska ploča izgradnju spominje kao dio šireg konteksta – gotovo povijesnog pregleda. Unatoč svim razlikama koje postoje između ta dva natpisa, neki istraživači naglašavaju sličnosti. Marica Čunčić je 2000. objavila u zborniku *900 godina Bašćanske ploče* članak *Što je opat Držiha naučio od opata Maja?* u kojem je usporedila paleografske osobitosti Krčkog natpisa i natpisa s Bašćanske ploče, ističući upravo sličnosti između dva natpisa.

U nastavku će biti izložen osvrt na njezina promišljanja, a prije toga nekoliko riječi o pronalasku Krčkog natpisa i prvim čitanjima.

9.3.3.2.1. Krčki natpis – pronalazak i čitanja

Ivan Crnčić je zimi 1868. u gradu Krku zapazio glagoljski natpis na sjevernom pročelju kanoničke kuće, blizu istočnoga ugla, na visini od dva sežnja.⁴⁵⁴ Natpis će poslije postati poznat kao Krčki natpis. Prvo čitanje natpisa ponudili su Parčić i Volarić, a nadopunio ih je

⁴⁵³ Unatoč promišljanjima Marice Čunčić.

⁴⁵⁴ Crnčić, „Još oble glagoljice na Krčkom otoku“, 1.

Budući da 1 sežanj ima 6 stopa, a stopa 33 cm, 2 sežnja su približno 4 metra.

Crnčić 1875., objavivši u *Starinama* rad pod naslovom *Još oble glagoljice na krčkom otoku*. To je ujedno i prva publikacija o Krčkom natpisu. Kamen je očito spolij, ugrađen u kanoničku kuću. Na to upućuje smještaj natpisa. Sadržaj natpisa koherentno se slaže s ovakvim tumačenjem i još dodatno sužava pretpostavke o izvornom *locusu*. S obzirom na to da se na natpisu spominje opat, Crnčić zaključuje da je natpis izvorno stajao na jednoj od dvije benediktinske opatije u Krku, onoj sv. Mihovila koja se nalazila unutar gradskih zidina prema sjevernim gradskim vratima, ili onoj malo daljoj zvanoj sv. Lovro (sv. Lovrenac) koja se nalazila izvan gradskih zidina u smjeru zapada.⁴⁵⁵

Crnčić navodi da je riječ o obloj, prvotnoj glagoljici koju se može datirati u 9., 10. ili 11., a tek iznimno u 12. stoljeće. Odlučuje se za 11. stoljeće, ali njegova odluka ne čini se suviše uvjerljivom jer će ustvrditi da *bi trebi znati i kada je počelo rabiti prvanje pismo i kada se je prevrglo u sadanje; i to ne kade tade, nego na Krčkom otoku*.⁴⁵⁶ Ta datacija neće imati ozbiljnih protivnika i održat će se relevantnom i prihvaćenom sve do današnjih dana.

Godine 1954. Štefanić će ponuditi čitanje koje će se temeljiti na Fučićevoj opservaciji da je *Rugota* staro hrvatsko osobno ime, kao i na činjenici da je 1953. natpis bio izvađen iz zida i očišćen od žbuke te su se tada na njemu pokazale naznake i drugih slova. To drugo Štefanićevo čitanje i danas se smatra najpouzdanijim.

SE ZIDA MA

JЉ OPATЉ I RA

DONÊ RUGOTA

DOBROSLAV[Љ]⁴⁵⁷

Štefanić je prvi postavio teoriju da je opatovo ime Maj latinskog podrijetla. Ta opservacija otvorila je prostor za daljnju spekulaciju.

Marica Čunčić objeručke prihvaća Štefanićevu misao o latinskom podrijetlu imena Maj, ali i smjelo odlazi nekoliko koraka dalje. Na osnovi opatova imena zaključuje da je *latinski opat osnovao glagoljašku opatiju*.⁴⁵⁸ Kao da takav iskorak u zaključku nije dovoljan pa dodaje: *Tu se vidi dobra suradnja između latinskoga i glagoljaškoga klera*.⁴⁵⁹ Čunčić nema dilema niti oko autorstva samog natpisa. *Autor i klesar bio je jedan od braće benediktinaca koji su*

⁴⁵⁵ Ibid., 3.

⁴⁵⁶ Ibid., 7.

⁴⁵⁷ Fučić, *Glagoljski natpisi*, 223. Riječ je o drugom Štefanićevom čitanju.

⁴⁵⁸ Marica Čunčić, „Što je opat Držiha naučio od opata Maja?“, u: *900 godina Bašćanske ploče*, gl. ur. Petar Strčić, posebno izdanje Krčkog zbornika, sv. 42 (Baška: 2000): 257.

⁴⁵⁹ Ibid., 258.

potpisani dolje u tekstu.⁴⁶⁰ Izvršno... ali gdje su razlozi na kojima se temelje ti smjeli zaključiti? Razloga nema. Riječ je o pretpostavkama i uobrazilji.

9.3.3.2.2. Teza Marice Čunčić

Marica Čunčić pokušava dokazati paleografsku srodnost između Krčkog natpisa i natpisa s Bašćanske ploče. Ta bi srodnost trebala, prema njezinoj interpretaciji, biti posljedica zajedničkoga glagoljaškog nasljeđa krčkog i bašćanskog benediktinskog samostana, odnosno, kao što autorica navodi: *S paleografskog stajališta glagoljica dvaju benediktinskih samostana nije posve ista, ali ima jednu značajnu sličnost i vezu po kojoj se može utvrditi da su baštinili isti poklad spoznaja o glagoljici.*⁴⁶¹ Ovdje se valja zaustaviti i pobliže promotriti navedeno. Korak po korak.

S paleografskog stajališta glagoljica dvaju benediktinskih samostana nije posve ista... Zbunjuju zadnje dvije riječi: *posve ista*. Značenje fraze *posve isto* uvelike ovisi o kontekstu u kojem se fraza upotrebljava. Može se tvrditi da je, s paleografskog stajališta, glagoljica dvaju samostana (misli se na grafeme na predmetnim natpisima) u značajnijoj mjeri ista, a u manje značajnoj mjeri različita. Dakle, nije *posve ista*..., ali jest slična. S druge strane, ako nešto *nijeposve isto* ekvivalentno je tome *danije isto*, što je istoznačno izrazu *da je različito*, što u konačnici implicira da nije niti slično. Izraz *nije isto*, ovisno o situaciji i kontekstu, može značiti i da je nešto slično i da je nešto različito. Čitajući nastavak rečenice može se shvatiti kontekst za ispravno razumijevanje *...ali ima jednu značajnu sličnost i vezu...* S obzirom na to da se govori o *jednoj značajnoj sličnosti*, može se zaključiti da je *jedna* ujedno i jedina ili barem jedina značajna sličnost. Ako, u paleografskom smislu, postoji jedna jedina značajna sličnost između ta dva natpisa, onda bi valjalo parafrazirati prvi dio rečenice ovako: *S paleografskog stajališta glagoljica dvaju benediktinskih samostanaje RAZLIČITA, ali posjeduje jednu značajnu sličnost i vezu po kojoj se može utvrditi da su baštinili isti poklad spoznaja o glagoljici.* Dakle, nakon provedene analize, teza postaje jasnijom. Marica Čunčić tvrdi da u kontekstu paleografskih obilježja Krčkog natpisa i natpisa s Bašćanske ploče postoji značajna veza kojom se može utvrditi da su benediktinski samostani (krčki i bašćanski) imali neku zajedničku karakteristiku, osobitost, odnosno i više od toga, spoznaju i

⁴⁶⁰ Ibid., 257, 258.

⁴⁶¹ Ibid., 258.

znanje. Taj *isti poklad spoznaja o glagoljici* predstavlja upotrebu istovjetnog linijskog sustava. Konkretno, riječ je o crtovlju unutar kojega se pozicioniraju grafemi, a to je crtovlje derivirano iz geometrije vrbničkog kola.⁴⁶² Dakle, Marica Čunčić smatra da su klesari i Krčkog natpisa i natpisa s Bašćanske ploče poznavali geometriju vrbničkog kola i da su upravo unutar te geometrije/crtovlja klesali grafeme natpisa.

Važno je istaknuti da autorica tvrdi kako su spomenute glagoljske natpise klesali sami benediktinci glagoljaši, a ne klesari prema njihovom predlošku. Na toj pretpostavci autorica temelji svoj argument, a sve to unatoč tome što je ta pretpostavka krajnje upitna. Dovoljno je samo prisjetiti se Fučića koji u uvodnom dijelu knjige *Glagoljski natpisi* izlaže, za epigrafiku, toliko bitnu konstataciju. *Natpisi su za paleografiju sekundarna materija: njih – u pravilu – ne kleše autor teksta...*⁴⁶³ Jednostavne činjenice zagovaraju Fučićev zaključak. Obrada kamena je zanat, a za klesanje natpisa potrebna je stanovita razina te vještine koja se stječe iskustvom, klesanjem. Upravo zbog tih razloga Fučić i govori o epigrafskim spomenicima kao o vrlo nezahvalnoj materiji za paleografska istraživanja jer jedan natpis u kamenu, u pravilu, izvode dvije osobe, ona koja daje predložak i klesar koji predložak kleše u kamen. S druge strane, ne prihvaćajući Fučićeva opažanja, Marica Čunčić, govoreći o Krčkom natpisu, smjelo konstatira: *Po položaju svih slova se vidi da je klesar znao za najstariji poredak slova u crtovlju, pa prema tome i za kolo*⁴⁶⁴ (misli se na vrbničko kolo). Ili: *Ako se benediktinac glagoljaš htio držati takvoga prvotnoga položaja slova morao je klesati upravo kako je klesao...*⁴⁶⁵ i najsmjelije: *glagoljski je natpis morao napisati glagoljaš*⁴⁶⁶!? Ako bi M. Čunčić uvažila Fučićev argument, trebala bi priznati da klesar nije mogao znati niti za vrbničko kolo, niti za najstariji poredak slova u crtovlju, niti je bio benediktinac glagoljaš, nego je, vrlo vjerojatno, bio tek nepismeni klesar. Time bi poništila sve što zagovara u svom članku.

Uputno je prihvatiti, diskusije radi, da je i Krčki natpis i natpis s Bašćanske ploče doista uklesao pismeni benediktinac glagoljaš i u toj hipotetskoj situaciji pokušati uvidjeti što M. Čunčić govori o paleografiji samih natpisa i o *istom pokladu spoznaja o glagoljici* koji se pomoću same paleografije može spoznati.

⁴⁶² Poklad označava mjesto na kojem se čuvaju vrijedne stvari, ali može označavati i zalihu pohranjenih stvari.

⁴⁶³ Fučić, *Glagoljski natpisi*, 7.

⁴⁶⁴ Čunčić, „Što je opat Držiha naučio od opata Maja?“, 264.

⁴⁶⁵ Ibid., 260.

⁴⁶⁶ Ibid., 257.

9.3.3.2.3. Paleografija Krčkog natpisa

Marica Čunčić tvrdi da se na Krčkom natpisu nalaze *najkoordiniranija slova za koja zasada znamo*.⁴⁶⁷ Autorica će istaknuti da nije svaki grafem jednako pogodan za dokazivanje poštivanja zakonitosti koje nameće kolo. Pogodniji su grafemi **𐌚**, **𐌚b**, **𐌚s** obzirom na to da zauzimaju samo dva (**𐌚**, **𐌚b**), odnosno jedno polje (**𐌚**) petolinijskog crtovlja. Iako se, *po položaju svih slova vidi da je klesar znao za najstariji poredak slova u crtovlju*,⁴⁶⁸ izravni je dokaz saznanja o poretku slova praznina u prvom retku ispod grafema **𐌚b**. To je, parafrazirajući autoricu, najočitiiji dokaz koordiniranosti samih grafema u kontekstu vrbničkog kola. Ono je, naime, dignuto u gornja dva polja iznad središnje linije gdje mu je, prema mišljenju autorice, mjesto. Sasvim je jasna njezina tvrdnja.

Ostaje, međutim, prilično nejasno zbog čega se ta ista praznina nalazi i ispod susjednog grafema **𐌚**, s obzirom na to da bi taj grafem, prema spomenutoj teoriji i priloženoj kompjutorskoj simulaciji, trebao zauzimati cijelo crtovlje?

Gledajući Krčki natpis, teško je potvrditi grafičke zakonitosti koje proizlaze iz geometrije vrbničkog kola. Svaki od grafema nije uspješno postavljen niti na središnjoj liniji, slova plutaju po njoj, nagnuta su na lijevu stranu, razmak između redova varira, čak se ni isti grafemi ne nalaze na istim pozicijama unutar pretpostavljenog crtovlja. Primjerice grafem **𐌚** koji se u prvom retku ponavlja dva puta i pritom oba puta zauzima drukčiju poziciju.

Bespredmetno je govoriti o koordinirano postavljenim grafemima unutar zahtjevnog crtovlja deriviranog iz vrbničkog kola. Krčki natpis je nekoordiniran.⁴⁶⁹ Za takav zaključak nisu potrebne premise jer nije riječ o argumentu, nego o direktnoj opservaciji za koju je dovoljno pogledati natpis.

9.3.3.2.4. Bašćanska ploča i vrbničko kolo

Da bi dokazala *isti poklad spoznaja o glagoljici* dvaju bendiktinskih opatija, koji se očituje u poznavanju i poštovanju geometrije crtovlja deriviranog iz vrbničkog kola, Marica Čunčić ne primjenjuje metodu s Krčkog natpisa na Bašćansku ploču. S obzirom na to da je postojanje praznine ispod grafema **𐌚b** na Krčkom natpisu bilo najznačajniji dokaz za tezu o klesarevu

⁴⁶⁷ Ibid., 259.

⁴⁶⁸ Ibid., 264.

⁴⁶⁹ Fučić, *Glagoljski natpisi*, 223.

poznavanju i poštovanju geometrije kola i crtovlja, čini se da je nepostojanje takve praznine ispod istoga grafema na Bašćanskoj ploči jednako jak dokaz za opovrgavanje te hipoteze u kontekstu Bašćanske ploče. Autorica se, međutim, ne ponaša u skladu s tim. Ona tupi oštricu spomenute opservacije izlažući: *Ipak je autor izbjegao praznine na ploči tako da je ona glavna slova koja uzrokuju najveće praznine na natpisu opata Maja: "v", "d", "t" smjestio malo „prikladnije“, tj. nije ih ostavio gore ili dolje, nego ih je pomaknuo prema sredini crtovlja tako da se ponašaju slično kao i ostala slova.*⁴⁷⁰ Nije li ovo dovoljno da se odustane od navedene hipoteze?

Budući da nije uspjela na ovaj način povezati natpis na Bašćanskoj ploči s pretpostavljenim crtovljem, autorica će posegnuti za drugim primjerom temeljenim na, kao što sama kaže, zagonetnim dubletama koje se pojavljuju na Bašćanskoj ploči, a za koje smatra da su grafemi iz slogovnog pisma. Na taj način pokušat će posredno, preko slogovnog pisma, povezati vrbničko kolo i Bašćansku ploču. Pritom će sasvim smjelo konstatirati da glasovno, dakle i smisleno, znakovi slogovnog pisma s Bašćanske ploče ne koincidiraju sa značenjima koje imaju u slogovnom pismu, naglašavajući time da to jesu ti znakovi, ali da znače drugo. Međutim, ponuđena objašnjenja i interpretacije jednostavno ne zadovoljavaju. Ako i jest riječ o grafemima iz slogovnog pisma, a to je više nego upitno, nužno je dodatno razjasniti zbog čega ti grafemi nose drukčije značenje na Bašćanskoj ploči od onoga koje imaju u slogovnom pismu. Čini se nevjerojatnim ono što konstatira Marica Čunčić: *Podrazumijevalo se da je dopušteno miješati ta dva pisma jer grafički iz istog izvora dolaze.*⁴⁷¹

Valjalo bi riječ-dvije reći o bogatom grafičkom uređenju članka. U svome radu autorica uvećava grafeme o kojima se vodi rasprava i stavlja ih u estetski zanimljivo rješenje kruga. Takav trud uvelike olakšava praćenje izlaganja i poželjan je i dobrodošao alat zainteresiranom čitatelju. Pažljivijeg čitatelja začuđuje opservacija koja se odnosi na spomenute uvećane grafeme. Pretpostavka je, naime, da su uvećani grafemi istovjetni originalnim grafemima na samom natpisu, odnosno da je s fotografije natpisa određeni grafem izrezan i uvećan radi jasnoće izlaganja. No ta plemenita pretpostavka, nije točna. Uvećani grafemi nisu istovjetni onima s natpisa. Njih se uvećavanjem izdvojilo iz natpisne cjeline, a potom je na njima napravljena korekcija rotiranjem njihova nagibnog kuta sve dok se nije približio horizontalnoj poziciji. Oni su, dakle, poravnani. Budući da se rasprava vodi upravo o poziciji samih

⁴⁷⁰ Čunčić, „Što je opat Držiha naučio od opata Maja?“, 267.

⁴⁷¹ Ibid., 266.

grafema, diskvalificirajuće je bilo što činiti s nagibom grafema u natpisnoj cjelini. Nije li i kut koji grafem zatvara s pretpostavljenim crtovljem jedna od paleografskih osobitosti grafema? Možda u kontekstu rečenog treba shvatiti i spomenuto grafičko rješenje kruga unutar kojega se uvećani grafemi nalaze. Krug je jedini oblik koji neprimjetno podnosi rotaciju oko točke središta.

9.3.3.2.5. Nekoliko riječi o starosti vrbničkog kola ispred župne crkve

Prema recentnim istraživanjima čini se vjerojatnim da je na prostoru ispred današnje župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije, na mjestu gdje se nalazi vrbničko kolo, bila trobrodna crkva bazilikalna tipa. Izvorni gabariti i položaj prvotne crkve još su uvijek predmet promišljanja, no sigurno je da je crkva bila orijentirana zapad-istok, s time da joj je svetište bilo na mjestu današnje kapele Bogorodice od Ruzarija, gdje su pronađena i dva gotička prozora, a glavni je ulaz u crkvu bio smješten na zapadnom zidu. Takva arhitektonska interpretacija implicira da je vrbničko kolo mlađe od današnje župne crkve sagrađene nakon rušenja trobrodne bazilike koja se prostirala i na prostoru južno od pročelja današnje crkve gdje se nalazi kolo. Drugu je hipotezu usmeno iznio arheolog Matija Makarun. Prema njegovu tumačenju, svetište prve crkve nalazilo se na prostoru današnje sakristije.

U izvorima se spominju tri kapele: Blažene Djevice Marije od Ruzarija (na istočnom zidu) datirane u 15. stoljeće, sjeverno od nje je kapela prikazanja Marijina, tzv. Šegina kapela iz 1546., a treća, Baćina kapela (sv. Marija Snježna ili Gospoja od sniga) sagrađena je 1553. i vjerojatno se nalazila južno od crkvenog pročelja, na prostoru na kojemu se danas nalazi i vrbničko kolo. O toj će kapeli vrbnički kroničar Petris zapisati: *...zapaćivala je od vani većim djelom lice od crkve. Ova bila je sva od tverdoga na fino kljesanog kamika prez melte zidana od zvana tako lipo složenih kamikov, da se i ne poznavашe kadi su složeni bili...*⁴⁷² Kapelu je dao sagraditi pop Martin Saganić, o čemu svjedoči i glagoljski natpis koji je danas uzidan u župnu crkvu s vanjske strane, desno od ulaza.⁴⁷³ U prilog takvu njezinu pozicioniranju ide i omanji kvadratni objekt bez apside, koji je ucrtan u katastar iz 1821. godine. Ako se prihvati Petrisovo pozicioniranje Baćine kapele, vrbničko je kolo moglo nastati tek nakon njezina

⁴⁷² Josip Antun Petris, *Nike uspomene starinske* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2010), 160.

⁴⁷³ Fučić, *Glagoljski natpisi*, 367.

rušenja 1825., tijekom uređenja pročelja i trga, što znači da kolo ispred današnje župne crkve nema niti dvjesta godina.

9.3.3.2.6. Vrbnička kola

Nakon svega rečenog, značenje vrbničkog kola i dalje je nepoznanica. Kolo doista postoji, nalazi se ispred župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije, svega dva metra od crkvenog pročelja. Promjer mu je 2,20 metara, a centar od kružnog kamena veličine 22 cm. Središtem kola prolaze četiri promjerne linije dijeleći krug na osam jednakih dijelova, a kružni luk na osam osmina. Promjerne linije su precizno postavljene u zemljopisni koordinatni sustav tako da se jedna prostire u smjeru sjever-jug, druga u smjeru istok-zapad, a ostale dvije u smjeru sjeveroistok-jugozapad, jugoistok-sjeverozapad. Kolo je napravljeno od kogula, kao i ostatak trga. Jasno su vidljivi ne tako davni popravci na samom kolu koji se sastoje od nestručne zamjene dijela kogula pa su uočljivi stariji, upotrebom izlizani, koguli i noviji. To, međutim, nije jedino kolo u Vrbniku. U Ulici Pojana, točno ispred ulaza u klesarsku radnju, na broju 6 nalazi se drugo vrbničko kolo. Nije rađeno od kogula, nego od klesanaca kojima je popločena i ulica. Materijal je uvjetovao izgled, tako da je riječ o poligonalnom obliku istih geometrijskih osnova kao i kolo ispred crkve. Promjer toga kola je za 10 cm veći, dakle 2,3 metra, a u njegovu središtu nije kružni kamen, nego kvadratni, stranica 50 cm. Smjer kretanja dijagonala istovjetan je kolu ispred župne crkve. Važno je spomenuti da to drugo kolo ne stoji u neposrednoj blizini sakralnog objekta.

Stari Vrbničani usmeno su posvjedočili postojanje takvih kola na nekoliko mjesta u gradu. Danas tih kola više nema. Zanimljiva je i fotografija snimljena 9. srpnja 1893. prigodom svetkovine mlade mise popa Ivana Trinajstića.⁴⁷⁴ Snimljeno je slavlje, *tanac* na današnjoj Placi Vrbničkog statutakoji se, po svemu sudeći, dogodio nakon služenja mlade mise. Na fotografiji je vidljivo i tadašnje popločenje place na kojoj se jasno razaznaje još jedno vrbničko kolo. Međutim, vrbničko kolo s Place bilo je u nekim bitnim svojstvima drukčije od dosad spomenutih kola. Nije imalo jednu, nego dvije kružnice, veću i manju, a promjerne linije probijale su prvu kružnicu i stizale do druge, vanjske kružnice. Dakle, tipično *vrbičko kolo* plus ekstenzija, nadgradnja. Takva geometrijska ekstenzija *vrbičkog kola* više nije

⁴⁷⁴ Recentno uvećanje fotografije visjelo je na zidu u uredu općinske načelnice Marije Dujmović Pavan 2015. godine.

spojiva s primjenom, odnosno funkcijom izrade crtovlja koju mu je odveć olako pripisala Marica Čunčić.

Iz svega rečenoga slijedi da između Krčkog natpisa i natpisa s Bašćanske ploče nema puno sličnosti. Natpisi se s obzirom na estetiku, izvedbu, kvantitetu grafema, temu, tekstnu funkciju, paleografiju i naraciju nalaze na udaljenim pozicijama.

9.4. Istraživanje o istraživanju

9.4.1. Pristup problemu

Nepromišljeni (nespretni) i brzopleti pokušaji konzervacije natpisa, u prvom redu njegovo izmještanje u Zagreb, upareni sa sudbinom natpisa u samoj crkvi, poglavito s njegovom sekundarnom pozicijom u funkciji opločenja poda, odnosno pokrova ukopnog mjesta, rezultirali su progresijom oštećenja na kamenom pluteju, čime je i glagoljski natpis postao manje vidljiv i teže čitljiv.⁴⁷⁵ Stoga čista nužnost nalaže nov pristup istraživanju. Promišljanje koje će uslijediti pokušaj je toga novog znanstvenog pristupa.

Historijatom istraživanja o Bašćanskoj ploči akumuliran je značajan broj relevantnih činjenica o natpisu, ploči, crkvi i širem povijesnom kontekstu. Na taj je način stvorena značajna baza podataka koja kao sustav do sada nije bila podvrgnuta logičkoj analizi, odnosno nikada nije provedena revizija „činjenica“ koje je znanost prihvatila kao neupitne. Ukazala se potreba da se učini svojevrsan istraživački obrat i provede sustavna raščlamba postojećih premisa i identifikacija logičkih odnosa među njima. Taj novi pristup istraživanju propitivanje je koherentnosti zaključaka koji su generirani i prihvaćeni tijekom historijata istraživanja.

Znanstvena je hipoteza formulirana i glasi: Natpis s Bašćanske ploče ne može se datirati oko godine 1100. Natpis je mlađi.

Potrebno je istaknuti da je argumentiranje postavljene hipoteze zasnovano isključivo na postojećim saznanjima o natpisu, dakle onima s kojima je znanstvena zajednica već upoznata. Novina je da se prvi put deriviraju i predstavljaju i logičke posljedice koje slijede iz

⁴⁷⁵ Progresiji oštećenja glagoljskog natpisa pridonijeli su brojni razlozi. Prije spomenutima treba dodati da su Bašćani sakrili ploču kad su saznali da će biti prenesena u Zagreb. Sasvim sigurno je prenošenje teškog kamenog pluteja rezultiralo oštećenjima. Ploči nije pogodovalo ni to što se dugo vremena nalazila pokrivena staklom, a što je pridonosilo kondenzaciji i izmjeni mikroklimatskih uvjeta. Danas je natpis vidljiviji na Standlovoj fotografiji iz 1869., nego na samoj ploči.

znanstveno prihvaćenih istina, a s kojima dosadašnji istraživači bašćanskog natpisa nisu računali. S obzirom na oruđe pothvata – logiku u najužem smislu pojma, cijeli bi se pristup mogao nazvati filozofskim i na taj način dopuniti interdisciplinarnost postojećeg historijata.

9.4.2. Znanstveno prihvaćena hipoteza o dataciji i autorstvu natpisa s Bašćanske ploče

Ono što se, uz manje oscilacije i nedorečenosti, o natpisu s Bašćanske ploče nalazi u literaturi kao svojevrsan zaključak, a relevantno je za dataciju i autorstvo samog natpisa, može se izložiti ovako:

1. Natpis se datira oko godine 1100., odnosno na prijelaz 11. u 12. stoljeće.
2. Autor natpisa je opat Dobrovit.
3. Bašćanska ploča i crkva uzajamno se datiraju s obzirom na to da postoji plauzibilan dokaz o istodobnosti izgradnje crkve i podizanja septuma.
4. Natpis je nastao odjedanput, nije klesan sukcesivno.
5. Uočena je značajna paleografska heterogenost natpisa.
6. Lozica u borduri integralni je dio natpisa i potvrđuje dataciju natpisa (oko 1100.).
7. Držiha je u trenutku Zvonimirova darivanja opat samostana (daroprimatelj).
8. Dobrovit kao opat dolazi neposredno nakon Držihe.
9. Predložak natpisu su zapisi iz neke samostanske knjige.

9.4.3. Neodrživost aktualne znanstvene hipoteze

Izučavanje interdisciplinarnog, dugovječnog i kvantitetom obilnog historijata istraživanja o Bašćanskoj ploči rezultiralo je sumnjama u plauzibilnost zaključaka na kojima se temelji

prihvaćena hipoteza o dataciji i autorstvu natpisa. Ta se mjesta ne mogu opisati drukčije nego kao pretpostavke. Neke od tih pretpostavki nemaju nikakva utemeljenja u činjenicama, druge su u koliziji s činjeničnim stanjem. Govoreći jezikom logike, te su pretpostavke neopravdane, ali su za održivost prihvaćene hipoteze o dataciji i autorstvu nužne. Bez njih prihvaćena hipoteza gubi vlastitu plauzibilnost i logičku održivost. Aktualna znanstvena hipoteza ovako zamišlja vremenski kontekst nastanka glagoljskog natpisa.

Zvonimir je u svoje vrijeme, dakle negdje između 1076. i 1089., darovao Svetoj Luciji ledinu. Držiha je u svojstvu samostanskog opata svjedočio kraljevu darivanju. Neposredno nakon Držihina opatovanja, na čelo opatije došao je Dobrovit koji je zajedno s devetero braće sagradio crkvu sv. Lucije. Budući da je prihvaćeno da su izgradnja crkve i izrada natpisa istodobni procesi,⁴⁷⁶ slijedi da je upravo graditelj crkve, opat Dobrovit, dao uklesati glagoljski natpis u crkveni plutej. Prema tome, izgradnja crkve i septuma te izrada natpisa vremenski su istodobne radnje datirane oko godine 1100. Prihvaćeno je i da natpis nije nastao sukcesivnim doklesavanjem natpisnog teksta, nego da je isklesan u isto vrijeme te da je predložak natpisu bila neka od samostanskih knjiga.

Premise na kojima počiva prihvaćena znanstvena hipoteza o dataciji i autorstvu natpisa s Bašćanske ploče su ove:

1. Zvonimir je darivao Sv. Luciju (crkvu ili opatiju), nekad za vrijeme svoga kraljevanja.
2. Samostanski opat u trenutku darivanja bio je opat Držiha.
3. Neposredno nakon Držihe, samostanskim opatom postaje Dobrovit.
4. Opat Dobrovit gradi crkvu sv. Lucije.
5. Crkva sv. Lucije se po arhitektonskim odrednicama datira kao ranoromanička crkva nastala na prijelazu 11. u 12. stoljeće.
6. Podizanje septuma (oltarne pregrade) događa se istodobno s izgradnjom crkvenih zidova, iz čega slijedi da se Bašćanska ploča i crkva uzajamno datiraju.
7. Natpis je nastao odjedanput, nije klesan sukcesivno.⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ Ovaj neplauzibilni zaključak deriviran je na osnovi Fučićeva arhitektonskog argumenta kojim se dokazuje istodobnost izgradnje crkve i podizanja septuma.

⁴⁷⁷ Neki autori smatraju da je natpis klesan sukcesivno. Povod je takvu promišljanju neupitna paleografska heterogenost samog natpisa. Budući da zagovaraju sukcesivan nastanak natpisa, tumače da opat Dobrovit ne gradi crkvu sv. Lucije, nego ju obnavlja, dakle mijenja se premisa br. 4. Time Držihin dio biva klesan u staroj crkvi sv. Lucije, a Dobrovitov dio se Držihinu natpisu pridodaje nakon rekonstrukcije crkve, uvjetno rečeno, u novoj, odnosno sadašnjoj crkvi. Pritom se klesanje dekorativne lozice treba pripisati vremenu Držihe, odnosno vremenu u kojem kleše svoj dio natpisa, iako o tome zagovornici sukcesivnog klesanja natpisa ne govore. Daljnja analiza ponudit će dokaz da takva interpretacija nije moguća, da natpis nije klesan sukcesivno i da nije plauzibilno tumačiti da se bilo dio natpisa ili cijeli natpis veže za staru crkvu sv. Lucije.

8. Lozica je integralni dio glagoljskog natpisa, istodobna je s natpisom i potvrđuje njegovu dataciju na prijelaz 11. u 12. stoljeće.

9. Predložak za izradu natpisa bila je samostanska knjiga – kartular.

Rušenje bilo koje od tih premisa narušava, ili u potpunosti ruši, plauzibilnost prihvaćene hipoteze o dataciji i autorstvu natpisa. Daljnje izlaganje dokazat će da premise 2, 3, 5, 8, a dijelom i premisa 6, nisu istinite, odnosno da ne postoji razlog na temelju kojega ih je opravdano pretpostaviti.

9.4.4. Gdje započeti?

Promatrajući izložene premise na kojima se zasniva plauzibilnost znanstveno prihvaćene hipoteze o dataciji i autorstvu natpisa, najbolje je krenuti redom. Prva je premisa, koja tumači da se darivanje doista dogodilo, unutar historijata istraživanja bespogovorno prihvaćena. Hrvatska znanost, u pravilu, u nju nikada nije posumnjala, osim jednom. Nada Klaić je sugestivno spomenula da su sve Zvonimirove darovnice splitskoj crkvi, a sačuvano ih je tridesetak, redom falsifikati.⁴⁷⁸ Otvoreno je pitanje je li do darivanja uopće došlo. Statistički je veća vjerojatnost da je riječ o falsifikatu. K tomu, teorija da je riječ o falsifikatu izvrsno se uklapa na neka mjesta u pokušaju razumijevanja specifične narativne forme koja se na natpisu koristi i samoga vremenskog slijeda unutar kojeg se dogodilo: darivanje, zapis o darivanju, Držihino vrijeme, Dobrovitovo vrijeme, izgradnja crkve i izrada natpisa. Međutim, u disertaciji se ne promišlja i ne istražuje je li do darivanja doista i došlo. Pritom je važno držati otvorenom mogućnost da je riječ o svojevrsnom lažnom svjedočenju natpisa – falsifikatu.

Druga i treća premisa iznimno su bitne. Je li opat Držiha suvremenik kraljeva darivanja? Slijedi li opat Dobrovit neposredno nakon opata Držihe?

Naime, ne postoji niti jedna činjenica, niti sadržaj natpisa bilo kako dopušta zaključak da je Držiha samostanski opat u trenutku Zvonimirova darivanja. Upitno je svjedoči li Držiha uopće darivanju. Tekst bašćanskog natpisa navodi na suprotan zaključak: Držiha nije svjedok kraljeva darivanja.⁴⁷⁹ Pretpostavljena je bez razloga i premisa br. 3 koja tumači da je Dobrovit

⁴⁷⁸ Nada Klaić, „Nekoliko napomena o Bašćanskoj ploči“, 5–6.

⁴⁷⁹ U tom kontekstu treba tumačiti Držihino *pisah se*. Naime, prihvati li se da natpis nije nastao sukcesivno, kao što to većina znanstvene zajednice prihvaća, tada se ne može tumačiti da Držihino *pisah se* referira na „pisanje“ po ploči budući da će tek opat Dobrovit izgraditi crkvu; dakle, *pisah se* odnosi se na Držihin zapis u predlošku – samostanskoj knjizi. Takvu tumačenju u prilog ide i *v dni svoe* koje upućuje na to da vrijeme kraljeva darivanja,

naslijedio Držihiu na mjestu samostanskog opata. Ništa ne upućuje na takav slijed događaja. Čini se neupitnim da Dobrovit dolazi nakon Držihe, iako neki autori to ne smatraju točnim,⁴⁸⁰ međutim nema niti jedne indicije koja bi ukazivala da Dobrovit dolazi neposredno nakon Držihe. Te su dvije pretpostavke nužan uvjet za održivost aktualne znanstvene hipoteze o dataciji i autorstvu natpisa te će se iscrpno promišljati u nastavku rada.

Izlaganje će pokazati i da je posve upitno današnju crkvu sv. Lucije datirati na prijelaz 11. u 12. stoljeće. Time neistinita postaje premisa br. 5. Dokazat će se i da lozica nije integralni dio natpisa i da ju nije izradio isti majstor koji je izradio glagoljski natpis, dakle više neće biti plauzibilno datirati natpis kao istodoban s lozicom, i time prestaje vrijediti premisa br. 8. Značajna pozornost bit će usmjerena na premisu br. 6, pri čemu će se ispostaviti da je tek dijelom istinita.

9.4.5. Posredno određivanje datacije

Datacija glagoljskog natpisa s Bašćanske ploče određena je posrednim putem na četiri međusobno neovisna načina na temelju:

1. Analize konstruktivnih elemenata arhitekture crkve i njezina septuma, iz koje slijedi da je septum podignut istodobno s izgradnjom crkve, a ne naknadno, a pritom je crkva datirana kao ranoromanička crkva s prijelaza 11. u 12. stoljeće.
2. Datacije ranoromaničke dekorativne lozice s bordure ploče.
3. Paleografske analize natpisnog teksta.
4. Natpisnog sadržaja.

Atribucija autorstva Dobrovitu zasnovana je na dva međusobno neovisna razloga. Natpisni sadržaj prenosi da je Dobrovit graditelj crkve te se zbog toga završetak izgradnje crkve tumači

odnosno vrijeme kraljevanja kralja Zvonimira nije istodobno s vremenom Držihina *pisanja*. Čini se suvišnim isticati, pogotovo u kontekstu epigrafije gdje je prostor od presudnog značenja, da se kraljevo darivanje dogodilo u *njegovo vrijeme* jer drukčije nije ni moguće. Dakle, *v dni svoje* ima funkciju naznačiti da se Držihin zapis ne događa u trenutku darivanja, nego poslije.

⁴⁸⁰ Primjerice, Bogović i Margetić smatraju da najprije ide Dobrovit, a Držiha nakon njega. Takva interpretacija događaja sadrži iznimno veliku nejasnoću koja ju čini neplauzibilnom. Ako je Dobrovit stariji opat, a Držiha dolazi nakon njega, pritom pretpostavljajući da je Držiha autor natpisa, ostaje nejasno zbog čega Držiha stavlja Dobrovitovu naraciju u prvo lice jednine.

kao povod za izradu natpisa. Takvom promišljanju u prilog, valjda, ide i to što je Dobrovit posljednji od dvojice opata koji progovara s natpisa.⁴⁸¹ Drugi razlog proizlazi iz Fučićeva arhitektonskog argumenta koji za krajnju ekstenziju ima zaključak da je i natpis istodoban s izgradnjom crkve. Ako je, dakle, crkva građena za vrijeme Dobrovitova opatovanja, a temeljem spomenutog Fučićeva argumenta slijedi zaključak da su izgradnja crkve i izrada natpisa istodobne radnje, tada je i natpis izrađen u vrijeme opata koji gradi crkvu. To znači da je autor natpisa upravo opat Dobrovit.

Sva su aktualna posredna datiranja natpisa međusobno koherentna, sva idu u prilog zaključku da je bašćanski natpis izrađen negdje na prijelazu 11. u 12. stoljeće.

9.4.6. Fokusne točke promišljanja

Osim samog natpisnog sadržaja, istraživaču su dostupne i druge reference koje mogu pomoći u posrednom datiranju natpisa. Upravo tim referencama treba posvetiti posebnu pozornost. Riječ je o dekorativnoj lozici izvedenoj u borduri pluteja, arhitektonskom rješenju fiksiranja pluteja unutar crkvenih zidova, dataciji same crkve sv. Lucije i predlošku koji je iznimno dug i kompleksan natpis zasigurno morao imati.

Dekorativna lozica okarakterizirana je kao predromanički uradak čija datacija, prema aktualnoj znanstvenoj hipotezi, podupire dataciju glagoljskog natpisa. Potrebno je ustanoviti je li ovdje riječ o integralnom dijelu glagoljskog natpisa. Postoji mogućnost da je lozica ostatak starijega kulturnog sloja.⁴⁸²

Analizi je potrebno podvrgnuti i Fučićev arhitektonski argument o istodobnosti izgradnje crkve i podizanja septuma (oltarne pregrade). Njegovo promišljanje je upitno budući da Fučić na pojmovnoj razini ne razlikuje plutej od Bašćanske ploče. Na temelju takva pojmovnog jednačenja zaključuje da je i izrada natpisa istodobna s izgradnjom crkve.⁴⁸³ Tu je upitna valjanost Fučićeva zaključivanja.

⁴⁸¹ Ovakva interpretacija ne djeluje plauzibilnom budući da se ne uvažava činjenica da se natpis nastavlja i na desnom pluteju.

⁴⁸² Povod je takvu promišljanju članak Pavuše Vežića *Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Jurandvoru*.

⁴⁸³ Taj zaključak Branko Fučić iznosi u svome radu *Bašćanska ploča kao arheološki predmet*. Argument je nazvan arhitektonskim jer u potpunosti počiva na arhitektonskim, fizičkim, odrednicama kamenog pluteja i načina izgradnje crkvenih zidova u koje su pluteji fiksirani.

Nakon što se utvrdi ekstenzija valjanosti Fučićeva arhitektonskog argumenta o uzajamnoj dataciji glagoljskog natpisa i same crkve, pozornost treba usmjeriti na posrednu dataciju crkve i još jednom provesti valorizaciju arhitektonskih elemenata crkve sv. Lucije radi revizije njezine datacije. Je li doista riječ o ranoromaničkoj crkvi s prijelaza 11. u 12. stoljeće ili je crkva mlađa?⁴⁸⁴

Predložak je posljednji od četiri spomenute situacije, koje treba dodatno ispitati. U kontekstu bašćanskog natpisa predložak predstavlja odstupanje od pravila. Budući da se zastupa ideja da je predložak natpisu bio zapis iz samostanske knjige, slijedi da nastanak predloška, zapisa u samostanskoj knjizi, nije istodoban s izradom glagoljskog natpisa. Koje su daljnje implikacije takve situacije, o tome u cjelokupnom historijatu nema niti riječi. Predlošku treba postaviti ispravnu dijagnozu jer su njegove implikacije krucijalne za određivanje datacije natpisa, odnosno za ispravno tumačenje rezultata paleografske analize.

9.4.7. Hipoteza

Ovaj istraživački rad temelji se na razmišljanju o dataciji i autorstvu bašćanskog natpisa i pokušaj je argumentiranog izlaganja kojim se upućuje na činjenicu da:

1. Natpis nije klesan sukcesivno.
2. Držiha nije svjedok kraljeva darivanja.
3. Nije izgledno da je autor natpisa opat Dobrovit.
4. Ne postoji razlog na osnovi kojega bi se moglo tvrditi da je izrada natpisa istodobna s izgradnjom crkve.
5. Stilizirana lozica u borduri pluteja nije istodobna s nastankom natpisa.
6. U kontekstu metodologije izrade bašćanskog natpisa potrebno je razlikovati dva predloška.

⁴⁸⁴ Profesori Miljenko Jurković i Pavuša Vežić smatraju da se današnja crkva sv. Lucije ne može datirati na prijelaz 11. u 12. stoljeće.

7. Nužno postoji autor predloška koji je kompilirao i uredio zapise iz samostanskih knjiga i time ih prilagodio natpisnoj površini pluteja.
8. Datacija samostanskih knjiga koje su služile kao predložak za natpis nije istodobna dataciji natpisa.
9. Paleografske osobitosti natpisa referiraju na paleografske osobitosti predložaka.⁴⁸⁵

Iz svega toga proizići će zaključak, odnosno potvrda hipoteze: Natpis s Bašćanske ploče se ne može datirati na prijelaz 11. u 12. stoljeće.

9.5. Problem s Fučićevim arhitektonskim argumentom o istodobnosti izgradnje crkve i podizanja septuma čiji je Bašćanska ploča konstruktivni dio

9.5.1. Fizički opis ploče i tragovi klesarske obrade

Bašćanska je ploča, u kontekstu svojih fizičkih datosti, kamena ploča od školjkastog vapnenca blijedožućkaste boje. Ploča nije integralno sačuvana. Sastoji se od tri veća fragmenta i nekoliko manjih komada. Gornji desni dio ploče nedostaje.⁴⁸⁶ Ploča je visoka 99,5 cm, široka 199, a debela 7,5 cm u bazi, a 9 cm u vrhu. Odnos stranica prednje plohe je $2a = b$, što znači da je riječ o polukvadratu, odnosno dvokvadratu.⁴⁸⁷

Duž desne bočne plohe profiliran je istak ili *pero* širine 2,5 cm, a visine 5,5 cm, kojim je ploča ulazila u pilastar crkvenog septuma,⁴⁸⁸ oltarne pregrade.⁴⁸⁹ Ta je bočna ploha pažljivo i precizno obrađena glatkim dlijetom kako bi taj konstruktivni element septuma optimalno

⁴⁸⁵ Uvažavajući činjenicu da paleografske osobitosti natpisa referiraju na paleografske osobitosti predložaka, moguće je pomiriti dvije međusobno isključive ili barem neočekivane situacije: da natpis nije klesan sukcesivno i da postoji neočekivano velika heterogenost u grafiji samog natpisa.

⁴⁸⁶ Gledajući izvornu Standlovu fotografiju iz 1869. očito je taj dio ploče tada, iako vidno oštećen, bio na svome mjestu.

⁴⁸⁷ Ako se današnji metrički sustav prenese u ondašnji antropometrijski sustav izgrađen oko *benediktinske stope* koja je iznosila 33 centimetara, točnije 332,9 mm, dijelila se na 4 pedlja, a svaki pedalj dalje na 4 palca. Ploča je po tome visoka 3 stope ili pola sežnja, široka je 6 stopa ili 1 sežanj.

⁴⁸⁸ Pod pojmom *septum* u Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva (ur. Anđelko Badurina) stoji: Pregrada (drvena ili kamena) koja dijeli prostor uz oltar, namijenjen kleru, od broda, namijenjenog vjernicima. Sastoji se od vrata u sredini i pregradnih ploča (= plutei) koje stoje lijevo i desno između vrata i zida. Iznad vrata obično je trokutasti zabat (= tegurij)...

⁴⁸⁹ Pod pojmom *oltarna pregrada* u Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva (ur. Anđelko Badurina) stoji: Prostor svetišta u crkvi odavna se odjeljuje od crkvene lađe posebnom pregradom. Ona je ispočetka od kamena i sastoji se od stupova, velikih kamenih ploča (plutej) i slavoluka (tegurij)...

funkcionirao. Suprotna, lijeva bočna ploha obrađena je puno nepreciznijim alatom – *puntarolom*, ali se i na njezinu gornjem dijelu može uočiti fina obrada glatkim dljetom, jednako kao i na suprotnoj strani koja ima *pero*.⁴⁹⁰ Tragovi fine obrade na lijevoj bočnoj plohi upućuju na to da je i ta ploha imala isprofiliran istak – inače obrada finim dljetom ne bi bila potrebna. To znači da je obrada *puntarolom*, koja je vidljiva i na lijevoj bočnoj plohi, sekundarna, odnosno da se dogodila nakon obrade finim dljetom.⁴⁹¹ Dakle, ploča se naknadno prilagođavala novoj, neplaniranoj, arhitektonskoj situaciji.⁴⁹² *Puntarolom* je grubo obrađena i stražnja ploha kojoj se, s obzirom na poziciju, nije posvetila veća pozornost. Na gornjoj se plohi više ne prepoznaje izvorna klesarska obrada. Ploha je izlizana i uglađena, a dio nje nedostaje. Natpisna površina je izlizana, mjestimice korodirana, uništena i teško čitljiva, ali se uz lijevi i donji rub ploče, na mjestima gdje je najbolje sačuvana, nazire fina obrada natpisne površine *češljem*, smjer udaraca odozgo prema dolje.⁴⁹³ Donja bočna ploha također je brižljivo obrađena *češljem*, a na stepenici na kojoj ploča donjom plohom leži izrađena je posteljica.⁴⁹⁴

Na prednjoj, natpisnoj strani ploče, u brazdama lozice i slova, ali i izvan brazdi na samoj površini, pronađeni su tragovi rumenocrvene boje – bolusa,⁴⁹⁵ što upućuje na to da je cijela prednja ploha bila njime premazana. Analogno srednjovjekovnoj praksi, moguće je da je pronađeni bolus bio podloga za daljnju polihromiju i pozlatu. Dakle, nedvojbeno je da je Bašćanska ploča imala naglašenu dekoraciju i estetiku.

9.5.2. Revizija Fučićeva arhitektonskog argumenta o istodobnosti izgradnje crkve i septuma

Branko Fučić prvi je Bašćansku ploču sagledao iz novog kuta, proučio ju je u kontekstu dotad nedovoljno naglašene perspektive koja ju opisuje *kao arheološki objekt u njevoj materijalnoj*

⁴⁹⁰ Branko Fučić, „Bašćanska ploča kao arheološki predmet“, *Slovo*, sv. 6-8 (1957): 248.

⁴⁹¹ Kamen se obrađuje počevši od grubljih alata prema finijima; špica ili *puntarol* je grubi alat, a *dljeto* je za finu obradu. U ovom je slučaju obrada *puntarolom* naknadna.

⁴⁹² Moguće je da je naknadna obrada *puntarolom* uslijedila pri postavi ploče u crkvi sv. Lucije, bilo na mjesto pluteja ili u opločenje poda kao pokrovne ploče iznad svjetovnog ukopnog mjesta.

⁴⁹³ Fučić, „Bašćanska ploča kao arheološki predmet“, 248.

⁴⁹⁴ Na osnovi klesarskih alata evidentno je da se svakoj plohi ne posvećuje jednaka pažnja. Donja i desna ploha su fino i precizno obrađene glatkim dljetom, a stražnja i lijeva su grubo obrađene *puntarolom*. Obrada *puntarolom* je sekundarna i ne pripada izvornoj obradi pluteja finim dljetom čiji su tragovi vidljivi i na predmetnoj lijevoj plohi.

⁴⁹⁵ Fučić, „Bašćanska ploča kao arheološki predmet“, 252. Obratiti pozornost na fusnote 5 i 9.

*predmetnosti, u njenoj izvornoj uporabnoj funkciji i njenom izvornom prostornom smještaju.*⁴⁹⁶

Na temelju fizičkih datosti kamene ploče i arhitektonske situacije unutar koje je bio podignut septum, Fučić dokazuje da je Bašćanska ploča konstruktivni element septuma – pregrade koja razdvaja prostor za puk, od prezbiterija – prostora za redovnike. Na osnovi isključivo arhitektonskih premisa, donosi zaključak koji nedvojbeno ukazuje na mjesto na kojem je ploča stajala prije nego što je bila integrirana u opločenje crkve.⁴⁹⁷ Ploča je lijevi plutej septuma.⁴⁹⁸

Hvalevrijedan istraživački rad rezultirat će još jednim iznimnim zaključkom: *gradnja septuma je istovremena s gradnjom crkve.*⁴⁹⁹ Tom je zaključku prethodila iscrpna analiza vertikalnog utora izrađenog u sjevernom crkvenom zidu, pri čemu je nakon odstranivanja recentne žbuke postalo jasno da utora, u kojem je bio fiksiran plutej, nije izveden naknadnim klesanjem zida, nego je formiran pri samoj izgradnji zida razmicanjem kamenih blokova.⁵⁰⁰

Fučić na tome iznimno važnom mjestu ovako govori: *Spomenuti vertikalni prorez u zidu, u kojem je bila fiksirana Bašćanska ploča – kao plutej septuma – nije izveden naknadnim klesanjem užljebine u već ugrađene kvadre, nego pretstavlja cezuru u horizontalnom nizanju kvadara, što je dokaz, da je taj prorez istovremeno s gradnjom zida namjerno izveden. U unutrašnjosti proreza vidi se jasno, da su bočne plohe svih kvadara, koje gledaju u njegovu šupljinu, na jednaki način glatko isklesane duž cijele svoje širine, a ne samo na vanjskom bridu kao kod ostalih kvadara koji se sljubljuju.*⁵⁰¹

Takvim razlaganjem definirano je i vrijeme podizanja cjelokupnog septuma kao istodobno s izgradnjom crkve. Zaključak da septum, oltarna pregrada, nije dograđen naknadno, nego je podignut istodobno s crkvom, u potpunosti je plauzibilan. Kruna je Fučićeva izlaganja

⁴⁹⁶ Ibid., 247.

⁴⁹⁷ Fučić navodi da mu je Vinko Fugošić sugerirao kako Bašćansku ploču treba razumjeti kao plutej crkvene pregrade.

⁴⁹⁸ Njegovo je promišljanje u cijelosti arhitektonsko jer je zasnovano na fizičkim datostima ploče i koherenciji tih datosti s arhitektonskom situacijom unutar koje je crkvena pregrada nekad stajala. Dimenzije utora izvedenog u sjevernom crkvenom zidu odgovaraju dimenzijama visine i širine pluteja, a udaljenost pilastra od zida, računajući i s time da dio pluteja nestaje u sjevernom zidu, odgovara duljoj stranici pluteja. Fučićovo isključivo arhitektonsko rezoniranje doista na plauzibilan način nalaže zaključak da je riječ o lijevom pluteju crkvene pregrade.

⁴⁹⁹ Fučić u svome izlaganju izjednačava pojmove septuma i crkvene pregrade.

⁵⁰⁰ Očigledno je da su graditelji u procesu izgradnje crkve, a možda i prije početka same izgradnje, bili svjesni gabarita ploče. Jedino su tako mogli odmah tijekom izgradnje, a ne naknadno, izraditi utore za ploču u sjevernom, a vjerojatno i južnom zidu broda.

⁵⁰¹ Fučić, „Bašćanska ploča kao arheološki predmet“, 257.

zaključak: *Mjesto za fiksiranje pluteja – Bašćanske ploče – bilo je, dakle, određeno prilikom gradnje crkve; Bašćanska ploča – i cijeli septum – istovremeni su s gradnjom crkve.*⁵⁰²

9.5.3. Problem s terminologijom unutar Fučićeva arhitektonskog argumenta

Pozornost treba usmjeriti na terminologiju kojom se Fučić koristi u svome izlaganju. On izjednačuje pojam pluteja s pojmom Bašćanske ploče. Nameće se pitanje je li dopušteno takvo terminološko ujednačavanje dvaju pojmova čiji se opsezi tek dijelom preklapaju. Pojam pluteja označava kamenu ploču, a pojmom Bašćanske ploče označavaju se i plutej i glagoljski natpis i dekorativna lozica. Pritom su sve premise koje su dovele do zaključka: *Bašćanska ploča – i cijeli septum – istovremeni su s gradnjom crkve*, u svojoj naravi isključivo arhitektonske i temeljene su na veličini same kamene ploče – pluteja koji je konstruktivni element septuma, i načina na koji je izveden utor za njegovo fiksiranje u sjevernom crkvenom zidu.

Iz činjenice da je podizanje septuma istodobno s izgradnjom crkve ne slijedi da je i glagoljski natpis koji je se na pluteju nalazi istodoban s izgradnjom crkve, a čini se da posljednji dio njegova zaključka: *Bašćanska ploča – i cijeli septum – istovremeni su s gradnjom crkve*, nalaže upravo to, da je i glagoljski natpis istodoban s izgradnjom crkve.⁵⁰³

Prije daljnje analize hvalevrijedna Fučićeva zaključivanja potrebno je raslojiti pojamovnu uopćenost termina Bašćanske ploče. Dostatno je pojamovno razlučiti sam plutej – kamenu ploču, od njegova sadržaja – natpisa i lozice u borduri.⁵⁰⁴

9.5.4. O pojmu pluteja i pojmu Bašćanske ploče

U članku *Bašćanska ploča kao arheološki predmet* ova situacija ostaje *sfumato* zbog toga što Fučić nigdje eksplicitno ne navodi da je, s obzirom na predmetni zaključak, i glagoljski natpis

⁵⁰² Ibid.

⁵⁰³ Ispada da je Fučić ovim zaključkom potvrdio Dobrovitu atribuirano autorstvo natpisa, i to ne na temelju njegova sadržaja, nego na temelju analize fizičkih datosti pluteja i načina na koji je izveden utor za njegovo fiksiranje u crkvenom zidu, a to se ovakvim argumentom ne može dokazati.

⁵⁰⁴ Fučić vjeruje da je Bašćanska ploča, dakle i kameni plutej i sadržaj koji je na njemu uklesan, izrađena za Svetu Luciju. Ne smatra da je plutej spolij, a čak i ako je nekada i dvojio o takvoj mogućnosti, rezolutan je u tome da lozicu treba tumačiti kao sastavni dio natpisa.

istodoban s izgradnjom crkve.⁵⁰⁵ Ta činjenica u čitatelja stvara sumnju da Fučić možda pod pojmom Bašćanske ploče ne razumijeva i sadržaj koji je u nju uklesan, odnosno sam glagoljski natpis. Uvijek govori o Bašćanskoj ploči, o natpisu niti riječ. Naglašava istodobnost podizanja septuma i izgradnje crkve. Pritom pod pojmom septuma razumijeva i plutej kao njegov sastavni konstruktivni dio. Govoreći o pluteju kao dijelu septuma, naizmjence upotrebljava pojam pluteja i pojam Bašćanske ploče. Pojmove koristi kao da je riječ o sinonimima. Teško je oteti se dojmu da Fučić, pomno birajući riječi i interpunkciju, (svjesno) čitatelja navodi na sklizak teren. U spomenutom članku stvar ostaje nerazjašnjena, naime čitatelju nije jasno treba li zaključak *Bašćanska ploča – i cijeli septum – istovremeni su s gradnjom crkve* interpretirati kao da je i glagoljski natpis istodoban s izgradnjom crkve.⁵⁰⁶ Dva i pol desetljeća poslije, u *Glagoljskim natpisima*, sve je tek malo jasnije. Govoreći o Bašćanskoj ploči u dijelu naslovljenom *Datiranje*, Fučić navodi kako iz činjenice da je septum podignut istodobno s izgradnjom crkve, slijedi da su crkva i Bašćanska ploča istodobne, odnosno da se uzajamno datiraju. Dakle, ponovno jednačenje pojmova pluteja i Bašćanske ploče. Nekoliko redaka niže Fučić će temeljem usporedbi s drugim crkvama ustvrditi da se crkva sv. Lucije treba datirati na prijelaz 11. u 12. stoljeće, okruglo oko godine 1100.⁵⁰⁷ Poštujući prethodno *ustanovljenu* istodobnost crkve i Bašćanske ploče, zaključuje da se i Bašćanska ploča treba datirati oko godine 1100.,⁵⁰⁸ a pod pojmom Bašćanske ploče u prvom redu razumijeva njezin glagoljski natpis. Time postaje bjelodano da Fučić zaključujući da *Bašćanska ploča – i cijeli septum – istovremeni su s gradnjom crkve*, pod pojmom *Bašćanske ploče* razumijeva i glagoljski natpis. Dakle, zagovara hipotezu da se u trenutku izgradnje crkve na samom pluteju nalazio upravo sadržaj koji se i danas na njemu nalazi. Sada, kada je postalo jasno što Fučić razumijeva pod pojmom Bašćanske ploče, može se bez ikakve sumnje konstatirati da njegov zaključak: *Bašćanska ploča – i cijeli septum – istovremeni su s gradnjom crkve*, jednostavno nije valjan.

⁵⁰⁵ Misli se konkretno na ovaj dio: *Bašćanska ploča – i cijeli septum – istovremeni su s gradnjom crkve*. Fučić uvijek upotrebljava termin Bašćanska ploča, a nikad ne govori direktno o glagoljskom natpisu.

⁵⁰⁶ Naravno da ideja o istodobnosti izgradnje crkve i natpisa proizlazi i iz samog sadržaja natpisa, ako se ne pridaje potrebna pozornost činjenici da je ovdje riječ tek o kraju prve polovice natpisa. Sadržaj natpisa, međutim, nalaže da natpis nije mogao nastati prije same crkve o kojoj govori, ali dopušta mogućnost da je natpis nastao nakon što je crkva sagrađena.

⁵⁰⁷ Ponajviše usporedbom s crkvom sv. Vida iz sela Sv. Vid, koja je darovnicom datirana u godinu 1100. Prema Fučićevim zaključcima, istom razdoblju pripadaju i bazilika benediktinske opatije sv. Mihovila u gradu Krku (danas je to crkva Majke Božje od Zdravlja) i sv. Ivan u Baški (stara župna crkva). Više u: Fučić, *Glagoljski natpisi*, 46.

⁵⁰⁸ Ibid., 45. i 46.

9.5.5. Zaključak

Dataciju natpisa nije moguće odrediti na temelju premisa koje argument o istodobnosti septuma i crkve nudi. Fučićev argument je u cijelosti arhitektonski i govori isključivo o pluteju, o kamenoj ploči, a iz toga se ne može ništa zaključiti o eventualnom sadržaju koji se na pluteju nalazio tijekom izgradnje septuma i crkve. Krajnja je plauzibilna ekstenzija toga argumenta: septum i crkva su istodobni. Fučić čini logičku pogrešku kada u zaključku izjednačava pojmove pluteja i Bašćanske ploče. Zadnji dio njegova zaključka: *Bašćanska ploča – i cijeli septum – istovremeni su s gradnjom crkve* implicira da je i sam glagoljski natpis istodoban s izgradnjom crkve, a takav zaključak ne slijedi iz Fučićevih isključivo arhitektonskih opažanja, odnosno premisa.⁵⁰⁹

Plauzibilnom arhitektonskom argumentu je pod okriljem neprecizne terminologije, konkretno termina Bašćanske ploče, neprimjetno pridodan naizgled „samorazumljiv“ aneks koji počiva na neistini da *plutej jest Bašćanska ploča*.⁵¹⁰ Time je zaključak moduliran od plauzibilnog *plutej (septum) je istovremen s gradnjom crkve*, u neplauzibilni *Bašćanska ploča je istovremena s gradnjom crkve*. Iz toga slijedi da je i *glagoljski natpis istodoban s gradnjom crkve*,⁵¹¹ a takva ekstenzija zaključka jednostavno nije valjana.

Dakle, izloženi arhitektonski argument ne daje nikakve osnove za zaključak da je natpis s Bašćanske ploče nastao istodobno s izgradnjom crkve. Njegova je krajnja plauzibilna ekstenzija da je septum podignut istodobno s izgradnjom crkve. To je najviše što se iz ponuđenih premisa smije zaključiti.⁵¹²

⁵⁰⁹ Moguće je da se u trenutku njegova podizanja, na pluteju nije nalazio glagoljski natpis nego neki drugi, možda upravo očekivani likovni sadržaj.

⁵¹⁰ Situacija može stvarati dojam prekomjerna cjepidlačenja, tako da je ovdje ponuđen istovjetan primjer relacije između pojmova. Grad Rijeka sastoji se od gradskih četvrti, a neki od njih su Kozala, Kantrida, Školjić, Potok, Zamet, Srdoči. Plauzibilno je tvrditi: *Kozala je Rijeka* jer Kozala je dio Rijeke. Analogno primjeru s Bašćanskom pločom, neplauzibilno je tvrditi *Rijeka je Kozala* jer je Kozala samo dio Rijeke. Istovjetno tome plutej je samo dio pojma Bašćanska ploča te nije plauzibilno tvrditi *Plutej je Bašćanska ploča*. Eventualno se može tvrditi obrnuto, da *Bašćanska ploča jest plutej*, to je i plauzibilno i istinito.

⁵¹¹ Zanimljivo je da Fučić nigdje u članku neće eksplicitno napisati da ovaj argument dokazuje da je i glagoljski natpis istodoban s izgradnjom crkve. Naime, na drugim mjestima i u drugim kontekstima neupitno je da Fučić smatra Dobrovita autorom, odnosno da smatra da je natpis nastao povodom izgradnje crkve, dakle neposredno nakon, a moguće je i istodobno, s izgradnjom crkve.

⁵¹² Ovime je dokazana tvrdnja pod točkom 4. u dijelu naslovljenom *Hipoteza*.

9.5.6. Arhitektonska analiza crkve sv. Lucije

Prihvaćena znanstvena hipoteza o dataciji i autorstvu natpisa s Bašćanske ploče zagovara da je autor natpisa ujedno i graditelj crkve. U skladu s tim, ali i na osnovi neplauzibilnog Fučićeva arhitektonskog argumenta, natpis je, jednako kao i crkva, datiran oko godine 1100., odnosno na prijelaz 11. u 12. stoljeće. Pritom se pretpostavlja da je plutej, kao i dekorativna lozica, rađen upravo za crkvu sv. Lucije i istodobno s njom, jednako kao i glagoljski natpis. Dakle, prema znanstveno prihvaćenoj hipotezi, i crkva i plutej i lozica i glagoljski natpis su istodobni u svome nastanku te se svi datiraju na prijelaz 11. u 12. stoljeće. U prethodnom je poglavlju izložena neplauzibilnost Fučićeva arhitektonskog argumenta. U nastavku će biti riječi o različitim kulturnim slojevima na ploči, a sada će se поблиže izložiti problem datacije crkve.

9.5.7. O dataciji crkve sv. Lucije

Ranoromanička datacija crkve sv. Lucije već je bila predmetom osporavanja. Miljenko Jurković je u doktorskoj disertaciji proveo arhitektonsku analizu crkve sv. Lucije te u zaključku navodi da se cijela današnja crkva ne može datirati kao ranoromanička. Spominje da se razlikuju tehnike zidanja apside, građene od lomljenaca i s obilatom nanosima žbuke, i uzdužnih zidova crkve koji su građeni od fino obrađenih klesanaca. U skladu s tim, apsidu datira kao ranoromaničku, a zidove koji formiraju crkveni brod smiješta na prijelaz 12. u 13. stoljeće ili u rano 13. stoljeće.⁵¹³ Jurković smatra da je crkva tada, početkom 13. stoljeća, doživjela temeljitu renovaciju tijekom koje je Bašćanska ploča, kako sam navodi, *očito zbog važnosti natpisa*, nanovo integrirana iz stare ranoromaničke crkve u novu, obnovljenu kasnoromaničku crkvu.⁵¹⁴ Time je Jurković u odnosu na Fučića izmijenio dataciju postojeće crkve, barem njezinih zidova, preselivši je s Fučićeve *oko godine 1100.*⁵¹⁵ na prijelaz 12. u 13. stoljeće.⁵¹⁶ Pritom je pronašao način da unatoč uvažavanju Fučićeva arhitektonskog argumenta⁵¹⁷ zadrži dataciju Bašćanske ploče na *oko godine 1100.*, implicirajući da je

⁵¹³ Jurković, *Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima*, 157–159.

⁵¹⁴ Ibid., 159.

⁵¹⁵ Fučić, *Glagoljski natpisi*, 46.

⁵¹⁶ Jurković, *Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima*, 159.

⁵¹⁷ Misli se na argument o istodobnosti izgradnje crkvenih zidova i podizanja septuma, odnosno oltarne pregrade.

pripadala staroj, ranoromaničkoj crkvi sv. Lucije, od koje danas postoji tek apsida.⁵¹⁸ Jurković ne problematizira da li na ploči postoji jedan ili više kulturnih slojeva. Luzicu shvaća kao integralni dio natpisa koji svojim likovnim karakteristikama potvrđuje dataciju natpisa na prijelaz 11. u 12. stoljeće, jednako kao što su to shvaćali i svi autori prije njega.

Drugi autor koji će jednako uvjerljivo zagovarati kasnoromaničku dataciju današnje crkve je Pavuša Vežić. On isto navodi da je crkva sv. Lucije građena *od fino klesanih blokova slaganih u pravilne redove* i zaključuje da se takav način gradnje teško može smatrati tipičnim za ranu romaniku; način gradnje tipičan je za zrelu ili čak kasnu romaničku arhitekturu.⁵¹⁹ Vežić konstatira da su crkve datirane u 11. stoljeće građene *od uredno obrađenih priklesanaca položenih u relativno pravilne redove s puno morta*.⁵²⁰ Prihvaća stilske srodnosti s crkvama izgrađenim u 12. stoljeću, poglavito u konstrukciji monofora i načinu zidanja oplošja crkve, ali ih smatra nedostatnima za datiranje crkve na kraj 12. stoljeća. Povod za takav zaključak daje mu stilska karakteristika koja je, kako smatra, dovoljna da se crkva datira kao kasnoromanička građevina podignuta krajem 13. ili početkom 14. stoljeća. Unutarnja strana zidova crkve građena je jednako kao i vanjska od fino klesanih blokova, a takav način gradnje upućuje na 13. stoljeće ili poslije.⁵²¹ Primjera radi, Vežić navodi katedralu u Trogiru i dogradnju katedrale u Zadru koja je na isti način građena oko 1280. godine.⁵²² Iako svoju argumentaciju provodi navodeći drukčije primjere, Vežićevi zaključci o dataciji današnje crkve srodni su Jurkovićevima. Vežić crkvu datira na prijelaz 13. u 14. stoljeće, čineći ju time dvjestotinjak godina mlađom od Fučićeve datacije, a stotinjak godina mlađom od Jurkovićeve redatacije. Krucijalno razlikovanje dvojice autora sastoji se u tome što Vežić, za razliku od Jurkovića, smatra da plutej nije preuzet iz prvotne ranoromaničke Sv. Lucije.⁵²³ Štoviše, apsida današnje Sv. Lucije, koja je očigledno starija od ostatka crkve, Vežiću nije dokaz da je uopće postojala ranoromanička, prvotna, Sv. Lucija.

⁵¹⁸ Jurković navodi da se pri rekonstrukciji i u novom zidu predvidio žlijeb u koji se ploča fiksirala na istovjetan način kao i u starom crkvenom zidu prije rekonstrukcije. Time su redatirani crkveni zidovi, a datacija natpisa ostala je na *oko 1100*. Problem s takvom interpretacijom nastaje ako se dokaže da na natpisnoj površini egzistiraju dva kulturna sloja, jedan s prijelaza 11. u 12. stoljeće i drugi, mlađi, odnosno lozica i natpis. Jurković u svojoj disertaciji na 156. stranici navodi da je lozicu iz bordure pluteja dopušteno datirati na prijelaz 11. u 12. stoljeće.

⁵¹⁹ Vežić, „Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Jurandvoru“, 169.

⁵²⁰ Ibid.

⁵²¹ Ibid., 172.

⁵²² Ibid.

⁵²³ Pavuša Vežić smatra mogućim da je plutej preuzet iz ranokršćanske bazilike podno romaničke kapele sv. Marka u Baški. Više o tome u: Vežić, „Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Jurandvoru“, 181., fusnota 45.

Apsida ne mora nužno biti ostatak crkve. Može biti, smatra Vežić, da je riječ o kakvu manjem sakralnom objektu, kapeli ili starokršćanskom oratoriju.⁵²⁴ Za razliku od Jurkovića, Vežić tumači da se na prednjoj plohi pluteja nalaze dva kulturna sloja, lozica i glagoljski natpis. Lozica je ranoromanička, oko godine 1100., a natpis je, uvažavajući Fučićev arhitektonski argument, istodoban s datacijom sjevernog i južnog crkvenog zida, dakle oko 1300. godine. Vežić vlastitu argumentaciju gradi na osnovi činjenice da se glagoljski natpis ne nalazi u središtu natpisnog polja, iz čega izvodi zaključak da se na natpisnoj plohi nalaze dva kulturna sloja.⁵²⁵

Opservacijom o necentriranom glagoljskom natpisu Vežić je otvorio Pandorinu kutiju jer naizgled bezazlena i kuriozitetna opservacija nalaže da se temeljito promisli o broju kulturnih slojeva koji se nalaze na ploči.

9.6. Kulturni sloj(evi)

9.6.1. O tome da je plutej spolij

Analizom konstruktivnih elemenata postojećih crkvenih zidova i samog pluteja postalo je neupitno da se podizanje septuma, crkvene pregrade, dogodilo istodobno s izgradnjom crkve.⁵²⁶ Utori u sjevernom i južnom zidu, u koje su svojom vanjskom stranom ulazili pluteji, nisu naknadno uklesani u postojeći zid, nego su stvoreni tijekom izgradnje zida razmicanjem pomno obrađenih kamenih blokova.⁵²⁷ Dakle, dimenzije pluteja graditeljima su crkve bile poznate. To je izrazito važno.

Fizičke datosti pluteja govore u prilog tome da, ako ga se promatra kao plutej septuma (oltarne pregrade), plutej nije rađen za ovu crkvu, niti za bilo koju crkvu koja ima istovjetnu ili manju širinu broda od današnje Sv. Lucije. Plutej je prevelik za Sv. Luciju i shodno tomu crkva je premala za njega. Čini se da su upravo njegove dimenzije uvjetovale da se plutej na

⁵²⁴ Ibid., 165–166.

⁵²⁵ Ova Vežićeva opservacija još uvijek ne negira Jurkovićevu hipotezu prema kojoj je natpis namijenjen prvotnoj, ranoromaničkoj crkvi, ali donekle sužuje i definira takvu hipotetsku situaciju. S obzirom na glagoljski natpis koji se zbog ugradnje pluteja u zid ne nalazi u središtu natpisne površine, slijedi da bi plutej i u toj prvotnoj crkvi trebao biti ugrađen direktno u zid na istovjetan način kao i u današnjoj. Iz toga slijedi da je brod prvotne crkve, ako je uopće postojala, imao iste dimenzije kao i brod današnje crkve.

⁵²⁶ Fučić, „Bašćanska ploča kao arheološki predmet“, 257.

⁵²⁷ Unutarnje strane kamenih kvadara koje omeđuju procijep, dakle plohe kvadara koje omeđuju šupljinu, glatko su isklesane duž cijele svoje širine, a ne samo na vanjskoj plohi koja gleda u unutrašnjost crkve.

neuobičajen način ugradi direktno u zidove crkve. Uobičajena arhitektonska praksa nalaže da se i na zidnoj strani nalazi pilastar, što ovdje nije slučaj.⁵²⁸ Plutej se tada na istovjetan način kao i na suprotnoj strani, pomoću isklesanog kamenog pera, ugrađuje u njega.⁵²⁹ Takva izvedba u crkvi sv. Lucije, uvažavajući dimenzije pluteja i širinu crkvenog broda, nije bila moguća jer bi rezultirala znatnim smanjenjem središnjeg dijela septuma, čime bi prostorna komunikacija između lađe i prezbiterija bila otežana, neizvediva. To pokazuje da plutej nije rađen za crkvu sv. Lucije. Graditelji su trebali improvizirati, i improvizirali su. Prilagođavali su dostupan crkveni namještaj dimenzijama crkve i prevelike pluteje ugrađivali u zidove. Tijekom improvizirane ugradnje pluteja u zid, smanjena je njegova duljina u prostoru, čime je zadovoljen arhitektonski imperativ prostorne komunikacije između broda i prezbiterija.

U prilog reupotrebe pluteja u današnjoj crkvi idu i ostaci kamenog istaka, *pera*, na njegovoj lijevoj bočnoj plohi.⁵³⁰ Postojanje *pera* govori da se plutej, na svojoj izvornoj poziciji, s obje strane ugrađivao u pilastre. Pri takvoj ugradnji cijela prednja ploha pluteja ostaje vidljiva budući da plutej ne ulazi u crkveni zid.

O reupotrebi pluteja, ali i ostalih konstruktivnih elemenata septuma, govori i pronađeni pilastar. Riječ je o ugaonom pilastru, što implicira da je njegova izvorna pozicija bila u znatno većoj crkvi od Sv. Lucije.⁵³¹

Te tri opservacije: veličina pluteja, postojanje tragova *pera* na lijevoj bočnoj plohi i ugaoni pilastar govore u prilog zaključku da je plutej u Svetoj Luciji reupotrijebljen.

Iduće pitanje odnosi se na provenijenciju lozice. Je li lozica nastala tijekom reupotrebe pluteja u crkvi sv. Lucije ili je plutej pri reupotrebi već imao lozicu u borduri. To je ekvivalentno pitanju treba li lozicu razumijevati kao integralni dio glagoljskog natpisa, odnosno smije li se natpis datirati pomoću datacije lozice. Dakle, pitanje glasi: Treba li lozicu i natpis razumjeti kao dijelove istog pothvata ili je riječ o dva odvojena kulturna sloja koja kohabitiraju na natpisnoj površini? Vežić smatra da je necentrirani glagoljski natpis dovoljan razlog da se

⁵²⁸ Vežić, „Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Jurandvoru“, 180.

⁵²⁹ Pavaša Vežić navodi da su i na lijevoj bočnoj strani pluteja vidljivi ostaci kamenog pera. To je koherentno s opaskom Branka Fučića koji je uz gornji brid lijeve bočne strane uočio preciznu obradu dlijetom, klesarskim alatom kojim se obrađivalo pero na desnoj bočnoj strani pluteja. Vežićeve tvrdnje pogledati u: Vežić, „Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Jurandvoru“, 180. Fučićeve tvrdnje pogledati u: Fučić, „Bašćanska ploča kao arheološki predmet“, 248.

⁵³⁰ Vežić, „Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Jurandvoru“, 180.

⁵³¹ Indikativno je da pilastar za Bašćansku ploču ima dva žlijeba. Očito je imao funkciju ugaonog pilastra u čije utore ulaze dva vertikalno postavljena pluteja pod kutom od 90 stupnjeva. Takva konfiguracija septuma unutar prostora nije moguća u crkvi sv. Lucije. Dakle, pilastar je spolij. Više u: Vežić, „Arhitektura crkve ipregrade kora svete Lucije u Jurandvoru“, 180. i 181.

zaključiti o postojanju dva kulturna sloja. Njegovo promišljanje djeluje uvjerljivo, međutim, potrebno je, ako je to moguće, Vežićev „dokaz“ nadograditi. Nadogradnja i dorada Vežićeva argumenta o necentriranom glagoljskom natpisu ponudit će jači dokaz da se na ploči nalaze dva kulturna sloja: stariji – ranoromanička lozica i mlađi – glagoljski natpis.

9.6.2. Provenijencija lozice

U crkvi sv. Lucije krajnji lijevi dio dekorativne lozice nestaje u crkvenom zidu. I to ukazuje da je u crkvi sv. Lucije plutej bio reupotrijebljen i da je pritom na njemu već bila uklesana dekorativna lozica. Naime, dekorativna lozica koja se prostire cijelom duljinom prednje plohe, u suglasju je s izvornim postavom pluteja, pri čemu je cijela prednja ploha bila vidljiva u prostoru crkve.⁵³² Ako se lozicu interpretira kao integralni dio glagoljskog natpisa, teško je objasniti zbog čega majstor kleše dekorativnu lozicu na samom lijevom rubu ploče, u duljini prvih šest centimetara, za koje se u trenutku izgradnje crkve, a obzirom na arhitektonski argument o istodobnosti crkve i septuma, ali i s obzirom na to da je glagoljski natpis upravo zbog toga pomaknut udesno, moralo znati da će biti integrirani u zid crkve, odnosno da neće biti vidljivi.⁵³³

Lozica koja se prostire krajnje lijevom dijelom bordure, upućuje na postojanje dva sloja. Međutim, da bi se ta činjenica uvažila kao dokaz, potrebno je ponuditi uvjerljivo objašnjenje da klesanje lozice na dijelu prvih šest centimetara pluteja nije previd, nego pomno promišljen i intencionalan klesarev rad. Ako se to dokaže, može se, bez ikakve sumnje, zagovarati diferencijaciju u provenijenciji, autorstvu, a time i u dataciji lozice i glagoljskog natpisa. Dokaz kakav se traži mora u potpunosti odbaciti mogućnost da je klesar koji kleše lozicu učinio previd pa je isklesao i onih šest centimetara koji nisu trebali biti urađeni. Takvim se tumačenjem, da je riječ o grešci klesara, umanjuje značenje Vežićeve opservacije o

⁵³² Tri su razloga koja ukazuju na to da je plutej reupotrijebljen: njegova veličina – prevelik za širinu broda, postojanje fragmenta lijevog pera kojim je plutej ulazio u pilastar, a ne u zid, a posredno i pilastar koji je ugaoni. Slijedi da je dekorativna lozica u suglasju s navedenim razlozima, odnosno da je pri reupotrebi pluteja lozica bila već uklesana.

⁵³³ Fučić je vrlo dobro uočio da procijep u sjevernom zidu u kojem je bila fiksirana Baščanska ploča nije izrađen isklesavanjem zida, nego razmicanjem kamenih blokova tijekom izgradnje zida. To znači da su graditeljima bile poznate dimenzije pluteja pri izgradnji crkvenog zida. Takva situacija ne ide u prilog interpretaciji da je dekorativna lozica učinjena namjenski za crkvu sv. Lucije. Čini se vjerojatnim da lozica tada ne bi bila izrađena na krajnjem lijevom dijelu pluteja koji nestaje unutar zida.

necentriranom glagoljskom natpisu. Time njegova teza o postojanju dva kulturna sloja, lozici i natpisu, ostaje izgledna, ali nedovoljno uvjerljiva da bi se prihvatila bez dodatne potvrde.⁵³⁴

Argument koji će biti iznesen u nastavku kompilacija je britkih opservacija i zaključaka trojice autora: Pavaše Vežića, Mladena Pejakovića i Branka Fučića.⁵³⁵

9.6.3. Geometrija prednje plohe

Bašćanska je ploča, promatrana kao materijalno tijelo u trodimenzionalnom prostoru, kvadar.⁵³⁶ Njezina je prednja ploha u kojoj su glagoljski natpis i lozica, promatrana u dvodimenzionalnoj ravnini, pravokutnik. Omjer duljine i širine prednje plohe je 2 : 1. To znači da je njegova duljina dvostruko veća od širine, odnosno da je širina dvostruko manja od duljine. Ako se duljina pravokutnika obilježi slovom a , a širina slovom b , slijedi da $a = 2b$, odnosno da $b = a/2$. To znači da kada se duljina pravokutnika podijeli na dva jednaka djela te se kroz dobivenu točku povuče okomica na duljinu a , dobivaju se dva kvadrata.⁵³⁷ Zbog toga se pravokutnik s odnosom stranica $a = 2b$ naziva dvokvadratom. U pravilu, u likovnoj umjetnosti gdje se pojavljuje dvokvadrat, pojavljuje se i proporcija zlatnog reza.⁵³⁸ Prednja ploha Bašćanske ploče sastoji se od dva dijela. Gornjim se dijelom u cijeloj duljini ploče proteže bordura u kojoj se nalazi dekorativna lozica. Ispod bordure nalazi se natpisno polje. Organizacija prednje plohe, a pritom se misli na suodnos bordure i natpisnog polja, dovedena je do gometrijskog savršenstva poštujući proporciju zlatnog reza.⁵³⁹ Ako se dijagonala dvokvadrata, odnosno prednje plohe Bašćanske ploče, umanjiti za duljinu kraće stranice pravokutnika (b), a ostatak nanese na duljinu dulje stranice pravokutnika (a), dobiva se točka

⁵³⁴ Ako se neupitno dokaže da na pluteju postoje dva kulturna sloja, ranoromanička lozica i mlađi glagoljski natpis, prestaje biti plauzibilnim tvrditi da se i današnja crkva sv. Lucije datira istodobno kao i dekorativna lozica. Njihova uzajamna datacija stoji u koliziji s činjenicom da je plutej, zajedno s lozicom, u Sv. Luciji reupotrijebljen. Prestaje biti plauzibilnim i zagovarati dataciju glagoljskog natpisa kao istodobnu dataciji lozice, i to zbog dva razloga: prvi, jer natpis i lozica ne pripadaju istom kulturnom sloju i, drugi, jer natpisni sadržaj nedvojberno veže natpis uz crkvu sv. Lucije u kojoj su plutej i lozica reupotrijebljeni.

⁵³⁵ Pavaše Vežića jer je uočio da se glagoljski natpis ne nalazi u centru pluteja, Mladena Pejakovića zbog opservacije da je visina bordure određena prema zakonitostima zlatnog reza, računajući s realnim (fizičkim) dimenzijama pluteja, i Branka Fučića zbog njegova arhitektonskog argumenta koji dokazuje da su podizanje septuma i izgradnja crkve vremenski paralelne radnje.

⁵³⁶ Kvadar je uspravna prizma kojoj je baza pravokutnik. Više o tomu na linku http://web.math.pmf.unizg.hr/nastava/s4-prof/mreze_geom_tijela/web/index6.html (28. studenoga 2017).

⁵³⁷ Kvadrat je pravokutnik kojemu su sve četiri stranice jednake.

⁵³⁸ Mladen Pejaković, „Sunce – kalendar - crkva“, u: *900 godina Bašćanske ploče*, Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36 (Baška: 2000): 135.

⁵³⁹ Riječ je o suodnosu visina predmetnih polja: polju bordure u kojem je izrađena lozica i natpisnom polju.

koja dulju stranicu (*a*) dijeli na dva dijela, maior i minor. Polaganjem manjeg dijela (minor) na kraću stranicu pravokutnika (*b*) definira se visina natpisnog polja, odnosno početak bordure s lozicom.⁵⁴⁰ Neupitno je da to nije slučajnost. Suodnos između natpisne površine i bordure određen je prema proporciji zlatnog reza, uvažavajući realne dimenzije pluteja.

9.6.4. Argument

Od iznimmog je značenja da je razmjer zlatnog reza, a samim time i visina bordure u kojoj se nalazi lozica, definiran na osnovi realnih, fizičkih gabarita kamenog pluteja. To znači da osoba koja mjeri geometriju zlatnog reza i tako određuje suodnos natpisne površine i bordure čini to u uvjerenju da će cijela natpisna ploha biti vidljiva u prostoru crkve. U suglasju s tim je i lozica koja se prostire cijelom duljinom ploče, jednako kao i ostaci kamenog pera na lijevoj bočnoj plohi. Dakle, i geometrija zlatnog reza (visina bordure) i lozica koja se prostire cijelom duljinom i tragovi lijevog pera navode na zaključak da je ploča, zajedno s lozicom, arhitektonski dizajnirana tako da s jedne i druge strane bude perom fiksirana u pilastar, odnosno da cijela natpisna površina bude vidljiva u prostoru crkve.⁵⁴¹ Iz toga slijedi da se klesanje lozice na krajnjem lijevom dijelu ploče, dijelu koji u Sv. Luciji nestaje u crkvenom zidu, ne može interpretirati kao klesarev previd, nego kao njegova svjesna i intencionalna radnja. To znači da su geometrija zlatnog reza i visina bordure kao njezina posljedica, i lozica koja se prostire cijelom duljinom u nesuglasju s načinom na koji je plutej ugrađen u Sv. Luciji.⁵⁴²

S obzirom na specifičan način ugradnje pluteja u crkveni zid, spomenute činjenice impliciraju da plutej i lozica nisu izrađeni za crkvu sv. Lucije, nego su urađeni imajući na umu da će cijela površina prednje plohe biti vidljiva u prostoru crkve.⁵⁴³ Svakako tako promišlja majstor koji definira visinu bordure (radi geometriju zlatnog reza) i kleše lozicu u borduri od krajnjeg lijevog do krajnjeg desnog ruba ploče. S druge strane, majstoru koji kleše glagoljski natpis

⁵⁴⁰ Mladen Pejaković, „Sunce – kalendar – crkva“, 135.

⁵⁴¹ Nije loše imati na umu da jedan od perifernih zaključaka koji proizlaze iz Fučićeva arhitektonskog argumenta jest da su dimenzije pluteja graditeljima crkve sv. Lucije bile poznate. Više o tome u dijelu pod naslovom *O tome da je plutej spolij*.

⁵⁴² S obzirom na to da dio pluteja nestaje u crkvenom zidu.

⁵⁴³ Ovaj zaključak ima dodatnu potvrdu i u činjenici da su na lijevoj plohi pluteja zamijećeni ostaci istaka, *pera* (Vežić), ali i u činjenici da su na toj poziciji uočeni tragovi obrade glatkim dljetom, oruđa kojim je obrađen istak na desnoj plohi pluteja, na mjestu gdje se plutej pomoću istaka spajao s pilastrom (Fučić), što potvrđuju da je plutej na izvornoj poziciji bio fiksiran istacima koji su s obiju strana ulazili u pilastre.

realni gabariti pluteja nisu bitni. On ima drukčiju percepciju geometrije ploče. Uvažava činjenicu da dio pluteja nestaje u zidu pa glagoljski natpis smješta u centar vidljivog dijela pluteja.⁵⁴⁴ Glagoljski natpis jest u centru vidljivog dijela pluteja, ali je izvan centra realnih dimenzija pluteja. Majstor koji kleše natpis očito je svjestan toga da će dio pluteja nestati, ili je već nestao, u crkvenom zidu.⁵⁴⁵ Prvi majstor koji radi zlatni rez i kleše lozicu toga nije svjestan. To razlikovanje u percepciji relevantne veličine pluteja od samih izvođača, majstora, potvrđuje činjenicu da lozica i glagoljski natpis nisu dijelovi istog pothvata, da nisu nastali od iste ruke i da nisu istodobni. Lozica je rađena za izvornu poziciju pluteja, pri čemu je cijela površina prednje plohe bila vidljiva u prostoru crkve, a glagoljski natpis, kao što i njegov sadržaj implicira, napravljen je za crkvu sv. Lucije, u kojoj je plutej zajedno s lozicom reupotrijebljen.

Ovime se dokazuje da na ploči postoje dva kulturna sloja. Lozica koja je starija i glagoljski natpis koji je mlađi. Time i Jurkovićeva hipoteza na temelju koje je plutej, zajedno s lozicom i natpisom, izvorno rađen za prvotnu ranoromaničku Sv. Luciju, a poslije je integriran u zidove današnje crkve, postaje neodrživa.⁵⁴⁶

9.6.5. Plauzibilnost posredne datacije natpisa pomoću stilskih obilježja lozice

Bjelodano je da dokaz o postojanju dva kulturna sloja implicira da se datacija glagoljskog natpisa ne može i ne smije određivati kao istodobna dataciji lozice. Lozica nije integralni dio glagoljskog natpisa, ona je ostatak izvornog sadržaja pluteja. (Ova situacija sugerira da se ispod bordure, prije nego što je urađen glagoljski natpis, izvorno nalazio neki drugi, vjerojatno likovni, sadržaj koji je preklesan pri izradi natpisa.) Unatoč tome što nije referenca za dataciju natpisa, datacija lozice pruža bar minimalne naznake za dataciju natpisa. Datacija lozice nije nikada bila osporavana. Lozica je, sukladno mišljenju struke, očekivana likovna

⁵⁴⁴ U crkvi sv. Lucije plutej je na specifičan i neuobičajen način ugrađen direktno u crkveni zid. Time je postalo moguće razlikovati realne (fizičke) dimenzije pluteja, s jedne strane, i dimenzije vidljivog dijela pluteja, s druge. Lozica i bordura izvedene su u skladu s realnim dimenzijama pluteja, a glagoljski natpis centriran je uvažavajući dimenzije vidljivog dijela pluteja.

⁵⁴⁵ ...*da će dio pluteja nestati unutar crkvenog zida...* ili ...*da je dio pluteja nestao unutar crkvenog zida...* Oba su izričaja moguća i ovisno o trenutku kada se kleše glagoljski natpis, istodobno s izgradnjom crkve, odnosno podizanjem septuma (oltarne pregrade) ili poslije.

⁵⁴⁶ Na osnovi rečenog o geometrijskoj organizaciji prednje plohe pluteja, slijedi da bi, ako je ovdje riječ o pluteju koji pripada *fantomskoj* prvoj crkvi sv. Lucije, kao što to zagovara Jurković, u toj prvotnoj Sv. Luciji plutej bio postavljen tako da cijela prednja ploha bude vidljiva u prostoru crkve. Međutim, tada bi se i glagoljski natpis nalazio u centru realnih dimenzija pluteja, a to nije slučaj.

tvorba za kraj 11. ili početak 12. stoljeća.⁵⁴⁷ Dataciju glagoljskog natpisa moguće je pobliže odrediti kao zbroj datacije lozice i očekivane izvorne, primarne funkcije pluteja u njegovoj „matičnoj“ crkvi.⁵⁴⁸ Sasvim je plauzibilno da se reupotreba ranoromaničkog pluteja s ranoromaničkom lozicom dogodila u kasnoromaničkoj crkvi, a to je sve skupa koherentno s ponuđenim datacijama crkvenih zidova u radovima profesora Jurkovića i Vežića.

9.7. Paleografska heterogenost natpisa...i kako ju interpretirati

9.7.1. Uvod

Napomena: Paleografska heterogenost bašćanskog natpisa, kao i narativna situacija u kojoj s natpisa „progovaraju“ dva opata navodile su neke istraživače na zaključak o sukcesivnom nastanku natpisa.⁵⁴⁹ S druge strane, sukcesivno je klesanje natpisa zbog kompozicijskih, estetskih, funkcionalnih i metodoloških razloga teško zamislivo i posve nevjerojatno. Postavlja se pitanje je li moguće pomiriti evidentnu paleografsku heterogenost natpisa i njegovu netipičnu naraciju s činjenicom da natpis nije nastao sukcesivno.

Paleografska analiza natpisa s Bašćanske ploče zbunjivala je istraživače od samih početaka. Već su se i Crnčić i Rački zapitali nisu li dvije ruke klesale natpis. Rački uočava da je druga ruka pri kraju natpisa malaksala, da brza i modificira pismena, čineći ih teško čitljivima. Slično kao i Rački, razmišlja i Vjekoslav Štefanić koji ističe da se u Dobrovitovu dijelu natpisa pojavljuju i latinična slova koja unose sumnju: Nije li taj dio neka druga ruka klesala, možda i u nekom kasnijem vremenu?

Josip Hamm, Milan Moguš i Rudolf Strohal zagovaraju tezu da je natpis klesan sukcesivno. Važno je uočiti da spomenuta trojka smatra da nije prošlo veće vremensko razdoblje između početka i završetka izrade natpisa. Taj je podatak izrazito važan jer se njime zagovara da opat Dobrovit slijedi neposredno nakon opata Držihe. Tako će Hamm zagovarati početak klesanja

⁵⁴⁷ Jurković, *Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima*, 156.

⁵⁴⁸ Novi je izazov ovakvoj interpretaciji pronalazak pluteja u Senju koji na sebi ima dekoraciju u borduri i to u maniri Bašćanske odnosno Senjske ploče. Zanimljivo je da je polje podno bordure prazno. Ovaj nalaz može ukazivati na postojanje svojevrstne klesarske radionice koja je isporučivala tipizirane prazne pluteje s izvedenom lozicom. Svakako, to je jedan od smjerova za daljnje istraživanje i u uskoj je relaciji s zaključcima o kulturnim slojevima koji se ovom disertacijom iznose. Više o pronalasku predmetnog pluteja u: Tomislav Galović, „Senjska ploča II (neispisani kameni predložak)“, *Senjski zbornik* 42–43 (2015–2016): 327–340.

⁵⁴⁹ Primjerice, Josip Hamm i Milan Moguš zagovaraju sukcesivan nastanak natpisa.

1077., a završetak tek nekoliko desetaka godina poslije, a najkasnije u prvim godinama 12. stoljeća. S njim je suglasan i Mogoš. Glavni argument za sukcesivno klesanje natpisa, uz samu naraciju dvojice opata izvedenu u 1. licu jednine, proizlazi iz paleografske heterogenosti natpisa koja upućuje na više ruku koje klešu natpis u različitim vremenima.

9.7.2. Hammova paleografska analiza

Hamm je prvi autor koji je ponudio cjelovitu paleografsku analizu natpisa. Odmah na početku potrebno je istaknuti nekoliko općenitih opaski koje Hamm smatra istinitima. Prije svega, Hamm ne razlikuje autora od izvođača/klesara, njemu je autor po nužnosti i izvođač. Tako, kada Hamm zagovara da su ili Držiha ili Dobrovit autori dijela natpisa, podrazumijeva da je upravo autor, Držiha ili Dobrovit, u ruci imao dlijeto i čekić. Moglo bi se i prijeći preko te interpretativne uskogrudnosti da nije odvedena još korak dalje i time dovedena do apsurda. Govoreći o svjedocima koje natpis navodi, Hamm zagovara krajnje nevjerojatnu situaciju. Smatra da su se svjedoci sami potpisali na ploču, čime implicira više toga.⁵⁵⁰ Prvo, da su svi svjedoci, zajedno s kraljem Zvonimirom, bili prisutni samom darovanju.⁵⁵¹ Drugo, da je svaki od svjedoka glagoljaš s iznimnim poznavanjem klesarskih vještina, jer kako bi inače stavio „potpis“ na ploču. Treće, da je izrada prvog dijela natpisa, zaključno s popisom svjedoka, započeta i završena za vrijeme boravka te delegacije u opatiji sv. Lucije. Četvrto, da je Držiha daroprimateľ – samostanski opat u trenutku darivanja i da Dobrovitovo zidanje treba razumjeti kao rekonstrukciju već postojeće crkve. Implikacije Hammovih zaključaka djeluju posve nevjerojatno i nestvarno, naprosto nije jasno kako Josip Hamm može tvrditi to što tvrdi. Čini se nevjerojatnim da se dlijeto i čekić u jednom trenutku prosljeđuju iz ruke u ruku svih prisutnih svjedoka kako bi se potpisali na ploču.⁵⁵² Suviše je naivna takva Hammova vizualizacija događaja oko nastanka natpisa. Iznenaduje njegova nekritičnost i nedostatak vještine za povijesno promišljanje.⁵⁵³ Uostalom, klesati potpis? Pa je li to uopće moguće... i postoji li u epigrafiji srodan primjer ovoj Hammovoj imaginaciji? Ne postoji. Ovdje

⁵⁵⁰ Hamm, „Datiranje glagoljskih tekstova“, 25.

⁵⁵¹ Iako sadržaj natpisa ne sugerira da kralj Zvonimir prisustvuje samom činu darivanja (naime, Zvonimir se spominje u kontekstu detekcije ledine o kojoj piše Držiha, a ne u dijelu u kojem se navode svjedoci), Hamm je rezolutan u smještanju Zvonimira kao prisutnog tijekom darivanja. Hamm to potvrđuje na brojnim mjestima u svome radu *Datiranje glagoljskih tekstova*.

⁵⁵² Hamm eksplicitno tvrdi da su se svjedoci samostalno potpisali.

⁵⁵³ Hamm, „Datiranje glagoljskih tekstova“, 26.

eventualno može biti riječ o popisu svjedoka, ali nikako o potpisima svjedoka. S obzirom na treću implikaciju, slijedi da Hamm nalaže da se natpis treba shvatiti kao svojevrsan zapisnik darivanja, a takvo je promišljanje u potpunosti promašeno.

Strukturu natpisa Hamm dijeli na pet cjelina:

1. Zvonimirova darovnica
2. Potpisi svjedoka
3. Minacijska formula
4. Dobrovitov zapis
5. Zapis o sv. Mikuli.⁵⁵⁴

Hamm je neprecizan i u imenovanju tih cjelina. Tek je kolokvijalno moguće prvi dio natpisa nazvati *Zvonimirovom darovnicom*. Takav naslov implicira bitno drukčiji tekst od onoga koji je uklesan u ploču. Objektivnom čitatelju čini se da je kralj Zvonimir spomenut kao dopuna s ciljem jasnije detekcije ledine o kojoj je riječ. Držiha jasno naglašava da on piše o ledini, a potom dodatno definira ledinu objašnjavajući da je to ona ledina koju je kralj Zvonimir, u svoje dane, dao Sv. Luciji. Dakle, neprecizno i pretenciozno je prvi dio natpisa (Držihin dio) nazivati *Zvonimirovom darovnicom*. Uostalom, ako je *az opat Dobrovit...* dovoljno da se četvrta cjelina nazove Dobrovitovim zapisom, nije li onda *az opat Držiha...* dovoljno da se ova tekstualna cjelina nazove Držihinim zapisom.

Minacijska formula i Dobrovitov zapis uredno su naslovljeni, a zadnji zapis o Mikuli također je u redu iako mu Hamm olako dodaje atribut sveti, na što su upozorili i drugi autori nakon Hamma.⁵⁵⁵

9.7.3. Hammova ideja o sukcesivnom nastanku natpisa

Hamm smatra da je natpis klesan sukcesivno i to u tri navrata. Prema njemu, sam opat Držiha kleše prvi dio natpisa 1077. ili 1079., desetak godina poslije opat Dobrovit, Držihin nasljednik na mjestu opata, također vlastoručno uklesuje minacijsku formulu. Ubrzo nakon toga isti opat obnavlja (ne gradi!) crkvu sv. Lucije te po završetku uklesuje dio o rekonstrukciji, odnosno zidanju. Budući da je na natpisnom polju ostalo slobodnog prostora, uklesan je i posljednji dio

⁵⁵⁴ Ibid., 23.

⁵⁵⁵ Primjerice Nikola Bonifačić Rožin.

o Mikuli.⁵⁵⁶ O problemu desnog pluteja, odnosno nastavku natpisa, Hamm ne progovara, ne uviđa da bi natpis s Bašćanske ploče mogao biti tek polovica natpisa, odnosno da je riječ o lijevom pluteju septuma.⁵⁵⁷ Dakle, datiranje je navedenih cjelina natpisa, prema Hammu, teklo ovako: Zvonimirova darovnica i dio s potpisima svjedoka 1077. ili 1079., minacijska formula izvedena nakon Zvonimirove smrti, negdje krajem 11. stoljeća, Dobrovitov zapis o izgradnji crkve i zapis o Mikuli na prijelazu 11. u 12. stoljeće. Očito je da se sukcesivan nastanak natpisa događao između 1077., a najkasnije do prvih godina 12. stoljeća. Dakle, prema Hammovu tumačenju, riječ je o malo više od dvadesetak godina unutar kojih nastaje natpis. No nevjerojatnom se čini ta Hammova sposobnost da paleografskom metodom datira različite dijelove natpisa u tako kratkom vremenskom razdoblju.

9.7.4. Hammova interpretacija paleografskih datosti natpisa

Hamm, između ostalog, izlaže temeljni princip na kojemu je datiranje glagoljskog teksta pomoću paleografije izvedivo. Metoda je plauzibilna i zasnovana na utvrđivanju paleografskih fondova, vezujući ih za određena vremenska razdoblja. Tada se metodom komparacije određeni zapis, ili natpis, svrstava u neki od fondova. Pripadnost natpisa određenom fondu, odnosno koherentnost natpisa s fondom tumači se tako da se natpisu dodjeljuje ista datacija kao i samom fondu. Metoda je jednostavna i plauzibilna, međutim u kontekstu Hammove paleografske analize natpisa s Bašćanske ploče treba spomenuti da je Hamm smatrao da je natpis direktno datiran i da je godina nastanka prvog dijela natpisa, Zvonimirova darivanja i popisa svjedoka, 1077.

Hamm ističe da je granato ꝛ tipično samo za prvu, Držihinu, ruku i da se u nastavku upotrebljava isključivo latinično *M*, da se broj akceptiranih latiničkih grafema prema kraju natpisa povećava te da se u zadnjem dijelu, zapisu o Mikuli, koristi drugi grafem za poluglas.⁵⁵⁸ To su tri najvažnije paleografske osobitosti glagoljskog natpisa. Usporedivši drugi dio natpisa, Dobrovitov dio o rekonstrukciji crkve i posljednji dio o jedinstvu s Mikulom sa *starijom actom croaticom*, Hamm zaključuje da su ti dijelovi bašćanskog natpisa, što se tiče kvantitete akceptiranih latiničnih slova, usamljen primjer te da je stoga riječ o

⁵⁵⁶ Hamm, „Datiranje glagoljskih tekstova“, 26.

⁵⁵⁷ Tek će nekoliko godina poslije Branko Fučić utvrditi da je Bašćanska ploča lijevi plutej oltarne pregrade i da se natpis nastavljao na desnom pluteju.

⁵⁵⁸ Hamm, „Datiranje glagoljskih tekstova“, 23.

svojevrsnoj grafijskoj iznimci. Pod grafijskom iznimkom razumijeva da se taj dio natpisa tijekom paleografske analize ne smije upotrijebiti u svrhu komparativnog materijala (grafijskog fonda) za datiranje glagoljskih tekstova s prijelaza 11. u 12. stoljeće.

Nije li time Hamm, okolnim putem, upravo konstatirao da se Dobrovitov dio natpisa ne smije datirati na prijelaz stoljeća. Čini se da jest. S druge strane, prvi dio natpisa, dakle Držihin dio i dio sa svjedocima, pravi je grafijski odraz vremena nastanka, odnosno posljednje četvrtine 11. stoljeća. U skladu s tim Hamm tvrdi da je jedino prvi dio natpisa vjerodostojan paleografski alat za usporednu dataciju drugih glagoljskih spomenika iz tog razdoblja.⁵⁵⁹ Ističe da je Držihin dio *izveden brižljivo i prema najboljim glagoljaškim tradicijama onoga doba*. Jezik i pismo prvoga dijela su, *uz neke koncesije živoj riječi*, formalni i istovjetni jeziku i pismu iz liturgijskih knjiga.⁵⁶⁰ Prema kraju natpisa i jezik i pismo postaju slobodniji i manje formalni, povećava se akcepcija latiničnih slova, s time da se u posljednjem dijelu, natpisu o Mikuli, pojavljuje i poseban znak za poluglas.⁵⁶¹ Sve u svemu, Hamm nudi temeljitu i pomnu paleografsku analizu, ali se poželjivi čitatelj ne može oteti dojmu da u njegovim riječima postoji kolizija između paleografskih osobina drugog dijela natpisa i pripisane mu datacije. Hamm o paleografiji natpisa zaključuje ovako: *Što se grafičkih obilježja posljednjih triju dijelova tiče, valja istaknuti, da oni prema prvom, pa i prema drugom dijelu (prema dijelu s imenima svjedoka) znače znatan nazadak te ne svjedoče dobro o Dobrovitu i o onome, tko je u kamen klesao natpis o sv. Mikuli. Usporedi li se s time starija acta croatica, vidjet će se, da je tolik utjecaj latinice osamljen i u svjetovnim spomenicima (da se o crkvenima i ne govori), i da se ti dijelovi nikako ne mogu uzeti kao mjerilo za datiranje drugih spomenika. Obrnuto, prva dva dijela – razdio o darovnici i razdio s potpisima – s pravom se mogu uzeti kao odraz svojega vremena i prema tome kao kriterij za ocjenu starijih glagoljskih spomenika.*⁵⁶²

9.7.5. Implikacije predloška

Upravo u kontekstu zaključaka paleografske analize krucijalnom se za daljnje promišljanje čini opservacija Vjekoslava Štefanića koji je istaknuo mogućnost da je predložak za natpis s Bašćanske ploče bio samostanski kartular. Ta je uvjerljiva opservacija učinila smislenim i

⁵⁵⁹ Ibid., 32.

⁵⁶⁰ Ibid., 25.

⁵⁶¹ Ibid., 32.

⁵⁶² Ibid.

nužnim proširiti istraživanje o predlošku i postaviti nova pitanja čiji će odgovori pojasniti implikacije koje nastaju zbog te novine: samostanske knjige u funkciji predloška. To je, međutim, ostalo nezapaženo i neistraženo.

Općenito je prihvaćeno da je predložak za izradu natpisa s Bašćanske ploče bio kartular.⁵⁶³ Odlučno se ta tvrdnja pripisuje Vjekoslavu Štefaniću, on ju svakako prvi aktivno zagovara, međutim crkvenu knjigu kao predložak, prije Štefanića, spominje Franjo Rački 1875. godine.⁵⁶⁴ Slično govori i Ferdo Šišić, tvrdeći da je Držihin dio natpisa *izvadak jedne isprave*⁵⁶⁵. To je ekvivalentno tvrdnji da je riječ o kartularu. Štefanić će prvi upotrijebiti termin kartular i jasno zagovarati ne samo mogućnost nego vjerojatnost takva predloška.

Danas je ta tvrdnja prihvaćena, iako nije u potpunosti razjašnjena i ispitana. Tvrdnja je ostala nedefinirana. Što znači da je predložak za izradu glagoljskog natpisa bio zapis iz samostanskog kartulara? Znači li to da je zapis iz samostanske knjige identičan natpisu ili je tu tvrdnju uputno shvatiti manje rigorozno, da je natpis nastao na osnovi zapisa u kartularu? Taj odnos kartulara kao predloška i natpisa može se sagledati i iz metodološke, izvedbene perspektive. Je li klesar imao upravo kartular pred sobom pri klesanju natpisa? Je li takva situacija izgledna? Ili je predložak prema kojem kleše izrađen na osnovi zapisa u kartularu? To su dvije različite situacije, a za obje se može reći da je kartular predložak. Neka razmišljanja u tom smjeru iznio je Mateo Žagar tvrdeći da se predložak ne smije izjednačavati s originalnim zapisom iz samostanske knjige, odnosno da se natpis ne treba shvaćati kao okamenjeni kartular.⁵⁶⁶

S obzirom na praktične, kompozicijske, a zbog striktnih datosti natpisne površine i tekstno-organizacijske razloge, kao i zbog vjerojatnog oštećivanja knjige, čini se da je autor natpisa iz glagoljaške samostanske knjige napravio i prijepis i prilagodbu originalnog Držihina, a vjerojatno i Dobrovitova zapisa, i tako izradio predložak. Predložak je učinjen na osnovi jednog ili više zapisa u kartularu ili u kartularima, odnosno samostanskoj knjizi ili knjigama.⁵⁶⁷ Time se u znanstveno promišljanje uvodi još jedan iznimno važan detalj na

⁵⁶³ Uputno je pojam kartulara shvatiti kao neku od samostanskih knjiga. O eventualnim tragovima diplomatskih formula na natpisu i o kartularu kao predlošku pogledati u radu Nade Klaić *Nekoliko napomena o Bašćanskoj ploči*.

⁵⁶⁴ Rački, „Staro-hrvatski glagolski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku“, 157.

⁵⁶⁵ Kartular se može definirati kao zbornik srednjovjekovnih isprava, povelja, ugovora, testamenata i drugih dokumenta koji dokazuju posjede i prava samostana.

⁵⁶⁶ Više o tome pogledati u: Mateo Žagar, *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče* (Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Povijesno društvo otoka Krka, Matica hrvatska, 1997), 137.

⁵⁶⁷ Ovdje se izjednačavaju pojmovi *kartular* i *samostanska knjiga* te se pritom pod pojmom *samostanske knjige* razumijeva knjiga u koju su se bilježili događaji iz samostanskog života, npr. izgradnja crkve, kraljevo darivanje,

temelju kojega slijedi da natpis s Bašćanske ploče ima dva predložka. Prvi, dopušteno je nazvati ga *inicijalni predložak*, opatov zapis, ili opatovi zapisi, u samostanskoj knjizi ili knjigama.⁵⁶⁸ Drugi, *operativni predložak*, treba shvatiti kao tekstno očišćenu i uređenu kompilaciju izrađenu na osnovi inicijalnog predložka, odnosno izvornih zapisa iz samostanskih knjiga.

U tom slučaju autor operativnog predložka nije „smišljao“ predložak *ab ovo*, nego ga je većim dijelom kompilirao na osnovi postojećih zapisa. Autor operativnog predložka prvenstveno se bavi uredničkim, a ne stvaralačkim poslom. Listajući samostansku knjigu autor/urednik odabire odgovarajuće dijelove teksta u skladu s unaprijed određenom tekstnom funkcijom i temom budućeg natpisa. Nakon provedenog izbora odabrane dijelove uređuje tako da zadovolje uvjete koje nalaže epigrafsko natpisno polje. Limit natpisne površine nužno je nametao prilagodbu kompiliranog materijala, najvjerojatnije skraćivanjem, odnosno dodatnim „čišćenjem“ izvornog teksta, a možda i pronalaženjem prikladnijih jezičnih formi kako bi se na adekvatan način ostvarila tekstna funkcija natpisa. Autor operativnog predložka prilagođava i organizira natpisni tekst na osnovi zapisa iz samostanskih knjiga. On mora do u tančine predvidjeti kako će se natpisni sadržaj ponašati u natpisnom polju. Svakako ovisno o broju grafema, određuje i veličinu grafema, odnosno računa s brojem grafema koji stanu na ploču.

9.7.6. O datacijama inicijalnog i operativnog predložka

Datacija inicijalnog predložka nije istovjetna dataciji natpisa. Datacija operativnog predložka sadržajno je istovjetna i istodobna s glagoljskim natpisom.

ali i drugi manje značajni događaji. Do takvih je zaključaka došla Nada Klaić u: Klaić, „Nekoliko napomena o Bašćanskoj ploči“, 9.

⁵⁶⁸ S obzirom na to da s natpisa progovaraju dva opata (1. lice jednine), potrebno je inicijalni predložak predočiti kao skup međusobno neovisnih zapisa iz samostanske knjige ili knjiga. Riječ je o barem dva zapisa, onom Držihinom i onom Dobrovitovom. Ne treba smetnuti s uma da je ostala sačuvana samo polovica bašćanskog natpisa. Neupitno je da se na lijevom pluteju tekst nastavljao i da su s ploče progovorili neki drugi samostanski opati zbog čega se povećava broj zapisa iz knjiga koji formiraju inicijalni predložak.

9.7.7. O namjeri autora/urednika

Dovoljno je tek nakratko se osvrnuti na sam natpis i uočiti da su i Držihin i Dobrovitov dio pisani u prvom licu jednine, upravo onako kao što očekujemo da je bio sročeni i originalni zapis dvojice opata u nekoj od samostanskih knjiga. Iz te se činjenice naslućuje *modus operandi* autora operativnog predloška. On originalni zapis ostavlja u izvornom gramatičkom licu i time minimalizira vlastitu prisutnost, uvjetno rečeno skriva svoju autorsko-uredničku ulogu koja je nužno morala postojati.⁵⁶⁹ Autor operativnog predloška je neprimjetan. On stoji iza Držihinih i Dobrovitovih riječi u ulozi urednika i djeluje kao da mu je namjera upravo navesti čitatelja na zaključak da je doista riječ o izvornim natpisima dvojice opata.⁵⁷⁰ S natpisa progovaraju Držiha i Dobrovit, autor predloška ne progovara. On uređuje tekst, osmišljava, organizira, gotovo režira, ali ustraje na svojoj diskreciji. Ne prepričava, već citira riječi dvojice opata. Njegova je prisutnost minimalna. Na cijelom natpisu nema niti jednog njegovog traga te ga se može uočiti jedino kao logičku posljedicu postojanja operativnog predloška – ako postoji operativni predložak, a zbog izvedbeno-metodoloških razloga morao je postojati, onda nužno postoji i njegov autor.

Od iznimnog je značenja za daljnju analizu razumijevanje autorove namjere jer je ona u direktnom kauzalnom odnosu s temom i tekstnom funkcijom koju je samo autor/urednik operativnog predloška mogao dodijeliti natpisu. Za sada treba istaknuti njegovu diskreciju i želju da se samim natpisom stvori dojam autentičnosti.⁵⁷¹ Dojam je čitatelja da mu s kamenog pluteja osobno govore dvojica opata, najprije Držiha, a nakon njega Dobrovit.⁵⁷² Taj

⁵⁶⁹ Nedvojbeno je da se zapis iz knjige trebao u svome sadržaju prilagođavati natpisnoj površini. Epigrafi imaju limitirajući faktor u odnosu na zapise u knjigama – a to je prostor za pisanje. Upravo zbog ograničenja u natpisnom prostoru epigrafi su u svome sadržaju lapidarni, jezgroviti, tako da je sigurno moralo doći do *čišćenja*, odnosno uređivanja i prilagođavanja samih zapisa. Zbog toga se razlikuje inicijalni od operativnog predloška. Upravo zbog nužnosti prilagodbe teksta gabaritima natpisne površine, slijedi da je postojala osoba koja je tu prilagodbu i provela. To je autor operativnog predloška, a njegova je uloga u prvom redu urednička budući da je on odredio tekstnu funkciju natpisa, odabrao zapise u samostanskoj knjizi i prilagodio ih kako bi ih uspješno smjestio u natpisno polje.

⁵⁷⁰ Čini se da su se i Hamm i Moguš upleli u tu autorovu podvalu.

⁵⁷¹ Uostalom, ne postaje li takav zaključak neizbježan s obzirom na to da je natpis pisan u narativnoj formi prvog lica i pritom uvažavajući činjenicu da nije klesan sukcesivno, odnosno da nije opat koji progovara s kamena dao uklesati svoj tekst, nego autor predloška. Autor predloška svjesno određuje osobnu narav naracije.

⁵⁷² Prihvati li se da natpis nije klesan sukcesivno, upotreba prvog lica jednine u naraciji opata *Ja opat...* pomno je odabrana stilski figura, svojevrsno *navođenje* autora koji je izradio predložak kompilirajući originalne zapise opata iz knjige, koji su zapisani u prvom licu jednine.

nedvojbeni dojam nije ništa drugo nego svjesna odluka i namjera autora operativnog predloška.⁵⁷³

Autor/urednik je pri izradi operativnog predloška temeljenog na izvornim knjiškim zapisima opata, poštovao i vjerno prenosio paleografske osobine tih zapisa u svoj predložak, a potom i na natpis s Bašćanske ploče. Knjiški zapisi su grafijski heterogeni jer nisu nastali u istom vremenu.⁵⁷⁴ Takvo je tumačenje koherentno s autorovom nenametljivošću i diskretnošću, s njegovom filozofijom minimalnog upletanja, ali i s njegovom željom i namjerom da cjelokupan natpis s Bašćanske ploče djeluje kao originalan osobni uradak dvojice opata.

9.7.8. Zaključak

Spomenute implikacije inicijalnih predložaka na paleografiju natpisa s Bašćanske ploče nude mogućnost reinterpretacije i korekcije neplauzibilnih hipoteza deriviranih na osnovi paleografskih analiza. Takva interpretacija nudi mogućnost mirenja paleografske heterogenosti natpisa i njegove jedinstvene datacije.

Slijedi da je paleografija dobro uočila promjene u morfologiji uklesanih slova, u pojavi dupleta i u akceptiji latiničnih slova, ali nije ispravno računala s postojanjem inicijalnog predloška kao izvorom tih specifičnosti. Čini se da je natpis klesalo više ruku zbog toga što je autor predloška, prepisujući originalne Držihine i Dobrovitove zapise, poštovao njihove paleografske karakteristike.⁵⁷⁵ Dakle, paleografske karakteristike koje se nalaze na glagoljskom natpisu doista su smjerokazi u traženja datacije, međutim ne odnose se na natpis, nego na zapise dvojice opata u samostanskim knjigama. Drugim riječima, vraćamo se na jednu od prvih paleografskih upozorenja Franja Račkog iz davne 1875. kada, govoreći o mogućnosti datacije natpisa pomoću paleografskih analiza, napominje da *Kod sv. Lucijskoga nadpisa treba imati pred očima, da nam to ni je priepis kakova starijega teksta iz koje crkvene knjige; u takovu slučaju može i mladji spomenik sačuvati starijih osebina.*⁵⁷⁶

⁵⁷³ Navodi li uočena svjesna odluka i namjera autora operativnog predloška na pomisao da cijeli natpis treba shvatiti kao lažno svjedočenje o darivanju koje se nije nikada dogodilo?

⁵⁷⁴ Primjerice, Držiha upotrebljava granato M, a Dobrovit latiničko, a javlja se i novi znak za poluglas u zadnjem dijelu natpisa u kojem se govori o jedinstvu između sv. Lucije i Mikule.

⁵⁷⁵ Moguće je da je autor operativnog predloška koristio i druge zapise iz samostanske knjige, a ne samo Držihine ili Dobrovitove, ali ih je u operativni predložak integrirao tako da i te dijelove izgovara jedan od opata. Time bi se moglo objasniti paleografsku heterogenost u Dobrovitovu dijelu natpisa, odnosno činjenicu da se u zadnjem dijelu natpisa pojavljuje drugi znak za poluglas.

⁵⁷⁶ Rački, „Staro-hrvatski glagoljski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku“, 157.

S tom, za paleografsku analizu iznimno važnom napomenom, nije se računalo. U radovima istraživača koji će uslijediti nakon Račkog očito je da se iznesena opservacija nije uspjela, zajedno sa svim svojim logičkim konzekvencama, inkorporirati kao značajna varijabla u istraživački proces. Iznenaduje i to da nakon što je znanstvena zajednica prihvatila ideju o kartularu kao predlošku, čini previd i ne propituje mogućnost da paleografske osobine natpisa s Bašćanske ploče ne upućuju na dataciju natpisa, nego na dataciju zapisa iz samostanskih knjiga. Knjiški zapisu nužno stariji od bašćanskog natpisa, uradci su barem dvojice opata, što ih čini vremenski i grafijski različitima. Ništa ne potvrđuje da su izvorni zapisi dvojice opata bili pisani u razmjerno kratkom vremenskom razdoblju. Paleografska heterogenost zapisa dvojice opata pokazuje upravo suprotno, da su opatovanja tih opata bila vremenski udaljena. Dobrovit ne slijedi neposredno nakon Držihe i zbog toga se njegov odabir grafema razlikuje od Držihina.⁵⁷⁷

9.8. Posredno datiranje putem sadržaja natpisa

9.8.1. Slojevitost tekstne funkcije

Neupitno je da je opći estetski i izvedbeni dojam Bašćanske ploče prije svega svečan, mjesto u crkvi iznimno, a ako ju se zamisli u punoći svoje crvene boje,⁵⁷⁸ ukrašenu pozlatom, neoštećenu, s jasno vidljivim glagoljskim natpisom, postaje bjelodano da svojim vizualnim identitetom intrigira i ostavlja nesumnjiv dojam. Čovjek zastaje pred njom, zagledava se i naravno, ako umije, čita. A to čitanje, onemoćalo prema srednjovjekovnoj definiciji učenosti i kvalifikacijama čitača, ovdje je dodatno otežano količinom slova, koja u kontekstu izvedbe, *scriptura continua*, otežava čitaču prolaz kroz sadržaj i poruku natpisa. Dakle, čitanje natpisa je i onda bilo razmjerno jednostavniji, ali još uvijek značajan pothvat. To znači da ni sama natpisna poruka i njezina tekstna funkcija nisu ni tada bile lako dostupne i bjelodane.

Natpisu je tada, kao i danas, trebao interpret – tumač. S općom nepismenosti svakako je računao i sam autor natpisa. Upravo mu je zbog toga dao na važnosti smještajem i općim estetskim dojmom. Pomno obrađen i obojen plutej s glagoljskim natpisom nesumnjivo

⁵⁷⁷ U prvom redu riječ je o akcepciji latiničkih slova i u upotrebi drugog grafema za M. Također, ne čini se da je zapis o Mikuli nešto što treba pripisivati Dobrovitovu dijelu zbog toga što se tamo nalazi sasvim drukčiji znak za poluglas.

⁵⁷⁸ Na ploči su još i danas vidljivi tragovi bolusa.

privlači pozornost. Prema njemu oči nekako same od sebe krenu.⁵⁷⁹ Na taj je način autor bašćanskog natpisa proširio „čitalačku“ publiku te je svoju poruku mogao prenijeti i na velik dio gledatelja koji su se pluteju mogli tek diviti i eventualno se raspitivati o njemu u komunikaciji s interpretom koji je natpisnu poruku mogao slobodnije tumačiti, ističući upravo one elemente koje je zahtijevala situacija.

U prilog teškoći čitanja idu i bezuspješni naponi prvih istraživača koji su nemoćno gledali u slova s ploče, ne uspijevajući pročitati niti riječ. Šafariku je upitno je li natpis uopće pisan slavenskim jezikom, spominje mogućnost kakva tajnopisa ili *cryptographie* i pisma koje bi moglo biti veoma staro, možda prototip glagoljice. Od Šafarikova osvrta do prvih cjelovitijih čitanja proći će puno desetljeće. Danas, nakon više od stoljeća i pol istraživanja, ne može se tvrditi da je natpis u cijelosti pročitao. Čitanje dijelova natpisa još je uvijek pod znakom upitnika i vjerojatno će takvim i ostati.

Autor je u skladu sa svojom namjerom natpisu dodijelio funkciju.⁵⁸⁰ Međutim, na osnovi dosadašnjih čitanja ta se funkcija nije uspjela jasno definirati. Svakako nije očita, niti za glagoljski natpis uobičajena. Teškoće koje se javljaju pri pokušaju njezina određivanja proizlaze iz relativne kolizije u samom tekstu koji svojim formalnim dijelovima upućuje na svoju pravnu prirodu, događajnim trenucima, dakle radnjom, na neku vrstu povijesnog pregleda vezanog za crkvu sv. Lucije, a svojim izgledom i naracijom na spomenik.

9.8.2. Tekstna funkcija

Natpis posjeduje tri tekstualne jedinice koje upućuju na njegovu pravnu funkciju i provenijenciju. Sve tri jedinice pripadaju Držihinu dijelu natpisa. Redom, to su: invokacija, popis svjedoka i minacija. Pravnu funkciju natpisnog teksta među prvima je spominjao Ferdo Šišić 1914., tvrdeći da je Držihin dio natpisa *izvadak isprave uklesan u kamen*.⁵⁸¹ Šišić smatra da je izvadak u kamen dao uklesati opat Dobrovit oko godine 1100. kako bi samostanu zajamčio miran posjed darovanog zemljišta. Daroprimatej, odnosno samostanski opat u trenutku darivanja bio je, prema Šišiću, opat Držiha. Istu tekstnu funkciju, uz bitne razlike u kontekstu datacije i autorstva, zagovara i Josip Hamm. On smatra da je invokaciju i popis

⁵⁷⁹ U onom vremenu monumentalna, obojena i pozlaćena natpis predstavlja vizualnu egzaltaciju.

⁵⁸⁰ Misli se na autora operativnog predloška.

⁵⁸¹ Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, 582.

svjedoka dao uklesati Držiha, a da je minacijsku formulu, ali i ostatak natpisa, uklesao Dobrovit, pripisujući pritom natpisu istu funkciju – osiguranje posjeda nad darovanim zemljištem.⁵⁸² Pravnu funkciju teksta navodi i Štefanić, tvrdeći da prvi dio natpisa ima karakter kartulara, odnosno da je srodan s dalmatinskom ispravom 11. i 12. stoljeća.⁵⁸³ Pretpostavljajući pravnu funkciju natpisa, Nikola Bonifačić Rožin nudi drukčije čitanje 5. i 6. retka, u kojima umjesto svjedoka čita toponime, odnosno darovana zemljišta. Izmjena u čitanju koju predlaže Bonifačić svakako ide u prilog pravnoj funkciji natpisnog teksta, odnosno očuvanja darovanog zemljišta. Naime, svi autori koji zagovaraju pravnu funkciju teksta ističu da je natpis uklesan u kamen upravo kako bi se zaštitilo vlasništvo nad darovanim zemljištem. No samo čitanje natpisa koje pritom ti isti autori zagovaraju, ne ide u prilog očuvanja prava nad darovanim zemljištem zbog toga što ono nije definirano; spominje se općom imenicom *ledina*. Ostaje potpuno nejasno o kojoj je ledini riječ. Bonifačić, s druge strane, s natpisa čita toponime koji su još i dan-danas u upotrebi. Takvo je čitanje koherentno s pravnom funkcijom teksta s obzirom na to da se tako može braniti pravo vlasništva nad darovanim zemljištem jer je ono na jasan i neupitan način definirano.

Nada Klaić uvjerljivo zagovara nepostojanje bilo kakve pravne funkcije natpisnog teksta i ne dopušta mogućnost da je natpis diplomatski spomenik. Prema toj autorici, invokaciju ne treba shvatiti kao diplomatsku formulu nego kao *običaj redovnika koji pristupa pisanju zazivajući ime Božje*.⁵⁸⁴ Ističe da minaciju ne izriče kralj Zvonimir kao darovatelj, nego opat Držiha, pa ona nije diplomatska formula, nego tek Držihin zapis, jednako kao što mu pripisuje i molbu da se moli za duše crkvenih darovatelja.⁵⁸⁵ Nada Klaić zaključuje da natpis s Bašćanske ploče nije pisan u formi diplomatske isprave.

9.8.3. Naracija

Natpis navodi dva opata, dva subjekta. Svaki subjekt obavlja svoju radnju. Prvi opat piše, drugi zida. Nitko od njih ništa ne daruje. O darivanju, kao i o kralju Zvonimiru kao darovatelju, saznaje se posredno, preko Držihina zapisa o ledini. Navodeći da piše o ledini, Držiha ledinu pobliže definira spominjući da je to ledina koju je Zvonimir, u svoje vrijeme,

⁵⁸² Hamm, „Datiranje glagoljskih tekstova“, 25.

⁵⁸³ Štefanić, „Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku“, 7.

⁵⁸⁴ Klaić, „Nekoliko napomena o Bašćanskoj ploči“, 7.

⁵⁸⁵ Ibid., 7, 8.

darovao Svetoj Luciji. Fokus nije na kraljevu darivanju, nego na činjenici da je ledina darovana Sv. Luciji. Darivanje i darovatelj spominju se gotovo pa usputno, odnosno s jasnim ciljem – definiranja ledine o kojoj je riječ. Na osnovi toga se ne može naglašavati pravna funkcija natpisnog teksta. Pravna funkcija ima isključivi cilj očuvanje vlasništva nad darovanim zemljištem. Dakle, takva funkcija implicira da se darovano zemljište krajnje jasno i decidirano navede, a to je slučaj jedino u Bonifačićevu čitanju, ali ne i u čitanju koje je prihvatila znanstvena zajednica. Pravni karakter teksta, odnosno njegova srodnost s diplomatskom ispravom, zagovara se isključivo na osnovi Držihina dijela natpisa te je zbog toga, ako se prihvati pravna funkcija natpisnog teksta, nemoguće objasniti kako se u tu funkciju uklapa Dobrovitov dio o izgradnji i dio o jedinstvu s Mikulom. U tim dijelovima ne postoje indicije da je riječ o pravnoj tekstnoj funkciji. Neizbježan je zaključak da natpis ima nekoliko tekstualnih rješenja svojstvenih pravnom aktu, ali cjelokupan natpisni tekst ne može se definirati kao pravni akt.

9.8.4. O sadržaju, odnosno temi natpisa

Za sadržajnu analizu teksta glagoljskog natpisa uputno ga je „prevesti“ na suvremeni hrvatski jezik. Korištena je transkripcija Milana Moguš. ⁵⁸⁶ Moguš u svome prijevodu u značajnoj mjeri odstupa od teksta glagoljskog natpisa. Ispred Mikule dodaje atribut *sveti* kojega nema u glagoljskom natpisu, a termin *otočac* poistovjećuje s gradom Otočcem, iako je i ta interpretacija upitna. U želji da se natpisni tekst predoči uz što manja odstupanja, provedene su te dvije korekcije: otočac se piše s malim početnim slovom i Mikuli nije dodan atribut *sveti*. Ostatak je identičan Moguševu prijevodu.

Ja, u ime Oca i Sina i Svetoga Duha.

Invokacija

Ja opat Držiha pisah to o ledini koju

Držihin dio

dade Zvonimir, kralj hrvatski,

u svoje dane svetoj Luciji

pred svjedocima: županom Desimirom iz Krbave, Martinom iz

Like, Pribenežom poslanikom iz Vinodola, Jakovom iz otoka.

Tko to porekne, neka ga Bog prokune i 12 apostola i 4

Minacija

⁵⁸⁶ Milan Moguš, “Kako pročitati Bašćansku ploču”, *Senjski zbornik*, sv. 37 (2010): 43.

Evandelisti i sveta Lucija. Amen.

Da tko ovdje živi, moli za njih Boga.

Obveza moljenja

Ja opat Dobrovit zidah ovu crkvu sa svoje devetero braće

Dobrovitov dio

u dane kneza Kosmata koji je vladao cijelom Krajinom.

I u te dane bio je Mikula u otočcu

Jedinstvo

Sa svetom Lucijom u zajednici.

Dakle, Držiha piše ovako:

Ja opat Držiha pisah to o ledini koju

dade Zvonimir, kralj hrvatski,

u svoje dane svetoj Luciji

Očigledno je da Držiha piše o *ledini*, a ne o kraljevu darivanju. Eksplicitno to navodi. Kraljevo darivanje spominje se jer dodatno definira ledinu o kojoj piše Držiha. U tom kontekstu ovaj dio natpisa treba razumjeti ovako: *Svetoj Luciji je darovana ledina.*

Nakon toga ide dio u kojem se navode svjedoci darivanja ili, prema Bonifačićevu čitanju, ostala zemljišta koja su Svetoj Luciji darovana. Zatim ide minacija i obveza moljenja. Time završava Držihin dio i počinje Dobrovitov:

Ja opat Dobrovit

zidah ovu crkvu sa svoje devetero braće

Ovaj dio natpisa treba razumjeti ovako: *Sveta Lucija je sazidana.* Pritom je manje važno je li riječ o izgradnji crkve ili njezinoj rekonstrukciji.

Natpis završava sa:

I u te dane bio je Mikula u otočcu

Sa svetom Lucijom u zajednici.

Posljednji sačuvani dio natpisa potrebno je tumačiti ovako: *Sveta Lucija je u jedinstvu s Mikulom.* Unatoč tomu što nije jasno kako tumačiti Mikulu, otočac i jedinstvo, za temu natpisa bitno je da se ponovno izriče neka tvrdnja o Svetoj Luciji.

Dakle, natpis navodi da je:

Svetoj Luciji darovana ledina.

Sveta Lucija sazidana

Sveta Lucija u jedinstvu/zajednici s Mikulom

Nije li bjelodano da tema natpisa nije kraljevo darivanje nego upravo Sveta Lucija?

Ovako određena tema upućuje na tekstnu funkciju. Budući da je tema Sv. Lucija i uvažavajući naraciju, pri čemu opati iz prvog lica govore o nekom događaju značajnom za Svetu Luciju, slijedi da natpis spominje bitne i relevantne događaje bilo za opatiju ili samo za crkvu Sv. Lucije. Događaji koji se navode pripisuju se vremenima različitih opata, dakle postoji neko značajnije razdoblje između opisanih događaja. Čini se da se događaji navode kronološki, od starijih prema mlađima.

Indikativna za daljnje razumijevanje teme je naracija. S natpisa progovaraju dva opata koja očitó govore o bitnim događajima za Svetu Luciju. Ovdje treba imati na umu činjenicu da je natpis s Bašćanske ploče tek polovica izvornog natpisa. Jurandvorski ulomci sugeriraju da se naracija na istovjetan način nastavljala i na desnom pluteju navodeći opate i značajne događaje.⁵⁸⁷ Uvažavajući da je tema natpisa Sv. Lucija, slijedi da natpis s Bašćanske ploče treba razumjeti kao povijesni pregled najznačajnijih događaja za samostan ili crkvu sv. Lucije.

9.8.5. Problem s Dobrovitovim autorstvom

Prihvati li se hipoteza da je natpis klesan u Dobrovitovo vrijeme, odnosno da ga je opat Dobrovit dao uklesati, a pritom uvažavajući natpisnu temu i njenu očekivanu progresiju, ostaje pitanje: Koji se opat spominje na desnom pluteju? Ako je autor natpisa, Dobrovit je nužno i posljednji opat. Dakle, ako je Dobrovit autor, tada nije moguće da s desnog pluteja „progovara“ još jedan opat koji, s obzirom na postojeću stereotipnu naraciju *az opat*, dolazi nakon Dobrovita, odnosno autora natpisa. To je prvi problem s atribuiranjem autorstva Dobrovitu. Drugi je problem što Dobrovit nema i ne može imati niti jedan značajan događaj vezan uz temu natpisa – Svetu Luciju, koji bi mogao uklesati na desni plutej. Ako se Dobrovita smatra autorom natpisa, potrebno je odgovoriti i na pitanje: Što je Dobrovit dao isklesati na desni plutej? Zadnju relevantnu stvar, u odnosu na temu natpisa, učinio je upravo on – izgradio je crkvu sv. Lucije.

⁵⁸⁷ Za Jurandvorski ulomak I zaključeno je da je riječ o gornjem lijevom dijelu natpisnog polja. Pronašao ga je Crnić 1864. Ulomak započinje tipičnom narativnom figurom *az opat*, ispred koje se nalazi invokacija u obliku križa jednako kao i na lijevom pluteju. Na ovom ulomku istraživači čitaju i ime kralja Zvonimira i početna tri slova od Lucija. Zanimljivo je da je distribucija poluglasova u Zvonimirovu imenu drukčija nego na lijevoj ploči te autor predložka, ispisujući kraljevo ime na desnom pluteju, opet upotrebljava poluglas u obliku ključa, dakle isti poluglas koji je upotrijebio na lijevom pluteju kada je govorio o darivanju. Ta činjenica dodatno zbunjuje budući da poluglas koji se koristi na samom kraju lijevog pluteja nije u obliku ključa, nego drukčiji. Različito su distribuirani i poluglasovi unutar Zvonimirova imena na lijevom pluteju i njegovog imena s desnog pluteja.

Uvažavajući da je tema natpisa upravo Sv. Lucija, slijedi da autor ne može biti Dobrovit, opat koji gradi crkvu, nego netko tko dolazi nakon njega. Čini se da autor operativnog predloška o Dobrovitovoj izgradnji čita iz kartulara, jednako kao i o darivanju ledine o kojoj, zapisom u kartularu, svjedoči Držiha. Autor operativnog predloška iščitava kartular i kompilira, traži ono što je značajno za temu natpisa i, svjestan gabarita natpisne površine dvaju pluteja, uređuje i prilagođava izvorne zapise iz samostanskih knjiga. Logično je da se cjelokupan tekst koji se imao uklesati u pluteje i kvantitativno i kvalitativno podijelio u dva podjednako dugačka i sadržajno podjednako značajna dijela. I iz tih se, metodoloških, razloga može pretpostaviti da je tekst na desnom pluteju isto spominjao dva (ili tri) događaja od značenja za crkvu sv. Lucije. Potvrdu takvu zaključku nudi Jurandvorski ulomak I na kojem jasno stoji *az opat*. Ista stilsko-naracijska figura kao i na lijevoj ploči. Autor natpisa je suvremenik posljednjem, vremenski najmlađem događaju, događaju koji je bio uklesan na kraju desnog pluteja. Taj posljednji događaj nije bio prepisan iz kartulara, nego je bio istodoban s izradom natpisa te je kao takav bio povod za izradu natpisa, a taj povod dogodio se nakon Dobrovitova zidanja crkve.

S obzirom na tu vremensku distancu koja se uočava između autora operativnog predloška i samih događaja o kojima govori natpis, izgledno je da je natpis nastao kasnije, svakako nakon Dobrovitova vremena i vremena izgradnje crkve. Takva interpretacija događaja nije u koliziji s Fučićevim arhitektonskim argumentom: septum je doista podignut istodobno s izgradnjom crkve, ali u trenutku izgradnje na plutejima nije bilo glagoljskog natpisa, nego je na njima bio neki drugi sadržaj, najvjerojatnije likovni, kojemu pripada ista datacija kao i borduri s lozicom koja je ostala sačuvana do danas.

9.8.6. Sadržajno-logička analiza natpisnog teksta, ili o subjektima i radnjama koje vrše

Natpis spominje 41 osobu, vrše se tri temeljne radnje, a pojavljuju se dva naratora. S obzirom na naratore, natpis se može podijeliti u dva dijela: na Držihin i Dobrovitov.⁵⁸⁸ Držihin se dio sastoji od tri jedinice: zapis o darivanju s popisom svjedoka, minacija i naputak da se, najvjerojatnije za darovatelja, ima moliti. Početak Dobrovitova dijela jasno je naglašen s *ja*

⁵⁸⁸ Dobrovitov dio započinje s *az opat Dobrovit*, a ne na minaciji kako to Hamm spekulira. Potrebno je dodati da se na početku natpisa spominje *ja* ako tamo doista stoji uklesano *ja* i ako nije riječ o klesarskoj pogrešci, tada bi taj *ja* predstavljao trećeg naratora.

opat Dobrovit i traje sve do kraja natpisa, dakle zaključno s napomenom o jedinstvu Mikule sa Svetom Lucijom. Tri temeljne radnje su pisanje, darivanje i izgradnja.⁵⁸⁹

Subjekti koji se spominju su sljedeći:⁵⁹⁰ ja, Otac, Sin, Sveti Duh, opat Držiha, kralj Zvonimir, Sveta Lucija, Desimir, Martin, Pribinega, Jakov, četiri apostola, 12 evanđelista, Bog, opat Dobrovit, devetero braće, knez Kosmat i Mikula. Svi ti subjekti nisu jednako značajni za predmetnu analizu kojoj je cilj dosegnuti zaključke o vremenu i mjestu obavljanja temeljnih radnji koje natpis spominje. Dakle, Otac, Sin i Duh Sveti dio su religijske formule invokacije pa zbog toga nisu relevantni. I svjedoci darivanja: Desimir, Martin, Pribinega i Jakov su nebitni. I subjekti iz minacijske formule: četiri apostola, 12 evanđelista, zatim Bog, devetero braće, knez Kosmat i Mikula – svi oni nisu bitni za predmetnu analizu budući da ti subjekti nisu vršitelji onih radnji koje su definirane kao temeljne. Tima treba pridodati još i Svetu Luciju jer zapravo i nije riječ o osobi/subjektu, nego o samoj crkvi ili opatiji. Kao relevantni za analizu temeljnih radnji koje natpis spominje, ostavljeni su opat Držiha, kralj Zvonimir i opat Dobrovit.⁵⁹¹ To su subjekti koji vrše temeljne radnje: pisanje, darivanje i zidanje. U kontekstu natpisnog sadržaja ta trojica nisu ravnopravna u svojim funkcijama. Držiha i Dobrovit su naratori, kralj Zvonimir je tek jedan od likova čije djelovanje (radnju) spominje naracija prvog opata.

9.8.7. O temeljnim radnjama koje natpis spominje

Tri temeljnje radnje su pisanje, darivanje i zidanje. Potrebno je postaviti pitanje o vremenu i mjestu na kojem se radnje vrše.

⁵⁸⁹ Na natpisu se spominje više radnji, primjerice u minaciji ili u obvezi redovnika da mole za darovatelja, ali te radnje nisu relevantne za predmetnu analizu, sporedne su.

⁵⁹⁰ Pojam subjekta ne treba shvaćati kao isključivo gramatički pojam.

⁵⁹¹ Teoretsko *ja* sa samog početka natpisa još je uvijek pod znakom upitnika. Pitanje je je li situaciju opravdano tumačiti kao klesarevu pogrešku, pitanje je i je li tamo ono doista i uklesano, a ako jest, tada pod znakom upitnika ostaje na koga bi se predmetno *ja* moglo odnositi. Kakav god bio konačan sud o tom problemu, ovdje se ta situacija treba spomenuti s obzirom na to da je moguće, iako malo vjerojatno, da se tamo, prije same invokacije, javlja još jedan subjekt u funkciji naratora. Njegova bi se naracija sastojala od prvog dijela – invokacije. Upravo se s invokacijom javlja nejasnoća. Nije jasno odnosi li se invokacija na cjelokupan natpis ili samo na Držihin dio. Ako se invokacija razumije kao zajednička za cijeli natpis, a ne samo za Držihin dio, takva interpretacija dopušta da otamo progovora sam autor predložka. Ovakva je interpretacija nategnuta, ali opciju treba držati otvorenom dok se stvar temeljitije ne ispita. Uostalom, na samom početku desnog pluteja vidljiv je znak križa, vjerojatno upravo u ulozi simboličke invokacije, samog teksta invokacije nema, dakle i ova činjenica upućuje na to da je invokacija zajednička za cijeli natpis.

Neupitno je da se Zvonimirovo darivanje, ako je do njega doista došlo, moralo dogoditi za vrijeme njegova kraljevanja. Dakle, svakako prije 1089. godine.⁵⁹² Zvonimir je mogao ili prisustvovati darivanju ili biti odsutan. Za analizu koja se provodi nebitno je prisustvuje li kralj darivanju. Jasno je i da se Dobrovitovo zidanje odnosi na izgradnju ili dogradnju crkve sv. Lucije. Poteškoće zadaje radnja koju vrši opat Držiha: on piše. Pitanje koje se dosad nije postavljalo glasi: Gdje Držiha piše? Uvažavajući tumačenje da je predložak natpisu bila neka od samostanskih knjiga, postaje smislenim zapitati se referira li Držihino *pisah se* na zapis u samostanskoj knjizi, dakle na predložak, ili na „pisanje“, odnosno klesanje bašćanskog natpisa. Odgovor na to pitanje sadrži iznimno bitnu informaciju za datiranje natpisa.⁵⁹³ U traženju tog odgovora jedini je smjerokaz vrijeme njegova pisanja, a o vremenu vršenja Držihine radnje pisanja postoji referenca u samom tekstu natpisa.

9.8.8. Držihino pisanje – vrijeme radnje

Vremenska odrednica *v dni svoe* ili *svoje dane* stavlja u vremensku relaciju Držihino pisanje i Zvonimirovo vrijeme. Pod Zvonimirovim vremenom razumijeva se vrijeme njegova kraljevanja, odnosno vrijeme u kojem se moglo dogoditi darivanje. Držiha piše ovako:

Ja opat Držiha pisah to o ledini koju

dade Zvonimir, kralj hrvatski,

u svoje dane svetoj Luciji

Taj dio natpisa može se interpretirati tako da ovo *u svoje dane* treba poručiti da je kralj Zvonimir u *svoje dane*, znači u svoje vrijeme, darovao ledinu. Međutim, takva interpretacija ne pristaje epigrafu. Već je prije bilo govora o lapidarnosti epigrafskih tekstova te je tumačeno da sadržajnu lapidarnost epigrafa treba razumjeti kao posljedicu strogo ograničene natpisne površine. Sadržaj je koncizan, lapidaran, jer nema mjesta za meandriranje i

⁵⁹² Mjesto darivanja zanimljivo je u kontekstu povijesne činjenice. Otvoreno je pitanje prisustvuje li Zvonimir samom činu darivanja; Zvonimir je na otoku Krku ili je darivanje izvršeno preko njegovih poslanika. Govoreći o značenju koji ploča i njezin natpis imaju za nacionalnu povijest, potrebno je naznačiti kako je moguće da je ovdje riječ o falsifikatu. Moguće je da do darivanja nije nikada ni došlo. To ne bi bilo prvi put, dapače Nada Klaić tvrdi da su *sve Zvonimirove darovnice splitskoj crkvi* falsifikati te zaključuje *da ne raspolažemo ni s jednom originalnom vladarskom ispravom, iako ih ima gotovo trideset*. Više o tome u: Klaić, *Nekoliko napomena o Bašćanskoj ploči*, 7, 8.

⁵⁹³ O problemu određivanja mjesta Držihina pisanja u historijatu istraživanja nije napisana ni riječ. Problem jednostavno nije bio uočen s obzirom na to da su istraživači podrazumijevali da *pisah se* referira na „pisanje“ po samoj ploči, odnosno klesanje.

zapisivanje informacija koje nisu nužne. Stoga je tumačenje da *u svoje dane* označava da je Zvonimir darovao ledinu u svoje vrijeme suvišna informacija kojoj nikako nije mjesto na kamenoj natpisnoj površini. Takva se konstatacija eventualno može pronaći u knjizi gdje pisac nije limitiran natpisnom površinom, ali je na epigrafu nedvojbeno suvišna. Nije moguće da Zvonimir, ili bilo koja druga osoba, išta daruje ili učini u vremenu koje nije njegovo. Dakle, ostaje pitanje zbog čega Držiha upravo naglašava da je Zvonimir darovao ledinu *u svoje dane*? Jedina je smisljena interpretacija tog mjesta da Držiha želi naglasiti da je Zvonimirovo vrijeme različito vrijeme od njegova, Držihina vremena. To znači da se preko vremenske oznake *u svoje vrijeme* detektira da vrijeme vršenja Držihine radnje – pisanja nije istovjetno s vremenom vršenja radnje darovanja, sa Zvonimirovim vremenom.

Ne upućuje li to na činjenicu da Držiha nije svjedok darivanja? Darivanje se svakako moralo dogoditi za Zvonimirova života, drukčije nije moguće. Držihino *pisanje* događa se nakon kraljeve smrti. Da je Držiha prisustvovao darivanju ne bi li se tada njegovo *pisanje* dogodilo neposredno nakon samog darivanja? Ako bi Držiha bio svjedokom darivanja, njegov zapis ne bi nastao nakon kraljeve smrti, nego za vrijeme njegova života ili pak neposredno nakon smrti kralja, ali svakako ne bi postojala potreba da Držiha naglasi vremensku distancu između vlastita vremena u kojem piše o darivanju i vremena u kojem se darivanje dogodilo. Tada u samom tekstu ne bi stajalo *v dni svoe*.⁵⁹⁴

Natpisni tekst nalaže da Držihino vrijeme ne treba shvatiti kao istovjetno Zvonimirovu vremenu. Iz toga slijedi da Držiha nije opat samostana u trenutku Zvonimirova darivanja.⁵⁹⁵

Prihvaćena znanstvena hipoteza u potpunoj je suprotnosti s ovakvom interpretacijom događaja. Ona tumači da je opat Držiha suvremenik Zvonimirovu darivanju, odnosno da je Držiha u trenutku darivanja opat samostana te da je prema tome daroprimateelj.⁵⁹⁶ Međutim, iz sadržaja natpisa ne proizlazi niti jedna indicija na osnovi koje bi se moglo zagovarati da je Držiha u trenutku darivanja opat samostana.⁵⁹⁷

⁵⁹⁴ Glasovita polemika između Račkog i Crnčića seže u najranije razdoblje istraživanja natpisa i do sada nije nikada bila predmetom daljnjih rasprava. Prihvaćena je. *V dni svoje* ukazuje da je Zvonimir mrtav u trenutku kada Držiha piše.

⁵⁹⁵ Svjedocima autor predložka ustupa značajan dio natpisne površine ne bi li Držiha naveo da je i on svjedok, ako je bio svjedok, točnije daroprimateelj.

⁵⁹⁶ Takav zaključak potvrđuje i Hammova vremenska distribucija nastajanja dijelova natpisa.

⁵⁹⁷ Da bi se definirala vremenska udaljenost između Držihina i Zvonimirova vremena potrebno je detektirati na osnovi čega Držiha piše o darivanju. Dvije su mogućnosti. On to može činiti na osnovi vlastita sjećanja, jer je darivanju prisustvovao, ili pak o darivanju saznaje posredno, na osnovi kazivanja ili možda uvida u postojeću ispravu – Zvonimirovu darovnicu. U prvom je slučaju vremenska distanca manja, u drugom veća.

9.8.9. O Držihinu pisanju – mjesto radnje

Iz *v dni svoje* postalo je jasno da se Držihino pisanje događa nakon smrti kralja Zvonimira. Sada se treba zapitati o mjestu na kojem se pisanje vrši. Uvažavajući tumačenje da je predložak za natpis bio samostanski kartular, postaje smisleno zapitati se na koje pisanje referira Držihino *pisah se*. Na njegov zapis u samostanskoj knjizi ili na klesanje natpisa u plutej?

Uputno je razmotriti logičke konzekvence te dvojbe. Najprije tek nekoliko napomena. Općenito je prihvaćeno da opat Držiha vremenski prethodi opatu Dobrovitu. Neki autori misle drukčije, ali prihvaćena hipoteza tumači da je Držiha raniji opat, a Dobrovit kasniji. Zatim, prihvaćeno je da Dobrovitovo *zidanje* crkve treba shvatiti kao izgradnju crkve. I u ovom slučaju postoje autori koji misle drukčije, da *zidanje* znači rekonstrukciju već postojeće crkve, ali većina istraživača pod pojmom zidanja razumijeva izgradnju. Dakle, redosljed opata u kojem prvo ide Držiha, a nekad nakon njega Dobrovit i *zidanje* shvaćeno kao izgradnja, a ne rekonstrukcija, dvije su premise koje prihvaćena hipoteza smatra istinitima. Tim premisama treba pridodati i treću koja tumači da natpis nije klesan sukcesivno. Sada je uputno pogledati na koji se način definiranje Držihina mjesta pisanja reflektira u kontekstu hipoteza o redosljedu opata, tumačenju pojma zidanja i činjenici da je cijeli natpis djelo istog pothvata, odnosno da nije klesan sukcesivno.

Ako se prihvati da Držihino *pisah se* referira na „pisanje“ po pluteju, a pritom uvažavajući da Držiha prethodi Dobrovitu, nužnost nalaže da se prihvate kao istiniti i sljedeći iskazi:

1. Dobrovitov *zidah* treba tumačiti kao dogradnju ili rekonstrukciju postojeće crkve. Naime, ako se Dobrovitov *zidah* tumači kao izgradnja crkve, Držihino bi *pisah se* impliciralo da Držiha kleše svoj dio natpisa prije nego što je Dobrovit sazidao crkvu. Gdje onda Držiha kleše natpis? Time je interpretacija događaja dovedena do apsurdna.

2. Da je natpis klesan sukcesivno.⁵⁹⁸

Budući da plauzibilnim djeluje redosljed opata u kojem najprije dolazi Držiha, potom Dobrovit, pojam *zidanja* koji referira na izgradnju crkve i natpis koji je plod jednog pothvata, a ne sukcesivnog doklesavanja, slijedi da Držihino *pisah se* ne upućuje na klesanje pismena

⁵⁹⁸ Ovu je situaciju moguće izbjeći jedino ako se zagovara da Držiha dolazi poslije Dobrovita. Time bi se vremenski slijed unutar natpisa tretirao kao inverzan. Držiha je tada shvaćen kao najmlađi opat, odnosno zadnji opat koji zapisujući odaje zasluge svome predniku koji je sagradio crkvu. Izniman problem takva stajališta proizlazi iz toga što je tada nemoguće objasniti zbog čega Držiha Dobrovitovu naraciju stavlja u prvo lice jednine. Ovakva interpretacija, da je Držiha kasniji opat, ne čini se vjerojatnom.

po pluteju, nego na Držihin zapis u samostanskoj knjizi. Riječ je o knjizi koja će poslije autoru operativnog predloška poslužiti kao izvorno pisano svjedočanstvo za izradu predloška. S obzirom na vremensku odrednicu *v dni svoe*, Držihin je zapis u samostanskoj knjizi sasvim sigurno nastao nakon 1089., s naznakom da je vremensko razdoblje između 1089. i Držihina pisanja u samostansku knjigu ipak značajnije.

9.8.10. Lenta vremena i elementarna matematika

Situacija je, dakle, ovakva. Natpis s Baščanske ploče datiran je na prijelaz 11. u 12. stoljeće. Uvriježeni termin je *oko godine 1100*. Zvonimiro darivanje moralo se dogoditi za njegova kraljevanja između 1075. i 1089. godine. Držihin zapis o darivanju u neku od samostanskih knjiga događa se svakako nakon 1089., uz napomenu da je vremenska distanca vjerojatno značajna. Dakle, između Zvonimirove smrti i nastanka inicijalnog predloška, zapisa u samostanskoj knjizi, postoji značajna vremenska distanca. Nakon Držihina pisanja treba se dogoditi smjena opata. Opatom treba postati Dobrovit. Pritom ništa ne upućuje na to da Dobrovit dolazi neposredno nakon Držihe. Dobrovit će u neko vrijeme svoga opatovanja početi zidati crkvu⁵⁹⁹ te će po završetku zidanja, prema prihvaćenoj hipotezi, u pluteje podno lozice dati uklesati glagoljski natpis. Iz svega rečenog slijedi da se, prema aktualnoj znanstveno prihvaćenoj hipotezi o dataciji natpisa s Baščanske ploče, u svega desetak dogodio Držihin zapis o darivanju u samostanskoj knjizi, smjena opata, izgradnja crkve i klesanje natpisa. Pritom interpretacija koja ide u smjeru da su se svi ti događaji doista i dogodili u tako kratkom vremenskom intervalu, treba ponuditi i nekoliko dodatnih objašnjenja. Potrebno je pobliže iznijeti razloge na osnovi kojih se zaključuje da je autor natpisa upravo Dobrovit, opat koji se spominje na polovici natpisa. Potrebno je pobliže razjasniti stvar s paleografskom heterogenošću natpisa, odnosno objasniti zbog čega se paleografska heterogenost ne treba interpretirati kao pokazatelj vremenske distance između dvaju opata. Potrebno je razjasniti zbog čega autor natpisa, prema aktualnoj hipotezi opat Dobrovit, upotrebljava dva različita znaka za poluglas. Potrebno je barem pokušati objasniti zbog čega Dobrovit stavlja Držihin dio u prvo lice jednine, a potrebno je i nešto učiniti s *az opat* koji se nalazi na Jurandvorskom

⁵⁹⁹ Zna se da Dobrovit zida crkvu. Međutim, ne postoji nikakva potvrda o vremenu početka zidanja. Dobrovit je mogao započeti s radovima odmah nakon što je postao samostanskim opatom, a možda su radovi započeli i poslije.

ulomku I. Ako je Dobrovit autor natpisa, tko je onda taj treći opat s desnog pluteja. To su neka od temeljnih pitanja koja treba objasniti želi li se zagovarati ova krajnje nesigurna atribucija autorstva nad natpisom s Bašćanske ploče opatu Dobrovitu, odnosno želi li se i dalje zagovarati datacija natpisa *oko 1100*.

Ovome treba pridodati da je plauzibilnost aktualne znanstvene hipoteze o dataciji i autorstvu nad natpisom s Bašćanske ploče temeljena na nemalom broju pretpostavki za koje nije moguće pronaći nikakvo opravdanje u natpisnom sadržaju ili širem interpretativnom kontekstu. Treba pretpostaviti da je:

- opat Držiha svjedok darivanju, odnosno daroprimateľj
- da njegovo *pisanje* referira na klesanje natpisa, a ne na zapis u samostanskoj knjizi
- da je natpis nastao sukcesivno, a ne odjedanput
- da je opat koji će naslijediti Držihu upravo Dobrovit
- da Dobrovit ne gradi crkvu sv. Lucije, nego ju obnavlja.

Sadržaj natpisa ne daje niti jedan razlog koji opravdava bilo koju od pet navedenih pretpostavki. Što je, uostalom, i izneseno.

9.8.11. Tko može biti autor natpisa?

Izložena promišljanja idu u smjeru da i opat Dobrovit i opat Držiha imaju sličan status. Oni su autori zapisa u samostanskoj knjizi, ili knjigama, a s izradom natpisa nemaju nikakve veze. Zapisi dvojice opata u samostanskoj knjizi služe autoru natpisa kao inicijalni predložak za izradu operativnog predloška prema kojem će se klesati natpis. Jedina činjenica koja je priječila takav zaključak jest ona koju je iznio Branko Fučić temeljem svojeg arhitektonskog argumenta o istodobnosti podizanja septuma i crkvenih zidova, Argumentu se kao samorazumljiv dodavao aneks da je i sam natpis urađen istodobno s podizanjem septuma i izgradnjom crkve. Dakle, sada kada je predmetni argument nanovo promišljen i kada je dokazano da spomenuti aneks ne slijedi iz Fučićevih isključivo arhitektonskih premisa, a pritom uvažavajući i druge činjenice koje su ovom disertacijom iznesene: u prvom redu da je kameni plutej u crkvi sv. Lucije reupotrijebljen, da na njemu egzistiraju dva kulturna sloja, da paleografska heterogenost natpisa ne upućuje na njegov sukcesivni nastanak, ali upućuje na značajnu vremensku distancu između Držihina i Dobrovitova zapisa u samostanskoj knjizi, slijedi da je opravdano zaključiti da Dobrovit – opat koji gradi crkvu, nije autor natpisa. Autor

operativnog predloška i natpisa dolazi nakon Dobrovitova vremena. Autor natpisa vremenski dolazi nakon spomenutih opata, a o njima i njihovu djelovanju, Držihinom i Dobrovitovom, saznaje iščitavajući kartular ili kakvu drugu samostansku knjigu, ili knjige.

Promišljanje o dataciji natpisa i činjenici da, prema prihvaćenoj hipotezi, između Zvonimirova vremena koje završava 1089. i nastanka natpisa oko 1100. ima tek nešto više od deset godina, treba biti temeljeno na razlikovanju četiri vremenska sloja koji upućuju na dataciju natpisa. Neki od tih slojeva stoje u relaciji sa samim natpisnim sadržajem, a neki s metodologijom izrade epigrafa, ali i činjenicom da se natpis nastavlja i na desnom pluteju. Prvi je vremenski sloj Zvonimirovo darivanje koje se dogodilo za njegova života, dakle do 1089. godine. Drugi je Držihin zapis o darivanju u samostanskoj knjizi koji se dogodio nakon Zvonimirove smrti. Treći je Dobrovitov zapis o zidanju crkve, također u samostanskoj knjizi, koji se, sudeći prema paleografskoj analizi i zastupljenosti latiničkih slova u Dobrovitovu zapisu, dogodio u značajnom vremenskom odmaku od Držihina zapisa, a sasvim sigurno nakon izgradnje ili rekonstrukcije crkve sv. Lucije. Četvrti je vremenski sloj vrijeme izrade operativnog predloška.

Arhitektonska analiza crkve sv. Lucije koju su ponudili Jurković i Vežić, današnju crkvu, a to je crkva koju Dobrovit zida i to bez obzira na to je li riječ o izgradnji ili dogradnji, datira na prijelaz 12. u 13. stoljeće, prema Jurkoviću, a prema Vežiću još kasnije, na prijelaz 13. u 14. stoljeće. Prema tome, Dobrovitov zapis o izgradnji crkve u samostanskoj knjizi, a riječ je o trećem vremenskom sloju, mora biti mlađi od datacije crkve na čiju izgradnju referira. Dakle, mora biti mlađi od datacije kasnoromaničke crkve. Ostaje otvoreno pitanje određivanja četvrtog vremenskog sloja, uz naznaku da postoje dvije reference za njegovo određivanje. Prva je datacija crkve, četvrti vremenski sloj nužno je mlađi od same crkve. Druga je očekivana progresija natpisne teme u relaciji s metodologijom izrade epigrafa i kvantitativnoj i kvalitativnoj (sadržajnoj) distribuciji grafema i natpisnog sadržaja na lijevom i desnom pluteju.

Uvažavajući pomnu organizaciju pismena na natpisnoj površini koju epigrafija nalaže jednako kao i činjenicu da je natpisna površina dvaju pluteja skoro identična, slijedi da se i na drugom pluteju nalazila slična kvantiteta kako grafema, tako i natpisnog sadržaja. Uviđajući da je tema Sv. Lucija i uvažavajući činjenicu da se na lijevom pluteju govori o dva iznimno značajna događaja za crkvu ili samostan sv. Lucije, a to je darivanje ledine i izgradnja crkve, očekivati je da je i desni plutej govorio o dva jednako značajna događaja za temu natpisa,

odnosno Sv. Luciju. Autor operativnog predloška, odnosno osoba koja kompilira i uređuje zapise iz samostanskih knjiga suvremenik je posljednjem događaju. Ta relacija govori o četvrtom vremenskom sloju. O trenutku u kojem nastaje operativni predložak.

Postavlja se pitanje o kojim bi to događajima moglo biti riječi na desnom pluteju. Uvažavajući temu natpisa, moguće je da je riječ o dogradnji zvonika, možda i dogradnji kapele.

10. Zaključak

Glagoljski natpisi, ponajviše oni u kamenu, uz svoj lapidarni sadržaj posjeduju i nesadržajne elemente pomoću kojih se može zaključiti nešto o minulom vremenu i minulom ljudskom djelovanju. Ova disertacija, uz uvažavanje svih zaključaka, teza i hipoteza koje su derivirani temeljem natpisnog sadržaja, predstavlja pokušaj deriviranja novih zaključaka koji nisu zasnovani na samom natpisnom sadržaju. Pritom je u prvom dijelu disertacije istraživački fokus bio na geografskoj i kronološkoj distribuciji glagoljskih natpisa, na poziciji postava tijekom njihova znanstvenog bilježenja, mediju u kojemu su nastali i dataciji. Tijekom analize i promišljanja o nesadržajnim elementima glagoljskih natpisa bitno je uočiti da se predmetni elementi interpretiraju ovisno o frekvenciji pojavljivanja istraživane varijable. Nesadržajna se obilježja ne mogu iščitati, jedino se mogu kvantificirati – pobrojati. Upravo s tim ciljem, s ciljem jasne i precizne prezentacije natpisne produkcije na kvarnerskim otocima, izrađen je korpus. Također, uputno je spomenuti da je postojeći korpus ovom disertacijom uvećan za tri natpisa i jedan grafit koji znanstvenoj javnosti nisu bila poznata u vremenu pisanja ove disertacije.

Koristeći se korpusom kao historijskim vrelom postalo je moguće ponuditi aproksimativnu simulaciju domene učinjenih glagoljskih natpisa tijekom cjelokupne glagoljaške povijesti Kvarnera. Time je postalo mogućim komparirati tu domenu natpisa s domenom natpisa koje je znanost do današnjeg dana zabilježila. Drugim riječima, postalo je mogućim ponuditi opravdan i na argumentima zasnovan odgovor na pitanje treba li ukupnu glagoljaško natpisnu baštinu koju je znanost zabilježila na kvarnerskim otocima razumjeti kao prah i prašinu tisućljetne glagoljaške natpisne produkcije na Kvarneru ili kao kapitalni ulov. Zaključeno je da nije riječ o kapitalnom ulovu.

Uspostavljena je i veza između kvantitativnih vrijednosti natpisa zabilježenih na izvornim i sekundarnim pozicijama postava, s jedne, i arhitektonske dinamike unutar same urbane cjeline, s druge strane.⁶⁰⁰ Elaborirana je vjerojatnost za znanstveno bilježenje glagoljskih natpisa i objašnjeno na koji način ona drastično varira ovisno o mediju izrade i poziciji postava glagoljskih natpisa.⁶⁰¹ Značajan dio prvog dijela disertacije usmjeren je na elaboraciju

⁶⁰⁰ Pod pojmom arhitektonske dinamike razumijeva se dinamika konstrukcije i dekonstrukcije kamenih arhitektonskih objekata u urbanim cjelinama.

⁶⁰¹ Misli se na izvornu ili sekundarnu poziciju postava.

razlike između klasifikacije istraživanih vrijednosti i interpretacije tih vrijednosti u kontekstu historijskog vrela.

Prvi dio disertacije ponudio je nov pristup u istraživanju glagoljskih natpisa formirajući pritom novi entitet – korpus. Izloženi modusi interpretacije korpusa u osnovi su interdisciplinarni. Budući da se istraživač pri interpretaciji korpusa služi kvantitetama, omjerima i vjerojatnostima, za daljnju progresiju istraživanja temeljenu na podatkovnoj vrijednosti korpusa iznimno bi korisno, ako ne i nužno, bilo sudjelovanje matematičara. Formiranjem i interpretacijom korpusa zaključen je prvi dio disertacije.

Drugi dio disertacije bavi se najznačajnijim glagoljskim natpisom, nacionalnim simbolom i identitetnom odrednicom hrvatstva, natpisom s Bašćanske ploče. Natpisu s Bašćanske ploče pristupljeno je kroz vremenski dug i kvantitetom pisane riječi obilan historijat istraživanja. Uputno je naznačiti da u drugom dijelu disertacije nije prezentirana niti jedna nova činjenica o samom natpisu, nego se analizom i kritičkim mišljenjem propitala i istražila međusobna koherencija tvrdnji unutar historijata istraživanja, odnosno unutar aktualne znanstvene hipoteze o dataciji i autorstvu natpisa. Derivirane su logičke posljedice koje slijede iz prihvaćenih teza ili činjenica. Jednako kao u prvom, i u drugom su dijelu disertacije korišteni nesadržajni elementi koji se nalaze na Bašćanskoj ploči, a koji se mogu interpretirati kao vrelo. U prvom redu postojanje pera na lijevoj bočnoj plohi, organizacija prednje plohe pomoću zakonitosti zlatnog reza, centriranje natpisa na natpisnoj površini i izrada dekorativne lozice na samom lijevom kraju ploče.

U tom kontekstu, ovim je radom dokazano da plutej na kojem je uklesan natpis nije izvorno rađen za crkvu sv. Lucije, nego je u njoj reupotrijebljen. Analizi je podvrgnut argument Branka Fučića o istodobnosti izgradnje crkve i podizanja septuma i dokazano je da je tek dijelom plauzibilan, odnosno da mu je pod okriljem neprecizne terminologije argumentu pridodan svojevrstan aneks koji nije niti logički valjan, niti istinit. Ponuđen je i sasvim nov argument koji dodatno potkrepljuje tvrdnju da na natpisnoj površini koegzistiraju dva kulturna sloja: lozica i glagoljski natpis.

Disertacijom je zahvaćeno i promišljanje o metodologiji izrade natpisa te ukazano na to da kada se govori o natpisu s Bašćanske ploče, treba imati na umu da je natpis imao dva predložila: inicijalni i operativni predložak, te je putem te specifičnosti u metodologiji izrade natpisa s Bašćanske ploče razjašnjena i paleografska heterogenost samog natpisnog teksta. Cjelokupna argumentacijska linija koja je iznesena u drugom dijelu disertacije dovodi do

zaključka da se natpis s Bašćanske ploče ne može datirati na prijelaz 11. u 12. stoljeće kao što to zagovara prihvaćena znanstvena hipoteza. Natpis je mlađi.

Literatura

Badurina, Anđelko, ur. *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. V. izdanje. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006.

Barada, Miho. *Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu*. Zagreb: Djela JAZU, 1952.

Bogović, Mile. „Otočac Bašćanske ploče“. U: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić, Anton Bozanić, Milan Radić, Josip Žgaljić, 227-247. Baška: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica općine Baška (Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36), 2000.

Bogović, Mile. „Okolnosti pojave i razvoja glagoljice na hrvatskom području do 1248. godine“. Zbornik radova *Glagoljica i hrvatski glagolizam* Uredili: Marija – Ana Durrigl, Milan Mihaljević, Franjo Velčić (2004): 247-260.

Bogović, Mile. *Hrvatsko glagoljsko tisućljeće*. Senj: Senjsko muzejsko društvo, Gradski muzej Senj, 1998.

Bolonić, Mihovil. „Stoljetne veze krčkih i senjskih glagoljaša“. *Senjski zbornik* vol VI, br. 1 (prosinac 1975): 81-100.

Bolonić, Mihovil. „Ekonomsko i socijalno stanje krčkih glagoljaša“. *Bogoslovska smotra* vol. 45, br. 1 (1975): 97-116.

Bolonić, Mihovil. „Stoljetne veze krčkih i senjskih glagoljaša“. *Senjski zbornik* sv. 6 (1975): 81-140.

Bolonić, Mihovil. *Parčićeva tiskara u Glavotoku*. Rijeka: Pododbor Matice hrvatske u Rijeci, 1965.

Bolonić, Mihovil. *Otok Krk kolijevka glagoljice*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1980.

Bolonić, Mihovil i Ivan Žic Rokov. *Otok Krk kroz vijekove*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002.

Bonifačić, Nikola Rožin. „Zidine Zvanimirova i Bašćanska ploča“. *Krčki zbornik* sv. I (1970): 181-200.

Bonifačić, Nikola Rožin. „Darovnica kralja Zvonimira opatiji sv. Lucije kod Baške na otoku Krku“. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* knj. 45 (1971): 137-155.

Bratulić, Josip. „Školovanje i obrazovanje glagoljaša“ *Senjski zbornik* vol. 41 (2014): 461-464.

Bratulić, Josip. „O čitanju Bašćanske ploče“. *Istra* god. 16, br. 1-2 (1978): 28-36.

Bulić, Frano i Lovre Katić. *Stopama hrvatskih narodnih vladara. Povijesne šetnje po zadužbinama hrvatskih knezova i kraljeva sa slikama: Krk*. Zagreb, Jeronimska knjižnica, 1929.

Chevalier, Jean i Alain Gheerbrant. *Rječnik simbola*. Zagreb: Zakladni zavod Matice hrvatske, 1983.

Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski državni arhiv, 1998.

Crnčić, Ivan. „Krčke starine: B. Hrvatski napisi“. *Književnik, časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti* II (1865): 8-20.

Crnčić, Ivan. „Još oble glagolice na Krčkom otoku“. *Starine* VII, (1875): 1-12.

Crnčić, Ivan. „Još o glagolskom napisu u crkvi sv. Lucije u drazi bašćanskoj“. *Starine* XX, (1888): 33-49.

Čunčić, Marica. „Što je opat Držiha naučio od opata Maja“. U: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić, Anton Bozanić, Milan Radić, Josip Žgaljić, 257-269. Baška: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica općine Baška (Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36), 2000.

Damjanović, Stjepan. „Rezultati i perspektive istraživanja jezika Bašćanske ploče“. U: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić, Anton Bozanić, Milan Radić, Josip Žgaljić, 57-67. Baška: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica općine Baška (Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36), 2000.

Damjanović, Stjepan. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Zagreb: Matica hrvatska, 2008.

Damjanović, Stjepan. *Slovo iskona. Staroslavenska / starohrvatska čitanka*. Zagreb: Matica hrvatska, 2002.

Damjanović, Stjepan. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2005.

Damjanović, Stjepan. *Staroslavenski glasovi i oblici*. Zagreb: Jadranka Filipović, 1995.

Damjanović, Stjepan. *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984.

Damjanović, Stjepan. *Jedanaest stoljeća nezaborava*. Osijek – Zagreb: Izdavački centar „Revija“, Međunarodni slavistički centar Republike Hrvatske, 1991.

Deković, Darko. „Novi doprinos čitanju Bašćanske ploče“. *Rijeka* god. X, sv. 2 (2005): 185-198.

Deželić, Mladen. „Bašćanska ploča i njeno konzerviranje“. *Ljetopis Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* za godine 1941/1943, knj. 54 (1943): 152-158.

Dorčić, Vinko. „Svjedočanstvo Bašćanske ploče“. *Marulić – hrvatska književna revija* god. IV, br. 1 (ožujak 1971): 55-57.

Dorčić, Vinko. „Mjeto gdje je nađena Bašćanska ploča“. *Istarska danica* 1980 (1980): 78-80.

Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture (Zagreb: Školska knjiga, 1980), s. v. „Bašćanska ploča“.

Enciklopedija Jugoslavije, sv. 1 (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1955), s. v. „Bašćanska ploča“.

Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1980), s. v. „Bašćanska ploča“.

Enciklopedija leksikografskog zavoda, sv. I (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1966), s.v. „Bašćanska ploča“.

Enciklopedija likovnih umjetnosti, sv. 1 (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1959), s. v. „Bašćanska ploča“.

Encyclopaedia Britannica, Vol. V (Chicago-London-Toronto-Geneva-Sydney-Tokyo-Manila-Seoul-Johannesburg, 1975), s. v. „Krk/Bašćanska ploča/Baška Tablet“.

Fučić, Branko. *Glagoljski natpisi*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1982.

Fučić, Branko. „Glagoljski natpisi. Dopune 1, 2, 3, 4, 5, 6“. *Slovo* sv. 38 (1988): 63-73.

Fučić, Branko. „Bašćanska ploča kao arheološki predmet“. *Slovo* sv. 6-8 (1957): 247-262.

Fučić, Branko. „Tragom starih spomenika – Bašćanska ploča“. *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU* god. V, br. 1 (1957): 1-8.

Fučić, Branko. „Izvještaj o radovima u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku godine 1955. i 1957“. *Ljetopis JAZU* za godinu 1957, knjiga 64 (1960): 168-200.

Fučić, Branko. „Jurandvorski ulomci“. *Krčki zbornik* sv. 3 (1971): 157-175.

Fučić, Branko. „Najstariji hrvatski glagoljski natpisi“. *Slovo* sv. 21 (1971): 227-254.

Fučić, Branko. „Najstariji glagoljski natpisi“. *Istarska danica* 1972(1971): 117-120.

Fučić, Branko. „Senjska ploča“. *Senjski zbornik* god. V, V (1973): 121-132.

Fučić, Branko. „Arhivski podatak o Bašćanskoj ploči“. *Ljetopis JAZU za godinu 1973. i 1974.* knj. 78 (1978): 573-576.

Fučić, Branko. „Glagoljski lapidarij“. *Istarska danica* 1988 (1987/1988): 91-97.

Galović, Tomislav. *O Dubašnici i njezinim ljudima. Prinosi za povijest dubašljanskoga kraja na otoku Krku*. Krk, Rijeka: Povijesno društvo otoka Krka / Adamić, 2004.

Galović, Tomislav. „Senjska ploča II“ *Senjski zbornik* br. 42-43 (2015-2016): 327-340.

Gattin, Nenad i Mladen Pejaković. *Starohrvatska sakralna arhitektura*. II neizmijenjeno izdanje, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Nakladni zavod matice hrvatske, 1988.

Goldstein, Ivo. *Hrvatski rani srednji vijek*. Zagreb: Novi liber, 1995.

Goldstein, Ivo. „Neka obilježja društvenog razvoja u Zvonimirovo doba“. U: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić, Anton Bozanić, Milan Radić, Josip Žgaljić, 69-77. Baška: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica općine Baška (Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36), 2000.

Gulin, Ante. „Srednjovjekovni stolni i zborni kaptoli na Krku“. U: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić, Anton Bozanić, Milan Radić, Josip Žgaljić, 299-309. Baška: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica općine Baška (Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36), 2000.

Hamm, Josip. „Datiranje glagoljskih tekstova“. *Radovi staroslavenskog instituta* knjiga 1 (1952): 5-72.

Horvat, Josip. *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*. Zagreb: Naklada Fran, 2006.

Hrvatska enciklopedija, sv. II (Zagreb: Naklada hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1941), s. v. „Bašćanska ploča“.

Hrvatska enciklopedija, (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1999), s. v. „Bašćanska ploča“.

Imamović, Enver. *Povijesno arheološki vodič po Osoru*. Sarajevo: autor, 1979.

Ivšić, Stjepan. „Bašćanska ploča“. *Omladina* god. XXIII, br. 4 (1940): 73-75.

Japundžić, Marko. *Tragom hrvatskoga glagolizma*. Zagreb: Provincijati franjevac trećoredaca, Kršćanska sadašnjost, 1995.

Jelić, Lucas. *Fontes historici liturgiae glagolito – romanae a XIII ad XIX saeculum*. Krk: Kurykta, 1906.

Jugoslavenski književni leksikon (Novi Sad: Matica srpska, 1971), s. v. „Bašćanska ploča“.

Jurković, Miljenko. „Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima“. Dok. dis., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1990.

Katić, Lovre. *Pregled povijesti Hrvata*. Zagreb: Matica hrvatska, 1938.

Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1971.

Klaić, Nada. „Nekoliko napomena o Bašćanskoj ploči (U povodu priloga M. Moguša, riječ dvije o Bašćanskoj ploči, „Kolo“, 4, 1967)“. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* god. 15, br 1-2 (1969): 1-14.

Klaić, Nada. „Još jednom o Bašćanskoj ploči kao izvoru za vladanje kralja Zvonimira“. *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* sv. XXIV (1981): 287-297.

Klaić, Vjekoslav. *Krčki knezovi Frankapani*. Zagreb: Matica hrvatska, 1901.

Kniewald, Dragutin. „Bašćanska ploča u Zagrebu“. *Bogoslovska smotra* god. XXII, br 4 (1934): 383-389.

Kukuljević, Ivan Sakcinski. *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine: Krk i Rab*. Zagreb: Narodna tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja, 1857.

Kulundžić, Zvonimir. *Knjiga o knjizi. Historija pisama, materijala i instrumenata za pisanje*. Zagreb: Školska knjiga, 1951.

Mahulja, Ivan. *Rječnik omišaljskoga govora*. Rijeka: Riječki nakladni zavod; Omišalj: Općina Omišalj, 2006.

Marasović, Tomislav. *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*. Split: Biblioteka znanstvenih djela / Književni krug: 1994.

Margetić, Lujo. *Bašćanska ploča*. (2. dopunjeno izdanje) Rijeka: Povijesno društvo Rijeka, 2000.

Margetić, Lujo. „Neka pitanja iz starije povijesti sjevernog Jadrana“ *Croatica christiana periodica* god. XXV, br. 48. (2001): 1-54.

Milčetić, Ivan. „Arheologično – istorične crtice s hrvatskih otoka“. *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu* vol. 6, br. 1 (1884): 18-28, 50-55, 80-85, 105-116.

Mohorovičić, Andre i Petar Strčić, ur. *Bašćanska ploča I*. Zagreb: JAZU; Krk: Povijesno društvo otoka Krka; Rijeka: Povijesno društvo Rijeka, 1988.

Mohorovičić, Andre i Petar Strčić, ur. *Bašćanska ploča II*. Zagreb: JAZU; Krk: Povijesno društvo otoka Krka; Rijeka: Povijesno društvo Rijeka, 1988.

Moguš, Milan. „Riječ dvije o Bašćanskoj ploči“. *Kolo* god. V, 4 (1967): 322-326.

Moguš, Milan. „Kako pročitati Bašćansku ploču“. *Senjski zbornik* sv. 37 (2010): 33-44.

Nazor, Anica. *Knjiga o hrvatskoj glagoljici „Ja slovo znajući govorim“*. Zagreb: Erasmus naklada, 2008.

Ostojić, Ivan. *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*. Split/Tkon: Benediktinski priorat: 1963.

Paun, Milan i Mateo Žagar. „Slavonski glagoljski natpisi“. U: *Glagoljica i hrvatski glagolizam*, uredili: Marija – Ana Durrigl, Milan Mihaljević, Franjo Velčić (2004): 271-284.

Pejaković, Mladen. „Sunce – kalendar - crkva“. U: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić, Anton Bozanić, Milan Radić, Josip Žgaljić, 133-146. Baška: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica općine Baška (Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36), 2000.

Petris, Josip Antun. *Nike uspomene starinske*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku; Rijeka: Glosa, 2010.

Piteša, Ante. *Ranosrednjovjekovni kameni spomenici u Arheološkome muzeju u Splitu*. Split: Arheološki muzej u Splitu, 2012.

Pravna enciklopedija (Beograd: Savremena administracija Beograd, 1979), s. v. „Bašćanska ploča“.

Premuda, Vinko. „Još oble glagolice na Kvarneru ili o valunskoj ploči“. *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1912* (1913): 70-72.

Premuda, Vinko. „Osvrt na djela o glagolici: 3. Hrvatski glagolski napisi“. *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1912* (1913): 119-120.

Rački, Franjo. „Glagoljski nadpis na ploči u crkvi sv. Lucije, kod nove Baške na otoku Krku“. *Neven* god. VII, br. 16 i br. 17 (srpanj 1858): 251-252, 266-268.

Rački, Franjo. „Staro-hrvatski glagolski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku“. *Starine* VII, (1875): 130-163.

Radić, Nikola. „Izgubljeni i pronađeni glagoljski natpis u Dubašnici na otoku Krku“. *Slovo* sv. 61 (2011): 393-394.

Runje, Petar. *Školovanje glagoljaša*. Ogulin: Matica hrvatska, 2003.

Sambunjak, Slavomir. *Gramatofija Konstantina Filozofa Solunskoga: Hipoteza o postanku i značenju glagoljice*. Zagreb: Demetra, 1998.

Sambunjak, Slavomir. *Libar glagoljaša Don Antona od Silbe*. Zagreb: Demetra, 2004.

Skok, Petar. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. Zagreb: Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1950.

Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971.

Smiljanić, Franjo. *Studije o srednjovjekovnim slavenskim/hrvatskim institucijama Zadar*: Posebna izdanja Odjela za povijest Sveučilišta u Zadru, 2010.

Stamać, Ante. „Bašćanska ploča kao književno djelo“. *Croatica* XVIII, br. 26/27/28 (1987): 17-27.

Starac, Ranko. „Osnovni rezultati arheoloških istraživanja opatije sv. Lucije“. U: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić, Anton Bozanić, Milan Radić, Josip Žgaljić, 89-104. Baška: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica općine Baška (Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36), 2000.

Strčić, Mirjana. „Noviji prilozi o Bašćanskoj ploči“. *Dometi* god. 11, br. 12 (1978): 114-121.

Strčić, Petar, ur. *900 godina Bašćanske ploče*. Baška: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica općine Baška (Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36), 2000.

Strčić, Petar. „Otok Krk u doba Bašćanske ploče“. U: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić, Anton Bozanić, Milan Radić, Josip Žgaljić, 37-56. Baška: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica općine Baška (Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36), 2000.

Strohal, Rudolf. „Glagolski napis u crkvi sv. Lucije kod Baške na otoku Krku“. *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva* sv. XII (1912): 1-4.

Šagi-Bunić, Tomislav. *Ali drugog puta nema. Uvod u misao drugog vatikanskog koncila*. II izdanje Zagreb: Kršćanska sadašnjost 1986.

Šanjek, Franjo. „Grgurovska obnova u Zvonimirovoj Hrvatskoj“. U: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić, Anton Bozanić, Milan Radić, Josip Žgaljić, 79-87. Baška: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica općine Baška (Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36), 2000.

Šanjek, Franjo. *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991.

Šišić, Ferdo. *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990.

Štefanić, Vjekoslav. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije, I. dio*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1969.

Štefanić, Vjekoslav. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije, II. dio*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1970.

Štefanić, Vjekoslav. *Glagoljski rukopisi otoka Krka*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1960.

Štefanić, Vjekoslav. „Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku“. *Croatia sacra* god. VI, br. 11-12 (1936): 1-11.

Štefanić, Vjekoslav. „Prvobitno slavensko pismo i najstarija glagoljska epigrafika“. *Slovo* sv. 18-19 (1969): 1-40.

Težak, Stjepko. „O poštokavljanju mjesnih imena i prezimena“. *Jezik* god. XXII, br. 1 (1974): 18.

Velčić, Franjo. „Poliptih sv. Lucije – likovni prikaz i njegovo značenje“. U: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić, Anton Bozanić, Milan Radić, Josip Žgaljić, 123-131. Baška: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica općine Baška (Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36), 2000.

Vežić, Pavuša. „Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Jurandvoru“. U: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić, Anton Bozanić, Milan Radić, Josip Žgaljić, 165-185. Baška: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica općine Baška (Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36), 2000.

Vežić, Pavuša. „Plutej s likom vladara iz krstionice u Splitu“. *Radovi instituta za povijest umjetnosti* br. 25 (2001): 7-16.

Vince, Zlatko. „Od Bašćanske ploče do Kačića i Reljkovića“. *Forum* god. 15, knj. 32, br. 10-11 (listopad-studenj 1976): 781-838.

Vrbnički statut, 1388 – 1850. Prema čitanju Črnčić-Rački-Štefić. Prevod s tal. i lat. prof. Šime Jurić. Priredio Stjepan Štefić (Zagreb, 1983). Općina Vrbnik, 2008.

Žagar, Mateo. „Ortografija natpisa Bašćanske ploče“. U: *900 godina Bašćanske ploče*, ur. Petar Strčić, Anton Bozanić, Milan Radić, Josip Žgaljić, 211-225. Baška: Primorsko-goranska županija, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica općine Baška (Krčki zbornik, sv. 42, posebno izdanje 36), 2000.

Žagar, Mateo. *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Povijesno društvo otoka Krka, Matica hrvatska, 1997.

Žagar, Mateo. *Uvod u glagoljsku paleografiju*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2013.

Žic, Ivan. *Vrbnik na otoku Krku. Narodni život i običaji*. pretisak Rijeka – Zagreb – Krk: Adamić – Institut za etnologiju i folkloristiku – Povijesno društvo otoka Krka, 2001.

Žic, Ivan i Mihovil Bolonić. „Popis arhiva stolnog kaptola u Krku“. *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* sv. 17 (1972): 289-296.

Sažetak

Rad *Kvarnerski glagoljski spomenici kao historijsko vrelo* na sustavan način analizira i klasificira sve glagoljske natpise koje je znanost zabilježila na kvarnerskim otocima: Krku, Cresu, Lošinju, Rabu, Olibu, Silbi i Unijama. Također, rad nudi sintezu relevantnih vrijednosti odnosno istraživanih varijabli, te je time formiran i prezentiran korpus kvarnerskih glagoljskih natpisa. Time je formiran novi entitet čija se informacijska vrijednost inetrpretira u kontekstu historijskog vrela. Značajan dio informacijske vrijednosti korpusa postavljen je na analizu nesadržajnih elemenata (elemenata nezavisnih od sadržaja natpisa) kao što su pozicija postava, medij, cjelovitost natpisa, datacija itd. Poseban naglasak stavljen je na metodologiju obrade podataka, prvenstveno distinkciju između klasifikacije podataka i njihove interpretacije u kontekstu historijskog vrela. Radom se pronalazi nov način sagledavanja i korištenja informacijskih vrijednosti koje glagoljski natpisi istraživaču otkrivaju, a koje, do sada, nisu bile predmetom promišljanja istraživača.

Drugi dio disertacije bavi se revizijom historijata istraživanja najznačajnijeg glagoljskog natpisa – natpisa s Bašćanske ploče. Natpis s bašćanske ploče ujedno predstavlja i najznačajnije historijsko vrelo unutar cjelokupne domene glagoljskih natpisa. U disertaciji se dokazuje da na Bašćanskoj ploči postoje dva kulturna sloja: dekorativna lozica i glagoljski natpis, također ukazuje se na problem s plauzibilnošću Fučićevog arhitektonskog argumenta čiji zaključak nalaže da su izrada natpisa s Bašćanske ploče i gradnja crkve istodobni procesi koji se datiraju na kraj 11. ili početak 12. stoljeća. Cjelokupna argumentacijska linija koja se disertacijom izlaže nalaže da se glagoljski natpis s Bašćanske ploče ne smije datirati na prijelaz 11. u 12. stoljeće i sukladno tomu da je autorstvo nad natpisom također krivo atribuirano Dobrovitu – opatu koji gradi crkvu.

Disertacijom se propituju dvije zadane hipoteze. U prvom dijelu se potvrđuje da korpus, shvaćen kao sinteza podataka na razini cjelokupne domene istraživanja, predstavlja spoznajni alat odnosno historijsko vrelo. U drugom dijelu hipoteza glasi: Temeljem saznanja, podataka i zaključaka o Bašćanskoj ploči i njenom glagoljskom natpisu nije moguće datirati glagoljski natpis na prijelaz 11. u 12. stoljeće. Obje hipoteze su potvrđene.

Ključne riječi: glagoljski natpis, glagoljski grafit, Bašćanska ploča, Krčki natpis, korpus glagoljskih natpisa i grafita, Kvarner, vrbničko kolo.

Summary

The thesis *Glagolitic Monuments of Kvarner Bay as a Historical Source* systematically analyses all Glagolitic inscriptions known to science that originate from the Kvarner islands: Krk, Cres, Lošinj, Rab, Olib, Silba and Unije. The work offers a synthesis of the variables examined, thus forming and presenting the corpus of the Kvarner Glagolitic inscriptions, and therefore forming a new entity – one whose informational value is interpreted in the context of it being a historical source. A significant part of the informational value of the corpus has been based on the analysis of the *non-content related* elements (elements which are independent of the content of the inscription) such as the disposition of the monument within the architecture, the medium, the entirety, the overall integrity of the inscription, dating, etc. Special attention has been given to the methodology of the processing of the data, above all – the distinction between the classification of the data and its interpretation in the context of a historical source. The thesis ensures a new way of reviewing and using the informational values revealed through the corpus of Glagolitic inscriptions, which until now were not considered in a scientific manner.

The second part of the dissertation is a re-examination of the previous scientific research conducted on the most important Glagolitic inscription – the Baška Tablet. The inscription on the Baška Tablet is the most important historical source within the domain of Glagolitic inscriptions. The dissertation gives strong arguments on the presence of two cultural layers on the Baška Tablet: the first being the decorative vine and the second being the Glagolitic inscription. Furthermore, the problem with the plausibility of Fučić's architectural argument is underlined. This argument concludes that the Baška Tablet and the Church of Saint Lucy are mutually dated circa 1100. The complete argumentation throughout the dissertation states that the Baška Tablet can not be dated to the transition from the eleventh to the twelfth century, implying that the inscription is younger, and it also demonstrates the weak historical reference according to which the authorship of the inscription is attributed to Dobrovit, the abbot who had the church constructed.

The dissertation aims to question two hypotheses. The first is the confirmation that the corpus, taken as a synthesis of the data on an entire level of research, is a cognitive tool, i.e. a historical source. The second hypothesis is that on the basis of the knowledge and data

gathered and conclusions made on the subject of the Baška Tablet and its Glagolitic inscription, it is not possible to date this monument to the transition from the eleventh to the twelfth century. Both hypotheses have been confirmed.

Key words: Glagolitic inscription, Glagolitic graffiti, The Baška Tablet, Krk's inscription, the corpus of Glagolitic inscriptions, Kvarner Bay, Vrbnik's Wheel.

Prilog 1: Transkripcija natpisa i grafita od rednog broja 1. do 144.

R. br. Transkripcija

1. V ime Oca i Sina i Svetago duha. Az opat Držiha pisah se o ledině juže da Zvanimir, kralj hrvatskij v dni svoje v Svetuju Luciju i svedomi: župan Desimira Krbavě, Mratin v Licě, Pribineža posl Vinodolě, Jakov v otocě. Da iže to poreče, klni j Bog i 12 apostola i 4 evanjesti i svetaja Lucija, amen. Da iže sdě živet, moli za nje Boga. Az opat Dobrovit zdah crčkav siju i svojeju bratiju s devetiju v dni kneza Kosmata obladajućago vsu Krajinu. I běše v ti dni Mikula v Otočci s svetuju Luciju v jedino.
2. (križ) az o(pat)... prosih... u Zvnim... Luc...
3. h... vais... križ... vatsk... čta...
4. rak... Južž... bĭ
5. epo
6. Knez Ivan Frankapan, krčki i modruški i senjski 1469.
7. (Ovo je grob Pe)tra... i... ais... (nje)govih... ka...
8. V ime Hrstovo, amen. (Let Hrstovih) 1507, oktobra miseca. To zida pop Barko Papić svojim blagom, kapelan v criki svetoga Mihovila.
9. 1626 ... Kirinić i gastadi Ivan Masabranin i Ivan Maradinić.
10. 1634
11. 1748 (arapski broj) Ovi grob učini pop Miho Čubranić. Jereditad moga oca.
12. ...tebi G(ospodin?)i ki ...o(t,ž ili l) vi m(?)r
13. Jezus Marija. V ime gospodnje, amen. Let gospodnjih 1510. V to vreme bě svršena kapela ota plovana pra Šimuna i kaštalda popa Stipana i kapitula i pročaja.
14. 1555, prvi dan sektebra. Meštar Petar i Mihovil.
15. 1568
16. V ime Božje, amen. 1576, na dan 10. ijun tu criki svete Marije čini uzidati od fundamenta i dotati pop Ivan Jurešić i Manda hći Ivančica, oba skupa njih juspaternatus. Oćemo da bude va viki vikom, redom v red, od reda v rod ki budu njiju stranu najbližnji po rečenom gospodini Ivani i Mandi. I da budu ovi vsemu gospodari i da se ima guvernat po brašćini, a to kako se v ištrumentih uderži aliti po mandriguli

- i po urdini ki jesmo učinili.
17. 1578 bi učinjena ta fabrika pri plovani gospodini popi Ivani Jurešići.
 18. V ime Božje, amen. 1578 (va) vrime plovana popa Ivana Jurešića i sudca Lovrenca Mužinića i drugo leto sudca Ivana Agnušića i kaštalda Ivan Mihalić i kapitula pop 14, žakan 11 i ljudi malih i velih 7 sat 53 (tj. 753), ka fabrika jest učinjena te vse crikve i tuka vsega toga mesta kako njih crik, od njih blaga. Gospodin bog nas vsih pomiluj, amen. A to po meštrih Barići Vlahovići, Ivani Bogdanići z Vrbnika i Matiji Vlahovići z Dobrinja. Bi prekeršćena po gospodini biskupi Petri Bembi na dan...
 19. krizma, olej, maz
 20. 1602
 21. V ime Božje, amen. 1605, dan prvi ohtobra, pri plovani popi Ivani Jurešići i sudac: Barić Strčići, Ivani Feritići na drugo leto, i jinih prokraduri jest ta crik znova uzidana od fundamenta razvi kapeli vele po volji kapitula i vsega puka.
 22. 1725
 23. 1738
 24. 1595
 25. 1514 to učini meštar Ivan Sormilić
 26. Ovo je grob poštovanoga klera. Bi učinjen za plovana gospodina popa Ivana Milovčića 1600.
 27. 1674. na 15 sektembra pisah ja pre Martin Krainović, kurato, kada bi blagoslovljeni ovi oltar.
 28. Crikve s(vetoga) apolinara.
 29. 1700. pisah ja
 30. 1702. Ovo je raka Jurice Bogovića i eredi njegov. Petar(?) Bogović i svi njegovi.
 31. 1706. Ovo je raka mene Matija Vidinića, Ivana Mihovilića i Urse Zaprelke.
 32. Spomeni se da imaš umriti.
 33. 1724
 34. 1725, Mate Kraljić čini učiniti ovu puneštru od svoga u Svetoga Antona.
 35. Primi G(ospo)d žartvu ot ruku tvoeju vo hvalu i slavu imeni svoego va polzu našu i vsě je svetijě carkvi svoee. Pisah ja Pave Žgombić T... 12. maja 1...
 36. 1555. (arapskim brojkama) Hvala bogu p...
 37. Pisah ja Jure Kraljić.

38. Pisah ja Žakan Petar Žgombić.
39. 1753, miseca oktobra
40. 1710, pri popi Ivani Žilići i pri popi K(uzmi?)
41. R
42. 1522. To pisa fra Brne Bajčić.
43. Počtovani oče ministre. Njega udrate tih trista krati. Molimo vašu milost.
44. 1588 (arapski broj) ja fra Mikula Šigović.
45. 1601, ijuna na 20. Tad biše gvardijan Svete Marije Glavotok... Fra Stipan Saljanin...
46. 1638
47. 1669
48. 1702
49. V
50. Ž
51. A
52. M
53. B
54. E
55. T
56. Šć
57. K
58. Ovo je raka Frana Buića i redi pokojnoga Tona Milohnića.
59. I
60. Ĩ
61. ω
62. L
63. ...1722
64. 1738 (arapskim brojkama) ovo bi u(činjeno?)
65. 1791
66. HK
67. 1514 Jakov Malateštinić
68. 1573
69. 1711 ja pop Šimun Justinić učinih.

70. Se zida Maj opat i Radonja, Rugota, Dobroslav
71. 1868
72. *nepoznat sadržaj*
73. Domin Jelen, prvadnik
74. 1. Sveti Stanislav, 2. Božja groba, 3. Sveti Tomi apustola, 4. Sveti Agnije, 5. Sveti Viktorija, 6. Semiona Stlpnika, 7. 11 tisuće dev, 8. Sveti Marti, 9.-14. nečitko, 15. Sveti Aleksandra, 16. Sveti Većeslav, 17. Pangracije, 18. Sveti Simun i Juda, 19. Sveti Ožvada kralja, 20. Sveti Ludmili, 21. Sveti Mavricij, 22. Sveti Kuzma i Damjan, 23. Sveti Nerej, 24. Sveti Stanislav, 25. Sveti Ilija, 26. Svetije Doroti(ji) devi, 27. Svetije Margareti, 28. Svetije Klari devi... Moći p... va vrime plovana Meteja Vidića... vas... svetih moći.
75. Mešt(a)r S(i)n(o)ga
76. 1405, miseca ijuna bĕ delana ta ponestra za (gospodina?) Martina Gluška
77. V ime Božje, amen. Let Gospodnjih 1442. bi zidano to pročeli, a v to vrime biše državnici pop Petar i Dv...
78. V ime Božje, amen. 1476, ijuna, kada se poče zidat ta kaštel va vrime kneza Ivana i njega sina kneza Mikule.
79. Stipan opat, 1477, miseca oktobra dan drugi, kada učini.
80. Gospodin plovani Mikulica Antončić.
81. 1501. Pop Jure.
82. Dobre pomagaj
83. 1525. To je kapela ku čini učiniti pop Matij Vlčijić, plovani omišaljski.
84. 1530
85. pre M(atij) fra(nović) 1535
86. 1533. miseca marča po volji Božji i Blažene Dĕvi Marije i po guverni gospodina plovana Matija Vlčijića i Mikuli Antončića, kaštalda, i sudac ki bihu toga vrimena. I pomore ga činiti vas palk i brašćini ta zvonik. A učiniše ga meštri: meštar Pjero z Omišlja i meštar Andrij s Kotora. I bi svršen miseca maja 1536.
87. 15??
88. 1654
89. 1497, maja dan 26, činiše to kaštadi.
90. 1535 (arapski brojevi) P(op) Š(ime) Ju(ranić)

91. Isus Marija 1759, čini prvara pop Mate Maričić.
92. (Let gospodnih 1)340. prvo na... Žak(a)n... Mešt(a)r... 28 l(i)b(a)r
93. Leta 1347. čini su crčki prvad Marak i satnik Dminak na čast svetuju apostolu Petra i Pavla. A meštri su Prvan, Tomac, Taldi. Miseca ijuna 17 dan.
94. 1445. Mihovil meštar.
95. ... moga reda va viki
96. V ime Božje, amen. 1505. Tu crikvu učini domin Vid na čast Blažene Devi Marije, a meštri biše Marko, Ivan, Petar.
97. 1527. miseca maja. To su meštri ki zidaše ta zvonik: meštar Blaž Nerat i meštar Tomaš z Bribira, a va to vrime biše kaštal Tomaš Vitezić.
98. Sveta Marija 1538. i pročaja dušu ...
99. V ime Božje i Blažene Divi Marije, amen. Let Gospodnjih 1542. miseca maja dan 2. Tu kapelu Martina Bozanića žakan Barić, sin činih.
100. I(su)s Mariê l(et gospodnih) 1546 to e k(apela ku čini) z(i)dat Mar(tin Bozanić z)a svoe grih(i čini nega) sin pop B(arić i biše pomo)ćnik m(e)št(ar B)laž
101. (V IME BOŽJE) amen. (OVO JE GROB SUDCA?) Martina Bozanića (I NJEGOVA OS)tanka. 1550.
102. V ime Božje, amen. 1553. Ovu kapelu čini pop Martin Saganić, a meštri Anton i Matij Zidarići.
103. Va ime Božje, amen. 1565. To je grob kadi počiva telo popa Barića Bozanića, komu prihodi na 12. decembra. Na ta god imaju popi to telo ukropit.
104. MKLAHNŠGM
105. m(eštar) I(van)... B? ili P?
106. V ime Božje, amen. 1585, aprila dan 15. Ta dan bi početa ciki zidat. Na to vrime biše...
107. V ime Božje, amen. Let od Kristova rojstva 1592, jenvara dan 16. bi početa ta kapela.
108. 1599. miseca aprila dan 17. bi postavljena ova načinba od ankunij u vrime prisvetloga i poštovanoga gospodina kneza Ivana od Ture, biskupa karčkoga, ka bi činjena učiniti u Bnecih od mene Marina Cvitovića, Kotoranina po naredbi poštovanih gospodina popa Barića Bozanića, plovana i popa Barića Fugošića i ostalih poštovanih muži, u ovo vrime prokuraturi od crikve.
109. Vsaki ki reče Oče naš i Zdravu Mariju ima prošćenja dan 40.

110. Vsaki ki reče Oče naš i Zdravu Mariju ima prošćenja dan 40.
111. 1600
112. Bi sazidan Zvonik 1601, po meštri ...
113. 1611. bi zidana ta kapela po meštri Bartoli Vlahovići.
114. 1652... pzlaćen...
115. 1663. miseca decembra. To je kuća mene, Jeleni Šulini.
116. 1673
117. 1685. To su raki od Fugošić.
118. 1686
119. Let Gospodnjih... miseca... Martin Subre i Jakov Škotić, a kaštaldi i guvernadori vse bratje svetoga Šebastijana i Fabijana, ki guvernaduri zgora pisani imiše oblast od svetoga otca papi Julija, da oni i ki brati budu pol njih da imaju...
120. BŽ
121. 1639 (arapskim brojevima) IDIBST
122. 1640 (arapski brojevi) P(op) F(rane) Ju(rković)
123. Jurja Boronića 1652.
124. 1708 d v
125. ... ve crk... kćenien d... a Luke... rćenie ste ta... fr šm
126. 1633
127. 1634. maja, fra Šimun Š... Učini tu fabriku od limozine
128. Na 3. juleja 1732
129. 1590
130. 1655
131. ...pis...
132. Teha sin vnuk Juna. Techa et filius eius Bratohna et Iunna nepus eus
133. latinski latinicom → Sepoltura de Marco Bilusic di Schrda et sui eredi. 1530.;
- hrvatski glagoljicom → Marko Biluš. Pokoj vični daj im, Gospodi, i svitlost vična svitlila im.
134. U(le) K(rizme)
135. S(veti) E(lej) BOL(nih), S(veti) E(lej) KATE(kumen), S(veti) E(lej) HR(izme)
136. 1660. miseca marča na dni 8, činim ja meštar Franić Lorenc: ki bude stati u ovoj kući da ima dati 4 mise na Luzarij mlade nedilje na godišće.

137. *nepoznat sadržaj*
138. F(ra) Šimun Bilinić.
139. F(ra) Petar (ili Paval)
140. 1624
141. 1525
142. talijanski latinicom → Pre Zorzi Cetinani parochian de Lugbo
hrvatski glagoljicom → Pop Juraj Cetinjanin, parokijan olibski, 1519.
143. 1585
144. 1676. na dan 24. miseca ijulija, ja pop Matij Brnčić učinih tu kamenicu.

Prilog 2: Popis fotografija

Fotografija 1 Natpis na arhitekturi samostana i crkve sv. Marije na Vijaru pored Osora (fotografija: Luka Aničić)	14
Fotografija 2 Natpis na obiteljskoj kući u Silbi (fotografija: Ivica Vigato).....	14
Fotografija 3 Natpis na predeli glavnog oltara u crkvi Uznesenja Marijina u Vrbniku, lijevi dio (fotografija: Damir Krizmanić)	15
Fotografija 4 Natpis na predeli glavnog oltara u crkvi Uznesenja Marijina u Vrbniku, desni dio (fotografija: Damir Krizmanić)	15
Fotografija 5 Grafit iz Punte Križa na Cresu (fotografija: Mia Rizner).....	16

Prilog 3: Popis tablica

Tablica 1 Natpisi i grafiti – temeljne razlike	22
Tablica 2 Analiza natpisa prema referentnim varijablama	54
Tablica 3 Broj zabilježenih natpisa i grafita – korpus	77
Tablica 4 Broj zabilježenih natpisa i grafita – otoci	78
Tablica 5 Broj zabilježenih natpisa i grafita – mjesta.....	81
Tablica 6 Broj natpisa i grafita ovisno o mediju u kojem su izvedeni – korpus.....	82
Tablica 7 Broj natpisa ovisno o tekstnoj funkciji – korpus	83
Tablica 8 Broj natpisa ovisno o tekstnoj funkciji – otoci	84
Tablica 9 Broj natpisa ovisno o tekstnoj funkciji – mjesta.....	84
Tablica 10 Broj natpisa i grafita ovisno o vrsti datacije	86
Tablica 11 Broj natpisa i grafita ovisno o vrsti datacije – otoci	87
Tablica 12 Broj natpisa i grafita ovisno o vrsti datacije – mjesta.....	87
Tablica 13 Vremenska domena produkcije i kvantiteta zabilježenih natpisa i grafita	90
Tablica 14 Kronološka distribucija zabilježenih natpisa i grafita	91
Tablica 15 Pozicija pronalaska ovisno o otoku provenijencije	93
Tablica 16 Pozicija pronalaska ovisno o mjestu provenijencije.....	93
Tablica 17 Broj natpisa s obzirom na poziciju postava kroz stoljeća.....	97
Tablica 18 Vremenski odnos direktnih i posrednih datacija	99

Tablica 19 Vremenska razlika između direktno i posredno datiranih natpisa – otoci.....	99
Tablica 20 Broj zabilježenih natpisa i grafita ovisno o vremenu nastanka	100
Tablica 21 Broj zabilježenih natpisa i grafita ovisno o vremenu nastanka	101
Tablica 22 Broj zabilježenih natpisa i grafita po stoljećima – otoci.....	102
Tablica 23 Broj zabilježenih natpisa i grafita po stoljećima – mjesta	103
Tablica 24 Izgubljeni spomenici.....	104
Tablica 25 Varijable koje definiraju trajnost natpisa.....	113
Tablica 26 Odnos najstarijih posredno i direktno datiranih natpisa	121
Tablica 27 Kvantiteta natpisa i grafita prema stoljeću i otoku provenijencije	124
Tablica 28 Kvantiteta natpisa i grafita prema stoljeću i otoku provenijencije	125

Prilog 4: Popis grafikona

Grafikon 1 Omjer kvantitete zabilježenih natpisa i grafita – korpus	90
Grafikon 2 Omjer kvantitete zabilježenih natpisa i grafita – otoci	91
Grafikon 3 Omjer kvantitete zabilježenih natpisa i grafita – mjesta	93
Grafikon 4 Omjer kvantitete ovisno o mediju u kojem je natpis ili grafit izveden – korpus .	95
Grafikon 5 Omjer kvantitete ovisno o tekstnoj funkciji	96
Grafikon 6 Omjer kvantitete ovisno o vrsti datacije	100
Grafikon 7 Vremenska domena natpisne produkcije	103
Grafikon 8 Stoljeće vrhunca natpisne produkcije	105
Grafikon 9 Datacija i kvantiteta zabilježenih natpisa i grafita ovisno o otoku provenijencije	107
Grafikon 10 Pozicija pronalaska ovisno o mjestu provenijencije	112
Grafikon 11 Omjer kvantitete natpisa ovisno o vremenu nastanka	116
Grafikon 12 Omjer kvantitete natpisa ovisno o vremenu nastanka	117
Grafikon 13 Pozicija pronalaska u relaciji s datacijom	171

Životopis

Luka Aničić rođen je 21. ožujka 1980. u Rijeci. Osnovnu školu pohađao je u Rijeci, a srednju, Gimnaziju Eugena Kumičića, jezični smjer, u Opatiji. Po završetku srednjoškolskog obrazovanja 1998. upisuje dvopredmetni studij filozofije i povijesti na Filozofskom fakultetu u Rijeci na kojem je diplomirao 2005. s temom iz antičke filozofije: Heraklit – budnost i logos. U razdoblju od 2006. do 2008. radi kao profesor povijesti u nekoliko osnovnih i srednjih škola, a od 2008. zaposlen je u Državnom arhivu u Rijeci i polaže stručni ispit za arhivista. Godine 2010. upisuje poslijediplomski studij Humanističke znanosti na Sveučilištu u Zadru. Objavio je dva rada: „Glagoljski natpisi otoka Krka kao povijesni izvor“, objavljeno u Vjesniku istarskog arhiva, sv. 19., 2012. i „Corpus analysis of Glagolitic inscriptions from the island of Krk and a problem with the current dating hypothesis of Baška tablet“, objavljen u *Mélanges de l'École française de Rome* 2016. godine.